T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE VE İRAN'DA KADIN HAKLARI: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

ŞEMSİ ŞAHİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar ÖZMEN

MAYIS – 2025

YOZGAT

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE VE İRAN'DA KADIN HAKLARI: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

ŞEMSİ ŞAHİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar ÖZMEN

MAYIS – 2025

YOZGAT

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ONAY FORMU

T.C.

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Enstitümüzün Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı Şemsi Şahin'in hazırladığı "Türkiye ve İran'da Kadın Hakları: Karşılaştırmalı Bir Analiz" başlıklı tezi ile ilgili tez savunma sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri gereğince 03/07/2025 Perşembe günü saat 14:00'da yapılmış, tezin onayına oy birliği ile karar verilmiştir.

Başkan **:** Doç. Dr. Rıfat KARAKOÇ

Jüri Üyesi **:** Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar ÖZMEN

(Danışman)

Jüri Üyesi **:** Dr. Öğr. Üyesi Gülçin EROKSAL ÜLGER

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ……../……../….. tarih ve …… sayılı Enstitü Yönetim Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

……../……../ 20…..

İmza

Prof. Dr. ……

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BEYANI

Bu tez, Türkiye ve İran'daki kadın haklarının tarihsel gelişimini karşılaştırmalı bir şekilde incelemeyi amaçlayan orijinal bir araştırmanın sonucudur. Çalışma, tamamen benim tarafımdan hazırlanmış olup, tezde yer alan tüm veriler ve bilgiler, belirtilen kaynaklardan doğru şekilde alınmıştır. Tezde kullanılan tüm kaynaklar, alıntılar ve referanslar ilgili akademik kurallara uygun olarak belirtilmiş ve doğru bir şekilde alıntılanmıştır. Bu tez, yalnızca belirtilen kaynaklardan yararlanarak yazılmıştır.

Tezimin, akademik ve etik kurallar çerçevesinde hazırlandığını ve bu bağlamda hiçbir şekilde yanıltıcı veya yanlış bilgi kullanılmadığını beyan ederim.

Şemsi ŞAHİN

03/07/2025

ÖN SÖZ

"Kısıtlanmış yaşamlarından özgürleşmek için
mücadele eden tüm cesur kadınlara..."

Bu tez çalışması, Türkiye ve İran'daki kadın haklarının tarihsel gelişimini karşılaştırmalı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın temelini, her iki toplumda kadının toplumsal statüsü, hakları ve bu hakların gelişimi üzerine yapılan kapsamlı bir literatür taraması oluşturmaktadır. Eğitim, çalışma, siyasi katılım gibi alanlarda kadınların yaşadığı değişim ve gelişim süreçleri, her iki ülkenin kültürel, toplumsal ve hukuki yapıları çerçevesinde karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Tez, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi önemli ve güncel bir konuda derinlemesine bilgi edinmeyi hedeflemektedir. Bu çalışmanın, Türkiye ve İran'daki kadın haklarının gelişimine dair farkındalığı artırarak, toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki gelecekteki araştırmalara katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Bu sürecin her aşamasında desteğini esirgemeyen ve yol gösteren değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Pınar Özmen'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans eğitimim boyunca bilgi ve deneyimleriyle ufkumu genişleten tüm hocalarıma minnettarlığımı ifade etmek isterim. Ayrıca, bana her zaman güç ve cesaret veren sevgili anneme, çalışma sürecindeki katkıları ve destekleri için ablama, aile üyelerime ve dostlarıma teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi tüm desteğini esirgemeyen sevgili babama teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Son olarak, bu tez çalışmasında yer alan tüm çabalarımı kadın hakları ve toplumsal eşitlik mücadelesine bir katkı olarak sunuyor ve araştırmanın alanına ve okuyucularına değer katmasını temenni ediyorum.

Şemsi ŞAHİN

03/07/2025

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE VE İRAN'DA KADIN HAKLARI: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

ŞEMSİ ŞAHİN

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ YAŞAR PINAR ÖZMEN

Tez çalışması, Türkiye ve İran'daki kadın haklarının tarihsel gelişimini karşılaştırmalı bir bakış açısıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, her iki ülkenin toplumsal, kültürel ve hukuki yapıları çerçevesinde; kadınların geçmişten günümüze toplum içindeki konumu, rolleri ve hak kazanım süreçlerini analiz etmektedir. Kadının toplumsal statüsü ile haklarının gelişimi; din, siyaset, sanat, çalışma yaşamı, ahlak, hukuk, eğitim ve istihdam gibi alanlarda karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Araştırmada, Türk ve İranlı kadınların toplumsal haklarını elde etme süreçleri ve bu hakların tarihsel dönüşümü incelenmiş; günümüzde karşı karşıya kaldıkları sorunlara da yer verilerek kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır. Bu bağlamda, her iki ülkede kadın haklarına yönelik gerçekleştirilen reformlar, toplumsal dönüşümler ve eşitlik mücadelesindeki benzerlikler ile farklılıklar ortaya konulmuştur. Tez, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanında derinlemesine bir bakış açısı sunmayı ve bu alandaki gelecekteki çalışmalara katkı sağlamayı hedeflemektedir.

2025, xiv + 264 Sayfa

Anahtar Kelimeler: İnsan ve Kadın Hakları, Türk ve İran Toplumunda Kadın Hakları

ABSTRACT

MASTER THESIS

TÜRKİYE AND IRAN ON WOMEN'S RIGHTS: A COMPARATIVE ANALYSIS

ŞEMSİ ŞAHİN

YOZGAT BOZOK UNIVERSITY
SCHOOL of GRADUATE STUDIES
POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION DEPARTMENT

SUPERVISOR: ASST. PROF. DR. YAŞAR PINAR ÖZMEN

The central objective of this thesis is to undertake a comparative analysis of the historical progression of women's rights in Turkey and Iran. The present study analyses the position, roles and rights acquisition processes of women from the past to the present within the framework of the social, cultural and legal structures of both countries. The development of women's social status and rights is comparatively addressed in areas such as religion, politics, art, work life, morality, law, education and employment. The present study examines the processes of Turkish and Iranian women's social rights acquisition and the historical transformation of these rights. A comprehensive assessment is made by also including the problems they face today. In this context, the similarities and differences in the reforms, social transformations and struggles for equality carried out in both countries for women's rights are revealed. The central objective of this thesis is twofold: firstly, to provide an in-depth perspective on the field of women's rights and gender equality; and secondly, to contribute to future studies in this field.

2025, xiv + 264 Pages

Keywords: Human and Women's Rights, Women's Rights in Turkish and Iranian Societies

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAY FORMU ii

TEZ BEYANI iii

ÖN SÖZ iv

ÖZET v

ABSTRACT vi

İÇİNDEKİLER vii

TABLOLAR LİSTESİ xi

ŞEKİLLER LİSTESİ xii

RESİMLER LİSTESİ xiii

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ xiv

1.GİRİŞ 1

1.1. Konunun Tanımı 5

1.2. Araştırmanın Amacı 6

1.3. Araştırmanın Önemi 7

1.4. Araştırma Varsayımları ve Soruları 7

1.5. Sınırlılıklar 8

2. Gereç ve Yöntem 9

2.1. Araştırmanın Modeli 9

2.2. Evren ve Örneklem 9

2.3. Veri Toplama Araçları 9

2.4. Verilerin Toplanması 9

3. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE KADIN ALGISI VE KADIN HAKLARININ GELİŞİMİ 11

3.1. Kadın Algısı 11

3.2. Kadın Hakları Kavramı ve Tarihsel Gelişimi 13
4. TÜRKİYE VE İRAN ÖZELİNDE TARİHSEL VE KÜLTÜREL BAĞLAMDA KADIN HAKLARININ GELİŞİM SÜRECİ 25
4.1. Türk Tarihinde Kadın Algısı Ve Kadın Hakları.....25
4.1.1. İlk Türk Devletlerinde Kadın Algısı ve Kadın Haklarının Gelişimi.....25
4.1.2. İslamiyet Sonrasında Türk Toplumunda Kadın Algısı ve Kadın Haklarının Gelişimi 28
4.1.2.1. İslam'ın Kadına Bakışı.....28
4.1.2.2. Türk Toplumunda İslamiyet'in Kadın Hakları Üzerindeki Etkisi.....29
4.1.3. Osmanlı Devleti Döneminde Kadın Hakları ve Gelişim Süreci 30
4.1.3.1. Tanzimat Dönemi (1839-1876) ve Kadın 34
4.1.3.2. İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1920) ve Kadın 38
4.1.4. Cumhuriyet Döneminde Kadın Hakları ve Gelişim Süreci (1923-1946).....43
4.1.4.1 Atatürk Dönemi Türk Kadını (1923- 1938) 43
4.1.5. Atatürk Sonrası Dönemde Kadın Haklarının Gelişim Süreci (1939-1980).....52
4.1.5.1. İsmet İnönü Dönemi'nde Kadın Politikaları (1939-1945) 52
4.1.5.2. Demokrat Parti Dönemi ve Kadın (1946-1960) 54
4.1.7. Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Kadın Haklarının Gelişimi.....61
4.2. İran'da Kadın Hakları 78
4.2.1. İran İslam Devrimi Öncesi Kadın Haklarının Gelişimi.....79
4.2.1.1. Kaçarlar Dönemi Kadın Haklarının Gelişimi (1787-1925) 80
4.2.1.2. Pehlevi Hanedanlığında Kadın Haklarının Gelişimi (1925-1979) 82
4.2.2. İran İslam Devrimi Sonrasında Kadın Haklarının Gelişimi 90
4.2.2.1. Rafsancani Dönemi ve Kadın (1989-1997).....98
4.2.2.2. Hatemi Dönemi (1997-2005) 99
4.2.2.3. Ahmedinejad Dönemi (2005-2009).....101

4.2.2.4. Hasan Ruhani Dönemi 104
4.2.2.5. İbrahim Reisi Dönemi 105
4.2.2.6. Mesud Pezeşkiyan Dönemi 107
5. TÜRKİYE VE İRAN'DA KADIN HAKLARI: KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME 109
5.1. Türkiye ve İran İslam Cumhuriyeti Ülke Profiline Kısa Bir Bakış 109
5.2. Türkiye ve İran Hukuk Sisteminde Kadının Konumu 110
5.2.1. İran ve Türkiye'de Anayasa Hukukunda Kadının Konumunun Karşılaştırılması 110
5.2.1.1. Eşitlik Kavramı ve Kadın 112
5.3. Türkiye ve İran: Siyasal Katılım ve Kadın 115
5.3.1. Cumhurbaşkanlığı Adaylığı, Cumhurbaşkanı Yardımcılığı ve Bakanlık Seçimi: Kadın 115
5.3.2. Seçme-Seçilme Hakkı ve Kadın 117
5.3.3. Kadınların Siyasi Partilerde Temsili 122
5.4. İran ve Türkiye: Eğitim Hakkı ve Kadın 125
5.5. İran ve Türkiye: Çalışma Hakkı ve Kadın 131
5.5.1. İş Kanunu'nda Kadın 135
5.5.2. Kadın İstihdamı ve İşsizlik Kavramı 136
5.6. İran ve Türkiye: Sağlık Hakkı ve Kadın 140
5.6.1. Anne Ölüm Oranları 144
5.6.2. Kadına Yönelik Şiddet 146
5.6.2.1. Namus Cinayetleri 156
5.7. Türkiye ve İran: Medeni Kanun'da Kadın Hakları 158
5.7.1 Aile, Evlilik Kurumu ve Kadın 159
5.7.1.1. Çocuk Yaşta Evlilik 164

5.7.1.2. Evli Kadının Soyadı 169
5.7.2. Boşanma Hakkı ve Kadın 169
5.7.3. Velayet Hakkı ve Kadın 172
5.8. Ceza Hukuku ve Kadın 175
5.8.1. Tanıklık Kavramı ve Kadın 177
5.8.2. Zina Kavramı ve Kadın 178
5.8.3. Diyet Kavramı ve Kadın 179
6. TARTIŞMA 181
7. SONUÇ VE ÖNERİLER 186
8. KAYNAKLAR 190
EKLER 230
Ek-1 Türkiye'de Kadın Haklarının Tarihsel Seyri 230
Ek-2 İran İslam Cumhuriyeti'nde Kadın Haklarının Gelişimi 237
Ek-3 Resimler 242

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo		Sayfa
Tablo 4.1.	1907-1908 yıllarında Osmanlı Devleti'ndeki Toplam Rüştiye Sayısı	36
Tablo 4.2.	1913-1914 Yıllarına Ait Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı	40
Tablo 4.3.	Demokrat Parti Döneminde Cinsiyete Göre Okuryazarlık Oranı	55
Tablo 4.4.	1935-1957 Yılları Arasında TBMM'deki Kadın Milletvekili Sayısı ve Oranı	57
Tablo 4.5.	1960-1977 Yılları Arasında TBMM'deki Kadın Milletvekili Sayısı ve Oranı	60
Tablo 5.1.	Küresel Cinsiyet Uçurum Raporu 2024	115
Tablo 5.2.	UN Women Verilerine Göre Dünyada Kadın Temsili	121
Tablo 5.3.	Türkiye ve İran Okuryazarlık Oranı	129
Tablo 5.4.	İran ve Türkiye İstihdam Oranları	137
Tablo 5.5.	Türkiye ve İran Kadın İşsizlik Oranları	138
Tablo 5.6.	İran ve Türkiye Sağlık Verileri	145
Tablo 5.7.	Türkiye ve İran Anne Ölüm Oranları	146
Tablo 5.8.	İran ve Türkiye'de Evlilik Yaşı	162
Tablo 5.9.	Türk ve İran Medeni Kanunu Karşılaştırması	174
Tablo 6.1.	2023 Kadın, Barış ve Güvenlik Endeksi	184

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil		Sayfa
Şekil 4.1.	TBMM'de Yıllara Göre Kadın Milletvekili Sayısı	78
Şekil 4.2.	İran'da Yıllara Göre Kadın Milletvekili Sayısı	87
Şekil 5.1.	Türkiye ve İran İslam Cumhuriyeti'nde Yıllara Göre Milletvekili Sayısının Değişimi	119
Şekil 5.2.	28.Dönem Seçilen Milletvekillerinin Siyasi Partilere Göre Cinsiyet Dağılımı	124
Şekil 5.3.	2021-2024 Kadın Cinayetleri ve Şüpheli Kadın Ölüm Sayıları	151
Şekil 5.4.	Türkiye'de 2024 Yılı Kadına Yönelik Şiddet Verileri	152
Şekil 5.5.	İran İslam Cumhuriyeti'nde Kadın Cinayetlerine İlişkin Veriler	153
Şekil 5.6.	İran İslam Cumhuriyeti'nde Yıllara Göre Kadın İnfaz Verileri	154
Şekil 5.7.	İran İslam Cumhuriyeti'nde Yıllara Göre Çocuk Evlilikleri İstatistikleri	167
Şekil 5.8.	Türkiye'de Yıllara Göre Çocuk Yaşta Evlilik Oranları	168

RESİMLER LİSTESİ

Resim		Sayfa
Resim 3.1.	İran İslam Devrimi Öncesinde Kadınlar	241
Resim 3.2.	İran İslam Devrimi Sonrasında Kadınlar	242
Resim 3.3.	İran'da Mahsa Amini Protestoları	243
Resim 3.4.	Osmanlı Devleti'nde Kadın	243
Resim 3.5.	Cumhuriyet'in İlanı Sonrasında Kadın	244
Resim 3.6.	Atatürk ve Kadın	244

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	**:** Avrupa Birliği
ABD	**:** Amerika Birleşik Devletleri
AKP	**:** Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	**:** Birleşmiş Milletler
CEDAW	**:** Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Beyannamesi
CHP	**:** Cumhuriyet Halk Partisi
DP	**:** Demokrat Parti
DSÖ	**:** Dünya Sağlık Örgütü
İTC	**:** İttihat ve Terakki Cemiyeti
KHF	**:** Kadınlar Halk Fıkrası
KSSGM	**:** Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü
M.Ö.	**:** Milattan Önce
MEB	**:** Millî Eğitim Bakanlığı
NATO	**:** Kuzey Atlantik Anlaşma Örgütü
R.G.	**:** Resmî Gazete
ss.	**:** sayfalar
t.y.	**:** Tarih yok
TBMM	**:** Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	**:** Türk Ceza Kanunu
TDK	**:** Türk Dil Kurumu
TMK	**:** Türk Medeni Kanunu
TÜİK	**:** Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	**:** Birleşmiş Milletler, Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

1.GİRİŞ

İnsan hakları, doğuştan gelen, yalnızca insan olmanın gerektirdiği evrensel haklar bütünüdür. Bu haklar, herkesin eşit derecede sahip olduğu, vazgeçilmez, devredilemez ve hiçbir otorite tarafından sınırlandırılamaz (Çavuşoğlu, 2015, s. 1). İnsan hakları; din, dil, ırk, renk, sınıf, etnik köken, zaman, mekân, cinsiyet, yaş, kültür, ekonomik ve sosyal durum gibi tüm farklılıkların ötesinde, herkesin insan onuruna yaraşır şekilde muamele görmesini sağlayan haklar bütünüdür (Arıkfidan, 2015, s. 23). İnsan haklarının öznesi; erkekler, kadınlar ve çocuklar olmakla birlikte, tarihsel süreçte özellikle kadınlar birçok alanda dezavantaja uğramış ve bu hakların savunulmasında önemli mücadeleler vermiştir (Çavuşoğlu, 2015, ss. 1-3). Kadınlar, bu mücadeleler sonucu insan haklarını elde etmeye başlamışlardır. Farklı tarihi dönemlerde toplumların kadınlara bakış açısı önemli ölçüde farklılık göstermiştir. Bu farklılıklar, toplumların geleneksel yaşam biçimlerinden, inanmış oldukları dini yapılara, örf-adet ve geleneklerine, hatta yasal düzenlemelerine kadar birçok faktörün etkisiyle şekillenmiştir. Örneğin, bazı toplumlarda kadın, baştan çıkarıcı bir figür olarak görülürken, dini metinlerde erkeğin hizmetçisi ya da kölesi olarak tanımlanmıştır (Çakır, 2022, s. 51). Bu tür algılar, kadınların toplumsal değersizleşmesine yol açmış ve onların ikincil bir konuma itilmesine neden olmuştur. Kadınlar, sosyal, kültürel, ekonomik, hukuki ve sanatsal alanlarda kendilerini var etme çabası içerisine girmişlerdir. Bu bağlamda kadınlık, yalnızca biyolojik bir kimlik olmaktan çok, toplumsal süreçler içerisinde şekillenen ve inşa edilen bir cinsiyet kimliği olarak değerlendirilmelidir.

Tarihsel süreçte kadınların ve erkeklerin toplumsal rolleri sürekli değişim göstermiştir; ancak ataerkil yapının hâkim olduğu toplumlarda kadınlar genellikle özgürlüklerini kaybetmiş ve ev içi rollerle sınırlandırılmışlardır (Küçükkırsoy, 2016, s. 2). Ayrıca, erkek egemen ataerkil toplumlarda erkek, aklı, uygarlığı ve kültürü temsil ederken; kadın, bedeni, duyguları ve doğayı simgeler. Bu nedenle kadınlar erkeklere göre daha aşağı ve ikincil bir konumda değerlendirilerek hakları kısıtlanmıştır (Berktay, 2004, s. 3). Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar, yaşadıkları toplumsal baskılar ve ikincil statülerine rağmen 1800'lerden itibaren başlayan hak arama mücadeleleri günümüzde de devam etmektedir (Doğancı & Tuncay, 2020, s. 1326).

Kadınların toplum içerisinde aktif olarak yer almaları, toplumun refah düzeyi ve gelişimi açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda kadınların toplum içerisinde etkin bir şekilde yer alabilmeleri için ataerkil yapının değişmesi, kadının birey olarak kabul edilmesi,

eğitim hakkına sahip olmaları, aile içi şiddetin önlenmesi ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılması gerekmektedir (Soylu, 2017, s. 1). Bu tez çalışması, Türkiye ve İran özelinde kadın haklarının tarihsel gelişimini ele almakta, kadınların toplumsal statüleri ve hakları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmektedir.

Türk toplumunda kadınlara verilen haklar, Türk Örf Hukukunun uygulandığı döneme kadar uzanmaktadır. Bu erken dönemlerde kadınlar, yönetimsel ve sosyal birçok konuda haklara ve önemli rollere sahip olmuşlardır (Erbay, 2019, s. 3). Ancak, Türk Devletleri'nin farklı kültürlerle kurdukları ilişkiler ve etkileşimler sonucunda kadınların sosyal hayattaki konumları değişmeye başlamış ve kadınlar, giderek kamusal alandan uzaklaştırılmış, geleneksel roller doğrultusunda ev yaşamına yönlendirilmişlerdir. Özellikle İslam'ın kabulüyle birlikte, İslami kuralların dar, yanlış ve ataerkil bakış açısıyla yorumlanması, kadınların, birçok haktan mahrum bırakılmasına neden olmuştur (Konan, 2011, s. 162). Sonuç olarak**,** tarihsel süreçte kadınların statüsündeki değişim, sadece hukuki değil; aynı zamanda dini, kültürel ve sosyal faktörlerin etkisiyle şekillenmiş; bu durum kadınların kamusal alandaki görünürlüğünü ve toplumsal rollerini önemli ölçüde etkilemiştir

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan, Tanzimat Dönemi'ne kadar geçen süreçte kadınların kamusal, sosyal ve toplumsal alandaki varlıkları büyük ölçüde sınırlandırılmıştır. Bu dönemde, kadınların erkeklerle birlikte sandala binmeleri, mesire alanlarına gitmeleri veya ince ferace kumaş giyinmeleri yasaklanmıştır. Bu çerçevede, kadınlar erken Osmanlı Dönemi'nde daha çok aile içi rollerle tanımlanmış ve sosyal yaşamdan uzaklaştırılmıştır.

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte, Osmanlı'da modernleşme ve Batılılaşma yönünde atılan adımlar, kadınların toplumsal statüsünde de bazı iyileşmeleri beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, ilk kez 1858 yılında Kız Rüştiyeleri, Kız Sanayi Mektepleri ve 1870 yılında Öğretmen Okulları açılmış ve İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte kadın hakları ön plana çıkmaya başlamıştır. Meşrutiyetle birlikte kadınlara eczacı, öğretmen, hemşire gibi birçok mesleğin önü açılmıştır (Özger, 2012, s. 425). Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri, Osmanlı kadınlarının sosyal ve mesleki hayatta daha görünür hale gelmeye başladığı kırılma noktaları olmuştur. Bu gelişmeler, Cumhuriyet Dönemi'nde yapılacak köklü reformlar için önemli bir zemin hazırlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte toplumda kadınlara bakış acısı daha laik ve modern hale gelmiş; kadın haklarına yönelik birçok reform ve hukuki düzenlemeler yapılmıştır (Bingöl, 2014, s. 112). Yeni kurulan Cumhuriyet rejimi, kadınların yalnızca aile

içinde değil kamusal alanda yer almasını ve meslek sahibi olarak ev dışında çalışmalarını desteklemiştir. Bu doğrultuda, kadınların eğitimi ve meslek sahibi olmaları devlet politikası olarak benimsenmiştir. 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun ile aile hukuku eşitsizliklerden kurtulmuş, laik hukuka tabi olmuş ve kadınların toplumsal statüsü yükselmiştir. Cumhuriyet Döneminde kadınlar, siyasal temsilde istedikleri hakları elde etmiş ve öncelikle 1930'da belediye seçimlerinde, 1933'te muhtarlık seçimlerinde, 1934'te ise milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını kazanmışlardır (Sancar, 2017, s. 13).

Cumhuriyet Dönemi, Türkiye'de kadın haklarının kurumsallaştığı, toplumsal cinsiyet eşitliği yolunda somut adımların atıldığı bir dönem olmuş; bu kazanımlar kadınların kamusal yaşamda daha görünür ve etkin hale gelmesinin önünü açmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de kadın hakları, tarihsel olarak birçok dönüşüm yaşamış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Cumhuriyet Dönemi boyunca önemli aşamalar kaydedilmiştir.

İran'da kadın hakları, İslam Devrimi öncesi ve sonrası dönemlerde önemli dönüşümler geçirmiştir. Özellikle 1979 Devrimi sonrasında, İran'da kadının sosyal ve hukuki durumu sistematik şekilde kötüleşmiştir (Moein, 2020, s. 20). Oysa devrim öncesinde, özellikle 1963'teki Beyaz Devrim'in ardından başlayan reformlar kapsamında, feminist hareketlerin etkisiyle İran'da kadın hakları alanında çeşitli kazanımlar elde edilmeye başlanmıştı. Bu dönemde kadınların eğitim, iş gücü ve siyasal katılım gibi alanlardaki haklarını genişletmeye yönelik politikalar yürürlüğe konmuştu. Kaçarlar ve Pehleviler Döneminden itibaren kadınlara yönelik modernleşme hareketleri devlet politikası olarak ele alınmıştır.

İran İslam Cumhuriyeti'nde kadınların siyasal ve toplumsal hayattaki varlığı, Kaçar Hanedanlığının son dönemlerinde anayasal faaliyetlere sınırlı katılımlarıyla başlamıştır. Ancak kadınların toplumsal yaşama aktif biçimde dâhil olmaları esas olarak Pehlevi Hanedanlığı dönemine denk gelmektedir (Bagley & Ronald, 1997, s. 53). Pehlevi Hanedanı, modernleşme politikaları kapsamında kadının toplumsal konumunu dönüştürmeyi hedeflemiş ve erkeklerle eşit haklara sahip olmaları yönünde çeşitli reformlara imza atmıştır. Bu bağlamda, 54 yıl (1925-1979) hüküm süren Pehlevi Hanedanlığı dönemi boyunca kılık kıyafet düzenlemeleri, hicap giymenin yasaklanması, kamu kurumlarında çalışma hakkı, Aile Koruma Yasası gibi kanunlar kabul edilmiştir (Moein, 2020, s. 31). Bu düzenlemeler, kadınların toplumsal hayatta görünürlük kazanmalarını sağlamış ve toplumsal eşitlik açısından önemli adımlar atılmasına olanak tanımıştır. Pehlevi Dönemi, kadın haklarının kurumsal düzeyde ilk kez kapsamlı biçimde tanındığı bir dönem olarak dikkat çekse de

toplumun geleneksel ve dini değerlere bağlı kesimleri tarafından yoğun tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepkiler ise, 1979 İslam Devrimi'nin zeminini hazırlamıştır (Atay, 1997, ss. 37-40).

1979 İran Devrimi sonrasında, ülkenin siyasal yapısı cumhuriyet ile teokratik yönetimin birleştiği bir sistem olarak şekillenmiştir (Sayın & Çırakoğlu, 2020, s. 17). Şah'ın devrilmesinin ardından İran tarihinde ilk kez kadın hareketi ortaya çıkmıştır (Tabari, 1986, ss. 342-360). Ancak, 1979 sonrası kurulan yeni dini yönetimde, cinsiyet eşitsizliği temelinde kadınları erkek karşısında ikinci plana iten politikalar benimsenmiştir. Bu politikalar arasında, 1967 tarihli Aile Koruma Kanunu'nun yürürlükten kaldırılması, çok eşliliğin yasallaştırılması, kadınlarda evlilik yaşının 13'e indirilmesi, kadınların daha düşük ücretle çalıştırılması, kadınların yargıç olamaması, hicap giymenin zorunlu hale getirilmesi, kadının evde kalmaya zorlanması ve dini rejimin kadın kimliğine yönelik baskıları bu politikalardan yalnızca birkaçıdır (Kaval & İzol, 2024, s. 476).

Kapalı bir kutu olarak nitelendirilen İran İslam Cumhuriyeti'nde kadınlar, şeriat kurallarının dayatıldığı ve rejimin sınırlarını belirlediği alanda hapsolmuşlardır (Kahraman, 2014, s. 74). Özetle, erkek egemen toplumsal yapının hâkim olduğu İran'da, kadınların yeri öncelikle aile ve ev içi rollerle sınırlandırılmıştır. İran'daki kadın hakları süreci, modernleşme ve geleneksel değerler arasında sıkışmış; siyasi rejim değişimleriyle doğrudan şekillenen kırılgan bir yapıya bürünmüştür. Bu durum, kadınların elde ettikleri hukuki ve toplumsal kazanımların ne denli savunmasız olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın odak noktası, Türkiye ve İran gibi coğrafi olarak birbirine yakın, fakat kültürel, dini ve hukuki açıdan farklılıklar gösteren iki ülkede kadın haklarının tarihsel gelişimi ve günümüzdeki durumu üzerine yapılacak karşılaştırmalı bir analizdir. Türkiye ve İran tarihsel süreç içerisinde kadın hakları konusunda farklı evrelerden geçmiş, çeşitli reformlar ve dönüşümler yaşanmış olsa da, kadınların toplumsal yaşamdaki rolü ve hakları konusunda hala önemli eşitsizlikler ve zorluklar bulunmaktadır. Bu bağlamda, tezin ilk bölümünde kadın algısının ve kadın haklarının dünyadaki gelişim seyri üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede, kadın hakları hareketinin evrimi, uluslararası alanda kadın hakları konusunda kabul edilen temel belgeler ve bunların etkileri ele alınmıştır. İkinci bölümde, Türkiye ve İran'daki kadın haklarının tarihsel gelişimi ve kadına bakış açıları incelenmiş; her iki ülkede kadınların toplumdaki yerini belirleyen kültürel, dini ve hukuki faktörler değerlendirilmiştir.

Türkiye özelinde bu bölümde, ilk Türk devletlerinden itibaren kadınların toplumsal statüsü ve hakları, İslamiyet sonrası dönemde kadın haklarındaki değişim, Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat ve Meşrutiyet reformları, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte yapılan köklü kadın hakları reformları, Atatürk'ün kadın hakları konusundaki katkıları ve Cumhuriyet sonrası dönemdeki gelişmeler analiz edilmiştir. Ayrıca, 1960 sonrası dönemde ve 1980 sonrasından günümüz Türkiye'sinde yapılan yasal düzenlemelere değinilmiştir.

İran özelinde ise, kadının toplumsal statüsünün evrimi incelenmiş ve İran'ın tarihsel süreçteki kadın hakları anlayışı, Kaçarlar dönemi, Pehlevi hanedanlığı dönemi ve 1979'daki İslam Devrimi sonrası dönemdeki dönüşümler analiz edilmiştir. İslam Devrimi sonrasında, özellikle Rafsancani, Hatemi, Ahmedinejad, Ruhani ve İbrahim Reisi yönetimlerinin kadın hakları politikaları derinlemesine incelenmiş ve bu politikaların toplumsal yaşama etkisi değerlendirilmiştir.

Son olarak üçüncü bölümde, Türkiye Cumhuriyeti ile İran İslam Cumhuriyeti'nin kadın hakları süreci karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu bölümde her iki ülkenin kadın hakları alanındaki yasal düzenlemeleri, çalışma hakları, eğitim, siyasal katılım, sağlık, kadına yönelik şiddet ve medeni kanunlar açısından karşılaştırılmıştır. Türkiye ve İran'ın hukuki sistemlerinde kadının konumu, eşitlik kavramı, siyasal katılım hakkı ve kadının aile içindeki rolü gibi konular detaylandırılmıştır. Medeni kanunlar çerçevesinde kadınların evlilik, boşanma, miras ve velayet gibi temel hakları, her iki ülkedeki hukuki farklılıklar ışığında değerlendirilmiştir. Ayrıca, her iki ülkenin ceza hukukunda kadına yönelik düzenlemeler de karşılaştırılmıştır. Böylece, bu bölüm hem Türkiye hem de İran'da kadın haklarının hukuki zeminini derinlemesine ortaya koymakta, hem de iki ülke arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerinden kadın haklarının gelişim sürecine ışık tutmaktadır.

1.1. Konunun Tanımı

Araştırmanın ana problemi Türk ve İran toplumlarında kadın algısı nasıldır ve kadın haklarının tarihsel gelişimi ne durumdadır? şeklinde belirtilmiştir. Bu bağlamda, her iki toplumda kadınların tarihsel süreç içinde nasıl algılandığı ve kadın haklarının gelişimi üzerine yapılan bir karşılaştırmalı analiz, toplumların kültürel, dini ve hukuki farklılıklarının kadın hakları üzerindeki etkileri değerlendirilecektir. Bu ana problem etrafında araştırmayı daha derinlemesine ele alacak ve konuya dair önemli yönleri inceleyecek alt problemler şu şekilde belirlenmiştir:

- İlk Türk Devletleri'nden Cumhuriyet'e kadar kadın hakları ve toplumsal statüsündeki değişimler nelerdir?
- Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar Türkiye'de kadın haklarının gelişiminde hangi ilerlemeler kaydedilmiştir
- İran İslam Cumhuriyeti'nde kadın algısı nasıl şekillenmiştir?
- 1979 İslam Devrimi öncesi ve sonrası İran'daki kadın hakları nasıl bir evrim geçirmiştir?
- Ortadoğu ülkeleri olarak Türkiye ve İran arasında kadın haklarının gelişiminde ne gibi kültürel, hukuki ve toplumsal farklılıklar vardır?
- Türkiye ve İran'daki kadın haklarıyla ilgili yasal düzenlemeler eğitim, siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda kadınların karşılaştığı fırsatlar ve hukuki engeller açısından nasıl farklılıklar göstermektedir?

Yukarıda belirtilen ana problemler ve alt problemler çerçevesinde araştırmanın planlaması yapılmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Türk ve İran toplumlarında kadının yeri, önemi ve kadın haklarının tarihsel gelişimini kapsamlı bir şekilde incelemektir. Bu doğrultuda, araştırma, her iki toplumda kadınların sosyal, kültürel, ekonomik ve hukuki konumlarını dikkate alarak iki ülkenin "kadın" algısını ortaya koyacaktır. Ayrıca, kadınların hak elde etme mücadelesinde yaşadıkları toplumsal engeller, tarihsel süreçteki dönüşümler ve toplumdaki algı değişimlerini ortaya koymak hedeflenmektedir. Bu araştırmada, laik, demokratik bir yapıdaki Türkiye Cumhuriyeti ile teokratik bir yönetim anlayışını benimseyen İran İslam Cumhuriyeti kadın hakları problematiği etrafında karşılaştırılacaktır. Türkiye'deki kadın hakları hareketinin evrimi, 1923'ten günümüze kadar yapılan yasal ve toplumsal reformlar etrafında incelenirken, İran'da ise 1979 İslam Devrimi öncesi ve sonrası kadına yönelik yasal düzenlemeler, toplumsal algılar ve kadınların statüsündeki değişimler ele alınacaktır. Bu araştırma, sosyoloji, siyaset bilimi, tarih ve hukuk gibi çeşitli alt disiplinlerden faydalanarak, kadın haklarının tarihsel, kültürel ve hukuksal çerçevede nasıl şekillendiğini anlamayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma, kadın hakları konusunda Türkiye ve İran arasında karşılaştırmalı bir analiz sunarak, iki ülkede kadınların toplumsal hayata katılımını şekillendiren yasal, kültürel ve politik faktörlerini incelemeyi ve benzerlik ile farklılıkları belirleyerek toplumsal yansımalarını derinlemesine irdelemeyi hedeflemektedir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, Türk ve İran toplumlarında kadın haklarının gelişimini karşılaştırmalı bir şekilde incelemesi bakımından oldukça değerli ve önemlidir. Kadın hakları konusu geçmişte pek çok yüksek lisans ve doktora tezine konu olmuş olsa da bu çalışmanın farkı, Türkiye ve İran'ın kadın hakları ve kadınlara bakış açılarını karşılaştırmalı olarak ele almasıdır. Her iki ülkenin kadın hakları konusundaki tarihsel gelişimlerini, kültürel ve hukuki farklılıklarını ortaya koymak, literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Ayrıca, bu araştırma kadın istihdamı oranları, siyasal katılım düzeyleri, kadına yönelik şiddet, taciz gibi güncel ve önemli toplumsal sorunları da ele alarak, kadınların karşılaştığı engelleri ve fırsatları derinlemesine incelemektedir. Türkiye ve İran'daki kadınların toplumsal yaşamda nasıl bir yer edindiği ve bu alandaki gelişmelerin, her iki toplumun dinamiklerine nasıl yansıdığı üzerine sağladığı analizler, bu araştırmayı önemli kılmaktadır. Bu çalışma yalnızca tarihsel bir perspektif sunmakla kalmayıp, aynı zamanda kadınların günümüzdeki sosyal ve hukuki haklarını anlamamıza da katkıda bulunacaktır.

1.4. Araştırma Varsayımları ve Soruları

Bu çalışma, İran ve Türkiye'de kadın haklarının tarihsel gelişimini incelerken belirli varsayımlara ve hipotezlere dayanmaktadır. Türkiye'de Cumhuriyet reformları, İran'da ise 1979 İran İslam Devrimi kadın haklarını önemli ölçüde şekillendirmiştir. Her iki ülkede de kadın haklarına yönelik hukuki düzenlemeler yapılmış olsa da uygulamalar toplumsal ve kültürel normlara göre farklılık göstermektedir. Bu bağlamda, hem Türkiye'de hem de İran'da tarihi süreç içerisinde kadın hakları ve kadın algısı açısından önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler, toplumların kültürel, dini ve toplumsal yapılarıyla paralel bir gelişim göstermektedir.

Türkiye'de İran'dan farklı olarak kadınların eğitim ve işgücüne katılım oranlarının daha yüksek olması, kadın haklarının gelişimini olumlu yönde etkilemektedir. Eğitim seviyesinin artması kadınların toplumsal hayatta daha fazla söz sahibi olmasını sağlamaktadır. İran'da geleneksel ve dini normlar daha belirleyici iken, Türkiye'de laik düzenlemeler kadın haklarını daha fazla desteklemektedir. Bu durum Türkiye'de kadın haklarına yönelik daha fazla reform yapıldığı hipotezini kanıtlamaktadır. Kadına yönelik şiddet konusunda Türkiye'de hukuki önlemler daha gelişmişken, İran'da toplumsal normlar şiddetin görünürlüğü ve müdahale mekanizmalarını kısıtlamaktadır. Genel olarak, kadın haklarının gelişimi eğitim, siyasal katılım ve hukuki reformlarla doğrudan bağlantılıdır ve bu

faktörlerin etkisi ülkelerin sosyo-politik yapılarıyla şekillenmektedir. Bu varsayımlar ve hipotezler ışığında iki ülke arasındaki benzerlik ve farklılıklar karşılaştırmalı incelenmektedir.

1.5. Sınırlılıklar

Bu araştırma, Türkiye ve İran'daki kadın haklarını karşılaştırmalı bir şekilde incelediği için bazı sınırlamalar ve zorluklarla karşılaşılmıştır. Özellikle İran'daki çalışmalarda birkaç önemli engel ortaya çıkmıştır. İran'daki siyasi, yönetsel ve hukuksal sistemin katı kurallara hâkim olması araştırmanın kapsamını etkileyen en büyük sınırlamalardan biri olmuştur. Ülkede uygulanan sıkı güvenlik önlemleri ve resmî sınırlamalar; veri toplama sürecinde büyük zorluklar yaratmıştır. Ayrıca, İran'daki toplumsal ve politik ortam, kadın hakları ile ilgili yapılan araştırmaların yayılmasını kısıtlayarak, konuya dair bilgi edinmeyi zorlaştırmıştır. Özellikle, İslam hukuku temelinde şekillenen İran hukuk sistemi, kadın hakları üzerine yapılan çalışmaların ciddi eleştirilerle karşılaşmasına yol açmıştır. Bu durum, özellikle İran içindeki yerel literatürde ve akademik çalışmalarda İslami düşünceden farklı veya eleştirel bakış açılarına ulaşmayı engellemiştir. Ayrıca, İran İstatistik Kurumu'nun yalnızca 2006 yılına kadar yayımladığı resmî veriler, araştırmanın veri toplama aşamasında önemli bir eksiklik oluşturmuştur. Güncel istatistiklerin eksikliği, kadın haklarının gelişimi ve toplumsal durumları hakkında yeterli ve güncel verilere ulaşamama sorununu ortaya çıkarmıştır. Türkiye ile ilgili ise kadın hakları ile ilgili bazı verilerin güncel olmayışı ve belirli alanlarda detaylı istatistiklerin olmaması araştırmayı zorlaştırmıştır.

2. GEREÇ ve YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma Türk ve İran toplumlarında kadın algısı nasıldır ve her iki ülkede kadın haklarının tarihsel gelişiminde ne gibi farklılıklar yaşanmıştır? sorusunu temel alarak, bu ana problem etrafında şekillenen alt problemlere odaklanmaktadır.

Araştırmanın temel amacı, Türkiye ve İran toplumlarındaki kadın haklarının tarihsel gelişimini ve toplumdaki kadına bakış açısını karşılaştırmalı bir biçimde analiz etmektir. Araştırma, nitel araştırma yöntemine dayalı literatür taramasına dayanmakta ve karşılaştırmalı bir analiz yaklaşımı benimsenmektedir. Her iki ülkenin literatüründe yer alan akademik çalışmalar, tezler, makaleler, raporlar, kitaplar ve hukuki belgeler, konuyla ilgili önceki çalışmalar gibi kaynaklar incelenmiş ve bu kaynaklardan elde edilen veriler ışığında analizler yapılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırma, İran ve Türkiye'deki kadın haklarını karşılaştırmalı bir şekilde incelediği için, tarihsel ve teorik bir nitel araştırma olarak tasarlanmıştır. Dolayısıyla, araştırma için belirli bir evren veya örneklem seçimi yapılmamıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırma, Türkiye ve İran'daki kadın hakları ile ilgili literatür taraması ve mevcut akademik kaynakların karşılaştırmalı analizine dayanmaktadır. Araştırmada, veri toplama süreci nicel veriler yerine nitel kaynaklardan elde edilecek verilerle gerçekleştirildiği için özel bir ölçme aracı geliştirilmemiştir. Araştırma kitaplar, makaleler, dergiler, raporlar ve hukuki belgeler gibi ikincil kaynaklar üzerinden toplanan verilere dayanmaktadır.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada verilerin toplanması süreci, öncelikle konuyla ilgili literatür taraması yapılarak gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması sırasında, her iki ülkenin kadın haklarına ve kadın algısına dair mevcut akademik çalışmalar, raporlar, resmî belgeler ve diğer kaynaklar titizlikle incelenmiştir. Bu belgeler, tarihsel ve kültürel bağlamda karşılaştırmalı bir analiz yapabilmek amacıyla ele alınmış ve her iki ülkenin kadın hakları üzerindeki etkilerinin ortaya konabilmesi için karşılaştırmalı bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Veri olarak yararlanılan kaynaklar şu şekildedir:

- Yazılı veri kaynakları: Kitaplar, dergiler, gazeteler, akademik makaleler, tezler, raporlar ve hukuki belgeler.

- Görsel materyaller: Konuyla ilgili belgeler ve görseller (varsa).

Ayrıca, bilgi toplama tekniği olarak, belgelerden yararlanma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde, belgelerin içerikleri derinlemesine incelenmiş ve karşılaştırmalı analiz teknikleriyle, her iki ülkenin kadın hakları ve toplumsal algılarındaki tarihsel gelişim ve değişimler üzerinde durulmuştur.

2.5. Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması

Araştırmanın ana problemi, amacı ve önemi göz önünde bulundurulmuş; her iki ülkenin kadın hakları ve kadın algısı üzerindeki tarihsel gelişimleri bütünsel bir perspektifle ele alınmıştır. Elde edilen ham veriler, karşılaştırmalı bir yaklaşım benimsenerek Türk ve İran toplumlarındaki kadın haklarının gelişim süreci ile kadın algısındaki değişimler açısından analiz edilmiştir. Verilerin çözümlenmesi, literatür taraması ve analizlerin tarihsel bağlamda yapılmasıyla, her iki ülkenin kadın haklarıyla ilgili yasal reformlar, toplumsal algılar ve kültürel faktörler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ayrıntılı bir şekilde yorumlanmıştır. Bu kapsamda, veriler önceki çalışmalarla karşılaştırılarak yorumlanmış ve elde edilen bulgular ışığında, Türkiye ve İran'daki kadın hakları ve kadın algısındaki tarihsel değişimlere dair kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır.

3. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE KADIN ALGISI VE KADIN HAKLARININ GELİŞİMİ

3.1. Kadın Algısı

Kadın kelimesini Türk Dil Kurumu sözlüğü, "Erişkin dişi insan, hatun kişi, analık, ev yönetimi bakımından gereken erdemleri, becerileri olan" olarak tanımlamaktadır (TDK Sözlükleri). Ancak, bu tanımın ötesinde, kadınlar toplumsal yaşamın her alanında tarih boyunca değişim ve dönüşüm süreçlerinde dönüştürücü ve yönlendirici bir güç olarak aktif şekilde yer almıştırlar. Toplumun yarısını oluşturan kadınların, diğer yarısını da yetiştirdiği düşünüldüğünde, onların eğitimine, haklarına ve statülerine verilen önem yalnızca bireylerin değil, aynı zamanda toplumların gelişiminde ve kalkınmasında belirleyici bir değere sahiptir (Tok, 2023, ss. 2-3).

İlk çağlarda ve avcı toplayıcı toplumlarda, kadın ve erkek birlikte sorumlulukları paylaşırken, yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte toplumlarda cinsiyet ayrımı yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır (Bursalı, 2015). Erkek egemen kültürün hâkim olduğu toplumlarda, kadınların sosyal hayattaki konumunu belirleyen temel etkenler; ataerkil aile yapısı, dini yapı, kas gücü ve ev kavramı olmuştur. Bu toplumlarda kadınlar, sosyal hayatta erkeklere göre daha alt seviyede algılanmış ve bir bakıma eve hapsedilmişlerdir. Bu durum, toplumlar tarafından örf, adet, inanç ve değer sistemler aracılığıyla da pekiştirilmiştir. Öyle ki, bazı toplumlarda doğan kız çocuklarına isim verilmemiş, sadece sayı ile ifade edilmiştir. Sonuç olarak kadınlara, babası tarafından erkeklere verilen bir eşya, köle ve cariye gözüyle bakılmıştır (Erbay, 2019, ss. 5-6). Bu doğrultuda, kadınlara korunma, anne olma, evde kalarak çocuk bakma, evin içinde emek işçisi olma, sosyal hayata aktif katılamama, erkekten bağımsız düşünememe gibi cinsiyet ayrımına dayanan roller verilmiştir (Bingöl, 2014, s. 109).

Kadınlar, erkek egemen kültürün hâkim olduğu toplumlarda dil, din, ırk ve sınıf gibi faktörler nedeniyle toplumsal hayattan dışlanmış ve cinsiyetlerinden dolayı ayrımcılığa maruz kalmışlardır (Çakır, 2022, s. 53). Bu anlayış, kadınların felaketin habercisi, yeteneksiz, erkeklerin gerisinde olarak değerlendirilmesine yol açmış ve aklın, sevginin tek temsilcisi erkek olarak görülmüştür (Önal, 2013, s. 30). Tarihte çok uzun bir dönem boyunca toplumlar, kadınları hukuksal açıdan birey olarak kabul etmemiş ve kadını hak sahibi, özgür bir kişi olarak görmemiştir (Berktay, 1998, ss. 209-210). Örneğin, Roma İmparatorluğu'nda kadının kamusal hayat bakımından gerekli erdemlere sahip olmadıkları kabul edilmiştir

(Söğütlü Erişgin, 2013, ss. 21-22). İngiltere'de ise, Milattan sonra 5. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar İngiltere'de kocalar, eşlerini satabilme hakkına sahip olmuşlardır. Ayrıca, kadınlar *"murdar*" olarak kabul edildiklerinden İncil'e dokunmaları yasaklanmıştır. Bu durum ancak VIII. Henry'nin (1509-1547) döneminde parlamentodan çıkarılan bir yasayla sona erdi ve kadınların İncil okumalarına izin verilmiştir (Kutub, 1965, s. 19). Bu durum, kadınların hem toplumsal hayatta hem de hukuki düzenlemelerde ikinci planda bırakıldığının bir göstergesi olmuştur.

Bir başka örneğe baktığımızda, Eski Hint uygarlığında kadınlar hür bireyler olarak kabul edilmemiş; babalarının ya da erkek kardeşlerinin tasarruflarına bırakılmışlardır. Ayrıca, eşini kaybeden kadının da ölmesi gerektiği düşünülmüş; bu geleneğe uymayan kadınlar toplumdan dışlanarak lanetlenmiştir (Nevfel, 2014, s. 117). Manu'nun Hint kanunları kitabında yer alan "Şerefsizliğin nedeni kadındır. Bundan ötürü kadından kaçınmalıdır" ifadesi dönemin kadın algısını yansıtan çarpıcı bir örnektir (Bebel, 1966, s. 46).

İslamiyet'ten önce Arap toplumunda kadınlar hukuki açıdan hiçbir hakka sahip sayılmamışlardır. Kadın, kocasına karşı herhangi bir hak talebinde bulunamamış ve mirastan da tamamen mahrum bırakılmışlardır. Çok eşlilik yaygın olup, evlilik sayısına dair herhangi bir sınırlama bulunmamaktaydı; bazı erkeklerin 20'den fazla eşi olabiliyordu. Kız çocuklarının doğumu utanç vesilesi sayılır, "erkek gibi savaşamaz, ailenin namus ve şerefini koruyamaz" düşüncesiyle kız bebekler diri diri toprağa gömülmüştür (Ateş, 1991, s. 320).

Türkiye örneğinde ise kadınlar, tarihsel süreç içerisinde doğduğu andan itibaren cinsiyet ayrımcılığı ile karşı karşıya kalmışlardır (Kurşun, 2016, s. 11). Erkek çocuğun tüm haylazlıkları görmezden gelinerek "aslan oğlum, babasının oğlu, oğlum ne derse o" gibi ifadeler ile erkeklerin baskın ve ayrımcı birer birey olarak toplumsal rollere hazırlanması sağlanmıştır. Kız çocukları ise "kız başına, kadın kısmı, yuvayı dişi kuş yapar, elinin hamuru ile erkek işine karışma, saçı uzun aklı kısa, oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün" gibi deyimlerle küçük yaşlardan itibaren toplumsal hayatta kadın-erkek eşitsizliği pekiştirilmiştir (Farımaz, 2017, ss. 30-31).

İran'da ise, kadınlar toplumsal, kültürel ve dini öğretiler sonucunda ailedeki geleneksel eş ve anne rolü içerisinde sıkışıp kalmışlardır. Farsça atasözlerinde kadın kavramı genellikle olumsuz bir biçimde değerlendirilmiş ve cinsiyete dayalı ayrımcılık pekiştirilmiştir. Örneğin; "kadın yaratılıştan eksiktir, hile kadın ve tilkinin işidir, evde oturmak kadın işidir, erkeğin işi savaşmaktır, kız gelinlikle koca evine gitmeli, kefenle dışarı çıkmalı" gibi

ifadelerle kadınlar, geleneksel ve sınırlı roller içerisine hapsedilmişlerdir (Erol, 2019, ss. 81-106).

Sonuç olarak**,** farklı toplumlarda kadın ve erkek algısı tarihsel, kültürel ve dini etkenlere bağlı olarak çeşitlilik göstermiş, bu durum cinsiyet rollerinin anlam ve konumunu toplumdan topluma farklılaştırmıştır. Bu bağlamda, kadınların erkeklere oranla daha güçlü görüldüğü bir topluma rastlanılamamaktadır (Karakoç & Çakır, 2024, ss. 758-759).

3.2. Kadın Hakları Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Kadın hakları terimi, kadınların toplumsal statüsünün iyileştirilmesi, biyolojik farklılıklar nedeniyle erkeklerden aşağı görülmemesi, cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kalmamaları, erkeklerle eşit temel haklara sahip olmaları ve bu hakların hukuki ve toplumsal düzen tarafından güvence altına alınması amacıyla elde edilen haklar bütünüdür. Başka bir ifadeyle kadın hakları, kadınların insan haklarına dayanan temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmelerine karşı kadınları korumak amacıyla ortaya çıkan, kadınların güvenliğini ve toplumsal eşitliği esas almak amacıyla geliştirilmiş bir kavramdır (Farımaz, 2017, ss. 25-26). Kadınlar, tarihin birçok döneminde toplumsal eşitlik ve özgürlük için mücadeleler vermek zorunda kalmışlardır. Bu doğrultuda kadın hakları; kadınların toplumsal yaşamda erkeklerle eşit haklara sahip olmak için verdikleri mücadelelerin sonucudur.

Kadınların hak arama mücadelesine konu olan başlıca sorunlar şunlardır:

- İş ve çalışma hayatında kadınlara yönelik negatif ayrımcılık yapılması.
- Kadınların eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılması.
- Birçok devletin hukuki düzenlemelerinde kadın-erkek ayrımı yapılarak eşitsiz hükümler içermesi.
- Kadınların siyasal temsil oranlarının düşük olması.
- Dünyada birçok bölgede, kadınların eş seçme, evlilik, boşanma ve diğer temel medeni haklardan mahrum bırakılması.
- Kadınların sosyal hayatın her alanında fiziksel şiddet ve psikolojik baskı ile karşı karşıya kalmaları (Kadın Hakları El Kitabı, 2006, ss. 3-8).

Kadın haklarının tarihsel gelişimi, kadınların karşılaştıkları eşitsizliklere karşı verdikleri mücadeleler sonucunda şekillenmiştir. Hak arama mücadelelerinde kadınlar, yaşamlarının her alanında eşitlik ve özgürlük hakkını elde etmek amacıyla toplumsal değerleri, gelenekleri ve yaşam biçimlerini değiştirmeyi hedeflemişlerdir (Çavuşoğlu, 2015, s. 22). Kadınların hak

mücadelesi, her bir ülkenin kendi toplumsal, geleneksel, dinsel ve dilsel farklılıklarına ve gereksinimlerine göre çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır (Bulut, 2013, ss. 313-336).

On sekizinci yüzyılda Aydınlanma Hareketi'yle birlikte kadınların siyasal ve toplumsal alanlarda hak arama mücadeleleri başlamış ve kadınlar, erkeklerin sahip oldukları doğal haklara sahip olabilecekleri konusunda umut beslemişlerdir (Donovan, 2014, s. 24). Bu doğrultuda, kadının toplum içerisindeki eşitsiz konumu eleştirilmiş ve değiştirilmesi için mücadeleler verilmiştir (Çavuşoğlu, 2015, s. 18). Kadınlara yönelik ayrımcılığa karşı feminist bilincin oluşumu, kadınların toplumsal hayatta haklarını savunmak için verdikleri mücadelenin temel taşlarını oluşturmuştur. Özellikle kadınların ekonomik bağımsızlıklarını elde etmeleri, feminist hareketin güçlenmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Evlilik dışındaki alanlarda ekonomik kazanımlar elde etmeye başlayan kadınlar, toplumda daha fazla söz sahibi olma yolunda adımlar atmışlardır. Bu çerçevede, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaya başlamaları feminist bilincin gelişmesine zemin hazırlamıştır (Berktay, 2004, ss. 4-5).

Kadın hareketleri ile feminizm, farklı dönemlerde farklı biçimlerde ortaya çıksalar da, tarihsel olarak ortak bir eşitlik mücadelesinin parçası olarak değerlendirilmiştir. Feminizm cinsiyet eşitsizliğine karşı tüm alanda kadınlara eşitlik sağlanmasını amaçlarken, kadın hareketleri adaletsiz ve eşitsiz toplumsal düzenlere karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış ve kadınların özgürlük, eşitlik ve temel haklarını elde etme mücadelelerini yansıtmaktadır. Bu bağlamda, 18. yüzyılın sonlarına doğru, kadın hareketleri feminizm olarak tanımlanmaya başlanmış ve kadın hakları için sistematik mücadelelerin verildiği bir döneme geçilmiştir (Yağbasan, 2024, ss. 1-3).

Kadın hakları meselesi ve bu hakları savunmaya yönelik feminist hareketlerin geçmişi, genel olarak 19. yüzyılın başlarına, yani 1800'lü yıllara dayandırılmaktadır. Bu bağlamda, feminizmin temel öznesi kadındır. Kadınların yalnızca kadın olmalarından kaynaklanan baskı, şiddet ve eşitsizliğe karşı yürüttükleri bu mücadele, özellikle kadının erkek egemen kamusal alanda görünürlük kazanmaya başlamasıyla belirginlik kazanmıştır. Bu süreç, kadınların daha adil, eşit ve yaşanabilir koşullarda var olma taleplerinin kamusal söylemde yer bulduğu bir dönüm noktasıdır (Çelik, 2010, s. 139).

1960'lı yıllarda ivme kazanan feminizm hareketi, kadın haklarının gelişimini hızlandırmış ve bu hakların uluslararası düzeyde tanınmasına önemli katkılar sunmuştur. Feminizm, kadının toplum içindeki konumunu, uğradığı eşitsizlikleri ve ataerkil yapıya karşı

mücadelesini ele alan kuramsal ve pratik bir düşünce hareketidir. Kadının ezilmesi, sömürülmesi, cinsiyet ayrımcılığı, kadına yönelik şiddet ve erkek egemen yapılar, feminizmin tartıştığı temel konular arasında yer alır (Taş, 2016, ss. 164–165).

Feminizmin tarihsel gelişimi genel olarak üç dalga çerçevesinde incelenmektedir. Birinci dalga feminizm, Mary Wollstonecraft'ın öncülüğünde oy hakkı, eğitim ve mülkiyet gibi temel hak taleplerine odaklanmıştır. İkinci dalga, 1960'lı yıllarda kadın bedeni, cinsellik ve doğurganlık hakları ile özel alanın politikleştirilmesi ekseninde ilerlemiş; ataerkil yapıya karşı daha örgütlü bir direniş sergilemiştir. 1990'larda ortaya çıkan üçüncü dalga feminizm ise, önceki dalgalardaki evrensel kadınlık algısını eleştirerek kimlik, sınıf, ırk ve cinsel yönelim gibi çoklu aidiyetleri merkeze alan daha kapsayıcı bir yaklaşımı benimsemiştir (Özveri, 2009, s. 210). Sonuç olarak, kadın hakları mücadelesinin kuramsal temelini oluşturan feminizm; tarihsel süreç içinde farklı biçimlerde, kadınların siyasal, toplumsal, ekonomik ve hukuksal alanlarda erkeklerle eşit koşullarda yer alabilmeleri için güçlü bir zemin oluşturmuştur**.**

18. yüzyılın başlarında 1215 yılında İngiltere'de yayımlanan Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlükler Sözleşmesi), yalnızca siyasi ve hukuki sistemin değil, toplumsal yapının ve özellikle kadın haklarının durumu açısından da dikkat çeken bir belgedir. Magna Carta ile dul kadınların daha önce rızaları aranmaksızın zorla evlendirmeleri yasaklanmıştır. Ancak 54. maddesinde kadınların davalarda şahit olmaları sadece kadının kocası olmasıyla sınırlandırılmış ve herhangi bir kadının şikayeti üzerine hiç kimsenin adam öldürmekten sanık olarak hüküm giymeyeceği belirtilmiştir (Erbay, 2019, s.7). Bu durum, dönemin kadın algısının ve kadına yönelik yasal güvencelerin ne denli kısıtlı olduğunu göstermektedir.

Kadın haklarına ilişkin ilk önemli adım, on yedinci yüzyılda Mary Astell, tarafından dile getirilmiş ve "Eğer mutlak hükümranlık devlet için gerekli değilse, nasıl oluyor da aile içinde gerekli sayılıyor? Eğer bütün insanlar doğuştan özgürse, nasıl oluyor da kadınlar köle doğuyor? sorusu ile kadının toplumsal konumuna dair önemli bir eleştiri sorusu dile getirilmiştir (Mitchell, 1998, s. 32).

On sekizinci yüzyılın sonunda Fransız Devrimi ile birlikte dünyada toplumsal, tarihsel ve siyasal anlamda önemli dönüşümler yaşanmıştır. Bu çerçevede, 1789 yılında yayımlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Evrensel Bildirgesi büyük bir öneme sahiptir. Ancak, bu bildirgede kadınlar, insan ve yurttaş kavramları kapsamına dâhil edilmemiştir (Berktay, 2004, s. 6). Bu eksikliği gidermek amacıyla, 1791 yılında Fransa'da Olympe Gouges tarafından yayımlanan

“Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi” tarihteki ilk kadın hakları bildirgesi olarak kabul edilmiştir.

Bildirgenin başlangıç kısmında, “Biz, anneler, kız çocukları, kız kardeşler, ulusun temsilcileri, Ulusal Meclis’e alınmayı talep ediyoruz. Toplumun sefaletinin ve siyasal iktidarların ahlaki bozulmuşluğunun başlıca nedenlerinin, kadınların haklarının tanınmaması, unutulması ya da göz ardı edilmesi olduğunu göz önüne alarak, kadınların doğal, devredilmez ve kutsal haklarını bir bildirgeyle ilan etmeye karar verdik” ifadesine yer verilmiştir (Gerhard, 1996, ss. 185-187). Bu bildirgede, kadınların özgür ve erkeklerle eşit haklara sahip oldukları, yalnızca erkeklerin insan olarak kabul edilmesinin yanlış olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, kadınların kamusal alanda özgür olması, mülk edinebilmesi, güvenlik hakları ve baskıya direnme gibi temel haklara sahip olmaları gerektiği ifade edilmiştir. Olympe de Gouges, kadın ve erkek için ortak bir “toplumsal sözleşme” önerisinde bulunmuştur (Walters, 2009, s. 54).

Olympe de Gouges’ten etkilenen İngiliz yazar Mary Wollstonecraft, 1792 yılında “Kadın Haklarının Savunusu” adlı eserini tamamlamıştır. Bu eser, kadınların özel ve kamusal alanda, kanunlar önünde erkeklerle eşit haklara sahip olmaları gerektiğini savunarak, feminizmin teorik temellerini atmıştır. Wollstonecraft’ın eşitlik için verdiği mücadele, toplumsal cinsiyet eşitliğinin vurgulanması açısından önemli bir adım olmuştur (Karaaslan, 2015, s. 7).

Wollstonecraft’ın; “kadının ufkunu genişleterek güçlendirin aklını; körü körüne itaat sona erecektir; ancak, iktidar her zaman körü körüne itaate ihtiyaç duyduğundandır ki zorbalar ve şehvet düşkünleri, haklı olarak karanlıkta tutmaya çalışırlar kadını; çünkü bunlardan birincisinin tek istediği bir köledir, ikincisinin istediği ise elinde tutacağı bir oyuncak” şeklindeki ifadesi, kadınların akıl ve mantık yoluyla hareket etmeleri hâlinde toplumdaki hak ettikleri konuma ulaşabileceklerini açıkça ortaya koymaktadır (Wollstonecraft, 2015, s. 70). Bu düşünceler, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupa genelinde kadınların kendi insan haklarına yönelik farkındalıklarını artırmış ve kadın hareketlerinin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır.

Kadın hakları mücadelesinin önemli dönüm noktalarından biri, 1848 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin New York eyaletindeki Seneca Falls kasabasında düzenlenen ilk kadın hakları kongresidir. Elizabeth Cady Stanton ve Lucretia Mott’un öncülüğünde hazırlanan Seneca Falls Bildirgesi, kadınların toplumsal, hukuki ve dini alandaki

eşitsizliklerini ele almıştır Bildirgenin en dikkat çekici yönü, "kadınlar ve erkekler eşit yaratılmıştır" ifadesidir. Bu söylem, yalnızca eşitlik talebi değil; aynı zamanda aile yapısına yönelik bir sorgulamayı da içermektedir (Donovan, 2006, s. 21). Söz konusu bildiride yer alan bazı ifadeler, kadın algısının tarihsel ve toplumsal boyutunu açıkça gözler önüne sermektedir. Örneğin:

- Bütün erkekler ve kadınlar eşit olarak yaratılmışlardır, yaratıcıları tarafından verilmiş ve vazgeçilmez haklara sahiptirler ki bunların arasında yaşam, özgürlük ve mutluluğun peşinden koşma hakkı vardır. Bu hakları korumak için, güçlerini yönetilenlerin rızalarından alan hükümetler kurulmuştur – bu hakikatleri aşikâr sayıyoruz (Donovan, 2006, s. 30).
- Evlendiklerinde, erkek kadını yasanın gözünde ve kamusal hayatta öldürür. Kadının mülkü üzerindeki tüm hakları ve hatta kazandığı parayı bile alır… Evlilik anlaşmasında, kadın kocasına karşı itaatkâr olacağı üzerine söz vermeye zorlanır. Erkek, kadının… efendisi olmaktadır – kanun erkeğe kadının özgürlüğünü elinden alma ve onu cezalandırma hakkını vermektedir (Donovan, 2006, ss. 31-32).

Sanayi Devrimi'nin etkisiyle birlikte, fiziksel kas gücü arka plana düşmüş, akıl gücü ve eğitim durumu ön plana çıkmıştır (Erbay, 2019, ss. 7-8). Bu değişim, yeni ve nitelikli iş gücüne olan talebi artırmış ve kadınlar çalışma hayatında kendilerine yer bulmaya başlamışlardır. Ancak, kadın hakları mücadelesinin simgelerinden biri haline gelen önemli bir dönemeç 8 Mart 1857 tarihinde Amerika'nın New York kentinde yaşanmıştır. Tekstil sektöründe çalışan kadınlar, düşük ücretler, uzun çalışma saatleri ve insanlık dışı çalışma koşullarına karşı protestolar başlatmış ve grevler gerçekleştirmiştir (Kılıç, 2019). Ancak, polisin işçilere saldırması ve işçilerin fabrikaya kilitlenmesiyle fabrikada çıkan yangında 129 kadın işçi can vermiştir. 1910 yılında Danimarka'da düzenlenen İkinci Enternasyonal Sosyalist Kadınlar Konferansı'nda, kadın işçilerin kötü ve güvenliksiz çalışma koşulları nedeniyle hayatlarını kaybettikleri vurgulanarak "8 Mart'ın Dünya Kadınlar Günü" olarak anılmasına karar verilmiştir (Dünya Kadınlar Günü, t.y.).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), adil çalışma koşullarını uluslararası düzeyde yaygınlaştırmayı hedeflemiştir. ILO'ya göre bir ülkenin gelişmiş sayılabilmesinin önemli ölçütlerinden biri, kadınların ekonomik ve sosyal hayata etkin katılım düzeyidir. Sanayi Devrimi sonrası kadınlar üretim sürecine daha fazla dâhil olmuş, ancak eğitim, ücret, istihdam ve işgücüne katılım konularında erkeklerle eşit

fırsatlara sahip olamamışlardır. Kadınlar, toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı ailevi sorumluluklar nedeniyle iş yaşamında daha fazla zorlukla karşı karşıya kalmaktadır (Nurdoğan, 2018, s. 80-81).

Uluslararası Çalışma Örgütü, kadın-erkek ayrımcılığını önlemeye, kadın işgücünü korumaya ve geliştirmeye yönelik insana yakışan iş vasfını taşıyan 100 sayılı Eşit Ücret Sözleşmesi, 111 sayılı Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi, 122 No'lu İstihdam Politikası Sözleşmesi, 156 sayılı Aile Sorumlulukları Olan Kadın ve Erkek İşçilere Eşit Davranılması ve Eşit Fırsatlar Tanınması Hakkında Sözleşme, 183 sayılı Kadının Doğum ve Doğum Sonrası Çalışması Hakkında Sözleşme gibi birçok sayıda sözleşme önermiştir (Tüzünkan, 2016, s.313).

Yirminci yüzyılda, kadın hakları açısından önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. Kadınların, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesi dünya çapında daha görünür hale gelmiştir. Feminist hareketin ivme kazandığı bu dönemde, kadınlar yalnızca çalışma koşullarını değil, aynı zamanda oy kullanma ve seçilme hakkı gibi temel siyasal hakları da talep etmeye başlamışlardır. Böylelikle 1868 yılında ilk defa ABD'de kadınlara siyasal eşitlik bağlamında seçme hakkı tanınmıştır. ABD'yi, 1893'te Yeni Zelanda ve 1902'de Avustralya takip etmiştir (Duroğlu, 2007, s. 49). Bu çerçevede, kadınların siyasal hakları için verdikleri mücadele, pek çok ülkede kadınların siyasete katılımını sağlamış ve kadın hakları hareketlerinin hem genişlemesine hem de çeşitlenmesine katkıda bulunmuştur (Karakoç & Çakır, 2024, s. 765).

Avrupa Konseyi tarafından 4 Kasım 1950'de imzalanan ve 1953'te yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), temel hak ve özgürlüklerin korunmasını amaçlayan ilk bağlayıcı uluslararası belgedir (Aybay, 2010, s. 227). AİHS, ağırlıklı olarak sivil ve siyasal haklara odaklanmakla birlikte, kadın hakları açısından da önemli hükümler içermektedir. 12. maddede, kadın ve erkek ayrımı yapılmaksızın evlenme ve aile kurma hakkı güvence altına alınmıştır. 14. maddede ise, cinsiyet temelli ayrımcılığın yasak olduğu açıkça belirtilmiştir (Doğru & Nalbant, 2013). Bu yönüyle Sözleşme, kadın-erkek eşitliğini doğrudan pozitif ayrıcalıklarla değil, ayrımcılık yasağı ilkesiyle güvence altına almış; kadınların insan olmaktan kaynaklanan haklarını vurgulamıştır.

Avrupa Birliği'nde kadın-erkek eşitliğine yönelik ilk hukuki adım, 1957 tarihli Roma Antlaşması ile atılmıştır. Antlaşmanın 119. maddesiyle, kadın ve erkeklerin aynı iş için eşit ücret alması gerektiği ilkesi kabul edilmiştir (Maurer, 2004, s. 6). Başlangıçta yalnızca ekonomik temelli olan bu madde, zamanla sosyal boyut da kazanmış; işe alım, çalışma

koşulları ve sosyal güvenlik gibi alanlarda cinsiyet temelli ayrımcılığı yasaklayan düzenlemelere zemin oluşturmuştur. Roma Antlaşması'nın 117, 118 ve 119. maddeleri, Avrupa Birliği'nde kadın-erkek eşitliğine dair hukuk normlarının temelini oluşturmuştur (Arısoy & Demir, 2007, s. 724).

Devletlerarasındaki işbirliğini geliştirmek ve uluslararası barış ile güvenliği sağlamak amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler Örgütü, kadının insan hakları bağlamında ele alınması ve kadına yönelik her türlü şiddetin önlenmesi için birçok etkinlik düzenlemiştir. Bu bağlamda uluslararası alanda kadın haklarının gelişim sürecinde atılan en önemli adımlardan biri, 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'dir". Bu beyannamede, kadınlara, yaşam hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkı gibi temel insan hakları ile birlikte, ekonomik, siyasal ve toplumsal eşitlik için özel mülkiyet hakkı, çalışma, eğitim ve sosyal güvenlik hakları gibi önemli hakları tanınmış ve yasal güvence altına alınmıştır (Çüçen, 2012, s. 159).

Ayrıca, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 7 Kasım 1967 tarihinde kabul ettiği "Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Bildirgesi" ile kadın haklarını belge haline getirmiştir. Bu Bildirge hukuksal bağlayıcılık taşımamakta ve kadın sorunlarına dair tüm konuları kapsamamaktadır. Ancak, insanlık tarihinde kadın sorunlarının yer aldığı ilk belge olması bakımından önemli bir yer tutmaktadır (Rajova, 2014, s. 6).

Kadınların insan hakları hareketinin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde Birleşmiş Milletler toplantılarının önemli etkisi olmuştur ve BM 1975-1985 yıllarını "Kadın On Yılı" olarak ilan etmiştir (Erbay, 2019, s. 9). Bu doğrultuda, BM 1975 yılından itibaren kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan sorunlarının çözümü amacıyla, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın önlenmesi, kadınların toplumsal ve ekonomik kalkınmaya katılımı ve bütünleşmesi gibi konuların üzerinde duran "Dünya Kadınlar Konferansı" düzenlemiştir. Bu konferansların ilki, 1975 yılında Meksiko Şehri'nde gerçekleştirilmiştir. İlk beş yılın kaydedilen gelişmelerinin değerlendirildiği ikinci konferans, 1980 yılında Kopenhag'da yapılmıştır. Kadın On Yılı'nın başarılarının gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi amaçlayan üçüncü konferans ise 1985 yılında Nairobi'de, dördüncü ve son konferans ise 1995 yılında Pekin'de gerçekleştirilmiştir (Çelik, 2012, s. 152).

1980 yılında Kopenhag'da düzenlenen İkinci Dünya Kadın Konferansı'nda, aile içinde kadına yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin "İlke Kararı" alınmıştır. Bu bağlamda şiddet, sağlık sorunu olarak ele alınmış, kadınların ve çocukların şiddetten korunması için çağrı

yapılmış ve bir Hareket Planı kabul edilmiştir. Danimarka'daki Kopenhag İkinci Dünya Kadın Konferansı'ndan sonra 1979 yılında Birleşmiş Milletler, "Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni (CEDAW)" kabul edilmiş ve üye ülkelerin imzasına açmıştır (Korkmaz, 2015, s.103-109). CEDAW, kadınlara karşı ayrımcılığın ne olduğu konusunda ayrıntılı bir tanımlama yapmıştır. Bu tanıma göre;

Kadına karşı ayrımcılık, siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ya da diğer herhangi bir alanda, medeni hallerine bakılmaksızın ve kadın-erkek eşitliği temelinde, temel hak ve özgürlüklerin kadınlara tanınmasının ve bu hakların kadınlar tarafından kullanılmasının zayıflatılması ya da geçersiz kılınması amacı ile yapılan ya da bu etkiyi doğuran herhangi bir ayrım, yoksun bırakma ya da sınırlama anlamına gelmektedir (Arslan, 2004, ss. 3-4).

CEDAW'a taraf olan devletler, şu yükümlülükleri yerine getirmeyi taahhüt etmektedir:

- Kadın-erkek eşitliği ilkesini hukuk sistemlerine dâhil etmek, ayrımcı tüm yasaları yürürlükten kaldırmak ve kadınlara karşı ayrımcılığı yasaklayan uygun yasal düzenlemeler yapmak.
- Kadınların ayrımcılığa karşı etkili şekilde korunmasını sağlamak amacıyla mahkemeler ve diğer kamu kurumlarını devreye sokmak.
- Kişiler, kuruluşlar ve işletmeler tarafından kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını temin etmek (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, 1980, ss. 1-3).

Bu sözleşme, kadınlara yönelik ayrımcılığın önlenmesinde uluslararası iş birliğini güçlendirmektedir. Sözleşmenin uygulanmasını denetleyen CEDAW Komitesi, bu kapsamda çeşitli tavsiye kararları almıştır. Komitenin 12 No'lu Tavsiye Kararı, kadınların her türlü şiddetten korunmasının üye devletlerin temel yükümlülükleri arasında yer aldığını vurgulamaktadır. 19 No'lu Tavsiye Kararı ise kadına yönelik şiddetin, cinsiyete dayalı ayrımcılığın bir sonucu olduğunu ifade etmektedir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2012, s.1-18).

Kadınların insan haklarının tanınması yönündeki bir diğer önemli gelişme ise 1993 yılında düzenlenen "Viyana Dünya İnsan Hakları Konferansı'dır". Bu konferansta, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne çekince koyan devletlerin bu çekinceleri kaldırmaları tavsiye edilmiş ve kadın hakları ile dinsel aşırılık arasındaki olası karşıtlığa dikkat çekilmiştir. Viyana Konferansı'nda, kadınların bütün insan haklarından tam ve eşit

bir şekilde yararlanmalarını sağlamak, hükümetlerin en temel sorumluluklarından biri olduğu vurgulanmıştır (Berktay, 2004, s. 9). Ayrıca, 1993 yılında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, "Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi'ni" kabul etmiş ve kadınlara yönelik cinsel, fiziki ve psikolojik şiddetin önlenmesi ve ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. 1995 yılında ise Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen Kadın Konferansı'nda, kadın haklarının insan haklarının ayrılmaz bir parçası olduğu onaylanarak, kadınların insan hakları uluslararası hukukun bir parçası haline getirilmiştir (Berktay, 2004, s. 9-10).

1995 yılında Pekin'de Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nda, kadına yönelik şiddetin kadınların temel hak ve özgürlüklerini kullanmalarının önünde ciddi bir engel oluşturduğu, bu durumun erkek egemenliğini pekiştirdiği ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olduğu vurgulanmıştır (Kırbaş Canikoğlu, t.y., ss. 355-378). Konferansa 189 ülke katılmış ve iki önemli belge kabul edilmiştir: Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı'dır (Taş, 2019, ss. 24-25). Bu çerçevede, konferans bu güne kadar yapılmış en büyük kadın konferansı olmuştur. Konferansta eğitim, sağlık ve kadın hakları gibi önemli başlıklar ele alınmış ve tartışılmıştır. Ayrıca Türkiye Pekin Bildirgesi'ni ve Eylem Platformu'nu hiçbir çekince koymadan kabul etmiştir (Yılmaz Yeltekin, 2004, s. 115).

Pekin Deklarasyonu, kadınların kalkınması, toplumsal hayatta ilerlemesi, cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve toplumsal cinsiyet konusunun devlet politikalarının merkezine yerleştirilmesi gibi konulara yer vermiştir. Eylem Planı ise, kadının sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yönden güçlendirilmesini hedefleyen somut adımlar içermektedir. Bu iki temel belgede, kadınlara ilişkin on iki kritik alan belirlenmiştir: Kadının eğitimi ve öğretimi, sağlık, şiddet, silahlı çatışmalar, ekonomi, yetki ve karar alma süreçlerine katılım, kadının ilerlemesi için kurumsal mekanizmalar, kadının insan hakları, medya, çevre, yoksulluk ve kız çocuklarının güçlendirilmesidir (Timisi, 2003, s. 145-150). Bu alanlardaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için yalnızca devletler değil; aynı zamanda uluslararası kuruluşlar, bölgesel yapılar, sivil toplum kuruluşları ve gönüllü örgütler gibi birçok aktör sorumlu tutulmuş; bu konuda daha duyarlı olmaları ve aktif rol üstlenmeleri gerektiği vurgulanmıştır (Taş, 2019, s. 25).

Birleşmiş Milletler tarafından 1993 yılında yayımlanan "Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge", devletleri bu alanda duyarlılığa davet eden ilk uluslararası

metin olma özelliğini taşımaktadır. Bildirgenin 1. maddesinde kadına yönelik şiddet; "İster kamusal ister özel yaşamda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel ya da psikolojik açıdan zarar veya ıstırap veren ya da verme potansiyeli taşıyan, cinsiyete dayalı bir eylem ya da bu tür eylemlerle tehdit, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma" biçiminde tanımlanmıştır. Bu belge, kadına yönelik şiddet konusunda yayımlanan ilk uluslararası belge niteliği taşımaktadır. Bu çerçevede, kadına yönelik şiddetle ilgili yapılacak çalışmalarda yol göstericiliği özelliğe sahip olmuştur (Kırbaş Canikoğlu, t.y., 355-378).

BM Genel Kurulu, 1999 yılında Dominik Cumhuriyeti'nde diktatörlük rejimine karşı mücadele ettikleri için vahşice katledilen Mirabel kardeşler ve öldürülen diğer bütün kadınlar anısına, her yıl "25 Kasım'ı Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü" olarak ilan etmiştir. Bu tarih, kadınlara yönelik şiddetin evrensel boyutuna dikkat çekmek ve toplumsal farkındalığı artırmak amacıyla dünya genelinde çeşitli etkinliklerle anılmaktadır. Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Milenyum Zirvesi ve 2000 yılında yapılan Pekin+5 Konferansı'nda, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddetin önlenmesinin devletlerin sorumluluğunda olduğu bir kez daha vurgulanmıştır (Birleşmiş Milletler, t.y.).

1980'lerin ortalarından itibaren, yerel, bölgesel ve uluslararası alanda kadın hakları mücadelesi önemli bir ivme kazanmıştır. Bu bağlamda, "Kadın Hakları Kalkınma Derneği (AWID), Kadın Çevre ve Kalkınma Örgütü (WEDO), MATCH Uluslararası Kadın Fonu, Avrupa Kadın Lobisi (EWL), Uluslararası Kadın Araştırmaları Merkezi (ICRW), Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EIGE), Uluslararası Kadın İttifakı (IAW), İnsan Hakları İzleme Örgütü, Uluslararası Kadın Kalkınma Ajansı (IWDA), Birleşmiş Milletler Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlendirilmesi Birimi (UN Women) ve Uluslararası Af Örgütü" gibi önemli kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Bu örgütler, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın yönelik şiddetin azaltılması gibi küresel sorunlarda iş birliği yapmayı amaçlamakta ve kadınların haklarını savunmak için küresel düzeyde çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Kadınların temel haklara, eğitim ve sağlık gibi hizmetlere erişimini sağlamak, farkındalık oluşturmak ve sosyal, politik ve ekonomik hayatta daha fazla yer almalarını teşvik etmek adına aktif kampanyalar yürütmektedir (Human Rights Careers, t.y.).

Avrupa Birliği, kadın-erkek eşitliğini sağlamak amacıyla bağlayıcı nitelikte birçok yönerge yayımlamıştır. 1975 tarihli 75/117/EEC sayılı Yönerge ile "eşit işe eşit ücret" ilkesi kabul edilmiş, ardından gelen 1976 tarihli 76/207/EEC sayılı Yönerge ile işe alım, terfi ve çalışma koşullarında eşit davranılması öngörülmüştür. 1978 ve 1986 yıllarında yayımlanan

yönergelerle sosyal güvenlik sistemlerinde cinsiyet ayrımcılığı yasaklanmıştır. 1992'de hamile ve emziren kadınların işyerindeki sağlık ve güvenliği korunmuş, 1996'da ebeveyn izni düzenlenmiştir. 1997 tarihli yönerge ile ayrımcılığa uğrayan kişilerin lehine ispat yükü kolaylaştırılmış, 2000 ve 2002 yıllarında çıkarılan yönergelerle doğrudan ve dolaylı ayrımcılık ile cinsel taciz açıkça tanımlanmıştır. 2004 yılında mal ve hizmetlere erişimde cinsiyet ayrımcılığı ilk kez yasaklanmış, 2006 tarihli şemsiye yönerge ile istihdam ve sosyal güvenlik gibi tüm alanlarda kadın-erkek eşitliği ilkesi tek metinde toplanmıştır (Kaya, 2023, ss. 68-77). Bu düzenlemeler ile, Avrupa Birliği'nin toplumsal cinsiyet eşitliğini yalnızca bir hedef değil, aynı zamanda somut ve kapsamlı politikalarla desteklenen temel bir ilke olarak benimsediğini görülmektedir.

2014 yılında, kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddetin önlenmesine ilişkin uluslararası alandaki en kapsamlı hukuksal düzenlemelerden biri olan "Avrupa Konseyi Sözleşmesi" (İstanbul Sözleşmesi), on ülkenin imzasıyla yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, taraf devletlere; şiddetle mücadelede ilgili kurum ve kuruluşlarla koordineli çalışılması, kadınlara uzman desteği sağlanması, telefon yardım hatlarının kurulması, sığınma evlerinin açılması ve kadınların bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılması gibi yükümlülükler getirmiştir. Ayrıca, taraf devletlerin sözleşmedeki yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini izlemek ve denetlemek amacıyla Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete Karşı Eylem Uzmanlar Grubu (GREVIO) oluşturulmuştur (Kalabalık. 2015, ss. 95-96).

Kadın haklarının tarihsel gelişimi, kadınların yüzyıllardır sürdürdüğü eşitlik ve özgürlük mücadelesinin bir ürünüdür. Bu bağlamda, on sekizinci yüzyılda başlayan kadın hakları savunma mücadelesi, on dokuzuncu yüzyılda daha yaygın hale gelmiştir. Ancak, Avrupa'da on dokuzuncu yüzyılın başlarında kadınlar, vatandaş olarak dahi kabul edilmemiş, miras, mülkiyet ve siyasal katılım gibi temel haklardan yoksun bırakılmışlardır. Bu dönemde kadınlar, eğitim, iş gücü ve siyasal haklar gibi alanlarda eşitlik mücadelesine başlamışlardır. Tüm dünyayı etkileyen Rönesans, Reform ve Sanayi Devrimi ile ABD ve Fransa'daki siyasal devrimler, bilimsel ve düşünsel yeni fikirlerin yayılmasını sağlamıştır. Bu fikirler, kadın haklarının gelişimini de önemli ölçüde hızlandırmıştır.

Kadınların sadece cinsiyetleri nedeniyle toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlarda uğradıkları ayrımcılığa karşı verdikleri mücadeleler, zamanla küresel düzeyde yankı bulmuş ve insan hakları hukukunun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Tarihte ilk kadın hakları bildirgeleriyle başlayan bu süreç, feminist hareketlerin katkılarıyla birlikte uluslararası

belgelerle güvence altına alınmıştır. 18. yüzyıldan itibaren kadınlar, oy hakkı, eğitim, mülkiyet gibi temel alanlarda eşitliği talep etmiş; 20. yüzyılda ise çalışma hayatı, sağlık, şiddetten korunma ve siyasal temsil gibi konularda önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Bu tarihsel süreç, kadınların hak mücadelesinin yalnızca bireysel değil, toplumsal dönüşümün de temel bir unsuru olduğunu ortaya koymakta ve kadın haklarının evrensel insan hakları çerçevesinde vazgeçilmez bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Günümüz dünyasında kadınlar siyasi, ekonomik, sosyal hukuksal ve toplumsal birçok insan hakkına sahip olmuşlardır. Toplumlarında yaşanan ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmeler ışığında kadınlara atfedilen değer farklılaşmış ve kadınlara yönelik yapılan cinsiyete dayalı ayrımlar birçok uluslararası arenada konu olarak ele alınmıştır. Bu konferanslarda kadınların aleyhine olan ayrımların ve kadınlara yönelik baskı, şiddetin ortadan kaldırılması, aile içerisinde kadının korunması, iş hayatında katılım ve fırsat eşitliğinin sağlanması, eğitim, sağlık, sosyal alanlarda eşit paylaşım hakkının verilmesi ve siyasete aktif katılımının sağlanması gibi birçok konu ele alınmıştır. Böylelikle kadınlara insan hakları bağlamında birçok yeni hak tanınmıştır.

4. TÜRKİYE VE İRAN ÖZELİNDE TARİHSEL VE KÜLTÜREL BAĞLAMDA KADIN HAKLARININ GELİŞİM SÜRECİ

Kadının statüsü yaşanılan coğrafyaya, zamana ve kültüre göre toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Günümüzde kadınların toplumsal statüsünü ve sahip oldukları hakları anlamak için öncelikle tarihsel arka planı incelemek gerekmektedir. Bu bölümde İran İslam Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kadın hakları konusunda tarihsel gelişim seyrine değinilmekte ve kadınlara yönelik bakış acıları incelenmektedir.

4.1. Türk Tarihinde Kadın Algısı Ve Kadın Hakları

4.1.1. İlk Türk Devletlerinde Kadın Algısı ve Kadın Haklarının Gelişimi

Türkçedeki "kadın" sözcüğü, köken olarak "emretmek" anlamına gelen "kadamak" fiilinden türetilmiştir. Bu fiilden türeyen "kadun" kelimesi, Farsçaya ve Arapçaya "hatun" olarak geçmiş, zaman içinde farklı Türk lehçelerinde "kadın, katın, hatın, hazın, hotun ve kazıng" gibi biçimler almıştır (Şemseddin, 2015, s. 567). Ayrıca, Türkçenin bazı ağızlarında kadın kelimesi, aynı zamanda "güzel, şık veya hoş" anlamında da kullanılır. Türk toplumunda, han, hakan ya da kağanın eşine yönelik olarak "kadın, kağatun ve kadın ana" gibi yüksek ve olumlu anlam taşıyan kelimeler kullanılmıştır (Tuncer, 2011, s. 450). Bu kelimelerin kökeni ve taşıdığı anlamlar, Türklerde kadının yeri, statüsü ve ona duyulan sevgi ve saygının tarihsel bir yansımasıdır. Kadın sözcüğünün bu kullanımları, Türk halkının kadına verdiği değeri ve ona biçtiği toplumsal rolü açığa çıkarmaktadır (Erbay, 2019, ss. 11-12).

İslamiyet Öncesi Türk toplumunda kadınlara bakış acısı diğer uygarlıklarına farklılaşmış ve kadın, toplumun önemli bir ferdi olarak değerlendirilmiştir. Türklerin Orta Asya'daki ilk yerleşim alanlarında, kadının toplumsal hayattaki yeri genellikle güçlü olmuştur. Bu bağlamda hem destanlarda hem de diğer eserlerde, kadın önemli ve saygın bir varlık olarak değerlendirilmiştir (Taş, 2022, s. 40). Bu konuyla ilgili Ziya Gökalp: "Eski kavimler arasında hiçbir kavim, Türkler kadar kadın cinsiyetine hak vermemiş ve saygı göstermemiştir" diyerek Türklerin kadınlara verdiği değeri özetlemiştir (Gökalp, 1970, s. 35). Seyyah İbn-i Batuta, "Burada öyle ilginç bir duruma şahit oldum ki, o da Türklerin kadınlara gösterdiği saygıdır. Burada kadınların kıymeti ve saygınlığı erkeklerden daha üstündür" sözleriyle Türk toplumunda kadınların, saygı duyulan bir özne olarak kabul edildiği ifade edilmiştir (Aksöz, 2020, s. 20). İskit toplumu hakkında yazılan Antik Çağ metinlerinde, "askerî harekâtlarda eşleriyle birlikte bulunan cesur kadınlara sahipler"

ifadesiyle savaş meydanlarında yer alan kadınların cesaretinin vurgulandığı güçlü bir kadın profili çizilmiştir (Pyankov, 2002, s. 931). Bu ifadeler, dönemin kadınının eve kapalı ve sadece ev işleriyle uğraşan bireyler olmadığının kanıtı niteliğindedir.

Eski Türk toplumunda kadınlar; ata binme, avlanma, savaşa katılma, orduları ve birlikleri kumanda edebilme, ok atma ve şaman ayinleri düzenleme gibi birçok önemli görevi üstlenebilmişlerdir. Kadınlar, yalnızca aile içinde değil, toplumun sosyal ve kültürel yaşamında da etkin bir rol oynamışlardır (Konan, 2011, s. 161). Ayrıca kadınlar, eşleriyle birlikte resmî törenlere katılabilmiş ve elçileri ağırlayabilmişlerdir. Eski Türk kadınları; evlenme, boşanma, mülk edinebilme ve miras gibi haklara sahip olmuşlardır. Bu bağlamda, evlilik çağı gelen kız çocukları mirastan paylarını alarak baba evinden ayrılmışlar ve evlenen kadının babasının evinden getirdiği çeyiz malı üzerinde kocasının hiçbir tasarruf hakkı bulunmamıştır (Açıl, 2016, ss. 65-67).

İlk Türk Devletleri'nde kadınlar, sosyal hayata katılabilmişler ve düzenlenen eğlenceler de kendi yaş gruplarıyla eğlenerek eşlerini kendileri seçebilmişlerdir (Taş, 2022, s. 19). Bu çerçevede, kadınların evlilikleri, kendi istekleri doğrultusunda şekillenmiş, zorla evlendirme gibi baskılar yapılmayarak kendi seçtikleri kişilerle evlenebilmişlerdir. Evlilik öncesinde, erkek tarafı, evlenecek kızın ailesine "kalın" adı verilen ve genelde at veya koyunlardan oluşan bir miktar mal vermiştir. Ancak kalın, evlenen kıza biçilen fiyat olarak görülmemiş ve evliliğe asla bir alışveriş gibi bakılmamıştır. Ayrıca, ergenliğe girmeden küçük yaşlarda ya da akraba ve sütkardeşler arasında evlilik birliğinin kurulmasına izin verilmeyerek kız çocukları korunmuştur (Açıl, 2016).

Eski Türk toplumlarının diğer toplumlardan bir diğer farkı da tek eşli evliliklerin yaygın olmasıdır (Susam, 2013, s. 6). Eski Türk toplumlarında evlilik kurumunda kadınları korumak amaçlanmıştır. Eski Türk toplumunda kadınlara boşanma hakkı verilmiştir (Tellioğlu, 2016, s. 215). Eski Türk toplumlarında boşanma durumunda, eğer haksız taraf erkekse, "kalın" geri talep edilmez ve kadının çeyizi de geri iade edilirdi. Ancak, boşanmada haksız taraf kadınsa, kalın erkek tarafına iade edilirdi. Bu düzenleme ile boşanma esnasında taraflar arasındaki adaleti sağlamak amaçlanmıştır (Açıl, 2016, s. 66).

İslamiyet öncesi Türklerde, hükümdar eşleri devletin siyasi ve askerî işlerine müdahale etme hakkına sahip olmuşlardır. Bu konuda Ziya Gökalp: "Devletin umumî velayeti hakan ve hatunda beraber bulunurdu, bu sebeple hakan emrediyor ki tarzında başlayan emirnameler muta olmazdı, muta olmak için mutlaka Hakan ve Hatun emrediyor ki… tarzında başlaması

icap ediyordu. Hakan tek başına elçileri de kabul edemezdi. Kadın, harpte, siyasî meclislerde, şölenlerde, avda mutlaka beraber bulunurdu" diye belirtmiştir (Köksal, 2011, s. 334). Bu bağlamda kadınlar, özellikle hükümdarın eşleri, sadece aile içindeki rolleriyle sınırlı kalmayıp, devlet yönetiminde de etkin bir rol oynamıştır. Ayrıca, küçük yaşta devletin başına geçen çocukların yerine devleti de idare etmişlerdir (Selçuk, 2014, s. 118). Bu çerçevede, Göktürk Kitabesinde: "Tanrı Türk milleti yok olmasın diye babam İlteriş Kağan ile anam İlbilge Hatunu yükselti" ifadesine yer verilerek kadının siyasi yapıdaki konumu vurgulanmıştır. Böylelikle, Türk hatunları, devlet teşkilatı içerisinde kağandan sonra gelen ikinci kişi olmuştur (Sevinç, 2007, ss. 30-31).

Ayrıca, hatunların toplumda ve siyasi alanda önemini gösteren bir diğer önemli örnek ise, onlara ait şehirlerin varlığıdır. Hatun şehirleri olarak bilinen bu şehirler, Türk beyleri savaşa gittiklerinde hatunların ve çocuklarının güvenliğini sağlamak amacıyla uzak vadilere götürülmeleri sonucu oluşmuştur (Tellioğlu, 2016, s. 216). Bu bağlamda, eski Türk toplumlarında kadınlar, savaş meydanları dâhil olmak üzere devlet yönetiminde, siyasette, ekonomik yaşamda ve toplumun pek çok alanında etkin bir rol oynamış ve tüm bu alanlarda erkeklerle eşit söz hakkına sahip olmuşlardır (Ağçoban, 2016, s. 17). Bu durum, kadınların tarihsel olarak eski Türk toplumundaki güçlü yerlerini ve eşitlikçi yaklaşımlarının yansımasıdır.

Bozkır coğrafyasının yaşam şartları doğrultusunda Türk kadını, yaşadıkları dönemin genel anlayışının aksine, temel hakların hemen hemen hepsine sahip olarak yaşamını sürdürmüştür. Türk kadını, toplumun aktif bir bireyi olarak kabul edilmiş ve sadece evdeki rolüyle sınırlı kalmamıştır. İsim sahibi bireyler olarak, toplumda saygın bir yer edinmiş ve sosyal yaşama katkı sağlama konusunda aktif bir rol üstlenmişlerdir. Sonuç olarak, İslamiyet öncesi Türk toplumlarında kadınlar, aile içi ilişkilerde, eş seçiminde, çocukların eğitiminde, boşanma konusunda, mülkiyet edinebilmede, kılık kıyafet seçiminde görece özgürlüğe sahip olmuşlardır. Kadınlar, özellikle savaşçı toplumlarda kahramanlık, liderlik ve yönetim gibi alanlarda önemli görevler üstlenmişlerdir. Kadın hükümdarların ve kahramanların varlığı, ilk Türk devletlerinde kadınların toplumsal konumlarının gücünün bir göstergesi olmuştur. Kısacası, İslamiyet öncesi Türk toplumlarında kadınlar, birçok alanda güçlü ve bağımsız bir konumda olmuş ve toplumsal hayatta belirleyici bir rol oynamışlardır. Türk kadınının sahip olduğu bu özgürlükler, onun tarihsel olarak toplum içindeki güçlü yerini ve etkisini açıkça göstermektedir (Açıl, 2016, s. 70).

4.1.2. İslamiyet Sonrasında Türk Toplumunda Kadın Algısı ve Kadın Haklarının Gelişimi

4.1.2.1. İslam'ın Kadına Bakışı

Din, insanlık tarihiyle özdeşleşmiş ve bireylerin hayat anlayışını şekillendiren temel bir olgudur. İnanan birey için din, yaşamın hemen her alanında etkisini hissettiren güçlü bir yönlendirici unsurdur. Bu yönüyle din, yalnızca bireysel inancı değil; toplumsal düzeni, cinsiyet rollerini ve sosyal ilişkileri de derinden etkileyen bir yapı sunar (Eşmeli & Ümitli, 2024, ss. 201-202).

Tarih boyunca birçok toplumda, kadının toplumsal konumu çoğu zaman ikincil bir düzeyde konumlandırılmıştır. Bu durum, yalnızca kültürel ve sosyal etkenlerle sınırlı kalmamış; aynı zamanda dini yorumlar ve uygulamalar da bu durumu pekiştiren bir rol üstlenmiştir. Semavi dinler başta olmak üzere pek çok inanç sisteminde, kadınla ilgili hükümler çeşitli dönemlerde farklı şekillerde yorumlanmış ve bu yorumlar bazen kadının haklarını sınırlayıcı biçimde kullanılmıştır (Tulunay, 2006, ss. 16-17). Bu çerçevede, örneğin Yahudilik inancında kadın, tarihsel süreçte çoğunlukla ikincil bir konumda değerlendirilmiş ve olumsuz bir şekilde algılanmıştır. Dolayısıyla Yahudilikte kadın, erkek ile eşit bir varlığa, hakka ve sorumluluğa sahip kabul edilmemiştir. Bu bağlamda; şahitlik olabilme, Tevrat okuma ve öğretme, miras ve boşama hakkına sahip olma gibi alanlarda kadın dinen engellenmiştir. Yahudilikte olan bu durum Hıristiyanlık açısından da geçerliliğini korumaktadır. Hıristiyanlıkta da kadın algısı dönemsel değişimlerle birlikte Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın yasak meyve yemeleri olayıyla birlikte kadın yaratılışı itibaren günahın kaynağı olarak görülmüştür (Eşmeli & Ümitli, 2024, ss.204-223). Bu bağlamda, Hristiyan dünyasında, insanlığın felaketine yol açan ilk günahın bir kadın tarafından işlendiğine inanıldığı için kadınlara "şeytanî" bir bakış açısı hâkim olmuştur (Kutub, 1965, s. 19).

İslam, hür-köle, kadın-erkek demeden "insan" kavramı üzerinde durmuş ve özellikle yayıldığı coğrafyada erkeğin hep gerisinde kalan kadını ön plana çıkararak kadın ve erkeğe aynı hak ve sorumlulukları vermiştir (Özsoy, 2005, ss. 4-5). Hz. Peygambere (as) ise, "Kadın ve erkek bir bütünü tamamlayan iki eşit yarımdır" (Ebu Davud, Taharet, 94) ve "Müminlerin iman bakımından en kâmili, ahlakça en güzel olanlarınızdır ve sizin iyileriniz kadınlarına karşı hayırlı olanlarınızdır" ifadeleriyle yaratılıştaki farklılıklardan kaynaklanan ayrımlar haricinde cinsiyete dayalı ayrımın gözetilmemesi gerektiğini vurgulamıştır (Tirmizi, Rada, 11; Arıkfidan, 2015, s. 10). Ayrıca, 1993 yılında İngiliz Prensi Charles'in söylediği, "İslam

tam on dört asır evvel kadına, benim babaannemin hayal dahi edemeyeceği hakları vermiştir" sözü, İslam'ın kadına verdiği hakların önemini vurgulamaktadır. Bu söz, İslam'ın kadınlara sunduğu eşitlikçi yaklaşım ve hakların, diğer toplumlarda o dönemde bulunmayan yenilikler içerdiğini ortaya koymaktadır (Özsoy, 2005, s. 14)

İslamiyet'in kadınlara bakış açısı diğer toplumlardan ve dinlerden farklılık göstermiştir. İslâm dininde kadın ve erkek arasında ayrım yoktur; üstünlük erkek olmakla değil Allah'a imanla ve yasaklarına, emirlerine uymakla elde edilir. İslamiyet ile birlikte, evlenme, boşanma, miras ve mülk edinme gibi konularda kadınların hakları güvence altına alınmıştır. Ayrıca, İslâmiyet, kadınların ekonomik, sosyal, yönetim, askeriye gibi her alanda aktif biçimde yer almaları gerektiğini vurgulamıştır. Böylece, İslâm sayesinde kadınlar, yeniden toplumsal hayatta söz sahibi olabilmişler ve kendi hayatlarını yönetme özgürlüğüne sahip olmuşlardır (Aksöz, 2020, ss. 24-27).

İslâm dini, kadın hakları üzerinde önemle durmuş ve getirdiği haklarla toplumların kadınlara bakış açısını değiştirerek iyileştirmiştir. İslâmiyet kadınlara karşı; insanca muamele etme, evlilik, boşanma, eş sayısı, mülk edinme, vasilik, sosyal ve ekonomik hayata katılımın sağlanması gibi konularda cinsiyet ayrımı yapmadan kadın ve erkeğin eşit seviyede tutması gerektiğini vurgulamıştır. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmiştir: "Erkeklerin kadınlar üzerinde olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır"(Bakara, 228). Hz. Muhammed (as) ise erkekleri kadınların haklarını gözetmeye davet etmiş ve bu konuda: "Kadınların haklarını yerine getirme hususunda Allah'tan korkunuz! Zira siz onları Allah'ın bir emaneti olarak aldınız" buyurmuştur (Müslim, Hac, 147; Küçükkırsoy, 2016, s. 15).

4.1.2.2. Türk Toplumunda İslamiyet'in Kadın Hakları Üzerindeki Etkisi

Türklerin İslam ile tanışması, Talas Savaşı'ndan sonra başlamış ve bu İslamlaşma süreci yaklaşık olarak binli yıllara kadar devam etmiştir (Sevinç, 2007, s. 35). İslam'ın kabulüyle birlikte, Türk toplumlarında, İslami kuralların dar yorumlanması ve diğer kültürlerin etkisiyle birlikte kadınlar, toplumsal hayattan ev yaşamına doğru yavaş yavaş itilmişlerdir. Bu dönemde, kadınların hem sosyal hem siyasi hakları kısıtlanmış ve toplumsal yaşamda ötekileştirilmişlerdir (Konan, 2011, ss. 160-163). Sosyal hayatta ikinci plana atılan kadınlar ve kız çocuklarının, evlenme, eş seçme, boşanma, mirasta pay alma, mahkemelerde tanıklık yapma, sokakta tek başına çıkma gibi hakları ellerinden alınmıştır (Erbay, 2019, s. 13).

Kadının bireysel ve toplumsal konumu günden güne gerilemiş ve kadınlar sosyal yaşamdan uzaklaşarak ev yaşamına kapanmışlardır. Bu dönemde çok eşlilik yaygınlaşmış, kadın,

erkeklerin hizmetlerini karşılayan hizmetçi ve çocukların bakıcısı olarak algılanmıştır (Kaymaz, 2010, s. 335). Ziya Gökalp'e göre feminizmin beşiği Orta Asya'dır ve eski Türk geleneklerinde kadınlar ile erkekler eşit haklara sahiptir. Ancak Gökalp, Arap ve Bizans geleneklerinin etkisiyle Türk kadınının konumunun zayıfladığını ifade etmiştir (Sonay, 2006, s. 25). İslamiyet'in kabulü sonrasında Arap geleneklerinin İslam'ın gerekleri olarak kabul edilmesi, etkileşim içinde olduğu diğer toplumların örf-adet gelenekleri, ekonomik, kültürel, hukuki ve politik yapıları kadınların toplumsal hayatta ikinci plana atılmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda, kadınların özgürlükleri kısıtlanmış ve erkekler tarafından belirlenen kuralların baskısına maruz kalarak yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmışlardır (Soylu, 2017, s. 29). Öyle ki, cinsiyet ayrımının yapılmadığı ve kadınla erkeğin eşit tutulduğu Türk kültürü, İslamiyet'in sunduğu eşitlikçi yaklaşımdan beslenmiş olsa da Arap kültürünün benimsenmesiyle birlikte zaman içinde bazı değişimlere uğramış ve kadınların konumu gerilemiştir. Bu dönemde, kadının toplumsal hayatta görünürlüğü azalmış ve kadınların yaşam alanı ev ile sınırlandırılmıştır (Doğrusadık, 2018, s. 33). İslamiyet sonrası Türk toplumunda kadın haklarının gelişimi, hem dini hem de kültürel faktörlerin bir etkileşimiyle şekillenmiştir. Kadınların toplumsal ve siyasi hayatta daha fazla yer alabilmesi, eğitimdeki fırsat eşitliği ve çalışma hayatına katılımları, zamanla büyük bir değişim geçirmiştir. Ancak, bu süreçte kadının toplumsal statüsü zaman zaman sosyal ve kültürel engellerle karşılaşmıştır.

İslamiyet sonrasında, kadınlar sadece sahip oldukları haklar ve toplumdaki rolleriyle değil, aynı zamanda liderlik ve cesaret gibi özellikleriyle de öne çıkmıştır. Ancak bunun yanında, bazı eleştirmenler İslamiyet'in kadını baskı altına aldığını savunmuşlardır. Bu görüşler, genellikle İslam'ın doğru anlaşılmaması ve yanlış bir şekilde yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Aslında İslam, kadınlara erkekler ile eşit haklar tanımaktadır. Fakat bazı kültürel ve yerel gelenekler, İslam'ın bu eşitlikçi anlayışına ters düşerek, kadının toplumdaki yerini sınırlamıştır (Ağçoban, 2016, s. 20).

4.1.3. Osmanlı Devleti Döneminde Kadın Hakları ve Gelişim Süreci

Osmanlı Devleti, beylikten imparatorluğa dönüşerek, 623 yıl boyunca üç kıtada hüküm sürmüş ve pek çok farklı etnik grup, kültür ve inanç sistemini bir arada barındıran büyük bir imparatorluk olmuştur. Bu çok kültürlü yapıda, Osmanlı'daki kadın algısının tek bir biçimde tanımlanması oldukça zordur. Zira farklı dini ve etnik kimliklerin bir arada yaşadığı bu toplumda, kadınların hakları, toplumdaki rolleri ve statüleri, her bir grup içinde çeşitli

düzenlere göre şekillenmiş, Müslim ve gayrimüslim kadınların hakları arasında belirgin farklılıklar oluşmuştur. Bu durum, Osmanlı'daki kadın algısının farklı toplumsal grupların kültürlerine, dini inançlarına ve yerleşik geleneklerine göre çeşitlenerek farklı boyutlar kazanmasına sebep olmuştur (Küçükkırsoy, 2016, s. 18).

Osmanlı toplumunda kadınlar; "saraylı kadın" ve "kırsal alanda yaşayan emekçi kadın" olmak üzere iki ana gruba ayırarak incelenmektedir (Akkaya Kahraman, 2016, s. 65). Saraylı ve kentli kadın kavramları, İstanbul'da saray kültürünün ve haremin oluşumu ile ortaya çıkmıştır. Kırsal kesimde ise harem kültürü gelişmemiştir ve burada yaşayan kadınlar, toplumsal yaşama daha aktif bir şekilde katılabilmişlerdir (Kahraman, 2014, s. 67). Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinden itibaren özellikle kentli kadınlar, toplumsal statülerini yavaşça kaybetmiş ve harem kavramı içerisinde sıkışıp kalmışlardır. Öte yandan, kırsal kesimde yaşayan kadınlar, tarım işleriyle uğraşmış ve erkeklerle birlikte görece eşit söz hakkına sahip olmuşlardır (Küçükkırsoy, 2016, s. 19). Ancak, her iki durumda da, ister hareme hapsolmuş, ister kırsal alanda çalışan kadınlar, toplumsal olarak belirlenen geleneksel rolleri yerine getirmek zorunda kalmışlar ve erkeklere bağımlı bir yaşam sürmüşlerdir (Özsoy, 2005, s. 29). Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde, kadınların toplumsal statüsü; kültürel ve dini normlarla şekillenen, büyük ölçüde aile içindeki rollerine dayanan bir yapıya sahip olmuştur.

Fransız yazar Lamartin, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde kadınların durumunu şöyle tarif etmiştir:

> Faziletli, kanaatkâr, namuslu, evine ve eşine çok bağlı, mahcup tabiatlı, yabancı yanında çekingen fakat yakını önünde neşeli, canlı hareketlidir. Saadeti daima evinin çatısında arar. Aile mutluluğunu zedeleyecek hiçbir alışkanlığı yoktur. Çoğu zaman musiki ile ilgilidir. El işlerinde mahirdir. Yaradılışından kopup gelen ileri bir zevki vardır (Küçükkırsoy, 2016, s. 23).

Lamartin'in betimlemesi, Osmanlı toplumundaki kadın algısını ortaya koyarken, aynı zamanda dönemin toplumsal yapısının ve değer yargılarının bir yansımasıdır. Ayrıca Lamartin, Osmanlı kadınının ev içindeki rollerinin, toplumun beklentileri ve kültürel normlar çerçevesinde şekillendiğini de göstermektedir (Küçükkırsoy, 2016, ss. 23-24).

Osmanlı Devleti'nde ilk döneminde, kadınlar erkeklerle toplumsal alanda bir arada bulunmuş ve oldukça özgür bir yaşam sürmüşlerdir (Susam, 2013: 8). İbn-i Batuta Seyahatnamesinde Osmanlı'nın kuruluş döneminde kadınların toplumsal faaliyetlerde ve iş

alanlarında erkeklerle beraber aktif bir şekilde yer alabildiğini gözlemlemiştir. Aynı zamanda Ahilik teşkilatının yan kolu olan "Bacıyan-ı Rum" teşkilatı kadınların örgütlendiği işkolu olarak dikkat çekmektedir (Küçükkırsoy, 2016, s. 18). Fakat Osmanlı'da beylikten imparatorluğa geçişle birlikte, kadınların toplumsal konumu değişmeye başlamıştır. Kadınlar harem yaşamına çekilmiş ve ev içi yaşamda sınırlı bir alanda kalmışlardır (Susam, 2013, s. 8). Sonuç olarak, Osmanlı'nın ilk dönemlerinde toplumsal yaşamda aktif rol oynayan kadınların; İran, Bizans ve Arap kültürlerinin etkisiyle toplumsal yaşamdan uzaklaştığı gözlemlenmektedir (Avcı, 2016, s. 230). Özellikle, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, kadınlara yönelik baskılar artmış; kadınların erkeklerle aynı sandala binmeleri, mesire yerlerine gitmeleri ve ince kumaştan ferace giymeleri yasaklanmıştır (İnan, 1968, s. 80). Berktay (2003), bu durumu "Tarihin Cinsiyeti" kitabında şöyle ifade etmiştir:

> İslâm Hukukun geçerli olduğu bütün toplumlar gibi Osmanlı'da da, kentsel mekân, cinsiyete göre çok keskin bir biçimde ayrılmış durumdaydı ve Tanzimat dönemine dek kadınları konu alan uyarlamaların ve yasaklamaların, öncelikle giyim-kuşam ve kadınların gezinti yerlerindeki, alışveriş sırasındaki vb. davranışlarını düzenleyenler olduğu görülmekteydi. Bu, kadını "mahrem" sayan ve dolayısıyla da kamusal alandaki varlığını "zorunluluk" halleriyle sınırlayan, engelleyemediği durumlarda da katı bir biçimde denetlemeye çalışan bir anlayıştır (ss. 110-112).

Bu yaklaşım, Osmanlı'daki kadınların toplumsal hayatta nasıl giderek daha sıkı kısıtlamalara tabi tutulduklarını ve bu kısıtlamaların nasıl sistematik bir hale geldiğini gözler önüne sermektedir. Tanzimat sonrası dönemde ise, kadınların kamusal alandaki yerini yeniden tanımlamak amacıyla bazı değişiklikler yapılmıştır (Akkaya Kahraman, 2016, s. 65).

16. yüzyılda İstanbul'un Eyüp semtindeki kaymakçı dükkânlarının, kadınların erkeklerle buluşmalarına olanak sağlaması, dönemin din adamları tarafından "kıyametin yaklaştığı ve dinin elden gittiği" şeklinde yorumlanmıştır. Bu gelişmeler üzerine, 1573 yılında kadınların bu tür dükkânlara girmeleri yasaklanmış; dükkânına kadın müşteri kabul eden esnaf ise cezalandırılmıştır (Şemşek, 2020, s.191).

1791 tarihli Ferman ile İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar kadılarıyla Yeniçeri Ağası ve Terzicibaşına verilen emirle, kadınların kamusal alandaki giyim ve davranışlarına yönelik çeşitli kısıtlamalar getirilmiştir. Bu Fermanda:

> Kadın taifesinin sokaklarda ve pazarda iştah çekici tavırlarla dolaşmaları öteden beri yasaktır. Kadınların İngiliz şalisinden ferace kestirmeleri evvelce şiddetle men edilmişti. Kadınlar Engürü (Ankara) şalisinden ferace kestirmeye başladılar, fakat bu kumaşta ince ve kadınlar adeta sokağa feracesiz gibi çıkmış olduğundan o da yasak edilmişti. Aralık da bazı hayâsızların yine Engürü şalisinden ferace kestirdikleri ve giydiklerini işittik ve gördük… Bu yasağımızı dinlemeyen terzi tutulup aman verilmeyip dükkânın kapısına asılacaktır *(*Koçu, 1958, ss. 63-73).

Bu belge, Osmanlı toplumunda kadın bedenine ve kamusal alandaki varlığına ilişkin ahlaki denetimin katı bir biçimde uygulandığını gözler önüne sermektedir.

Ayrıca, kadınların ezan saatinden sonra dışarı çıkması da yasaklanmıştır. III. Osman döneminde kadınlara haftada dört gün dışarı çıkma izni verilmişken, IV. Mustafa döneminde ise, kadınların evlerinden hiç dışarı çıkmamalarına karar verilmiştir (Çitçi, 1982, s. 82). Yine III. Osman dönemi Osmanlı toplumunda, kadınların kalın siyah peçe kullanmadan sokağa çıkmaları yasaklanmıştır. Bu yasağa uymayan kadınlara karşı ise ağır yaptırımlar uygulanmıştır (Şemşek, 2020, s.196). Çeşitli fermanlar aracılığıyla kadınların kıyafetlerine, yaşam tarzına müdahale edilmiş, ticaret yapmaları engellenmiş ve belirli günlerde evlerinden dışarı çıkmaları yasaklanmıştır. Bu doğrultuda, Osmanlı kadınları toplumsal hayatta ikincil bir konuma itilmişler ve ev içi rollere hapsolmuşlardır (Küçükkırsoy, 2016, s. 21). Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinde kadınların hukuki statüsü, büyük ölçüde İslam hukukuna dayanmaktadır. İslam dini, kadınların belirli haklarla donatılmasına olanak sağlamış olsa da bu haklar genellikle sınırlı kalmış ve bu sınırlar toplumsal normlar ile pekiştirilmiştir (Küçükkırsoy, 2016, s. 22; Çitçi, 1982, s. 83).

Osmanlı Devleti'nde ilk anayasal gelişme, 1809 tarihli Sened-i İttifak'ın imzalanmasıyla gerçekleşmiş ve bu belge ile padişahın yetkileri ilk kez sınırlandırılmıştır. Ancak, bu belgede kadın haklarına yönelik herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir. (Gözler, 2011, s. 9-11). Osmanlı Devleti'nde 1831 yılında yapılan nüfus sayımlarında yalnızca erkekler sayılmış ve 1844 yılındaki sayımlarında ise erkeklerin her türlü fiziksel özellikleri kayıt altına alınırken kadınların sadece ad ve yaşları yazılmıştır. Sayımların askerî amaçla yapılmasının etkisinin görüldüğü bu durum kadınların toplumsal hayatta ikinci planda kaldığını ve erkeklerin ise daha fazla ön planda tutulduğunu göstermektedir (Küçükkırsoy, 2016, s. 22; Çitçi, 1982, s. 83). Bu durum, Osmanlı'daki cinsiyet eşitsizliğinin bir yansımasıdır.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde kadın hakları, İslam hukuku

çerçevesinde belirlenen sınırlı haklarla şekillenmiştir. İlk dönem Osmanlı'da, çok eşliliğin yaygın olması, erkeklere tanınan boşanma hakkı, çocukların velayet hakkının babalara verilmesi ve kadınların mirastan erkeklerin aldığı payın yarısı kadar bir hakla yetinmeleri, kadınların toplumsal olarak daha alt bir konumda olmasına neden olmuştur. Bu uygulamalar, kadınların toplumsal hayatta erkeğe bağımlı olarak yaşamalarını pekiştirirken, aynı zamanda onlara tanınan hakların sınırlı kalmasına yol açmıştır. Bu dönemde, kadınlar pek çok temel insani haktan mahrum bırakılmışlardır (Berktay, 2004, s. 11). Ancak, bu durum zamanla değişmeye başlamış ve Osmanlı Devleti'nin sonraki dönemlerinde kadın hakları ve özgürlükleri için yeni reformlar ve düzenlemeler yapılmıştır.

4.1.3.1. Tanzimat Dönemi (1839-1876) ve Kadın

Tanzimat Dönemi'yle birlikte modernleşme ve reform hareketleri başlamış ve siyasi, hukuki ve toplumsal yapılar yeniden şekillenmiştir. Tanzimat Dönemi, Osmanlı toplumunun Batı'ya açılmasına yönelik ilk adımların atıldığı bir süreç olmuştur. 1839'da Gülhane Meydanı'nda ilan edilen Tanzimat Fermanı, Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Tanzimat Fermanı ile Tanzimat dönemi başlamış ve bu dönemde Osmanlı Devleti'nde modernleşme, yenileşme ve toplumsal dönüşüm süreci hız kazanmıştır (Küçükkırsoy, 2016, s. 24). Tanzimat Fermanı, hukuki, idari ve sosyal alanda köklü değişiklikler vaat etmiş ve padişahın mutlak yetkilerini sınırlayarak halkın temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almayı amaçlamıştır (Aksöz, 2020, s. 33). Tanzimat Fermanı'yla birlikte, can ve mal güvenliği, şeref ve haysiyetin korunması, cezaların mahkemelerce verilmesi gibi esaslar düzenlenerek din ayrımı olmaksızın bütün tebaaya eşit haklar tanınmıştır (Kuyaksil, 2009, s. 336). Tanzimat reformları, daha çok erkeklerin haklarını güvence altına almış ve kadınların toplumsal yaşamda aktif rol almalarını engelleyen geleneksel normları değiştirememiştir. Modernleşmenin başlangıç aşamasında bile kadınlar, toplumsal hayatta genellikle arka planda tutulmuş ve sosyal yaşamda yalnızca ev içi rollerle sınırlanmışlardır. Bu dönemde gerçekleştirilen reformlar, bireysel haklar ve eşitlik adına önemli adımlar olarak değerlendirilse de kadınların kamusal alandaki varlığı, sosyal ve kültürel engelleri ortadan kaldırması bakımından yetersiz kalmıştır (Aksöz, 2020, s. 33).

Afet İnan, Tanzimat Dönemi hakkında:

> Osmanlı tarihinde 1839 tarihli Tanzimat devri siyasi, fikri, sosyal ıslahat hareketinin başlangıcıdır... Devlet bünyesinde yapılmak istenen ıslahat, Müslüman ve diğer

> dinlerdeki Osmanlı tebaası üzerinde monarşi anlayışlı devlet şekli bir değişiklik yapmamakla beraber, fikri bir gelişme sağlamıştır. İşte bu arada yeni yeni okulların açılmasıyla kızlara verilen eğitim ile aydın bir toplum oluşmuştur.
>
> ifadelerini kullanmıştır (Hoş, 2001, s. 46).

Bu görüş, Tanzimat reformlarının toplumsal yapıyı dönüştürme amacını ve özellikle eğitimdeki yenilikleri vurgulamaktadır. Ancak, dönemin reformları kadınların toplumsal statüsünü köklü bir şekilde değiştirememiştir (Hoş, 2001, ss. 46-47).

Tanzimat Fermanı'yla birlikte yaşanan modernleşme hareketleri kadın hakları mücadelesine de yansımış ve bu dönemde kadınlar toplumsal hayattaki konumlarını, siyaset, din, ekonomi, hukuk gibi alanlarda neden arka planda kaldıkları konularını tartışılmaya başlanmıştır. Kadınların yaşadığı sorunlar üzerine başlatılan sorgulama sürecine erkekler de dâhil olmuştur ve Batı'da eğitim gören aydın kesim kadınların kamusal alanda temsil edilebilmeleri ve daha iyi bir eğitim almaları gerektiğini vurgulamışlardır (Taş, 2022, ss. 44-45).

Tanzimat Dönemi'nde kadınlardan alınan gelinlik vergisi kaldırılmış ve kölelik, cariyelik gibi uygulamalara bu dönemde son verilmiştir (Çitçi 1982, s. 84). 1858 Arazi Kanunnamesi ile kız çocuklarına da tapu bedelini vermek koşuluyla baba ya da annelerinin arazi mirasından hak sahibi olma yolu yine bu dönemde açılmıştır (Çitçi 1982, s. 84). Bu kanunname ile kadınların miras yoluyla mülkiyet hakkı kazanması kadınların toplumdaki ekonomik statülerinin güçlendirilmesi açısından önemli bir adım olmuştur.

1869-1876 yılları arasında hazırlanan Aile hukuku, Miras hukuku gibi hukuk alanlarını büyük ölçüde dışarıda bırakan Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye kadın hakları konusunda kısıtlı ve erkek merkezli bir bakış açısı ile düzenlenmiştir. Kadınların miras hakkı düzenlenmiş ve kadınlar mirasta daha önceki döneme göre daha fazla paya sahip olmuşlardır. Kadının boşanma talebi ilk kez hukuki zeminde kabul görmüş ve hâkim kararıyla kadınların boşanma davası açabileceği düzenlenmiştir. Ancak, evlilik birliğini bozma hakkı genellikle erkeklere verilmiştir (Bakan, 2012, ss. 146-147).

Tanzimat Dönemi'nde kadın hakları ve toplumsal rollerine yönelik yenileşme hareketlerinin en önemli saç ayağı eğitim olmuştur. Tanzimat'ın önde gelen aydınlarından Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi isimler, devletin geri kalmasının en büyük nedenlerinden birinin, kız çocuklarının ve kadınların eğitim hakkından mahrum bırakılmaları olduğunu

savunmuşlardır. Bu durumu Namık Kemal; "cahil kalan bir annenin çocukları da cahil yetişecektir" sözüyle özetlemiştir (Akkaya Kahraman, 2016, s. 68). Bu düşünce, dönemin entelektüel çevrelerinde kadınların eğitiminin, toplumun kalkınması için ne kadar kritik bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

İlk kez bu dönemde kız ilkokulları (İptidai) ve ortaokulları (Rüştiyeler) açılmıştır. Aynı zamanda kızlar için 1843 yılında ebelik okulları ve 1869 Dar-ül Muallimat (öğretmenlik okulu) kurulmuştur. Bu okullar, kadınların toplumsal yaşamda daha aktif rol alabilmeleri için önemli bir fırsat sağlamıştır (Çitçi 1982, s. 84). Eğitim alanındaki en büyük dönüşüm ise 1869 yılında çıkarılan Maarifi-i Umumiye Nizamnamesi (Kamu Eğitimi Kanunu) ile yaşanmıştır. Bu nizamnamede kızların eğitim hakkı ilk kez yasal zorunluluk haline getirilmiştir (Altın, 2008, ss. 271-283).

Tablo 4.1. 1907-1908 yıllarında Osmanlı Devleti'ndeki Toplam Rüştiye Sayısı

	Müslim	**Gayr-ı Müslim**	**Yabancılar**
Erkek Rüştiyesi	406	228	33
Kız Rüştiyesi	85	6	20
Karma Rüştiye	25	114	18

(Kaynak: Kurnaz, 1991, s. 17)

Ayrıca, Kız Sanayi Mektepleri (Islahhaneler) açılarak kadınların el becerilerini geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu yeniliklerle birlikte kız çocuklarının eğitim hakları hukuki güvence altına alınmış ve ebelik, öğretmenlik, meslek dersleri gibi alanlarda eğitim görme fırsatı elde etmişlerdir. Bu süreç, kız çocuklarının daha geniş bir eğitim alanında yetişmesi ve ardından çeşitli mesleklerde çalışma imkânı bulmaları için bir temel oluşturmuştur (Dulum, 2006, s. 38).

Tanzimat Fermanı'nın devamı olarak kabul edilen Islahat Fermanı, özellikle gayrimüslimlerin haklarını güvence altına alırken, kadın hakları açısından da bazı önemli değişiklikler getirmiştir. Ferman, "eşitlik" ilkesini benimsemiş ve cinsiyet ayrımcılığına karşı maddeler içermiştir. Bu düzenlemeler, kadınların sosyal ve hukuki haklarını iyileştirmeye yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmiş ve özellikle kadının toplumsal yaşamda daha fazla görünür hale gelmesi için bir zemin oluşturulmuştur (Berktay, 2004, s. 56),

Tanzimat Dönemi'nin bir diğer önemli gelişmesi, kadınların iş gücüne katılımının artması olmuştur. Bu doğrultuda, Osmanlı sanayisinde kadın iş gücünden yararlanılmıştır (Çitçi, 1982, s. 86). Özellikle 1840'lı yıllardan sonra, sanayileşme süreçlerinde fabrikalarda kadın emeği yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum sonucunda, hem sanayinin ihtiyaç duyduğu iş gücü karşılanmış hem de kadınların ekonomik hayata katılımının artması adına önemli bir adım olmuştur. Fakat fabrikalarda cinsiyetçi bir bakış açısı benimsenerek kadınlar daha düşük ücret ile çalıştırılmışlar ve dayanıklılık, sabır, el becerisi gibi marifet gerektiren işler kadınlara, kas gücü gerektiren işler ise erkeklere vermişlerdir (Farımaz, 2017, s. 86). Bu uygulamalar, dönemin toplumsal cinsiyet anlayışının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. 1912 ve 1914 yıllarında Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle birlikte, erkek nüfusunun büyük bir kısmı cepheye gitmek zorunda kalmıştır. Savaşın getirdiği iş gücü kaybını telafi etmek amacıyla kadınların işçi olarak çalışma hayatına katılımı hızlanmıştır. Böylece kadın istihdam oranı artmıştır. Bu bağlamda, fabrikalarda ve diğer üretim alanlarında kadın emeğinden daha fazla yararlanılmış; özellikle tekstil, gıda işleme ve sağlık sektörlerinde kadınların varlığı belirgin hale gelmiştir. "Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi" gibi dernekler kurulmuş ve kadınlar yapabilecekleri işlere yönlendirilmiştir. Ayrıca bu dernekler, kadın işçilerin yaşadığı sorunları gündeme getirmiştir (Çitçi, 1982, s. 87). Bu dönemde, kadınların iş gücüne katılımı kadınların toplumsal alandaki rollerinin değişmeye başladığının göstergesi olmuştur. Ancak kadınlar, eşitsiz ve cinsiyete dayalı ayrımın var olduğu bir çalışma hayatında var olmaya çalışmışlardır.

Bu dönemde, kadınların hak arama mücadelesine basın yayın organları da dâhil olmuştur. Kadınlar, süreli yayın olarak ilk kez "Terakk-i Muhadderat*"* dergisini çıkarmışlardır. Ayrıca "Vakit**,** Mürebbi-i Muhadderât**,** Ayine ve Kadınlarının Hukukunu Savunma Derneği tarafından yayımlanan "Kadınlar Dünyası Dergisi" bu süreçte öne çıkan yayınlardır. Kadın dergileri ve gazeteleri, toplumsal alanda kadınların konumlarına dair eleştirel yazılar kaleme alarak, kadınların hak arama konusunda bilinçlenmesine ve seslerini duyurmalarına öncülük etmiştir (Susam, 2013, s. 9).

1876 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan "Kanun-i Esasi" yayımlanmıştır. Bu anayasa ile ilk kez meclis kurularak padişahın yetkileri kısıtlanmış ve halkın iradesi yönetime yansımıştır (Tanör, 1996, s. 127; Gözler, 2000, s. 34). Kanun-i Esasi'de, vatandaşlık hakkı, kişi hürriyeti, ibadet hürriyeti, basın hürriyeti, şirket kurma hürriyeti, dilekçe hakkı, öğretim hürriyeti, konut dokunulmazlığı, kişi güvenliği, kanuni hakim güvencesi, müsadere ve işkence yasağı gibi temel hak ve hürriyetler düzenlenmiştir

(Kuyaksil, 2009, s. 339). Anayasa'nın maddeleri incelendiğinde genellikle "Osmanlılar, herkes, hiç kimse" gibi kadın-erkek ayrımı içermeyen kavramlar kullanılmıştır. Ancak, Anayasa'da eşitlik ilkesi benimsenmiş olsa da Osmanlı Devleti'nin geleneksel yapısı, toplumsal normlar ve mevcut hukuk sistemi, kadınların eşitlik haklarını hayata geçirmekte ciddi engeller oluşturmuştur. Ayrıca, Kanun-i Esasi'de, "devlet memuriyetinde umum tebaa ehliyet ve kabiliyetine göre münasip olan memuriyete kabul olunurlar" maddesi ile kamu hizmetlerine katılabilme hakkı herkese tanınmıştır (Armağan, 2007, s.20). Öne çıkan bir diğer düzenleme ise, erkek çocuklarının yanı sıra kız çocuklarına da ilköğretim zorunlu hale getirilmiş ve eğitim hakkı anayasal güvence altına alınmıştır (Turan, 2016, ss.1-10). Bu bağlamda, Tanzimat Döneminde yapılan reformlar ile Osmanlı Devleti'nde siyasal, sosyal, ekonomik, eğitim ve hukuk alanlarında dönüşüm yaşanmıştır. Ancak, sağlanan eşitlik ve iyileştirmeler kâğıt üzerinde kalmış ve kadınlar üzerindeki toplumsal ve hukuki kısıtlamalar devam etmiştir (Yürüt, 2017, s. 377).

Osmanlı Devleti Tanzimat Dönemi'nde eğitim, siyasi, iktisadi, hukuki ve toplumsal alanlarda önemli dönüşümler yaşanmış ve bu durum kadınların hak arama mücadelesine de yansımıştır. Tanzimat hareketiyle birlikte, ev içindeki geleneksel rollerine hapsolan kadın, kamusal alanda kendisine yer bulmaya başlamıştır (Aksöz, 2020, s. 35). Bu dönemde yayımlanan dergi ve gazeteler, kadınların haklarını savunmalarına ve toplumsal sorunlarını dile getirmelerine olanak tanımış, aynı zamanda kadın haklarına yönelik bir bilinç oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Özetle, Tanzimat Dönemi, Osmanlı'da kadın haklarının geliştirilmesi noktasında önemli bir dönüm noktası olmuş ve kadınların eğitim alması, sosyal hayatta daha fazla yer alması ve hukuki haklarının iyileştirilmesi, kadınların toplumsal statülerini değiştirmeye yönelik ilk adımlar olmuştur. Ancak, kadın haklarının gerçek anlamda gelişmesi, ancak sonraki dönemlerde gerçekleştirilen reformlarla mümkün olabilmiştir.

4.1.3.2. İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1920) ve Kadın

İkinci Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal, siyasi ve kültürel dönüşümlerin hız kazandığı bir süreç olmakla birlikte, kadın hakları açısından da önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde, kadınların hak arama mücadelesi toplumsal yapı içerisinde daha görünür hale gelmiştir.

1908'de ilan edilen İkinci Meşrutiyet, Osmanlı Devleti'nde toplumsal yapının köklü bir şekilde değişmeye başladığı bir dönemdir. Tanzimat ve Islahat Fermanları ile başlayan

modernleşme süreci, bu dönemde hız kazanarak siyasal, sosyal ve kültürel alanda önemli dönüşümlere yol açmıştır. Özellikle, İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde siyasal, toplumsal yapılarda yaşanan laikleşme ve özgürleşme hareketi, kadınların toplumsal konumlarının değişmesine neden olmuştur (Çakır, 2011, s.59). Bu süreçte kadınlar, eğitim, çalışma hayatı ve medeni haklar gibi pek çok alanda daha fazla hak talep etmiş ve toplumsal yaşama daha aktif katılabilmek için harekete geçmişlerdir (Taş, 2022, s. 62). İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde bilinç düzeyi artan kadınlar, özgürleşen ortamın sağladığı olanaklarla kadın-erkek eşitliğini savunmuşlardır (Küçükkırsoy, 2016, s. 26).

Osmanlı Devleti'nde İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde, 1909 yılında yapılan reformlar ile daha özgürlükçü bir ortamın oluşmasına neden olmuştur. Özellikle, basın özgürlüğü ve sansür yasağının kaldırılmasıyla birlikte, kadınlar kendilerini ifade edebilmek ve hak taleplerini topluma duyurabilmek amacıyla basın organlarını etkili bir şekilde kullanmaya başlamışlardır (Çakır, 2011, s.59). Bu dönemde; "Demet, Mehasin, Terakki, Kadın, İnci, Diyane, Süs, Kadınlık, Erkekleralemi, Siyanet, Seyyale, Kadınlaralemi" gibi birçok kadın dergisi yayımlanmıştır (Yürüt, 2017, s. 380). Çıkarılan gazete ve dergilerde; kadın-erkek eşitsizliği, çok eşlilik, eğitim-öğretim hakkı, kadının evin dışına çıkarak eş ve anne rollerinden sıyrılması gibi ortak konularda yazılar kaleme alınmıştır (Yürüt, 2017, s. 380). Bu yayınlar ve kurulan dernekler, kadın hareketlerinin oluşmasına zemin hazırlamış ve kadınların daha özgür, eşit ve adil bir toplum talep etmelerine olanak tanımıştır (Çakır, 2011, s.55). Ayrıca, kadınlara meslek öğretmek amaçlayan dernekler, kadınların çalışma hayatına katılmalarını destekleyerek ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına katkıda bulunmuştur. Halide Edip, Nakiye Elgün, Fatma Aliye, Emine Semiye, Şüküfe Nihal gibi önemli isimler, hak arama mücadelesinde öncülük etmiş ve etraflarındaki kadınları organize ederek, ekonomik, hukuki ve eğitime dair sınırlamalara karşı ortak bir mücadele zemini oluşturmuşlardır (Avcı, 2016, s. 249).

İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde kadınlara tanınan eğitim hakları genişletilmiştir. 1913 yılında çıkarılan Öğretim Kararnamesi ile il merkezlerinde bulunan kız rüştiyeleri liselere dönüştürülmüş ve bu okullar kasabalarda dâhil edilerek ülke genelinde yaygınlaşması sağlanmıştır (Küçükkırsoy, 2016, s. 26). Ayrıca, il merkezlerine kız öğretmen okulları açılmış ve kadın dergilerinin talepleri doğrultusunda 1914 yılında ilk kadın üniversitesi "İnas Darülfünunu" kurulmuştur (Taş, 2019, s. 62). Bu çerçevede, kız çocuklarının üniversite eğitimine erişimi sağlanmış ve tıp, dişçilik, eczacılık, güzel sanatlar, konservatuar gibi fakültelerde öğrenim görmesine olanak tanınmıştır (Akkaya Kahraman, 2016, s. 68). Ayrıca,

İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde, kız üniversite öğrencileri eğitimdeki cinsiyet eşitsizliğine karşı ayaklanmış ve bu sorunun çözümü için mücadele etmişlerdir. Bu çabalar neticesinde, eğitim alanında kadınların karşılaştığı ayrımcılık büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır (Sezer, 2018, s. 83).

Tablo 4.2. 1913-1914 Yıllarına Ait Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayısı

	Kız	**Erkek**	**Karma**
Okul Sayısı	587	4609	3977
Öğretmen Sayısı	1481	9621	-
Öğrenci Sayısı	81440	286694	-

(Kaynak: Kurnaz, 1991, s. 49)

İkinci Meşrutiyet ile birlikte sosyal yaşamda daha görünür hale gelen kadınlar, oy hakkı ve siyasi katılım taleplerinden ziyade, toplumsal görünürlük, iş hayatına katılım ve kadın-erkek eşitliğine dayalı hukuki güvenceler arayışına girmişlerdir. Bu bağlamda, dönemin iktidar gücü olan İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC), kadın kollarını kurarak kadınların toplumsal yaşamdaki yerlerini güçlendirmeye yönelik çalışmalar yapmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti Kadın Kolları, kadınlara yönelik konferanslar düzenlemiş ve kadın derneklerinin kurulmasına öncülük etmiştir (Özkiraz & Arslanel, 2011, s. 5).

Osmanlı Devleti'nde 1917 yılında yayımlanan "Hukuk-i Aile Kararnamesi" evlilik, boşanma, aile ilişkileri ve kadının haklarıyla ilgili önemli düzenlemeler içermektedir. Kararnameye göre evlenme yaşı kadınlarda on yedi, erkeklerde ise on sekiz olarak belirlenmiş ve evliliğin resmî memur önünde gerçekleşmesi gerektiği vurgulanmıştır (Yazıcı, 2015, s.567). Bu kararname ile evlenecek erkek ve kadın için belirli bir yaşı doldurma mecburiyeti getirilmiştir. Bu düzenleme, erken yaşta yapılan evliliklerin önlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, kadının rızası olmadan zorla yapılan evliliklerin geçersiz kabul edileceği açıkça belirtilmiştir. Bu düzenleme, çok eşlilikle ilgili olarak kadının evlenirken kocasına evlilik boyunca tek eşi olması şartını koşabileceği esasını getirmiştir. Bu hüküm ile çok eşlilik belirli ölçüde sınırlandırılmış ve kadınların eşitlik haklarının güçlendirilmesi adına önemli bir adım olmuştur (Konan, 1917, ss. 334-336).

1917 yılında yürürlüğe giren Hukuk-i Aile Kararnamesi, kadınların hukuki statüsünü düzenleyerek aile hukuku alanında köklü değişiklikler içermiştir. Hukuk-i Aile Kararnamesi

Osmanlı Devleti'nin hukuk sistemi içerisinde gerçekleştirilmiş "ilk aile kanunu" olma özelliği taşımaktadır (Yurtseven, 2003, ss. 199-250). Bu bağlamda, Aile Hukuku Kararnamesiyle Osmanlı kadınları İsviçre Medeni Kanunu'nun sunduğu hakların neredeyse tamamını elde etmiştirler. Tanzimat Dönemi reformları aile hukuku açısından sınırlı düzenlemeler içerirken 1917 Hukuk-i Aile Kararnamesi, kadınların aile içindeki haklarını güvence altına almayı amaçlayan kapsamlı reformlar içermiştir (Susam, 2013, s. 11). Bu bağlamda Kararname ile

- Nişanlanmanın hukukî bir kurum olarak kabul edilmesi,
- Kadın ve erkek için evlenme yaşının belirlenmesi,
- Akıl hastalarına evlenme ehliyeti tanınmaması,
- Evlenme ilanını zorunlu hale getirilmesi,
- Kadına evlilik sırasında kocasının başka bir kadınla evlenmemesi, eğer evlenirse kendisinin veya ikinci kadının boşanma şartını koyabilmesi gibi önemli düzenlemeler içermektedir (Bozkurt, 1996, s. 173)

Erkeklerin savaşa gitmesiyle birlikte, kadınlar boşalan pozisyonlarda ücretli işçi olarak çalışma hayatına adım atmışlardır. İkinci Meşrutiyetle birlikte, 1913 yılında devlet memuru olma hakkı kazanan kadınlar, kamu ve özel kuruluşlarda istihdam edilme fırsatı yakalamışlardır (Taş, 2022, ss. 67-68). Bu bağlamda, kamu ve özel kuruluşlarda çalışma fırsatları bulan kadınlar, farklı alanlarda istihdam edilerek iş gücüne katılmaya başlamışlardır. Bu doğrultuda, İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Osmanlı'nın gelişmiş kentlerinde kadınlar, sanayi sektöründe iş gücünün %30'unu oluşturmuştur (Özkiraz & Arslanel, 2011, s. 5). Böylece kadınlar, toplumsal, sosyal ve ekonomik hayatta daha görünür hale gelmişlerdir.

Tanzimat Dönemi'nin modernleşme hareketleriyle birlikte kadınların bazı haklara kavuşması, toplumun çeşitli kesimlerinde tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepkilerden biri olan ve "Kör Ali Vakası" olarak bilinen isyan; şeriatın yeniden uygulanması, Anayasa'nın iptal edilmesi ve Müslüman kadınların daha sıkı biçimde örtünmesi gibi talepler etrafında şekillenmiştir. Değişim ve özgürlük karşıtı çevrelerin bir diğer tepkisel eylemi ise, Müslüman bir kadının, sevdiği Rum gençle evlenmek amacıyla din değiştirmesi üzerine yaşanmıştır. Kadının bu tercihi, dini ve toplumsal normlara aykırı bulunmuş ve her ikisinin saldırılar sonucunda ölümüyle sonuçlanmıştır (Levy & Tourmarkine, 2007, s. 149).

II. Meşrutiyet Dönemi'yle birlikte kadınlara yönelik temel hak ve özgürlüklerin kapsamı genişletilmiş; eğitim, basın ve dernekleşme gibi alanlarda kadınların kamusal görünürlüğü artmıştır. Ancak bu gelişmeler, özellikle muhafazakâr çevrelerde ciddi tepkilere yol açmıştır. Söz konusu çevreler, Osmanlı Devleti'nin savaşlardaki başarısızlıklarını kadınlara yönelik reformlara bağlamış ve hükümete baskı yaparak kıyafet düzenlemeleri başta olmak üzere çeşitli yeni kısıtlamaların getirilmesini talep etmişlerdir. Bu tepkiler neticesinde bazı kadın dernekleri kapatılmış, kadınların kamusal alandaki varlığı sınırlandırılmış ve kadınların kıyafetlerine ilişkin daha katı kurallar içeren fermanlar yayımlanmıştır (Avcı, 2016, ss.231-232).

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nde kadın hakları, toplumun geleneksel yapısı ve İslam hukukunun etkisi altında şekillenmiştir. İslam'ın ilk yıllarında, kadınların miras, boşanma, tanıklık gibi bazı hakları kısıtlanmış olsa da zaman içinde toplumsal ve hukuki statülerinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Tanzimat Dönemi'ndeki modernleşme hareketinin etkisiyle kadınlar, özellikle gazete ve dergiler aracılığıyla kadın hakları konusunda sorgulamaya başlamışlar ve seslerini duyurmak için mücadele etmişlerdir. Özellikle, İkinci Meşrutiyet'in getirdiği özgürleşme süreciyle birlikte kadınlar, eğitim, ekonomik, sosyal, siyasi ve hukuki alanlarda önemli haklar kazanmış ve toplumda daha fazla yer bulmaya başlamışlardır. Bu bağlamda, kadınlar kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, çalışma hayatında yer alabilme, eğitim hakkının cinsiyet ayrımı gözetmeksizin herkese sunulması, mirasta kadınların eşit pay alabilmesi ve kamu görevlerinde yer almaya başlamaları gibi birçok alanda önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Ayrıca, ilk kadın üniversiteleri ve kadın öğretmen okullarının açılması da önemli gelişmeler arasında yer almıştır. Ancak tam anlamıyla istenilen noktaya ulaşılamamış ve kadınlar geri planda bırakılmaya devam etmiş, ev içi yaşamda sınırlı rollerle varlık göstermişlerdir. Meşrutiyet döneminde yaşanan toplumsal ve siyasi değişimler, Cumhuriyet'in ilanı sonrası dönemin şekillenmesinde önemli bir hazırlık süreci olmuştur. Bu bağlamda, Meşrutiyet yıllarında tartışılmaya başlanan giyim, eğitim, eşit haklar gibi birçok konu, Cumhuriyet Dönemiyle birlikte kalıcı çözümlerle hayata geçirilmiştir. Kısacası, "Meşrutiyet, Cumhuriyet'in laboratuvarıdır" ifadesiyle, Meşrutiyet'in toplumsal ve siyasal değişim için bir deneme süreci olduğu ve bu dönemde atılan adımların Cumhuriyet'teki reformların temelini oluşturduğu vurgulanmaktadır (Sezer, 2018, ss. 83-85).

4.1.4. Cumhuriyet Döneminde Kadın Hakları ve Gelişim Süreci (1923-1946)

Cumhuriyet Dönemi, Türk kadınları için toplumsal, hukuki ve kültürel alanlarda önemli değişimler yaşandığı bir süreç olmuştur. 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanıyla başlayan bu dönemde, kadın hakları alanında birçok reform gerçekleştirilmiştir. Kadınların toplumsal hayata katılımı, eğitimdeki fırsatlar, iş gücüne katılımı ve hukuki haklar gibi çeşitli alanlarda ilerlemeler kaydedilmiştir.

4.1.4.1 Atatürk Dönemi Türk Kadını (1923- 1938)

Cumhuriyet'in ilanından önce, 1921 Anayasası olarak bilinen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu uygulanmıştır. Bu anayasa, olağanüstü koşullar altında kabul edilmiş olup, kadın haklarına ilişkin herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir (Kuyaksil, 2009, s. 341). Dolayısıyla, 1921 Anayasası'nda kadınların toplumsal ve hukuki haklarına dair doğrudan ve kapsamlı bir hüküm bulunmamaktadır.

Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) ve silah arkadaşları, Mondros Mütarekesi'nin ardından işgallere karşı verilen Kurtuluş Savaşı'nda büyük bir zafer kazanmış ve halk egemenliğine dayalı bir devlet kurmayı hedeflemişlerdir. Cumhuriyet'in ilanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesinin ardından, halkın iradesine dayalı bir yönetimin temellerini atmıştır (Çelik, 2015, ss. 112-128). Cumhuriyet'in ilanından sonra kadın hakları alanında gerçekleştirilen köklü reformlarla birlikte, kadınların toplumsal hayattaki rolleri yeniden şekillendirilmiştir. Atatürk, Türk kadınlarının ailede, toplumda ve devlet idaresinde erkeklerle eşit hale gelmesini sağlayarak, onları çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırmayı hedeflemiş ve bu doğrultuda bir dizi inkılap yapmıştır (Bakacak, 2009, s. 628). Özellikle, Milli Mücadele Dönemi'nde kadınların vatanın kurtuluşu için mücadele etmeleri, protesto mitingleri düzenlemeleri, yaralı askerleri tedavi etmeleri, cepheye silah taşımaları gibi önemli görevleri hem cephede hem cephe gerisinde üstlenmeleri toplumsal saygınlıklarını artırmıştır (Taş, 2022, s. 70). Atatürk, bu fedakârlıkların ardından, Türk kadınının toplumdaki yerinin güçlendirilmesi gerektiğine vurgu yaparak şu sözleri dile getirmiştir: "Türk kadını savaş sırasında ülkeye çok büyük yardımda bulundu; herkes gibi o da acı çekti. Bugün o özgür olmalıdır, eğitim görmeli, okullar kurmalı, ülkede erkeklere eşit bir konuma sahip olmalıdır" (Küçükkırsoy, 2016, s. 34). Atatürk bu sözüyle yeniden inşa edilecek çağdaş toplumda kadınların yıllardır vermiş oldukları hak mücadelesinde yanlarında olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, Atatürk kadınlara, hukuki, sosyal, siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda haklar verilmesi için gerekli reformlar yapmıştır. Bu reformlar, kadınların eğitim hakkı,

çalışma hayatındaki yerleri ve siyasi katılımlarını arttıracak önemli düzenlemeleri içermiştir.

Atatürk, Türk kadınının erkeklerle eşit statüye yükselmesi gerektiğini belirterek bir konuşmasında şu şekilde ifade etmiştir:

> Dünyada hiçbir milletin kadını, 'ben Anadolu kadınından fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar emek verdim' diyemez. Belki erkeklerimiz memleketi istilâ edenlere karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine göğüslerini germekle hazır bulundular. Fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat kaynaklarını kadınlarımız işletmiştir. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, mahsulleri pazara götürerek paraya çeviren, aile ocaklarının dumanını tüttüren, bütün bunlarla beraber, sırtıyla, kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla yağmur demeyip, kış demeyip cephenin harp malzemesini taşıyan hep onlar, hep o yüce, o fedakâr, o ilahî Anadolu kadınları olmuştur. Bundan ötürü, hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı, şükran ve minnetle sonsuza kadar aziz ve kutsal bilelim (Arslan, vb., 1997, ss. 147-148).

Ayrıca, Atatürk, Türk kadınına verdiği değeri başka bir konuşmasında şu şekilde dile getirmiştir: "Kahraman Türk kadını! Sen yerlerde sürünmeye değil, omuzlar üzerinde yükselmeye layıksın" (Mustafa Kemal Atatürk, 17 Mart 1923 Tarsus). Bu söz, Atatürk'ün kadınlara duyduğu saygıyı ve onların toplumsal hayatta hak ettikleri yeri vurgulayan önemli bir ifade olmuştur (Erdem, 2015, s. 1266).

Atatürk'e göre, toplumsal dönüşüm, aileden başlamalıdır. Ailenin temeli ise kadındır. Nesillerin yetişmesi ve kültürlerin aktarılması, kadınlar aracılığıyla olmaktadır. Atatürk bu durumu şöyle ifade etmiştir:

> Kadının en kıymetli vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse, bu vazifenin önemi layıkıyla anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün ihtiyaçlarından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini sağlamaktır. Bundan dolayı, kadınlarımızda alim ve fen bilgini olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğrenim derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar, sosyal hayata erkeklerle beraber yürüyerek birbirine yardımcı olacaklardır (İçli, 1998, s. 96).

Bu sözleriyle Atatürk, nesilleri yetiştiren ve aile kurumunun en önemli yapı taşı olan kadının, ekonomik, sosyal, eğitim ve siyasi alanlarda varlık göstermesi gerektiğini vurgulamıştır.

Atatürk, ülkenin kalkınmasında kadınların erkeklerle birlikte yer almasının gerekliliğini şu sözleriyle dile getirmiştir:

> Şuna inanmak gerekir ki, yeryüzünde her şey kadınlar tarafından yapılmıştır. Bir toplum onu oluşturanlardan yalnız birinin ihtiyaçlarının kazanılması ile yetinirse, o toplum yarıdan çok güçsüzlük içinde kalır... Bir millet ilerlemek ve uygarlaşmak isterse, özellikle bu noktayı temel alarak benimsemek zorundadır. Kadınlarımız da bilgili olacak ve erkeklerin geçtiği tüm öğretim derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar, toplumsal hayatta erkeklerle birlikte yürüyerek birbirlerinin yardımcısı ve destekçisi olacaklardır. Memleketimizde cahillik varsa bu yaygındır. Yalnız kadınlarımızı değil, erkeklerimizi de kapsamaktadır. Son olarak diyorum ki, bizi analarımızın adam etmesi gerekirdi. Onlar edebilecekleri kadar etmişlerdir. Ancak bu günkü seviyemiz, bu günün gerektirdiği zorunluluk ve ihtiyaçlara yeter değildir. Başka zihniyette, başka olgunlukta adamlara ihtiyacımız var. Bunları yetiştirecek olanlarda bundan sonraki annelerdir (Küçükkırsoy, 2016, s.34).

1924 Anayasası, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk anayasasıdır. Genel olarak, Anayasa'da kabul edilen temel hak ve hürriyetler, 1876 Anayasası ile benzerlik göstermektedir. Ancak, kadın haklarına dair herhangi bir düzenlemeye yer verilmemesi, kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasal alanda erkeklerle eşit haklara ulaşamamalarına yol açmıştır (Ülger, 2017, s. 31).

Atatürk, kadınların toplumsal hayatta erkeklerle eşit bir konumda yer alabilmeleri için sosyal, ekonomik, hukuksal ve siyasal alanlarda bir dizi inkılap gerçekleştirmiştir (İçli, 1998, s. 94). Bu çerçevede, öncelikle kadınlara eğitim alanında geniş haklar verilerek toplumsal hayatta daha aktif rol almaları amaçlanmıştır. Atatürk, bu konuda "Maarif Vekili olarak, Milli Eğitimi yükseltmeye çalışmak en büyük emelimdir" demiştir (Göksel, 1988, s. 162). Ayrıca, Atatürk, Millî Mücadele'nin aktif devam ettiği sırada toplanan I. Maarif Kongresi'nde şu ifadelerde bulunmuştur:

> Bugüne kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim amil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir milli terbiye programından bahsederken eski devrin hurufatından evsafı fıtriyemizle hiç de münasabeti olmayan yabancı fikirlerden şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum (Aytaç, 1984, s. 1-4).

Atatürk bu ifadeleriyle çağdaş ve laik eğitim sisteminin kurulacağından bahsetmiştir (Aytaç, 1984, s. 1-4). Bu düşüncelerin en somut örnekleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Tevhit-i Tedrisat Kanunu,
2. Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun,
3. Maarif Teşkilâtına Dair Kanun,
4. Maarif Vekâleti Merkez Teşkilâtı ve Vazifeleri Hakkında Kanun,
5. İlk mektep Muallim ve Vazifeleri Hakkında Kanun,
6. Köy Eğitmenleri Kanunu (Korkmaz, 2016, s. 71).

1924 yılında yayımlanan Tevhid-i Tedrisat Kanunu yürürlüğe konulmuştur (Küçükkırsoy, 2016, s. 37). Bu kanun ile:

- Ülkede öğretimde birlik sağlanmış ve okulların tamamı Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır,
- Karma eğitime geçilmiştir,
- Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun çıkarılarak medreseler kapatılmış, günümüz eğitim sisteminin temelleri atılmıştır,
- Cinsiyet ayırt etmeksizin eğitim-öğretim zorunlu hale getirilerek laik eğitim için zemin oluşturulmuştur (Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 1924).

Böylece, Atatürk Osmanlı'dan kalan eğitim sistemini değiştirerek, demokratik, laik, erkek ve kız çocuklarının birlikte eğitim görebildiği bir sistem kurmuştur. Ayrıca, bu dönemde ülkede Kız Enstitüleri, Kız Sanat Okulları ve Kız Öğretmen Okulları yaygınlaştırılarak kadınlara tanınan eğitim imkânları arttırılmıştır. 1928 yılında kabul edilen Harf İnkılabı ile öğrenim süreci daha kolay hale gelmiş ve Millet Mektepleri ile okuma-yazma seferberliği başlatılmıştır (Çakır, 2011, s. 432-433). Açılan Mektepler ile her yaştan kadın, temel düzeyde eğitim öğretim görme imkânı yakalamıştır (Aksöz, 2020, s. 46). Millet Mekteplerinden 1928–1937 yıllarında mezun olan öğrenci sayısı 1.451.759'dur. Bu sayının %73,15'i erkek, %26,85'i bayan olduğu kaydedilmiştir (Demirtaş, 2008, s. 163). Böylece, ülkedeki okuryazarlık oranı %4'den %10'lara yükselmiştir (Albayrak, 1994, ss. 471-483). Ayrıca, Batı'nın eğitim politikalarını öğrenmek için yurt dışına öğrenciler gönderilmiş ve eğitim alanında yabancı uzmanlar ülkeye davet edilmiştir (Çetinkaya, 2019, s.15). Cumhuriyetin ilk yıllarında kadının eğitimine büyük önem verilmiş ve laik, çağdaş, eğitimli kadınların toplumda var olması sağlanmıştır. Eğitim gören kadınlar, evden çıkarak toplumsal hayata ve çalışma hayatına katılma fırsatı bulmuşlardır. Bu doğrultuda, 1930

yılında ilk kez kadın hekimler, Sağlık Bakanlığı bünyesinde görev almışlar ve avukat olan kadınlar ise 1928 yılında Barolara girebilmeyi başlamışlardır (Aydın, 2015, s. 92).

Atatürk, Türk toplumunun çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmasının ancak iyi yetiştirilmiş nesillerle mümkün olacağını ifade etmiş ve Cumhuriyet'in ideal kadın figürünü şu sözüyle özetlemiştir:

> Kadının en büyük görevi analıktır. İlk eğitim verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu görevin önemi yeterince anlaşılır. Milletimiz güçlü bir millet olmaya kesin karar vermiştir. Bugünün gerekli olan şeylerinden biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini sağlamaktır. Bundan ötürü kadınlarımız da ilim adamı ve fen adamı olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün eğitim kademelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar toplumsal hayatta erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı ve koruyucusu olacaklardır (Milli Mücadelede ve Cumhuriyet'in ilk Yıllarında Kadınlarımız, 1998, s. 24).

17 Şubat 1926 yılında yayımlanan Türk Medeni Kanunu, kadınlara aile hukuku açısından birçok önemli kazanım sağlamıştır. Bu kanunla, kadın ve erkek ayrımı olmaksızın tüm Türk vatandaşlarına eşit haklar tanınmıştır (Küçükkırsoy, 2016, s. 36). Türk Medeni Kanunu'nun kadınlara kazandırdığı bazı haklar aşağıda sıralanmıştır:

- Aile içinde kadını eşitsiz ve değersiz bir konumda tutan, çok eşlilik yasaklanmıştır.
- Evlenme yaşı için sınır belirlenmiş ve küçük yaşta evlenmelerin önüne geçilmiştir.
- Dini nikâh yerine resmî nikâh zorunlu hale getirilmiş ve evlenmelerde temsil yolu kapatılıp karşılıklı rıza prensibi benimsenmiştir.
- Kadınların boşanma hakkı, erkeklerle eşit bir biçimde tanınmıştır.
- Sadece babaya verilen velayet hakkı anneye de tanınmıştır.
- Kız ve erkek çocuklar için eşit miras hakkı tanınmıştır.
- Kadınlara istediği alanda çalışma hakkı tanınmıştır.
- Evlilikte eşlerin eşitliği ilkesi benimsenerek her iki tarafın da eşit söz hakkına sahip olması sağlanmıştır.
- Mahkeme önündeki iki erkek bir kadına denktir tanıklık esası terk edilerek tanıklık durumunda eşitlik sağlanmıştır (Kahraman, 2011, ss. 49-58).

Sonuç olarak, Türk Medeni Kanunu'nun kadınlara sağladığı haklar ile kadınların toplumsal hayatta erkeklerle eşit haklara sahip olmasının temeli atılmıştır. Bu düzenlemeler, kadınların

toplumsal statülerini iyileştirmiş ve sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda daha fazla katılım göstermelerine olanak tanımıştır. Bu kanun, Türkiye'de kadın hakları mücadelesinin önünü açmış ve böylece laik hukuk sistemi için önemli bir adım daha atılmıştır (Kahraman, 2011, ss. 49-58).

Çağdaş toplumların temelinin aile olduğunu vurgulayan Atatürk, aile yapısına yönelik düzenlemelerin yapılmasına büyük önem vermiştir. Bu doğrultuda, 1930 yılında Umum-i Hıfzısıhha Kanunu yayımlanmıştır. Bu Kanun ile anneye süt ve doğum izni verilmiştir. Ayrıca kadınlara doğum yardımı yapılacağı da vurgulanmıştır. Umumî Hıfzıssıhha Kanunu'nun 155. maddesinde şu ifadeye yer verilmektedir: "Kadın işçinin kendisinin ve doğacak çocuğunun sağlığına zarar vermeyeceği doktor raporu ile belirlenmedikçe, kadın işçilerin doğumdan önce üç hafta ve doğumdan sonra üç hafta içinde fabrika, imalathane, umumî ve hususî müesseselerde çalışması ve çalıştırılması yasaktır." Bu hükümle birlikte, gebelik dönemindeki kadın işçilerin korunmasına yönelik yasal düzenlemelerin temelleri atılmıştır (Umumî Hıfzıssıhha Kanunu, md. 155). Bu doğrultuda, anneye verilen üç haftalık doğum izni çıkarılan 1475 Sayılı İş kanunu ile altı haftaya çıkarılmış ve doktor raporu ile izin sürelerinin arttırılabileceği düzenlenmiştir (Yiğit & Topkaya, 2017, ss. 48-67). Ayrıca, İş Kanunu'nda, kadınların ağır ve tehlikeli işlerde çalışması yasaklanmıştır (Koç, 2010, s. 209). Bu kanunlar ile aile yapısının korunması ve kadınların çalışma koşullarının iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda bu düzenlemeler, Türk modernleşmesinin hızlanmasını ve kadınların toplumsal hayatta daha güçlü bir şekilde yer edinmesini amaçlamıştır.

Cumhuriyet Döneminde, kadınların hak arayışındaki mücadelesine basın yayın organları, dernekler ve vakıflar aktif bir şekilde katkı sağlamıştır. Kurulan örgütlerin, ilk amaçları baskıcı ve geleneksel kuralları ortadan kaldırarak kadınların toplumsal yaşamda özgürce hareket etmelerini sağlamaktır (Öztürk, 2020, s. 102). Özellikle, 1924 yılında Nezihe Muhittin tarafından kurulan Türk Kadınlar Birliği öne çıkmıştır. Bu Birlik, "Kadın Sesi" adıyla bir dergi çıkarmış ve kadınların Meclis'te temsil edilebilmeleri ve oy kullanabilmeleri için protestolar ve mitingler düzenlemiştir (Balcı & Tuzak, 2017, ss. 43-51). Kadının Sesi dergisi; kadınların mücadelesinde dönemin sesi olmuştur. Ancak, 1938 yılında kabul edilen Cemiyetler Kanunu ile kadınların, aile, cemaat, ırk, cinsiyet ve sınıf esasına dayalı dernek kurmaları yasaklanmıştır. Bu yasa, 1946 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Kaynar, 2015, s. 632).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Türk kadınlarının siyasi hayata katılmasına yönelik önemli adımlar atılmıştır. Bu doğrultuda, 15 Haziran 1923 yılında "Kadınlar Halk Fırkası" adıyla ilk kadın partisini kurmuş ve siyasal yapılanma içinde ilk adım atılmıştır. Bu fırkanın ilk amacı, kadınların her konuda aydınlanmasını sağlamak olmuştur (Yıldız, 2012, s. 20). Kadınlar Halk Fırkası kurucularından Nimet Rumeyde Hanım, fırkanın kuruluş amacını şöyle ifade etmiştir:

> Biz ne mebus olmak istiyoruz ne de siyasi cereyanlar peşinde koşmak niyetindeyiz. Bizim en birinci emelimiz içtimai ve iktisadi gayelerin tahakkukunu görmektir. Çalışacağız ve ispat edeceğiz ki kadın bir memleket için na kabil-i ihmal bir kemiyettir. Bunu ispat ettikten sonra da hakkımızı isteyeceğiz. Daha doğrusu "veriniz" diyeceğiz. Alıncaya kadar çalışacağız. Memleket için fedakârane bir surette çalışıp muvaffak olduktan sonra erkekler de bizim hakkımızı tasdik etmeyecekler mi? Elbette evet… Zaten bunu da biz hiç hatırımıza bile getirmedik *(*Kadınlar Halk Fırkası, 1923, s. 3).

Ancak, Cumhuriyet'in ilanının ardından, halkı tek çatı altında toplamak amacıyla bu parti kapatılmış ve yerine Kadınlar Birliği Derneği kurulmuştur (Yıldız, 2012, s. 20).

Atatürk, 1923 yılında Konya Hilal-i Ahmer Kadınlar Cemiyeti'nde yaptığı konuşmasında, kadınlara siyasi haklar verilmesi gerekliliğini şu sözlerle ifade etmiştir: "Tutacağımız yol, büyük Türk kadınını çalışmalarımıza ortak yapmak, yaşamımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınını bilimsel, ahlaksal, toplumsal, ekonomik yaşamda erkeğin, ortağı, yardımcısı ve desteği yapmak yoludur*"* (Küçükkırsoy, 2016, s. 35). Atatürk, kadınların siyasal alanda temsil edilmesi gerektiğini vurgulamış ve buna yönelik çeşitli düzenlemeler yapılmasını istemiştir. İlk düzenleme, 1924 Anayasası'ndaki 1930 değişikliği ile kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkının verilmesiyle olmuştur (Sezer, 1998, ss. 894-895). Bu bağlamda, 1933 yılında kadınlar muhtarlık yapma hakkı kazanmış ve ilk kadın muhtar Gülesin Hanım olmuştur. Gülesin Hanım, muhtarı olduğu köyde sosyal, ekonomik alanda modern kararlar almış ve kız çocuklarının okula gitmeleri için ayrı çaba göstermiştir (Güneş, 2010, s. 177). Son olarak, 1934 yılında kadınlara, oy kullanma hakkı verilmiştir. Böylece cinsiyet ayırt etmeksizin 30 yaşını bitiren herkes milletvekili seçilebilecek ve 22 yaşını dolduran herkes milletvekili seçilebilecektir (Öztürk, 2020, s. 94). Kadınlara bu hakların verilmesi ile birlikte Türk kadınları 1935 yılındaki genel seçimlere katılabilmiş ve 18 milletvekili Meclis'e girmeyi başarmıştır (Çavuşoğlu, 2015, s. 66). İlk kadın milletvekilleri;

“Hatı Çırpan Hanım, Mebrure Gönenç, Türkan Örs Baştuğ, Sabiha Gökçül Erbay, , Şekibe İnsel, Hatice Özgener, Huriye Öniz Baha, Fatma Memik, Nakiye Elgün, Fakihe Öymen, Ferruh Güpgüp, Bahire Bediş Morova Aydilek, Mihri Bektaş, Meliha Ulaş, Esma Nayman, Sabiha Görkey, Seniha Hızal, Benal Nevzad İstar Arıman”dır (Kalender, 2006, s. 34-35). Cumhuriyet Döneminde Türk kadınına birçok Batılı ülkeden önce siyasi haklar tanınmış olmasına rağmen ilerleyen yıllarda kadınların mecliste temsil edilmesi istenilen seviyesi ulaşılmamıştır (Taş, 2022, s. 75).

1934 yılında çıkarılan Kılık Kıyafet Kanunu ile Osmanlı döneminde kadınları toplumsal hayattan soyutlayan peçe ve çarşaf giyme zorunluluğu ortadan kaldırılmıştır. Aynı kanun ile belediyelere kadınların yüzleri kapalı girmeleri yasaklanmıştır (Taş, 2019, s. 72). Bu değişikliğin temel amacı, kadınların toplumsal yaşamda daha görünür hale gelmelerini sağlamak ve toplumsal katılımlarını artırmaktır (Çakır, 2011, s.249). Atatürk özellikle İslami hassasiyet gösteren kesimlere ılımlı davranarak Kılık Kıyafet Kanunu’nun toplum için gerekli olduğunu çeşitli gezilerinde açıklamış ve bu reformun toplumsal barışa katkı sağlayacağına dikkat çekmiştir. Atatürk, eşi Latife Hanım’dan yapılan reforma göre giyinerek topluma örnek olmasını istemiştir (Caporal, 1982, s. 646). Bu Kanun ile Atatürk, giyimleri yüzünden toplum içerisinde soyutlanan kadınlara giyim kuşam özgürlüğü vererek kadınların sosyal yaşamda daha fazla rol almalarının önünü açmıştır. Örneğin tren, gemi, otobüs gibi ulaşım araçlarında erkek ve kadınlar için yapılan ayrı bölümler genelgeler ile kaldırılmıştır. Benzer şekilde, kadınların plajlara, spor salonlarına ve parklara katılımı sağlanmış, sosyal yaşamın diğer alanlarına dahil olmaları teşvik edilmiştir. Ayrıca, kadınların toplumsal yaşantıyı destekleyen etkinliklere katılımı artırılmış, balolara katılabilmeleri sağlanarak sosyal hayatla bütünleşmeleri teşvik edilmiştir (Gentizon, 1983, s. 136). Atatürk’ün bu girişimleri, kadınları toplumsal yaşamın aktif katılımcıları haline getirmeye yönelik somut adımlar olmuştur.

Atatürk, ekonomik büyümede erkeklerin yanı sıra kadınların da etkin bir rol oynaması gerektiğini vurgulamıştır. Ev hayatında dar bir alanda sıkışıp kalan kadınların, çalışma hayatına katılmalarının önemini belirtmiş ve kadınların toplumda daha aktif bir rol üstlenmelerini teşvik etmiştir. Bu bağlamda, 1923 yılında düzenlenen İzmir İktisat Kongresi’nde çalışan kadınlara her ay toplam üç gün izin verilmesi ve hamile kadınlara doğum izni verilmesi gibi haklar tanınarak kadınları çalışma hayatına katılmaları teşvik edilmiştir. 1927 yılında ise, ilk kez sanayi sayımı yapılmış ve çalışma nüfusunun %25’ni kadınların oluşturduğu gözlemlenmiştir. Cumhuriyet kadını, genel olarak tarım, dokuma,

gıda gibi sektörlerde çalışmışlardır (Önder, 2013, s. 39). 1927 yılında yayımlanan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile birlikte, çeşitlenen sanayi kollarında kadınlar da yer almışlardır (Öztürk, 2020, ss. 63-64). Cumhuriyet Dönemiyle birlikte kadınların kamu sektöründeki yerleri güçlenmiştir. 1926 yılında kadınlara kamu hizmetine katılma hakkı tanınmış, bu önemli adım 1934'te Anayasa ile güvence altına alınarak, kadınların kamu kurumlarında çalışmasının önündeki engeller ortadan kaldırılmıştır. Bu gelişme, kadınların toplumsal hayatta daha etkin bir şekilde yer almasının önünü açmıştır (Aslan, 2006, s. 117). 1936 yılında ise, kadınların çalışma hayatını düzenlemek ve iş gücüne katılımlarını artırmak amacıyla "İş Kanunu" kabul edilmiştir. Ayrıca, kadınların yeraltında ağır ve tehlikeli işlerde çalışmasını yasaklayan" Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi (ILO)" de kabul edilmiştir (Emiroğlu, 2022, s. 17). Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Atatürk, kadınların ekonomik hayata katılabilmeleri ve sadece anne rolüne sıkışıp kalmamaları için birçok düzenleme yapılmasını teşvik etmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Atatürk, kadınları ekonomik hayata katılabilmeleri ve sadece anne rolüne sıkışıp kalmamaları için birçok düzenlemeler yapılmasını teşvik etmiştir. Ancak Cumhuriyet Döneminde kadınların iş gücüne katılımını artıran bazı ilerlemeler kaydedilmiş olsa da yeni kurulan devletin ekonomik temellerinin zayıf olması, kadınların iş yaşamına katılabilmeleri konusunda kısmi bir başarı sağlanmasına neden olmuştur. (Susam, 2013, s. 13).

Cumhuriyet Döneminde, Atatürk'ün girişimiyle birlikte kadın hakları konusu ilk kez uluslararası boyuta taşınmıştır. Bu bağlamda, 22 Nisan 1935 yılında İstanbul'da Milletlerarası Kadın Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede Atatürk; "siyasî ve içtimaî hakların kadın tarafından kullanılmasının beşeriyetin saadeti ve prestiji bakımından elzem olduğunu" ifade etmiştir (Kaymaz, 2010, s. 349). Atatürk'ün bu açıklamaları, kadınların toplumsal ve siyasi hayata eşit katılımının sadece bir ulusal mesele değil, aynı zamanda tüm insanlık için kritik bir adım olduğunu ortaya koymuştur.

Yeni Türkiye'nin kuruluşuyla birlikte başlayan modernleşme sürecinde, Türk kadını geleneksel yaşantıdan sıyrılmış ve toplumsal yapı içerisinde kendine sağlam bir yer edinmiştir. Bu dönemde kadın, toplumsal hayatta aktif rol almaya başlamış ve eğitimli, modern bir sosyal varlık olarak değerlendirilmiştir (Çakır, 2011, s.377-391). Neticede, Cumhuriyet Döneminde kadınların aktif olduğu laik, modern bir toplumun inşası için birçok adım atılmıştır. Bu dönemde ekonomik, sosyal, hukuki, siyasi ve eğitim ile ilgili kadınlara yönelik birçok düzenlemeler yapılarak kadınların hak mücadelesine destek verilmiştir. Kısaca dönemdeki tüm düzenlemelere bakıldığı zaman Atatürk'ün kadınlara verdiği değeri

göstermektedir (İçli, 1998, s. 102). Atatürk; kadınlara erkeklerle eşit eğitim hakkı, kılık kıyafet serbestliği, siyasi hakların verilmesi, medeni hakların kadınlara tanınması gibi düzenlemeler ile kadınların bireysel özgürlüğünün pekiştirilmesini amaçlanmıştır. Bu bağlamda, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Atatürk'ün görüşleri doğrultusunda kadınlar eğitimin, çalışma yaşamının, siyasal makamların her düzeyinde temsil edilebilme hakkı elde etmişlerdir (Kaymaz, 2010, s. 350).

4.1.5. Atatürk Sonrası Dönemde Kadın Haklarının Gelişim Süreci (1939-1980)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlayan kadın haklarına yönelik reformlar devam etmiştir. Ancak, özellikle 1939-1980 yılları arasında kadın haklarına yönelik bazı olumsuz gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönem, II. Dünya Savaşı, tek partili dönemin sona ermesi, çok partili siyasi hayata geçiş, Demokrat Parti dönemi ve 1960 askerî darbesi gibi kritik olaylarla şekillenmiş ve kadın hakları alanında çeşitli ilerleme ve gerilemeler yaşanmıştır.

4.1.5.1. İsmet İnönü Dönemi'nde Kadın Politikaları (1939-1945)

1939-1945 yılları arasında CHP'nin tek parti olarak yönetimi otoriter bir hale gelmiş, bu durum kadın hakları üzerinde sınırlayıcı etkiler yaratmıştır (Berktay, 2004, ss.1-30). Atatürk'ün ölümünün ardından Cumhurbaşkanlığı görevini devralan İsmet İnönü, Atatürk'ün eğitim reformlarına sadık kalarak, eğitim öğretimin her kademesinde laik eğitimin devamını sağlamaya çalışmıştır. İnönü, eğitimin toplumsal gelişimdeki rolüne ilişkin olarak şu ifadeleri kullanmıştır: "Bilirsiniz ki bütün dünya milletleri içinde her an ve her vesile ile bağıra bağıra söylediğimiz bir iddiamız vardır. Biz de her medenî millet gibi en yüksek medeniyet seviyesine müstahak ve müstait bir milletiz diyoruz. Bu iddianın doğruluğu, hepiniz biliyorsunuz ki, asıl fikrî sahada, asıl ilim ve fenle tahakkuk edebilir" (Toplayıcı & Yılmaz, 2015, s. 159).

İnönü, Cumhurbaşkanı olduktan sonra köylerde ilköğretim sorununu iyileştirmeye yönelik önemli adımlar atmış ve öğretmen yetiştirmek amacıyla "Köy Enstitüleri'ni" açmıştır (Öztürk, 2020, ss. 70-71). Köy Enstitüleri'nin temel amacı, köylerde ev yaşamında sıkışıp kalan kız çocuklarına eğitim verilmesini sağlamaktır (Yıldız & Akandere, 2017, ss. 278-279). Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in ve İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç: "Ülkemizin dağlarında, kendi kendine açıp solan çiçek bırakmayacağız..." ifadeleri kullanarak Köy Enstitüleri kurulmasının öneminden bahsetmişlerdir (Boybeyi, 2008, s. 68).

Köy Enstitüleri, köylülerin bilinçlendirilmesi ve toplumsal kalkınmaya katkı sağlamanın yanı sıra, okuryazarlık oranını artırmayı da hedeflemiştir. Aynı zamanda erkeklerle birlikte kızların da eğitim görmesi teşvik edilerek büyük bir eğitim seferberliği başlatılmış, böylece kadınlar da eşit eğitim olanaklarına sahip olmuş ve meslek sahibi olma fırsatını elde etmiştir (Öztürk, 2020, s. 74). Ayrıca, bu dönemde Kız Enstitüleri ve Mesleki Eğitim Kurumları açılmıştır. Bu kurumlar, kızları toplumsal ve mesleki hayata hazırlamak amacıyla önemli bir rol oynamıştır. Enstitülerde, kızlara dikiş, nakış gibi beceriler öğretilmiştir. Eğitimini tamamlayan öğrencilere meslek edinme fırsatı sunmak için "Kız Olgunlaşma Enstitüleri" kurulmuştur (Teke, 2017, s. 59). İnönü Dönemi, Atatürk'ün eğitim konusunda temel aldığı laiklik, çağdaşlaşma ve bilimsellik ilkelerinin devamını sağlamayı hedeflemiştir. Bu dönemde eğitim reformları sürdürülerek kadınların okuryazarlık oranının artırılmasına yönelik çabalar ön planda tutulmuştur. Nitekim 1939 yılında kadınlarda okuryazarlık oranı %12,9'a ulaşmış, okuryazar kadın nüfus sayısı ise 963.935 olarak kaydedilmiştir (TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2013, s. 24).

İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle, dönemin iktidarı erkekleri askere almış ve boşalan iş kollarında kadınlar daha fazla yer bulmuştur. 1937 yılında işyerlerinde çalışan kadınların oranı %18,9'dan 1943 yılında %20,7'e yükselmiştir (İnce, 2010, s. 62). Türkiye'de kadınların tarım dışı işgücüne katılmaları ise, 1950'lerdeki köyden kente göç hareketiyle mümkün olmuş ve bu dönemde kadınlar hizmet sektöründe kendilerine daha uygun işlerde çalışmaya başlamışlardır (Çağlayan & Kemik, 2018, s. 155). Kısacası, ekonomik hayatta güçlenmeye başlayan kadın, nitelikli iş gücü olarak iş piyasasında yer almaya başlamıştır.

1940 yılında kabul edilen Milli Korunma Kanunu'nda kadınlara yönelik maddelere yer verilmiştir. Örneğin, tarımda çalışan kadınların kendi köy, kasaba ve şehir sınırları içinde çalışabilecekleri vurgulanmıştır (Milli Korunma Kanunu, 1940). Böylece, köydeki kadınların çalışmalarına yönelik sınırlamalar getirilmiştir. Milli Koruma Kanununun 19. maddesinde, kadınların ve 12 yaşından yukarı kız ve erkek çocuklarının sanayi işlerinde, 16 yaşından büyük erkek çocuklarının ise maden işlerinde çalışmaları hakkındaki kanun yürürlüğe girmiştir. Milli Korunma Kanunu'nun 19. maddesiyle, savaşın etkisiyle artan iş gücü ihtiyacını karşılamak amacıyla kadınlar ve çocukların, belirli işlerde çalışma hakkı düzenlenmiştir. Bu düzenlemeyle, kadınların sanayi sektöründe ve çocukların belirli yaş sınırları içinde çalışma koşulları belirlenerek, savaş sırasında üretimin artırılması hedeflenmiştir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 1928, s. 263).

Siyasi açıdan İsmet İnönü, konuşmalarında kadınların siyasi hayatta daha aktif bir biçimde yer alması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, 1950 seçimlerinde kadınlardan daha az aday gösterilmesinden dolayı mahcubiyetini ifade etmiştir (Akşam Gazetesi, 1950). Başka bir konuşmasında ise İnönü "…Ben iki esas üzerinde çok dikkatliyim. Bunlardan biri, Türk harfleridir. Bu harflerle okuyup yazma ve bunun verdiği kültür, cemiyetimize geniş ufuklar açmıştır. Bu sahada hiçbir gedik açılmaması lazımdır. İkinci esas, kadın haklarıdır. Bu cemiyeti medeni bir cemiyet haline getiren unsur, kadının yeni Türk cemiyetinde işgal ettiği mevkiidir" demiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 1952). Bu sözlerle İnönü, kadın haklarına verdiği önemi açıkça ifade etmiş ve kadının toplumdaki rolünü bir medeniyet göstergesi olarak değerlendirmiştir. Kısacası, İnönü, kadınların siyaset sahnesinde daha fazla temsil edilmesi gerektiğini savunmuş, aynı zamanda kadınların eğitim, sosyal haklar gibi alanlarda da desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Atatürk inkılaplarının devamlılığını sağlamayı amaçlayan İnönü, inkılâpların Türk Devleti'nde yerleşmesi ve Türk kadını tarafından benimsenmesi için çeşitli düzenlemeler yapmıştır. İnönü Dönemi'nde milli kültür anlayışı ile Batılı bir kültür anlayışı uyum içinde bir araya getirilerek, kadınların sosyal ve kültürel alanlarda güçlenmesi hedeflenmiştir. Bale, piyano ve çağdaş müzik gibi sanat dallarının kadınlara öğretilmesiyle sanatta modernleşme hamlesi gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte, eşi Mevhibe İnönü, giyim tarzı ve yaşam biçimiyle modern Türk kadınının örnek bir temsilcisi olmuş; kadınlara liderlik ederek onların toplumsal dönüşüme katılmalarına ilham vermiştir (Korkmaz, 2016, s. 148).

4.1.5.2. Demokrat Parti Dönemi ve Kadın (1946-1960)

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte, Türkiye'de çok partili hayata geçiş yaşanmıştır. Bu dönemde, geleneksel toplumsal roller doğrultusunda, kadınlar genellikle çocuğunun eğitiminden sorumlu, eşinin mutluluğu için çabalayan ve kırsal kesimde tarımda ücretsiz iş gücü sağlayan bireyler olarak gösterilmiştir (Keskin, 2016, s. 26). Ancak, büyük şehirlerdeki kadınlar, ekonomik sıkıntılar ve gelişen endüstrileşme ile birlikte iş gücüne katılmaya başlamışlar ve kendi ayakları üzerinde durmaya çalışmışlardır (Binol, 1992, s. 58). Bu dönemde, Türkiye'de yaşanan şehirleşme, sanayileşme ve köyden kentlere göç hareketiyle birlikte ailelerin ekonomik açıdan zorlanmasına neden olmuş ve bu durum kadınların iş hayatına dâhil olmasına neden olmuştur (Onur, 2019, s. 8). 1950'li yıllarda çalışan kadın nüfus, erkek nüfusa göre daha hızlı artış göstermiştir (Onur, 2019, s. 135). Özellikle, bankacılık, imalat sanayi, ticaret ve sigortacılık sektörlerinde kayda değer artışlar

yaşanmıştır (Minibaş, 1998, ss. 331-349). Ancak, istenilen seviyeye hala ulaşılmadığı gibi, ilerleyen yıllarda çalışan kadın oranında bir azalma görülmüştür. Özellikle 1955'te çalışan kadın oranı %43 iken, 1960'ta bu oran %40'a düşmüştür (Alkan, 1981, s. 57).

Eğitim alanında, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki politikalar doğrultusunda düzenlemeler yapılmaya devam edilmiş ve bu yıllarda okuma yazma bilen kadınların sayısında bir artış yaşanmıştır. Ayrıca, bütçede eğitime ayrılan pay %13'e çıkarılmıştır (Karakök, 2013, s. 97). İsmet İnönü döneminde açılan Köy Enstitülerinde tarım, teknik, arıcılık, moda gibi dersler verilmeye devam edilmiş ve 1950 yılına gelindiğinde ise karma eğitime son verilmiştir (Kartal, 2008, s. 26). Daha sonra, Köy Enstitüleri "Köy Enstitüleri ile İlköğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun" (1954) ile öğretmen okullarına dönüştürülmüştür. Ancak, Köy Enstitüleri'nin yeterince donanımlı öğrenci yetiştiremedikleri ve sol görüşün etkisi altında kaldıkları gerekçesiyle 1954 yılında kapatılmıştır (Taşdöven, 2013, s. 70). Bu dönemde kız teknik ve mesleki eğitim veren sanat okulları ve sabit kurslar açılmıştır. Böylece, kadınlar sanatın çeşitli alanlarıyla ilgilenerek aynı zamanda meslek sahibi olma fırsatı bulmuşlardır. 1950-1960 yılları arasında üniversitelerde de önemli değişiklikler yaşanmış ve kız öğrencilerin sayısında artış gözlemlenmiştir. Ancak, kentlerdeki kız öğrenci sayısındaki artışa karşılık kırsal kesimdeki okullaşma oranında bir azalma yaşanmıştır. Demokrat Parti, kırsal kesimden aldığı oyları kaybetmemek için bu durumu hoşgörüyle karşılamıştır (Onur, 2019, s. 12). Ayrıca, bu yıllar arasında kadın öğretmenlerin mezuniyet oranında bir azalma yaşanmıştır (Koçer, 2009, s. 78).

Tablo 4.3. Demokrat Parti Döneminde Cinsiyete Göre Okuryazarlık Oranı

	Kadın	**Erkek**
1950	19,35	45,34
1955	25,52	55,79
1960	24,83	53,59

(Kaynak: TÜİK, 1990)

Tablo 4.3'e göre, Demokrat Parti döneminde Türkiye'de kadın ve erkek nüfusun okuryazarlık oranlarındaki değişimi cinsiyete göre ortaya koymaktadır. Verilere göre 1950

yılında kadınların okuryazarlık oranı %19,35 iken, erkeklerde bu oran %45,34'tür. 1955 yılına gelindiğinde her iki cinsiyet için de okuryazarlık oranlarında artış gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, Demokrat Parti döneminde eğitim alanında bazı ilerlemeler sağlansa da kadın-erkek arasında okuryazarlık oranlarında belirgin bir uçurumun devam ettiğini ve kadınların eğitim hizmetlerinden erkeklere kıyasla daha sınırlı ölçüde yararlanabildiğini göstermektedir.

Demokrat Parti döneminde, kadınlara yönelik yapılan en radikal düzenleme, askerî okulların kapılarının kız öğrencilere de açılması olmuştur. İlk kadın subay, Askerî Tıbbiyeyi bitiren Ülkü Sema Aydın olmuştur (İpekeşen, 2016). 1958 yılında ise Leman Bozkurt Altınçekiç ve Şenay Günay jet eğitimlerini tamamlayarak NATO'nun ilk kadın jet pilotları olmuştur (Baykal, 2016, s. 44). Ayrıca, Şenay Günay, Türkiye'nin ilk kadın jet pilotu olma unvanını taşımaktadır (Bütün, 2012, s. 80).

Demokrat Parti döneminde, "5502 sayılı Hastalık ve Analık Sigortası Kanunu" yürürlüğe konulmuştur (Şeyhanlıoğlu, 2011, s. 261; İnan, 1968, s.121). Bu kanun gebe kadınların istediği doktora muayene olması, doğum ve emzirme yardımı gibi birçok alanı kapsayan düzenlemeleri içermektedir (Hastalık ve Analık Sigortası Kanunu, 1950). Çok partili hayata geçişle birlikte, demokratikleşme süreci sonucu kadın örgütlenmelerinin sayısında bir artış yaşanmıştır (Onur, 2019, s. 48). Demokrat Parti döneminde, "Türk Kadınlar Birliği, Kadın Haklarını Koruma Derneği ve Üniversiteli Kadınlar Derneği" gibi birçok örgüt aktif bir şekilde faaliyet göstermiştir (Tatlı, 2008, s. 84). Bu dernekler, kadınların toplumsal konumlarını iyileştirmeye yönelik çalışmalar yapmış; siyasal hakların genişletilmesi ve okuma yazma seferberliğinin tüm Türkiye'deki kadınları kapsaması gibi önemli meselelerde mücadele vermiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kadınlara siyasi haklar verilmiş olmasına rağmen, bu hakların hayata geçirilmesinde toplumsal düzeyde beklenen seviyeye ulaşılamamıştır. Kadınların yeterli eğitim alamamış olması, erkek egemen toplumsal yapı, dini değerler, ekonomik yetersizlikler ve kadınların kendilerine güven duymaması gibi nedenler, kadınların siyasetten uzak kalmasına yol açmıştır (TÜSİAD, 2006, ss. 210-217). Bu durumun iyileştirilmesi için kadın vekiller, seçim ve siyasi partiler yasasında değişiklik yapılmasını ve siyasi partilerin kadın teşkilatlarının güçlendirilmesini talep etmişlerdir (Onur, 2019, ss. 80-83). Ancak bu yıllarda tek dereceli seçim sistemine geçilmiş ve bu durum Meclisteki kadın milletvekili sayısının düşmesine neden olmuştur. Tablo 4.4 incelendiğinde, 1935-1946

yılları arasında CHP'nin tek parti döneminde Meclis'teki kadın milletvekili oranı %4,55 ile %3,67 arasında değişirken, 1946-1960 yılları arasında bu oran %1,97 ile %0,61 seviyelerine kadar gerilemiştir (İçke, 2014, s.53). 1950-1960 seçimlerinde kadın temsil oranları ise daha da düşmüştür: 1950 seçimlerinde 472 milletvekilinin sadece 3'ü, 1954 seçimlerinde 535 milletvekilinin 4'ü ve 1957 seçimlerinde 587 milletvekilinin yalnızca 8'i kadındır (Onur, 2019, s. 89). Kadınların siyasetten uzak kalmasının temel nedenleri arasında, bilgi ve deneyim eksikliği, kültürel engeller ve siyasi partilerin aday belirleme süreçlerinde eşitsiz davranmaları gibi sebepler yer almaktadır. 1954 yılı seçimlerinde Demokrat Parti'den, Aliye Timuçin Coşkun, Nazlı Tlabar, Edibe Sayar, Nuriye Pınar TBMM'ye seçilen kadın milletvekilleridir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-2010), 2010, ss. 609-679; Gökçimen, 2009, s. 447).

Tablo 4.4. 1935-1957 Yılları Arasında TBMM'deki Kadın Milletvekili Sayısı ve Oranı

Seçim Yılı	Toplam Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Oran %
1935	399	18	4,7
1939	429	16	3,7
1943	455	16	3,5
1946	465	9	1,9
1950	487	3	0,6
1954	541	4	0,7
1957	610	8	1,3

(Kaynak: Yasama Dergisi, Sayı: 10, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2008 s. 40)

Demokrat Parti dönemindeki hukuki gelişmelerin başında, Türkiye'nin BM tarafından kabul edilen "Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşmesi'ni" onaylaması gelmektedir (BM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Kadınların Siyasi Haklarına Dair Sözleşme, 2020). Bu sözleşme ile kadınların seçme ve seçilme haklarının yanı sıra her türlü siyasi oluşumda yer alması ve erkeklerle eşit koşullarda kamu görevlerinde bulunması güvence altına alınmıştır (Öztürk, 2020, s. 128). Ayrıca, kadın ve erkeklere eşit ücret öngören 100 No'lu ILO Sözleşmesi de bu dönemde kabul edilmiştir (100 No'lu Eşit Ücret Sözleşmesi, 2018).

1950-1960 yılları arasında Türkiye'de, çeşitli alanlarda değişim gerçekleşmiş olmasına karşın Demokrat Parti'nin kadına bakış açısı Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki ilerici politikalarından farklılık göstermiştir. Demokrat Parti örgütlenmeleri zaman zaman, Medeni Kanun'la kadınlara tanınan hakların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini savunmuş, çok evliliğin geri getirilmesi, kadın memurların yerine erkek memurların atanması ve evlenme ile boşanma kanunlarının değiştirilmesi gibi açıklamalarda bulunmuşlardır (Tatlı, 2008, ss. 55-56). Bu durum, Demokrat Parti hükümetinin geleneksel değerlere dönüş çabalarını yansıtmaktadır. Demokrat Parti döneminde insan hakları ile bağdaşmayan uygulamaları ve demokratik değerlere uygun olmayan politikaları sonucunda, 1960 yılında bir askerî darbe meydana gelmiş ve Demokrat Parti hükümeti sona ermiştir. Bu askerî darbe sonucunda 1924 Anayasası yürürlükten kaldırılmış ve 1961 Anayasası ilan edilerek yeni hükümet kurulmuştur (Gözler, 2000, s. 86).

4.1.6. 1960-1980 Döneminde Türkiye'de Kadın Hakları

İhtilalle biten Menderes Hükümeti Dönemi ardından haklar çerçevesi oldukça geniş olan 1961 Anayasası hazırlanmıştır (Özdemir, 2019, s. 24). Kadın haklarına yönelik doğrudan bir madde bulunmamakla birlikte, 10. ve 12. maddelerde yer alan ifadelerle cinsiyet temelli ayrımcılık yasaklanmıştır. Bu maddelerde, "herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşittir" ve "herkes kişiliğine bağlı dokunulma, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlerine sahiptir'' ifadelerine yer vererek kadınların eşit haklardan yararlanması anayasal güvence altına alınmıştır (1961 Anayasası).

Anayasa'nın 35. maddesinde ise "Aile Türk toplumunun temelidir. Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri, ailenin, ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alır ve teşkilâtı kurar" ifadesine yer vererek kadınların ve çocukların sosyal yaşamdaki yerlerini koruyacak gerekli kurumların açılmasını sağlamıştır (Kuyaksil, 2009, s. 345). Sosyal haklar ve ödevlerin ilk kez düzenlendiği 1961 Anayasası'nda çalışma hayatıyla ilgili, "herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir" ifadesine yer verilmiş ve çalışmanın herkesin hakkı ve ödevi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, "kimsenin yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan bir işte çalıştırılamayacağını" hükmü de eklenerek kadın ve çocuklar korumak amaçlanmıştır alınmıştır (1961 Anayasası). 1961 Anayasasının 58. maddesinde devlet memurluğu için "hizmetin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayrım gözetilemeyeceği" belirtilmiştir (Ülger, 2017, s. 36).

Türkiye Cumhuriyeti'nin her döneminde olduğu gibi bu dönemde de eğitime önem verilmiş ve anayasal güvence altına alınmıştır. 1961 Anayasası'nda "halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlama devletin başta gelen ödevlerindendir. İlköğrenim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okulları parasızdır" ifadesiyle, özellikle kız çocuklarının eğitimine yönelik düzenlemeler yapılmıştır (Öztürk, 2020, s. 130). 1960'lı yıllarda yapılan nüfus sayımına göre köy nüfusunun %30'u okuma-yazma bilmektedir. Bunların sadece %27'si kadındır. Bu durumu iyileştirmek için, halk dershaneleri, gezici kurslar ve okuma köşeleri açılmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı Kalkınma Planları, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968-1972, s.136- 257). Bu bağlamda, kadınlar için iş güvencesi, eşit çalışma koşulları ve sosyal güvenlik düzenlemelerinin uygulanması sağlanmış, Anayasada yer alan çalışma hakkı, kadınların iş hayatına katılımını teşvik etmiştir. Ayrıca sendika kurma ve toplu sözleşme hakkı, kadın çalışanlar için önemli bir kazanım olmuştur. Kadınların sendikalarda yer alması, iş hayatında karşılaştıkları ayrımcılık ve eşitsizliklere karşı örgütlü bir şekilde mücadele etmelerine olanak tanımıştır (Güran, 1982, s. 122).

Bu dönemde, tartışmalı konulardan biri de kürtaj meselesi olmuştur. 1965 yılında yürürlüğe giren "Nüfus Planlaması Hakkında Kanun'da", tıbbi zorunluluklar dışında gebeliğin sonlandırılamayacağı ifade edilerek kürtaj uygulaması yasaklanmıştır (Atay, 2017, s.1-16). Ancak, 1983 yılında kadınların yoğun talepleri üzerine, gebeliğin onuncu haftaya kadar isteğe bağlı olarak sona erdirilmesine izin veren yasal düzenlemeler onaylanmıştır (Kalabalık, 2015, s. 391).

1969 yılında Demirel hükümeti tarafından hazırlanan programda, kadının Türk ailesindeki "kutsal" yeri ön plana çıkarılmıştır. Bu bağlamda, kadının evindeki görevlerini daha iyi yerine getirmesine olanak sağlamak amacıyla ev kadınlarına yönelik sağlık, sosyal ve kültürel hizmetlerin artırılması ve bu hizmetlerin ucuz ve erişilebilir hale getirilmesi hedeflenmiştir. Ancak, söz konusu programda kadınların eğitim hakkına ve iş yaşamına katılımına dair herhangi bir hedef ya da düzenlemeye yer verilmemiştir (Özdemir, 2019, s. 24).

1975 yılında "İlerici Kadınlar Derneği" kurulmuş ve bu dönemde eşitlik talebi doğrultusunda çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur (Tekeli, 2010, s. 193-194). Ancak, Tekeli'ye göre, bu talep, kendisini işçi sınıfından kadınlarla sınırlayan ve feminist bir perspektif taşımayan dar bir çerçevede şekillenmiştir. Bununla birlikte, 1970'li yıllar; kadınların sorunlar etrafında örgütlenebildiği, kadın hareketine farklı bir bakış açısının kazandırıldığı

ve 1980 sonrası ortaya çıkacak ikinci dalga hareketin temellerinin atıldığı bir dönem olmuştur (Adak, 2020, s. 611). Ayrıca, 1975 yılı Birleşmiş Milletler tarafından "Kadın Yılı" ilan edilmiş, bu durum kadın sorunlarının kamusal alanda daha fazla tartışılmasına ve feminist hareketin eylem boyutunda ilk kıvılcımlarını yakmasına zemin hazırlamıştır (Berber, 2017). Kısacası, 1980 öncesi dönemdeki hükümet programlarında kadınlara yönelik birçok hedef olsa da kadın haklarını tüm yönleriyle kapsayan, devamlı bir politikadan bahsetmek mümkün değildir. Üstelik bu dönemde, kadının geleneksel rollerini pekiştiren politikaların da uygulamaya konduğu gözlemlenmiştir (Özdemir, 2019, s. 25).

Tablo 4.5. 1960-1977 Yılları Arasında TBMM'deki Kadın Milletvekili Sayısı ve Oranı

Seçim Yılı	Toplam Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Oran %
1961	450	3	0,7
1965	450	8	1,8
1969	450	5	1,1
1973	450	6	1,3
1977	450	4	0,9

(Kaynak: Yasama Dergisi, Sayı: 10, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2008 s. 40)

1939-1980 dönemi, kadın hakları açısından hem ilerlemelerin hem de sınırlamaların bir arada görüldüğü bir dönemdir. Anayasal ve hukuki düzenlemelerde kadınların lehine bazı gelişmeler yaşanmış olsa da toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde yeterli düzeyde bir politika izlenememiştir. Tablo 4.5 incelendiğinde, 1960–1980 yılları arasında kadınların Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki temsil oranlarının oldukça düşük seviyelerde seyrettiği görülmektedir. Bu dönemde kadınların siyasi hayata katılımı sınırlı kalmış, özellikle eğitim ve iş yaşamına erişimde karşılaşılan engeller, siyasal temsilde de yetersizliğe yol açmıştır. 1970'li yıllarda örgütlenen kadın hareketleri, 1980 sonrası feminist hareketin temelini oluşturmuş, kadın hakları mücadelesi açısından önemli bir miras bırakmıştır. 1960-1980 yılları arası Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan görüşmeler incelendiğinde, kadın haklarının ilerlemesi adına en büyük çabayı kadın milletvekillerinin gösterdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Ancak, Meclis'teki çoğunluğu elinde bulunduran erkekler, toplumun gelişmesi ve ilerlemesi adına kadın haklarına gerekli önemi vermemişlerdir. Bu bağlamda,

erkekler kadınlara tanınan hakları bir lütuf gibi sunmuş ve kadınların bu haklarla yetinmesi gerektiği konusunda bütün toplumla hemfikir olmuşlardır (Emiroğlu, 2022, s. 926).

4.1.7. Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Kadın Haklarının Gelişimi

1980 sonrası Türkiye'de kadın hakları alanındaki gelişmeler, önemli sosyo-politik değişimlerle paralel olarak biçimlenmiştir. Bu dönemde, özellikle kadınların toplumsal ve siyasal yaşamda daha fazla yer edinmeleri, kadın hakları konusunda hukuki düzenlemelerin artması ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik farkındalığın artması gibi adımlar atılmıştır.

1980'li yıllarda Türkiye'de kadın hareketlerinin etkinliği artmış ve kadın hakları konusunda toplumsal bilinçlenme süreçleri hız kazanmıştır. Bu dönemde Batı'da ortaya çıkan "İkinci Dalga Feminist Hareketi'nin" etkileri Türkiye'ye de yansımıştır (Karagöz, 2008, s. 170). Bu feminist hareket, toplumsal sorunlara kadın bakış açısıyla yaklaşarak, erkek egemen yapıları ve toplumsal cinsiyet ayrımcılıklarını eleştirmiştir. Kadınlar, bu dönemde yaşadıkları tüm sorunları çözmeye yönelik adımlar atmışlar ve eşitlik mücadelelerini daha görünür hale getirmiştirler (Adak, 2020, s. 610).

1980 yılında gerçekleşen askerî darbe sonrasında, "Millî Güvenlik Konseyi (MGK)" yönetime el koymuştur (Çavdar, 2017, s. 261). 12 Eylül Darbesi'ni gerçekleştiren cunta, darbeye neden olan istikrarsızlığın, 1961 Anayasası'nın sunduğu özgürlükçü ortamdan kaynaklandığını ileri sürerek, bu anayasayı değiştirmek için adımlar atmıştır (Kongar, 2000, s. 198). Yeni Anayasa, devletin, bireyler ve toplumsal sınıflar karşısındaki gücünü artırmayı hedeflemiştir (Küçük, 2019, s. 27). Devlet yönetimini ele geçiren grup, siyasi partileri, gençlik örgütlerini ve sendikaları kapatarak sıkıyönetim ilan etmiştir (Ahmad, 2016, ss. 180-181). 1961 Anayasası'nın yerine referandumla yürürlüğe giren yeni anayasa, temel hak ve özgürlükleri sınırlandıran bir yapıya sahiptir (Küçük, 2019, s. 28).

1980'li ve 1990'lı yıllar İkinci Dalga Feminist Hareketinde etkisiyle, kadına yönelik şiddeti önleme ve cinsiyete dayalı ayrımcılığı sona erdirme hedefiyle çeşitli hukuki düzenlemeler hayata geçirilmiştir (Altınay & Arat, 2007, s. 93; Dedeoğlu, 2009, s. 41). 1985 yılında Türkiye, "Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni (CEDAW)" onaylamış ve 1986 yılında yürürlüğe koymuştur. Bu sözleşme, kadınların uluslararası arenada seslerini duyurması için önemli bir adım olmuş ve aynı zamanda kadın erkek eşitliğini uluslararası düzeyde temsil eden, kadın hakları evrensel beyannamesi niteliğini kazanmıştır (TBMM, 1986). CEDAW, yeryüzünde yaşayan bütün kadınların eşit haklara

sahip olması gerektiğine vurgu yaparak, taraf devletlerden kadınlara yönelik ayrımcı uygulamalardan kaçınmalarını önermektedir. CEDAW, Türkiye tarafından kabul edilmesinin ardından, kadın hakları konusunda kapsamlı düzenlemeler yapılmış ve ulusal kuruluşlar kurulmuştur. Bu kuruluşlar, etkili bir baskı grubu oluşturmak için iş birliği yapmaya başlamıştır (Çavuşoğlu, 2015, s. 69). Bu süreç hem hukuki reformların uygulanabilirliğini artırmış hem de toplumsal farkındalığı güçlendirmiştir.

Mesut Yılmaz hükümeti döneminde, kadınların toplumsal yaşama aktif katılımını artırmaya yönelik önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde, kadınların çeşitli alanlardaki görev ve sorumlulukları güçlendirilmiş, yönetime ve karar alma süreçlerine katılım sağlanması yönünde stratejiler geliştirilmiştir. Bu politikaların somut bir sonucu olarak, kadınların barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla sığınma evlerinin kurulmasına öncülük edilmiştir (Altan Arslan, 2017, s. 421).

1987 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'na bağlı olarak kurulan "Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu", Türkiye'deki tüm kamu kurumlarında kadın-erkek eşitliğini sağlanmayı amaçlamıştır (Kerestecioğlu, 2004, s. 83). Bu kurul, kadınların devlet politikasında daha görünür hale gelmesini ve toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden bakan düzenlemelerin uygulanmasını sağlamayı hedeflemiştir. Ayrıca, 1989'da kadınların kaymakamlık sınavına girebileceği yönünde İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklama bir reformdur ve devletin çatısı altında, kadınların erkeklerle eşit fırsatlara sahip olduğunun simgesel bir ifadesi olmuştur (Adım Adım Kadın Erkek Eşitliği, 2003). Bu tür adımlar, kadının toplumsal yaşamda daha fazla yer almasının ve kamusal alandaki eşitsizliklerin azaltılmasının önünü açmıştır. Bu dönemde ayrıca, kadın kavramının tarihsel arka planını derinlemesine incelemek amacıyla üniversitelerde "Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri" kurulmuş ve yüksek lisans düzeyinde ana bilim dalları oluşturulmuştur (TBMM, 2013). Kadın Ana Bilim Dalı ilk kez İstanbul Üniversitesi'nde açılmış ve bu alandaki akademik gelişimin önemli bir örneğini oluşturmuştur (Adım Adım Kadın Erkek Eşitliği, 2003). Bu düzenlemeler, kadının toplumsal rolü hakkında bilimsel çalışmalar yapmayı teşvik etmiş ve kadın hakları konusunda akademik alandaki gelişimin temel taşlarını atmıştır.

1985-1989 yıllarını kapsayan "Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı" çerçevesinde, kadınlar için emeklilik yaşı elli olarak belirlenmiş ve aktif çalışma hayatındaki anneler için kreş ve gündüz bakımevlerinin kapasitelerinin artırılmasına karar verilmiştir (BDPTM, 1985-1989, s.156). Bu düzenlemeler, kadınların iş gücüne katılımını kolaylaştırmış ve onları daha eşit

fırsatlarla desteklemiştir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında CEDAW'ın etkisiyle, "Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM)" kurulmuştur. Bu doğrultuda, dönemin bakanlarından biri Kadından Sorumlu Bakan olarak görevlendirilmiştir. KSSGM, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve kadınların insan haklarını koruyup geliştirmek amacıyla stratejiler geliştirmiş ve kadının toplumdaki yerini yükseltmeye yönelik faaliyetlerde bulunmuştur (Taş, 2022, s. 80). Ayrıca, şiddete uğrayan mağdur kadınlara yönelik hukuki ve psikolojik danışmanlık hizmeti vermesi amacıyla KSSGM bünyesinde "Bilgi Başvuru Bankası" kurulmuştur.

1992 yılında, BM tarafından düzenlenen Kadın İlerlemesi İçin Araştırma ve Eğitim Merkezi toplantısında, Türkiye'nin KSSGM ile iş birliği yapabileceği değerlendirilmiş ve birlikte projeler başlatılmıştır. İlk adım olarak, cinsiyete dayalı veri toplamak amacıyla Devlet İstatistik Enstitüsü'ne bağlı "Toplumsal Yapı ve Kadın İstatistikleri Şubesi" kurulmuştur. 1994 yılı itibariyle Türkiye, Dünya Bankası ile iş birliği yaparak, kadın odaklı projelere yönelmiş ve KSSGM bünyesinde "Dokümantasyon Merkezi" kurulmuştur (T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2011).

Kadının Statüsü ve Sorunlar Genel Müdürlüğü (KSSGM) bünyesinde kurulan Dokümantasyon Merkezinin temel görevleri şunlardır:

- Kadına yönelik ayrımcılığı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve kadın haklarıyla ilgili çeşitli verilerin toplanması, analiz edilmesi ve yaygınlaştırılması.
- Kadınların toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel hayatta karşılaştığı engellerin ortadan kaldırılması için yapılan araştırma ve çalışmalara dair bilgi ve dokümanların derlenmesi.
- Türkiye içindeki ve dünya genelindeki kadın haklarıyla ilgili literatür, raporlar, bildiriler ve diğer referans materyallerin toplanması ve bu kaynakların erişilebilir hale getirilmesi.
- Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konusunda farkındalık yaratacak eğitim materyallerinin ve seminerlerinin düzenlenmesi, eğitim süreçleri hakkında bilgi sağlanması (KADEM, 1994).

1980-1990'lı yıllarda, Türkiye'de kadınlara yönelik insan hakları ihlallerini önlemek ve cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla çeşitli araştırma, eğitim, politika geliştirme ve uygulama projelerinin hayata geçirilmesine danışmanlık etmesi için "Kadın Sorun Araştırma ve Uygulama Merkezleri" kurulmuştur (TBMM, 2013). İlk Kadın Sorunlarını Araştırma ve

Uygulama Merkezleri İstanbul'da açılmıştır (KSSGM, 1999). Bu merkezler, kadın hakları konusunda farkındalık yaratmakla kalmayıp, aynı zamanda politika geliştirme süreçlerine önemli katkılarda bulunarak kadınların toplumsal yaşamdaki yerini güçlendirmiştir. Aynı dönemde, Başbakanlığa bağlı ilk "Kadın Sığınma Evleri" kurulmuş ve şiddete uğrayan kadınlar için destek sağlanmaya başlanmıştır (Altınay & Arat, 2007, s. 17). Ayrıca, şiddete uğrayan kadınlara ve çocuklara destek vermek amacıyla "ilk kadın konukevleri" açılmaya başlamıştır (KADEM, 1990). Bu bağlamda, fiziksel veya psikolojik şiddete uğrayan kadınlara yönelik sunulan desteklerle hem iyileşme süreçlerine katkıda bulunulmuş hem de daha güvenli bir barınma imkânı sağlanarak, onların toplumsal yaşama yeniden katılmaları desteklenmiştir.

1990-1994 yıllarını kapsayan "Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı" ailenin güçlendirilmesi, kadın ve çocukların korunması ile eğitimde eşitliğin sağlanması gibi temel politikaları benimsemiştir. Bu Plan'da, kadınların sosyal ve çalışma hayatında daha fazla yer bulmasını sağlamayı, iş yaşamında kadınların karşılaştıkları zorlukları ortadan kaldırılması ve çocuk bakım olanaklarının arttırılması hedeflenmiştir (BDPTM, 1990-1994, s. 350-354).

Birleşmiş Miller tarafından Kahire'de düzenlenen Nüfus ve Kalkınma Konferansına Türkiye'de katılmıştır. Bu konferansta, özellikle kadınların üreme sağlığı kavramı üzerinde durulmuş ve bu yönde politikalar yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye Sağlık Bakanlığı ise konuyla alakalı 1998 yılında "Kadın Sağlığı ve Aile Planlaması Ulusal Eylem Planı" hazırlamış ve kamuoyuna sunmuştur. Bu eylem planında, aile planlamasına yönelik danışmanlık, klinik hizmetler için gerekli araç ve gereçler, fiziki muayene, kadın ve erkek üreme sistemi gibi içeriklere yer verilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, 2005, s.3).

1980-2000 yılları arasında, kadın hareketi önemli güç kazanmış ve kadın-erkek eşitliğinin sağlanması için yoğun çaba sarf edilmiştir. Bu dönemde örgütlenen kadınlar, boşanmak isteyen bir kadına hâkimin "kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin" ifadesine karşı tepki göstererek "Dayağa Karşı Dayanışma" yürüyüşleri düzenlemişlerdir. Bu tür gösteriler, yürüyüşler ve mitingler, toplumda yankı uyandırmış ve kadınların talepleri doğrultusunda hükümetin bazı düzenlemeler yapmasına yol açmıştır. Ancak, bu dönemde toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ve kadına yönelik şiddet, taciz ve cinayet vakalarında artış gözlemlenmiştir (Tekeli, 2010, s. 195 ve Kerestecioğlu, 2014, s. 28). Bu olumsuz gelişmelere karşı tedbir almak amacıyla Türkiye Devleti hükümeti, 1998 yılında "4320

Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun" yürürlüğe konulmuştur (Demir, 2011, s. 34). Söz konusu Kanun, aile içi şiddete maruz kalan kadınlar ve çocuklara yönelik düzenlemeleri ve tedbir hükümlerini içermektedir (Ailenin Korunmasına Dair Kanun, 1998). Ailenin Korunmasına Dair Kanun, eşleri, çocukları ve aynı çatı altında yaşayan tüm aile bireylerini kapsamaktadır (Demir, 2011, s. 34). Bu kanunla birlikte, Aile Mahkemesi hakimleri tarafından alınabilecek tedbirler düzenlenmiştir. Bu tedbirler, aile bireylerini korumak ve şiddeti önlemek amacıyla şu şekilde belirlenmiştir:

1. Aile bireylerine karşı şiddet veya korkuya yönelik söz ve davranışlarda bulunmaması,
2. Müşterek evden uzaklaştırılarak bu evin diğer aile bireylerine tahsisi ile bu bireylerin birlikte ya da ayrı oturmakta olduğu eve veya işyerlerine yaklaşmaması,
3. Aile bireylerinin eşyalarına zarar vermemesi,
4. Aile bireylerini iletişim araçlarıyla rahatsız etmemesi,
5. Varsa silah veya benzeri araçlarının genel kolluk kuvvetlerine teslim etmesi,
6. Alkollü veya uyuşturucu herhangi bir madde kullanılmış olarak şiddet mağdurunun yaşamakta olduğu konuta veya iş yerine gelmemesi veya bu yerlerde bu maddeleri kullanmaması,
7. Bir sağlık kuruluşuna muayene veya tedavi için başvurulması (4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun, 1998, md. 1).

4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun, dönemin ihtiyaçlarına kısmen cevap vermiş olsa da toplumsal bağlamda hala çok sayıda kadın cinayetinin ve aile içi şiddet vakalarının devam etmesi nedeniyle yetersiz kalmıştır. Bunun üzerine, 2007 yılında 5636 sayılı Kanun ile Ailenin Korunması Dair Kanun düzenlenerek bazı değişiklikler yapılmış ve aile, çocuk ve kadın haklarının korunması güçlendirilmiştir. Ancak buna rağmen, şiddet mağduru kadınların sayısında belirgin bir azalma yaşanmadığı gibi, kadın cinayetlerinin önlenmesi noktasında etkili adımlar atılamamıştır. Bu eksiklikler nedeniyle, dönemin kadın örgütleri, hükümetin kanuna yaptığı yetersiz müdahalelere karşı geniş çaplı tepkiler göstermiştir (Aksöz, 2020, ss. 57-58). Bu tepkilerin de etkisiyle, 12 Mart 2012'de Ailenin Korunmasına Dair Kanun yeniden geliştirilerek, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kabul edilmiştir (Farımaz, 2017, s. 145). Söz konusu Kanun, şiddet mağduru olan kadınlar, çocuklar, aile bireyleri ve ısrarlı takibe uğrayan kişilerin korunmasına yönelik özel düzenlemeler getirmiştir. Bu Kanun çerçevesinde şiddete uğrayan bireyler için uygulanabilecek koruyucu ve önleyici tedbirler ise şu şekilde sıralanabilir:

- Şiddet mağdurları ile beraberindeki çocuklarına barınma ve korunma için uygun yer sağlanması,
- Diğer kanunlar kapsamında yapılacak yardımlar saklı kalmak üzere, geçici maddi yardım yapılması.
- Psikolojik, meslekî, hukukî ve sosyal bakımdan rehberlik ve danışmanlık hizmeti verilmesi.
- Hayatî tehlikesinin bulunması hâlinde, ilgilinin talebi üzerine veya resen geçici koruma altına alınması (Ailenin Korunması ve kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, 2012).

6284 sayılı Kanun, kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve mağdurların korunmasına yönelik çeşitli koruyucu ve önleyici düzenlemeler getirmiştir. Özellikle, acil durumlarda mülki amir ya da hâkimin onayına gerek olmaksızın kolluk kuvvetlerine karar verme yetkisi tanınması, hızlı müdahale sağlanmasını amaçlamaktadır (Arıkan, 2022, s. 108). Ayrıca, 6284 Sayılı Kanun ile ülke genelinde "Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri" açılması hedeflenmiş ve bu merkezlerin yedi gün, yirmi dört saat boyunca hizmet vermesi istenmiştir. Bu merkezler, şiddet mağdurlarına yönelik koruyucu ve önleyici tedbirlerin uygulanmasını sağlamak ve hem mağdurlara hem de faillere danışmanlık hizmetleri sunmak amacıyla faaliyet göstermektedir (Ailenin Korunması ve kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, 2012). 2021 yılı itibarıyla, 6284 sayılı kanun kapsamında "teknik yöntemlerle takip" düzenlemesi getirilmiş, şiddet mağdurları ve şiddet uygulayan kişiler izlenerek, mağdurun güvenliği sağlamaya çalışılmıştır (KADEM, 2021). Ailenin Korunmasına Dair Kanun, Türkiye'de ilk kez aile içi şiddete karşı kapsamlı bir yasaların uygulandığı mevzuat olarak önemli bir adım olmuştur.

"Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)" kadınların eğitim ve öğretim hakkı üzerine yoğunlaşmış ve toplumsal cinsiyet eşitliğini engelleyen durumların çözülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda Kalkınma Planı'nda, kadınların, eşit statüde bireyler olarak toplumsal yaşamın her alanına katılımlarının sağlanması esas alınmıştır. Ayrıca, toplumsal refahın artırılması ve kadınların da refahtan en üst düzeyde yararlanabilmesi için kız çocuklarının ve kadınların eğitimine ağırlık verilecek ve kadınların kalkınmaya katılımı geliştirileceği vurgulanmıştır (BDPTM, 1996-2000, s. 50-222).

1990'lı yıllarda başlayan ve etkisi günümüzde de devam eden başörtüsü sorunu, birçok kadının eğitim hakkını kısıtlamış ve toplumsal bir tartışma konusu haline gelmiştir. Başörtüsü, tartışması Müslüman kadınlar tarafından İslâm'ın bir gereği olarak değil, bireysel haklar, inanç özgürlüğü ve demokratik haklar çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, özel ve kamusal alan tanımlarının yeniden yapılması gerektiği, başörtülü kadınların eğitim hakkı, meslek edinme hakları ve siyasal alanlardaki yerleri konusunda engellerin kaldırılması gerektiği sıklıkla dile getirilmiştir. Örneğin, 1999 yılında Fazilet Partisi'nden milletvekili seçilen Merve Kavakçı başörtüsünden dolayı Meclis'e kabul edilmemiştir (Yılmaz, 2011, ss. 806-807). Bu dönemde, yasalar başörtüsü takan kadınları sosyal yaşamın birçok alanında zorluklarla karşı karşıya bırakmış, başörtüsünün takılmasını sınırlayan düzenlemeler, kadınların toplumdaki yerlerini ve haklarını engellemiştir (Cumhuriyet, 1990). 2013 yılında açıklanan Demokratikleşme Paketi ile kamu kurumlarında başörtü yasağı kaldırılmıştır. Yeni düzenlemeye göre, başörtüsü yasağı "sadece emniyet hizmetleri sınıfına mensup olanlar, hakimler, savcılar ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nde görev yapanları" kapsayacaktır (BBC News Türkçe, 2013). Başörtüsü yasağının kaldırılmasıyla birlikte, "Gülay Samancı, Sevde Bayazıt Kaçar, Nurcan Dalbudak ve Gönül Bekin Şahkulubey" gibi kadın milletvekilleri, başörtüsüyle Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) girmeyi başarmışlardır (KADEM, 2013).

1980-1990'lı yıllarda Türkiye'de Meclisteki kadın milletvekili sayısı oldukça azdır. Ancak, 2000'li yıllardan itibaren kadın temsili artmaya başlamıştır (Ülger, 2017, s. 38).1986 yılında, "İmren Aykut" Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki ilk kadın bakan olarak hükümette yer almıştır (KSSGM, 1999, ss. 11-13). 1993-1996 yılları arasında ise Türkiye'deki ilk ve tek kadın Başbakan "Tansu Çiller" olmuştur. Çiller, bu dönemde ayrıca Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak da görev almıştır (T.C Dışişleri Bakanlığı, 1996). Bu önemli görevler, kadınların siyasal arenada önemli pozisyonlara yükselebileceklerinin en net göstergelerindendir (Öztürk, 2020, s. 211). Ancak Çiller, politik kariyerinde profesyonel bir kadın kimliği yerine geleneksel "ana ve bacı" kimliğini ön plana çıkarmış ve bu da kadın hareketine dolaylı yoldan bir katkı sağlama noktasında sınırlı olmuştur (Karagöz, 2008, s. 186). Çiller döneminde hükümet programında, kadınların eğitim olanakları, istihdamı ve karar alma süreçlerine katılımı gibi konuların geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca Çiller, 1995 yılında Türkiye'nin 4. Dünya Kadın Konferansı'na katılmasıyla birlikte Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı'nı çekincesiz olarak imzalamıştır (Özdemir, 2019, s. 28). 1996 yılına gelindiğinde, Mesut Yılmaz hükümeti altında Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 4.

Dünya Kadın Konferansı'nda verilen taahhütlere uygun olarak bir "Ulusal Eylem Planı" hazırlamıştır (Altan Arslan, 2017, s. 425).

1982 Anayasası'nda yapılan iyileştirmelerle, kadınlar ile erkekler arasındaki cinsiyet temelli ayrım kaldırılmış ve eşitlik ilkesi güçlendirilmek istenmiştir (Erdemir, 2009, s. 70). Bu değişikliklerle birlikte, cinsiyet eşitliği ve kadın haklarına yönelik birçok önemli uygulama hayata geçirilmiştir (Ülger, 2017, s. 37). 1982 Anayasası, kadınların 1934 yılında kazandığı seçme ve seçilme hakkını aynen korumuş ve 67. maddesinde "Vatandaşlar, kanunda belirtilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasal faaliyetlerde bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir" ifadesine yer verilmiştir (T.C. Anayasası, 1982, md. 67). Bu düzenleme ile seçme ve seçilme hakkının cinsiyet temelli bir ayrım olmaksızın herkese tanınması sağlanmıştır.

1982 Anayasası'nın 42. maddesinde ise "Kimse eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz" hükmü ile eğitim hakkı güvence altına alınmıştır (T.C. Anayasası, 1982, md. 42). Bu düzenleme ile kız ve erkek çocukları arasındaki ayrımcılığa karşı önemli bir adım atılmış, eğitim ve öğretim hakkı tüm vatandaşlar için eşit bir şekilde sunulmuştur (Ülger, 2017, ss. 37-38). Ayrıca, 2012 yılında çıkarılan 6287 sayılı kanunla, kız çocuklarının okula kazandırılması ve okuryazarlık oranının artırılması amaçlanarak zorunlu eğitim süresi "4+4+4=12" yıl olarak belirlenmiştir (Turan, 2016, s. 6). 1982 Anayasası'ndaki bu değişikliklerle birlikte kadınlara yönelik ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda koruyucu, önleyici tedbirler alınmış ve kadın ile erkek arasında eşitlik sağlanması yönünde önemli adımlar atılmıştır.

Bu dönemde kadınlara yönelik yasal alanda önemli iyileştirmeler yapılmıştır. 2002 yılında kabul edilen yeni "Türk Medeni Kanunu" ile kadının çalışmasını eşinin iznine bağlayan madde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Yeni Medeni Kanun ile evlilik yaşı hem erkek hem de kadın için 18'e yükseltilmiştir. Bu durum ile erken yaşta evliliğin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, resmî nikâh yapılmadan dini nikâh yapılmasının suç sayılması ve "kadının ikametgâhı kocanın ikametgâhıdır" hükmünün kaldırılması ile evli kadınlara yasal ikamet seçme hakkı tanınmıştır (Demir, 2011, s. 33). Boşanmayla ilgili düzenlemelerde ise, eski kanunda yer alan "cana kast ve pek kötü davranış" gibi boşanma sebeplerinin yanına yeni bir gerekçe olarak "onur kırıcı davranış" da eklenmiştir (Erdemir, 2009, s. 74). Bu düzenleme, kadınlara yönelik olumsuz davranışlar ve sözlerin hukuki çerçevede önlenmesini amaçlamıştır. Ayrıca, evlilikle ilgili bir diğer önemli düzenleme de

edinilen mallarla ilgili olmuştur. Yeni Kanuna göre, evlilik sırasında edinilen malların eşit paylaşımı esas kabul edilmiştir ve evlilik dışı doğan çocukların soy bağı tanınarak mirastan yararlanma hakkı verilmiştir (Yüksel, 2014, s. 193). Bu değişikliklerle birlikte, kadınların ve çocukların ekonomik haklarının korunması ve güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Yeni Türk Medeni Kanunu ile "Aile Türk toplumunun temelidir" ifadesine "eşler arasında eşitliğe dayanır" ifadesi eklenmiştir (Kaypak & Kahraman, 2016, s. 311). Bu düzenleme, aile içindeki kadın ve erkek eşitliğini hukuki güvence altına almış ve toplumun temelini oluşturan ailenin eşitlik ilkesine dayandığını vurgulamıştır. Yenilenen Medeni Kanunla kadınların toplumsal alandaki konumunun güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Eski Medeni Kanun'daki "aile reisi kocadır" hükmü değiştirilmiş ve Yeni Türk Medeni Kanunu'nda "evlilik birliğini eşler beraber yönetirler" hükmü getirilmiştir. Bu düzenleme ile aile içindeki kadın-erkek eşitsizliğini ve ataerkil yapıyı ortadan kaldırmak amaçlanmıştır (Erdemir, 2009, s. 71). Eski Medeni Kanun'a göre evin ve çocukların geçimi kocaya aitken, yeni Medeni Kanun ile "Eşler birliğin giderlerine güçleri oranında emek ve malvarlıklarıyla birlikte katılırlar" şeklinde düzenleme yapılmıştır. Ayrıca, Yeni Medeni Kanun'da eşlerden birinin meslek ve iş seçiminde birbirlerinin iznini almak zorunda olmadıkları hükmüne yer vererek özellikle kadınlar meslek seçiminde eşlerinden izin almadan istediği mesleklerde çalışabilmeleri amaçlanmıştır (Gökçimen, 2008, ss. 34-35). Eski Medeni Kanun'a göre, konut seçimi sadece kocanın hakkı iken, Yeni Medeni Kanun ile bu uygulama ortadan kaldırılmış ve eşlerin birlikte oturacakları evi seçmeleri gerektiği kabul edilmiştir. Ayrıca, çocukların ismi, okulu vb. konularda öncelikli söz hakkının kocada olduğu uygulama da sona erdirilmiş, bu tür kararlar konusunda kadınlara da eşit söz hakkı tanınmıştır. Bu değişikliklerle birlikte, eşler arasındaki eşitsizlikler ve ataerkil düzenlerin önü kesilmiştir (Yüksel, 2014, ss. 188-189). Yeni Medeni Kanun, kadının soyadı üzerinde de önemli bir düzenleme getirmiştir. Evlenen kadın, eşinin soyadını almakla birlikte, evlenmeden önceki kızlık soyadını da kullanabilmektedir. Bu değişiklik, 153. maddede yapılmış bir düzenlemeyle hayata geçirilmiştir (Yüksel, 2014, s. 183). Ayrıca, kimlik kartlarında medeni halin belirtilmesiyle ilgili değişiklikle, sadece evli ve bekâr terimleri kullanılmış, dul, boşanmış, evliliği iptal edilmiş gibi ifadeler kaldırılmıştır (Kimlikte dulluk kalkıyor, 1997).

Yeni Medeni Kanun ile kadın erkek eşitliği önemli ölçüde sağlanmaya çalışılmış ve kadınlar lehine olumlu düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca, Yeni Medeni Kanun kadınlara; evlilik, boşanma, yasal mal rejimi ve velayet gibi konularda değişiklikler yaparak toplum ve aile

içerisinde kadının konumu güçlendirilmiştir. Neticede bu kanun ile kadınların sosyal hakları yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiştir (Erdemir, 2009, s. 71)

Hukuk alanındaki önemli bir diğer gelişme ise, Türk Ceza Kanunu'nda gerçekleşen değişikliklerle yaşanmıştır. Öncelikle, 1999 yılında 440. maddede yer alan "kadının zinası suç sayılır" ibaresi Anayasa Mahkemesi tarafından eşitlik ilkesine aykırı bulunarak iptal edilmiştir. Ayrıca, Türk Ceza Kanunu'nda mağdurun hayat kadını olması durumunda tecavüz cezasında indirim yapılması gibi ayrımcı maddeler Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından yürürlükten kaldırılmıştır. Bu değişikliklerle birlikte, Türk Ceza Kanunu'nda kadınlara yönelik ayrımcı hükümler kaldırılmıştır (Alkan & Çakır, 2012, s. 253). Yapılan bu düzenlemeler, dönemin ihtiyaçlarına yeterince cevap verememiş ve kadın kuruluşları, komisyonların yoğun uğraşları neticesinde 2005 yılında Yeni Türk Ceza Kanunu kabul edilmiştir (Akkaya Kahraman, 2016, s. 79). Yeni Türk Ceza Kanunu ile kadın birey olarak değerlendirilmiş ve kadınlara yönelik işlenen suçlar "kadınların insan haklarına yönelik işlenmiş suçlar" olarak değerlendirilmiştir. Eski kanunda yer alan "bekâret, ahlak, edep, ırz, söz atma, sarkıntılık'' gibi kavramlar kaldırılarak kadınlara kendi vücudu üzerinde haklar tanınmıştır. Ayrıca, yeni kanun ile cinsel suçlara dair tanımlar genişletilmiş ve verilen cezalar ağırlaştırılmıştır. Böylece evlilik içi tecavüz, iş yerinde cinsel taciz suç olarak kabul edilmiş, çocuklara karşı cinsel istismar ayrı bir başlıkta ele alınarak "çocuğun rızası" ifadesi kaldırılmıştır (Eslen Ziya, 2012, s. 141).

Yeni Türk Ceza Kanunu'na yapılan bu düzenlemeler, özellikle kadın hakları açısından önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Kadınlarla ilgili olan cinsiyetçi yaklaşımlar hukuki olarak ortadan kaldırılmış ve ataerkil toplum yapısına karşı kadınları koruyacak tedbirler alınmıştır (Benli, 2006, s. 308). Ayrıca, bu yeni kanun, kadınların tecavüze uğramalarını, namus cinayetleri sonucu öldürülmelerini, zorla evlendirilmelerini ve aile içi şiddet mağduru olmalarını engellemeye yönelik tedbirler içermektedir (Erdemir, 2009, s. 78). Kadınlara yönelik hukuki düzenlemelerde yer alan cinsiyetçi bakış açısı 2005 yılında yapılan değişikliklerle Yeni Türk Ceza Kanunu'nda ortadan kaldırılmıştır. Bu Kanun ile kadınların toplumsal baskılara maruz kalmaları, tecavüze uğramaları, namus cinayetlerinde öldürülmeleri, zorla evlendirilmeleri, aile ve sosyal hayatta haklarından yoksun bırakılmaları ve ezilmelerine karşı gerekli düzenlemeler yapılmış, önleyici tedbirler alınmıştır (Erdemir, 2009, s. 78). 2005 yılında kabul edilen Yeni Türk Ceza Kanunu, cinsiyet eşitliği ve kadına karşı şiddet konularında çağdaş düzenlemelere yer vermiştir. Kanundaki başlıca yeni düzenlemeler şu şekilde sıralanabilir:

- Kadın, kız ayrımı gibi toplumsal baskıları pekiştiren tanımlar, kanun metninden çıkarılmıştır.
- Zorla ırza geçme ve zorla ırza tasaddi gibi kavramlar kaldırılarak, yerine cinsel saldırı ve çocukların cinsel istismarı ifadeleri kullanılmaya başlanmıştır.
- Cinsel saldırı suçunun eşe karşı işlenmesi durumunda soruşturma ve kovuşturma, mağdurun şikâyetine bağlanmıştır.
- Kasten öldürme suçunun, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası gerektiren nitelikli halleri arasında töre saikiyle işlenen cinayetler eklenmiş ve töre cinayeti failleri en yüksek cezaya çarptırılacağı hükmü getirilmiştir (Gökçimen, 2008, ss. 35-36).

2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanunu, kadınların çalışma hayatına katılmasını ve korunmasını amaçlayan önemli bir adım olmuştur (Akkaya Kahraman, 2016, s. 80). Kanunun ilk maddesinde, "İş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayrım yapılamaz" ifadesine yer verilerek eşitlik ilkesi vurgulanmak istenilmiştir. Bu düzenleme ile işveren-işçi ilişkilerinde cinsiyete dayalı ayrımcılık ve eşit değerdeki iş için düşük ücret verilmesi yasaklanmıştır. Ayrıca, cinsiyet, medeni hal, aile yükümlülükleri, hamilelik ve doğum gibi durumlar nedeniyle iş sözleşmesinin feshedilemeyeceği belirlenmiş ve bu şekilde kadının çalışma hayatında korunması amaçlanmıştır (Gökçimen, 2008, s. 35). İş Kanunu ayrıca, kadınlara yönelik düşük ücrete tabi olma, erkeklerle aynı işi yapmalarına rağmen farklı ücretlere çalışma ve iş seçiminde erkeklere öncelik verilmesi gibi durumların önüne geçerek kadınları iş hayatında korumayı hedeflenmiştir. Bu bağlamda, İş Kanunu'nun 74.maddesinde "Analık halinde çalışma ve süt izni" başlığı düzenlenerek anne işçileri koruyarak, doğumdan önce sekiz doğumdan sonra sekiz hafta çalıştırılmayacakları düzenlenmiştir (Oğuz, 2018, ss. 573-579). Ayrıca doğum yapan kadına isteği üzerine altı aya kadar ücretsiz izin verilmesi ve emziren anne işçilere günde toplam bir buçuk saat süt izni hakkı sağlanması vurgulanmıştır (Arslan Ertürk, 2017, s. 360). İş Kanunu'nda kadın işçileri korumak amacıyla kadına, "yer ve su altında çalıştırma yasağı, tehlikeli ve çok tehlikeli işlerde çalıştırma yasağı, gece çalıştırma yasağı, doğum öncesi sekiz hafta doğum sonrası sekiz hafta çalıştırma yasağı" gibi düzenlemeler ile kadınların çalışma koşulları güvenli hale getirilmiştir (Hüseyinli & Yiğit, 2017, ss. 309-311).

2002 yılında iktidara gelen AK Parti, kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasi hayatta daha aktif rol almalarını desteklemeyi, kadın haklarını güçlendirmeyi, cinsiyet eşitliğini

sağlamayı ve kadınların eğitim, istihdam ve sosyal hayatta eşit bir şekilde temsil edilmelerini amaçlamıştır. Bu çerçevede, kadın girişimcileri desteklenmesi, kız çocukları okula gitmeleri teşvik edilmesi, ücretsiz sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, mesleki eğitim programları oluşturulması ve kadınlara yönelik şiddeti azaltmak için sığınma evleri, danışma merkezleri açılması gibi altyapılar kurulmuştur (Kurtulan, 2023, s. 14).

AK Parti döneminde, Türkiye'de siyasi, ekonomik, sosyal ve demokratik alanlarda önemli değişimler yaşanmış ve bu değişim kadın hakları konusunda yansımıştır. Örneğin, anayasa hukukunda kadın haklarına yönelik bazı maddelerde değişiklik yapılmıştır. Kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılması için "Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi" imzalamıştır. Ayrıca, ulusal hukukta şiddet mağduru kadınların korunması ve desteklenmesi amacıyla Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Kanun kabul edilmiştir. Kadınların siyasal alanda temsilini arttırmak için Siyasi Partiler Kanunu'nda değişiklikler yapılmış ve siyasi partilerin yönetim organlarında cinsiyet kotası getirilmiştir. Kısacası, AK Parti hükümeti kadına ilişkin söylem ve politikaları, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın haklarının korunması ve kadınların güçlenmesi ilkeleri üzerine odaklanmıştır (Kurtulan, 2023, ss. 20-241).

2004 yılında, kamu personeli alımlarında cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılmasını hedefleyen önemli bir adım atılmıştır. Bu kapsamda, "Personel Temininde Eşitlik İlkesine Uygun Hareket Edilmesi konulu Başbakanlık Genelgesi" yayınlanmıştır. Genelge ile devlet dairelerine personel alımında, cinsiyet temelli ayrımcılığın yapılmaması gerektiği vurgulanmış ve tüm ilgili kamu kurumları ve kuruluşlarına bu ilkelere uygun hareket etmeleri yönünde talimat verilmiştir (Personel Temininde Eşitlik İlkesine Uygun Hareket Edilmesi Konulu Başbakanlık Genelgesi, 2004).

Kadınlara yönelik yapılan bir başka hukuki gelişme ise İçişleri Bakanlığı'nca 2006 yılında yürürlüğe konulan "Kadın ve Kız Çocukların Haklarının Korunmasına Dair Genelge" olmuştur. Bu genelge, mahalli idarelerin kadınlara yönelik çeşitli hizmetler sunmasını ve sosyal hizmetlerin öncelikli olarak aile içi şiddet, ihmal, istismar gibi mağduriyetlerle karşılaşan gruplara yönlendirilmesini amaçlamıştır. Ayrıca, engelli, yaşlı, çocuk ve genç gibi grubundaki kadın ve bireylere yönelik sosyal hizmetlerin etkin bir şekilde sağlanması gerektiği ifade edilmiştir (Sabancı Vakfı, 2008, s. 21). Bu genelge, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların korunması için önemli bir adım olmuştur.

2006 yılında Başbakanlık tarafından yayımlanan "Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler Konulu Genelge" önemli bir adım olarak kadınlara ve çocuklara yönelik şiddetle mücadeleyi devlet politikası haline getirmiştir. Bu genelge ile yerel yönetimlerin de şiddetle mücadelede aktif bir rol üstlenmesi sağlanmış ve çeşitli tedbirler belirlenmiştir. Bu tedbirler arasında şunlar öne çıkmaktadır:

- Mülki idare amirlikleri ve yerel yönetimler tarafından şiddet konusunda halkı bilgilendirmek amacıyla broşürler ve diğer tanıtıcı materyaller hazırlanarak halka açık alanlarda ve kamu hizmet birimlerinde dağıtılması,
- Kız çocuklarının okullaşma oranlarının artırılmasına yönelik kampanyaların sürekliliği sağlanarak, eğitimlerine devam etmelerini sağlamak için önlemler alınması,
- Eğitimini yarıda bırakmış kadınların iş gücüne katılmalarını desteklemek için yuva, kreş ve gündüz bakımevi gibi hizmetlerin sunulması,
- Evlilik öncesi çiftlerin yardıma ulaşmasını sağlamak için Evlilik ve Evlilik Danışmanlığı hizmetlerinin yaygınlaştırılması,
- Kadına yönelik güçlendirici çalışmaların yapılması, örneğin okuryazarlık ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi konularda kadınların eğitilmesi. Bu genelgenin en önemli özelliği, kadına ve çocuğa yönelik şiddetle mücadelenin devlet politikası haline getirilmiş olmasıdır. Ayrıca, Türkiye'de ilk kez şiddetle mücadelede yerel yönetimlere belirli sorumluluklar yüklenerek, sorunun daha geniş bir kapsama yayılması amaçlanmıştır (Lorasdağı & Ahu, 2015, ss. 5-7).

İçişleri Bakanlığınca yayımlanan Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesine Yönelik Tedbirlerin Koordinasyonu Konulu Genelge ile şiddet mağduru kadın ve çocuklar için belediyelerin sığınma evleri açması ve mağdurların konaklama, tedavi ve ulaşım gibi ihtiyaçlarının karşılanması karara bağlanmıştır. Bu düzenleme, belediyeler ve İl Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu gibi kurumlar aracılığıyla hayata geçirilmiştir (Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele, 2014). 2007'de yapılan Gelir Vergisi değişikliği ile kadınların ev ekonomisine katkı sağlamak amacıyla ürettikleri ürünlerden elde ettikleri gelirler vergi muafiyetine tabi tutulmuştur (KADEM, 2017). 2019 yılında ise, el emeği ile üretilen ürünlerin internet ve elektronik ortamlar üzerinden satılmasının gelir vergisinden muaf tutulmasına karar verilmiştir (KADEM, 2019). Bu düzenlemeler, kadınların

yeteneklerini kullanarak ev ekonomisine maddi katkı sağlamalarını kolaylaştırmış, aynı zamanda özgüvenlerini artırmayı hedeflemiştir. 2010 yılında ise kadınların ekonomik ve sosyal konumlarını güçlendirmek için Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Amacıyla Kadın İstihdamı Üst Kurulu oluşturulmuştur. Bu kurul, iş gücünde ve toplumsal hayatta kadın-erkek eşitliğini sağlamak ve kadın istihdamını artırmak amacıyla çalışmalar yapmaktadır (KEİG, Resmî Gazete, 2010).

2010 yılında yapılan referandum ile Anayasa'nın bazı maddelerinde değişiklikler yapılmış ve aynı referandumla, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, dul ve yetimler, gazi ve maluller gibi korunma ihtiyacı duyan dezavantajlı gruplara yönelik "pozitif ayrımcılık ilkesi" benimsenmiştir. Bu düzenleme, sosyal ve bireysel hakların anayasa ile güvence altına alınmasına katkı sağlamıştır (Altıkardeş, 2021).

2011 yılında 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı olarak yeniden yapılandırılmıştır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2011). Bu yeni yapılanma ile Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) ile birlikte Özel Kalem Müdürlüğü, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü gibi kurumlar da aynı bakanlık bünyesinde hizmet vermeye başlamıştır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2011). Bu müdürlükler; evde bakım ücreti, huzurevleri ve çocuk yuvaları, kömür dağıtımı, okullarda dağıtılan ücretsiz kitaplar, engelli maaşları, asker yakını aylığı gibi çok geniş hizmet sunmaktadırlar.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008-2013 yıllarını kapsayan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı'nı yayımlamış ve bu alanda hedefler ve stratejiler belirlemiştir. Bazı önemli hedef ve stratejiler şu şekildedir:

- Hedef 1: Kadınların ilerlemesini sağlayacak kurumsal mekanizmalar oluşturulacak ve mevcut mekanizmaların kapasiteleri güçlendirilecektir.
- Strateji 1.1: 2009 yılında, TBMM bünyesinde "Fırsat Eşitliği Komisyonu" kurulmuştur. Bu komisyon, kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması amacıyla TBMM'yi bilgilendirmek ve görüş sunmak görevini üstlenmiştir.
- Strateji 1.3: Üniversitelerdeki Kadın Çalışmaları Anabilim Dalları ve Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin bütçe ve kadro açısından iyileştirilmesi.

- Strateji 1.6: Ulusal ve yerel düzeyde kadın-erkek eşitliğini sağlamak amacıyla ilgili taraflarla işbirliğinin güçlendirilmesi.
- Hedef 2**:** Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda erkeklerin farkındalığının ve duyarlılığının artırılması (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2020).

11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul'da toplanan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, "Kadınlara Yönelik Şiddetin ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'ni" kabul etmiştir. Bu sözleşme, İstanbul Sözleşmesi olarak isimlendirilmiş ve Türkiye, bu sözleşmeyi ilk imzalayan ve onaylayan ülkelerden olmuştur (Altıkardeşler, 2011). İstanbul Sözleşmesi, kadınların her türlü şiddet ve ayrımcılıktan korunmasını, ayrıca kadın-erkek eşitliğinin yaygınlaştırılmasını amaçlamaktadır. Ancak, 2021 yılının Mart ayında Cumhurbaşkanı kararıyla Türkiye, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararı almıştır (BBC News Türkçe, 2021).

Ahmet Davutoğlu başbakanlık döneminde hükümet programında, kadınlarla ilgili ayrıntılı düzenlemelere yer verilmiştir. Bu kapsamda, kadınların eğitim hakkı, kadınlara ilişkin mevzuattaki düzenlemeler, iş ve aile yaşamını uyumlu hale getirmeye yönelik politikalar ve kadın istihdamının artırılması gibi konulara odaklanılmıştır. Ayrıca, 6653 Sayılı Kanun ile kadın çalışanlar ve ebeveynler için özlük hakları iyileştirilmiştir (Altan Arslan, 2017, ss. 436-437).

2016 yılında kurulan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş gibi temellere dayalı ayrımcılığın önlenmesine yönelik çalışmalar yürütmeyi ve bu tür ihlallere ilişkin başvuruları tek bir elden, hızlı bir şekilde inceleyip karara bağlamayı amaçlamaktadır (Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu, 2016, m.1-28). 2017 yılında, erken yaşta ve zorla evlendirilmelerin yüksek olduğu şehirlerde, bu durumu önlemeyi amaçlayan "Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadeleye İlişkin Acil Eylem Planları" yürürlüğe konulmuştur (KADEM, 2017).

2014-2018 yıllarını kapsayan "Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda" kadınların özellikle eğitim yoluyla iş hayatına ve sosyal yaşama katılım seviyesinin artırılması ile kadın-erkek eşitliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca, kadınlar, çocuklar, engelliler ve yaşlıların ekonomik ve sosyal yaşamda daha fazla yer almalarına ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesine büyük önem verilmiştir. Bu bağlamda, TBMM bünyesinde "Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu" kurulmuştur (Onuncu Kalkınma Planı, 2014-2018).

2019-2023 yıllarını kapsayan "On Birinci Kalkınma Planı'nda" kadının insan haklarının geliştirilmesi, kadınların sosyal ve ekonomik olarak güçlendirilmesi ve kadına yönelik her türlü şiddetin önlenmesine yönelik politikalara yer verilmiştir. Ayrıca, kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması, kadınların toplumsal hayatın tüm alanlarında hak, fırsat ve imkânlardan eşit şekilde yararlanmalarının sağlanması ve güçlenmeleri temel amaç olarak belirlenmiştir (On Birinci Kalkınma Planı, 2019-2023).

2024-2028 yıllarını kapsayan "On İkinci Kalkınma Planı" ilan edilmiştir. Bu plan döneminde, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlenmesi için önemli adımlar atılması hedeflenmiştir. Ayrıca, kadınların, gençlerin ve engellilerin işgücü piyasasına katılımının desteklenmesi amaçlanmıştır. Plan kapsamında, çocuk, kadın ve üreme sağlığı hizmetlerinin güçlendirilmesi, evlilik öncesi ve yenidoğan tarama programlarının yaygınlaştırılması, anne ve bebek ölümlerinin azaltılmasına yönelik uygulamalar hayata geçirilecektir. On İkinci Kalkınma Planı'nda; "kamu, özel sektör, siyaset dâhil tüm karar alma mekanizmalarında ve yönetimin her kademesinde nüfusun yarısını oluşturan kadınların temsili ve katılımının artırılması hedefiyle, aşamalı bir geçiş için çalışmalar yapılacaktır" ifadesine yer verilerek kadınların ekonomik, siyasi ve sosyal hayata eşit katılımları amaçlanmıştır (*On İkinci Kalkinma Plani (2024-2028)*, 2023).

Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından 2018-2023 yılları arasında uygulanmak üzere hazırlanmış ve kadınların ekonomik, sosyal, sağlık, eğitim ve karar alma süreçlerinde güçlendirilmesine yönelik kapsamlı bir yol haritası sunmuştur. Bu belgedeki temel hedefler arasında kadınların okuryazarlık oranının yüzde yüz seviyesine çıkarılması, sağlık hizmetleri erişiminin artırılması ve kadınların ekonomik hayata tam katılımının sağlanması bulunuyor. Ayrıca, kadınların işgücü piyasasında daha etkin temsil edilmesini temin etmek için mevzuatın gözden geçirilmesi ve karar alma mekanizmalarında kadın temsili arttırılmasına yönelik stratejiler geliştirilmiştir. Medyada da kadın temsilinin iyileştirilmesi için farkındalık çalışmaları başlatılmıştır. Bu eylem planı, kadınların eğitimi ve ekonomik bağımsızlıklarını artırmayı hedeflerken, yalnızca devlet organları değil, aynı zamanda yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörle işbirliği içinde yürütülmektedir (Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, 2018-2023).

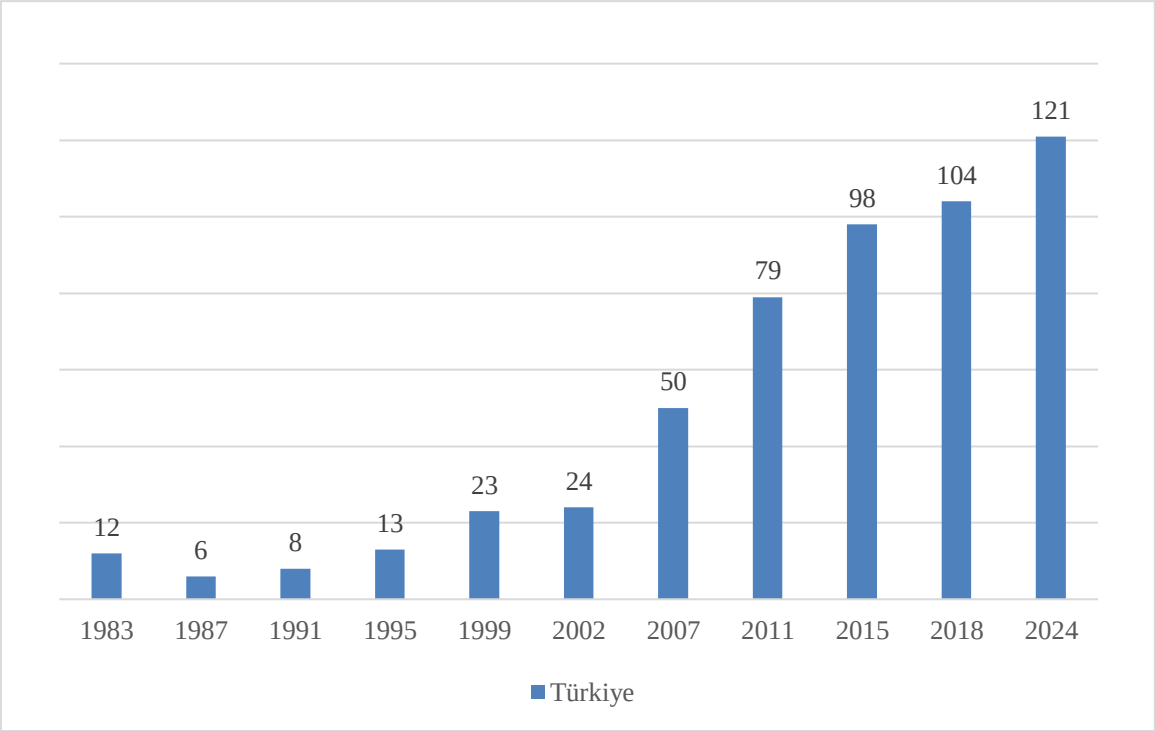
Ayrıca, kadın sağlığını iyileştirmeye yönelik çalışmalar ve kadınların sağlık bilincini artırmaya yönelik stratejiler ön planda yer almaktadır. Ekonomi alanında, kadınların işgücü

piyasasında tam katılımını sağlayarak, gelişen iş dünyasında etkin bir şekilde söz sahibi olmaları amaçlanmaktadır. Karar alma mekanizmalarına katılım hedefiyle ise, kadınların yerel ve ulusal düzeyde daha fazla temsil edilmesi ve bu süreçlere etkili katılım sağlanması öngörülmektedir. Son olarak, medya alanında da kadınların ihtiyaç ve taleplerine duyarlı bir içerik üretimi için mekanizmalar güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

Kadınlara yönelik şiddetle mücadelede tüm tarafların dâhil edilmesi, ilgili kurum ve kuruluşların faaliyetlerinin ve hedeflerinin belirlenmesi amacıyla ilk olarak 2012-2015 yıllarını kapsayan "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı" yürürlüğe girmiştir. Toplumda ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda bu plan, daha sonra 2016-2020 ve 2020-2021 yıllarını kapsayacak şekilde yenilenmiş ve genişletilmiştir. Bu planların temel amacı, kadınlara yönelik şiddeti etkin bir şekilde önlemek ve bu amaca yönelik gerekli tedbirleri almaktır. Bu hedef doğrultusunda, toplumsal farkındalık yaratmak, mevcut hukuki yaptırımları uygulamak ve mevzuat düzenlemeleri yapmak, kurumlar arasında işbirliği sağlayarak kadın hakları konusunda iyileştirmeler yapmaya yönelik çalışmalar yürütülmüştür (Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Planı, 2014-2021). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele 2024 Yılı Faaliyet Planı'nda ise, şiddetle mücadelede sıfır tolerans ilkesi vurgulanmış ve planın, devletin tüm kurumları, sivil toplum kuruluşları ve toplumun her bireyiyle işbirliği içinde uygulanacağı belirtilmiştir (Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele 2024 Yılı Faaliyet Planı, 2024).

Cumhuriyet'in ilanından itibaren Türkiye'deki kadınlar, vermiş oldukları mücadeleler sonucunda birçok hak elde etmiştir. Türk toplumundaki geleneksel ataerkil yapı, zamanla terk edilmiş ve modernleşmenin etkisiyle kadının sosyal statüsü değişmeye başlamıştır (Onur, 2019, s. 184). 1980 sonrasındaki dönemde kadının toplumdaki yeri güçlenmiş; kadın, her alanda erkeklerle eşit fırsatlar elde etmeye başlamıştır.

Bu dönemde kadınlar, özgür ve laikçi düşüncelerin etkisiyle hukuki, eğitim, siyaset, ekonomi ve sosyal alanlarda önemli kazanımlar elde etmiştir. Bu bağlamda, Şekil 4.1 incelendiğinde özellikle 2000'li yıllardan itibaren kadın temsilinde belirgin bir artış yaşandığı görülmektedir. Ancak artışa rağmen, temsil oranı hâlâ erkek milletvekilleriyle kıyaslandığında düşük seviyelerde seyretmektedir. Türkiye'de son yıllarda, aile içi şiddet ve kadın cinayetleri gibi olumsuz olaylarda bir artış gözlemlenmiştir. Bu tür olumsuzlukları önlemek amacıyla Ulusal Eylem Planları ve yeni hukuki düzenlemeler hayata geçirilmiştir.

Şekil 4.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yıllara Göre Kadın Milletvekili Sayısı (Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Kadın ve erkek milletvekili sayısı: 1980-2020)

Günümüzde ise Türk kadını, siyasi partilere katılabilmekte, parti kurabilmekte, oy kullanabilmekte, istediği mesleklerde çalışabilmekte ve eğitim hakkından yararlanabilmektedir (Öztürk, 2020, s. 222). Ayrıca, kadınların elde ettiği bu haklar, hukuki güvence altına alınmıştır

4.2. İran'da Kadın Hakları

Tarihsel süreç içerisinde toplumlar kadınlara farklı farklı anlamlar yüklemiştir. İran özelinde kadınlar genellikle değersiz görülmüş ve toplumsal hayatta yok sayılmışlardır. İran İslam Cumhuriyeti'nde özellikle "1979 İslam Devrimi'nin" ardından dar bir dini anlayışın topluma hâkim olmasıyla kadınlar temel hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakılmıştır. Eğitim, çalışma ve siyasi temsilden uzaklaştırılan kadınlar, erkek egemen bir yapının dayatmasıyla büyük ölçüde ev yaşamına hapsedilmiştir (Fırat, 2023, ss. 10-11). Devrimle gelen bu değişim, kadınların toplumsal alandaki varlıklarını giderek silik bir hale getirmiştir. Ancak İran İslam Cumhuriyeti'ndeki kadın haklarının tarihsel gelişimini anlamak için öncelikle İran tarihine kısa bir bakış yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda, İran'ın tarihsel süreci ve devrim öncesindeki kadınların konumu bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

İran, Hürmüz Boğazı'nı denetleyen stratejik konumu ve Hazar Havzası ile Basra

Körfezi'ndeki zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarıyla dikkat çeken bir Orta Doğu ülkesidir. Şii İslam ideolojisiyle yönetilen bu ülke, Türkiye, Irak, Kafkasya ve Türkmenistan gibi önemli komşularıyla bölgesel güç dinamiklerini şekillendiren bir coğrafyaya sahiptir (Turan, 2008, ss. 39-40). Nüfusu günümüzde 90 milyona yaklaşan İran, yüzölçümü açısından dünyanın en büyük on sekizinci ülkesi olarak da öne çıkmaktadır. Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan bu topraklar, yirminci yüzyıldaki siyasi ve toplumsal dönüşümlerle bugünkü İslam Cumhuriyeti'nin temelleri atılmıştır (Koday, 2019, s. 144).

4.2.1. İran İslam Devrimi Öncesi Kadın Haklarının Gelişimi

Tarihi, dini, ekonomik, coğrafi ve kültürel farklılıklar toplumlarda kadınların sosyal statüsünü belirlemiş ve her toplumda kadınlara yüklenen roller farklılaşmıştır. İran İslam Cumhuriyeti'nde kadınların toplumsal konumları, modernleşme, Batılılaşma, milliyetçilik ve İslam dini gibi etkilerin birleşimiyle şekillenmiştir. Bu bağlamda, on dokuzuncu yüzyılda İran'da kadın hareketlerinin başlangıcı, toplumsal cinsiyet normlarının yeniden şekillenmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur (Özalpat, 2008, s. 86).

İran'ın siyasi tarihi, MÖ. 600'lü yıllarda kurulan Pers ve Med imparatorluklarına kadar uzanmaktadır (Kırılmaz & Erol, 2018, s. 15). Günümüzdeki İran'ın siyasi, sosyal ve dinsel tarihinin kökeni olan Safevi Hanedanlığı, İran Azerbaycan'ı denilen bölgede kurulmuştur (Arı, 2007, s. 82). Safevi Hanedanlığı, on altıncı yüzyıl itibariyle İran coğrafyasını 235 yıl egemenlik altında tutmuştur. Şah İsmail Safevî, Tebriz'den Bağdat'a, Bağdat'tan Herat'a kadar geniş coğrafyayı egemenliğinin altına almış ve on iki imamlı Şiî, devletin resmî dini haline getirmiştir (Sarıkaya, 2012, s. 6).

Sasani döneminde, dönemin inancına göre kadınlara mal ve mülk üzerinde haklar tanınmış, dini törenler ve yasalarda erkeklerle eşit haklar verilmiştir (Tulunay, 2006, s. 34). Bununla birlikte, Eski İran hukukunda bir erkeğin çok sayıda kadınla evlenmesine izin verilmiş, hatta Sasani döneminde kardeşler arası evlilikler teşvik edilmiştir. Ayrıca, belirli dönemlerinde, nikâhın tamamen kaldırıldığına dair uygulamalara rastlanmıştır (Özkaya, 1970, ss. 94-95).

Meşrutiyet öncesinde İranlı kadınlar; siyasi, hukuki, ekonomik ve toplumsal birçok haktan mahrum bırakılmış, çarşıya pazara gitmeleri bile hoş karşılanmayarak diğer cinsiyetlerle iletişim kurmaları yasaklanmıştır (Abdollahifard, 2020, s. 359). Kadınlar, toplumsal yaşamda geri planda bırakılarak ev içi yaşamla, anne rolüyle sınırlanmış ve çoğu zaman erkeklerin hizmetçisi olarak görülmüştür. Ancak, on dokuzuncu yüzyılda kadınlar örgütlenmeye başlamışlar ve özgürlük, eğitim, ekonomik, hukuki ve siyasi hakları elde etme

yolunda önemli adımlar atmaya başlamışlardır (İrak, 2022, s. 839).

4.2.1.1. Kaçarlar Dönemi Kadın Haklarının Gelişimi (1787-1925)

1794 yılında Kaçar Hanedanlığı, İran'da devlet kontrolünü ele geçirmiştir. Bu dönemde İran, özellikle Rusya ve İngiltere ile çeşitli dış politika sorunları yaşamış ve 1804-1813 yılları arasında Rusya ile Rus-İran Savaşı patlak vermiştir. Ancak, 1813 yılında imzalanan Gülistan Anlaşmasıyla kısa süreli bir barış dönemi yaşanmış olsa da, 1826 yılında savaş yeniden başlamış ve Rusya galip gelmiştir. Rusya ve İngiltere ile yapılan adaletsiz anlaşmalar, İran'ın bağımsızlık ve egemenlik haklarını büyük ölçüde zedelemiş ve ülkeyi ciddi dış baskı altına sokmuştur (Sarıkaya, 2012, s. 6). Kaçarlar döneminde, ülke içindeki modernleşme hareketlerinin etkisiyle önemli değişimler yaşanmıştır. 1905-1911 yılları arasında Milliyetçilik akımlarının güç kazanmasıyla birlikte Meşrutiyet Hareketi gerçekleşmiş ve halkın yönetime katılımını sağlayan anayasal hükümetin yolunu açılmıştır (Sarıkaya, 2012, s. 6). Ayrıca, 1906 yılında ilk "Ulusal Meclis" açılmış ve İran'ın ilk anayasası kabul edilmiştir (Akyol & Ahmadı, 2020, ss. 269-271). Kaçar Hanedanlığı iktidarı, yirminci yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Ancak, 1921 yılında Rıza Şah tarafından gerçekleştirilen darbe, Kaçarlar döneminin sona ermesine zemin hazırlamış ve İran tarihinde yeni bir dönem başlamıştır (Sander, 1996, s. 78).

Kaçarlar Döneminde örgütlenmeye başlayan İran kadın hareketi, toplumsal hayatta kadınların varlık gösterebilmeleri ve haklarının genişletilmesi amacıyla önemli mücadeleler yürütmüştür. Kadınlar bu süreçte dergiler ve gazeteler yayımlamış, protestolar düzenlemiş ve dernekler kurmuştur. Bu mücadelenin temel amacı, İran'da kadınlara yönelik olumsuz şartların değiştirilmesi; tesettür zorunluluğunun kaldırılması, kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması, çok eşliliğin sona erdirilmesi, kadınlara yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması, eğitimde eşitsizliğin giderilmesi ve erken yaşta zorla evlendirilmenin önlenmesi gibi alanlarda ilerleme kaydetmektir (Panah & Husayn, 2004, s. 29). Ayrıca, kadın hakları savunucuları, Kaçar Hanedanlığı'nın yetkilerinin kısıtlanması, iktidarın tek bir grubun elinde toplanmasına son verilmesi ve parlamenter sisteme geçiş yapılması yönünde siyasi taleplerde de bulunmuştur (Sanasarıan, 2005, s. 10). Bu bağlamda, Kaçarlar döneminde başlayan anayasacı devrim hareketi ile kadınlar ilk defa "Tütün Boykotu" ile kamusal alana girebilmiş ve İran Anayasası'nda yer almaya başlamışlardır (Aydın, 1993, s. 119).

1906 yılında yapılan anayasa değişiklikleriyle birlikte, kadınlar açısından önemli bazı

gelişmeler yaşanmıştır. Yeni anayasa ile tüm bireyler eşit statüde kabul edilmiş ve hukuk önünde eşitlik sağlanmıştır. Bu adımla birlikte kadınlar, sosyal yaşamda daha fazla yer bulmaya başlamış ve hakları için seslerini duyurmaya çalışmışlardır (Janet, 1999, s. 10). 1906 yılında yeni kurulan Meclis'te, kadınların eğitimi ve sosyal katılımının desteklenmesini talep eden bir kadının dilekçesi yayımlanmıştır. Mektupta, erkek okullarının açılmasına sağlanan desteğin kız okulları için de verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, İran'ın ekonomik ve sosyal açıdan geri kalmasının temel nedeni olarak, kadınların eğitim hakkından yoksun bırakılması gösterilmiştir (Afary, 1996, s.181).

Kaçarlar dönemindeki bir diğer önemli gelişme ise, kadınlara oy hakkı verilmesi talebidir. 1911 yılında İran Meclisi'nin ikinci döneminde, Hanedan milletvekili, kadınlara oy hakkı verilmesini istemiştir Bu doğrultuda İranlı kadınlar peçelerini çıkararak vatandaşlık hakları için yürüyüşler düzenlemişlerdir. Böylece, kadınların oy kullanma talepleri, İran Milli Meclisi'nde gündeme getirilmiştir (Kar, 1990, s.58). Ancak, 1906 Anayasası'nın sağladığı sınırlı özgürlük ortamında kadınlar, siyasi hayatta kendilerine yer bulamamışlardır. Bu bağlamda, kadınlar, azınlıklar, sahtekârlar, müflisler, katiller, dilenciler ve hırsızlarla aynı toplumsal sınıfa dâhil edilmişlerdir (Tulunay, 2006, s. 36).

Meşruiyet dönemiyle birlikte, İran'da kız çocukları için okullar açılmaya başlanmış ve kadınlara eğitim hakkı verilmiştir. Kız çocukları okullar açılmadan önce, yedi yaşına kadar Geleneksel Eğitim Merkezleri'ne gitmişlerdir. Yedi yaşından sonra, varlıklı ailelerin kız çocukları özel kadın öğretmenlerle eğitim almaya devam ederken, daha düşük gelir grubundan gelen diğer kız çocukları ise, ev işlerinde çalıştırılmış ya da erken yaşta evlendirilmiştir (Tulunay, 2006, s. 37).

İran'ın kadın hakları savunucularından "Sıdıka Devletebadi" İsfahan'da ilk kız okulunu kurmuştur (Sancar, 2016, s. 192). Ancak, dönemin toplum kesimleri ve din adamları, bu gelişmeyi bir tehdit olarak algılayarak okulun kapatılmasını istemişlerdir. Bu nedenle, kurulan okullar yakılmış, yıkılmış ve en sonunda kapatılmıştır. Ancak İranlı kadınlar, bu mücadeleden vazgeçmeyerek 1918 yılında Eğitim Bakanlığı tarafından ilk devlet kız okulu açılmasını sağlamıştır (Cleveland, 2008, s. 164). 1910 yılında Tahran'da 50 kız okulu açılmış, "Shikufah" dergisinin verilerine göre, Tahran'da 2500 öğrencisi olan 63 kız okulu olduğunu ve okula giden her yedi öğrenciden birinin kız olduğunu duyurmuştur (Afary, 1996, s.181-182).

1913 yılında açılan kadın derneklerinin sayısı dokuza ulaşmıştır (BODAZEY (Fashıon The

Gap From East To West), 2003-2008). "Gizli Kadınlar Birliği, Anavatan Kadınlar Derneği, Kadınların Özgürlüğü Derneği, Yurtsever Kadınlar Derneği" gibi kadın hareketini destekleyen dernekler kurulmuştur (Tulunay, 2006, s. 39). Özellikle Shokufeh (Çiçek) ve Anjoman Khavatin Irani'yi (İran Kadınlar Derneği) dernekleri "İran mallarının tanıtımı, sanatın, endüstrinin, eğitimin, bilimin ve sanatın kadınlar arasında tanıtımı" amacıyla yayımlar yaparak kadınları bilinçlendirmek istemiştir (Tekil, 2020, s. 143). Kadının eğitimi, kızlar için teknik okullar, hijyenik koşullar, fahişeliğe karşı çabalar, çocuk bakımı, yerli malların tüketiminin desteklenmesi, ulusal bağımsızlık ve özgürleşme çabaları gibi konularda kadınların sesini duyurmak amacıyla ilk kadın dergisi "Bilgi" çıkarılmıştır. Ayrıca, Olgunlaşmak, Kadın Dünyası, Kadının Sesi gibi gazeteler ve dergiler yayımlanmıştır (Tulunay, 2006, s. 40). Daneş (Bilgi), Şukufe (Çiçek), Zeban-ı Zenan (Kadınların Dili) gibi kadın dergileri ise erken yaşta evliliğin önlenmesi, kız çocuklarının eğitim hakkı, siyasal temsil gibi konularda yazılar kaleme almışlardır. Bu doğrultuda, Meşrutiyet Devrimi'nden sonra kurulan dernekler ve yayımlanan dergiler aracılığıyla kadınların kamusal ve toplumsal alandaki görünürlükleri artmış ve seslerini topluma duyurmaya çalışmışlardır (Güneş & Uzun, 2020, ss. 229-231).

Kaçar Hanedanlığı Dönemi boyunca kadınlar, toplumda annelik ve zevcelik rolleriyle özdeşleşmişlerdir. Ancak, 1905 yılında ülke genelinde yapılan protestolara katılarak meşrutiyetçileri desteklemiş ve hak taleplerinde bulunmuşlardır. Devrim sonrasında kadınlar, Kurucu Meclis'e eşitlik taleplerini sunmuş olmalarına rağmen Meclis, geleneksel cinsiyet temelli ayrımcı politikalarını sürdürmüştür. Anayasa Devrimi'nden sonra kadınlar, politik taleplerini daha açık bir şekilde ifade etmiş, kız okullarının açılmasını sağlamış ve birçok dergi ve cemiyet kurarak hak mücadelelerini daha geniş bir alana taşımışlardır.

4.2.1.2. Pehlevi Hanedanlığında Kadın Haklarının Gelişimi (1925-1979)

Pehlevi hükümdarlığı, Rıza Şah liderliğiyle başlamıştır. Rıza Şah, Fars kimliğini İran'ın merkezine yerleştirerek ırksal bir milliyetçilik benimsemiş ve bu yaklaşım doğrultusunda farklı milletlere karşı olumsuz politikalar izlemiştir. Bu dönemde, özellikle eğitim ve hukuk alanlarında geniş kapsamlı reformlar gerçekleştirilmiş ve laik politikaların temelleri atılmaya çalışılmıştır (Sarıkaya, 2012, s. 6). Ayrıca, Rıza Şah dış politikada İngiltere ve Rusya'nın İran'daki sömürgeci faaliyetlerine karşı Almanya'yı dengeleyici bir güç olarak kullanmıştır (Türkay & Açıkses, 2021, s. 1312). Ancak bu politika, İngiltere ve Rusya'nın tepkisine yol açmış ve 1941 yılında iki ülkenin İran'ı işgali sonucunda Rıza Şah tahttan

çekilmek zorunda bırakılmıştır. Yerine oğlu Muhammed Rıza Pehlevi geçirilerek İran'ın siyasi kontrolü üzerindeki baskı sürdürülmüştür (Sarıkaya, 2012, s. 6).

Pehlevî Rıza Şah'ın Kaçarlar Hükümeti'ne son vermesiyle birlikte İran'da köklü bir dönüşüm yaşanmış; geleneksel kültürel yapı terk edilerek Batı kültürüne yönelinmiştir (Kar, 1990, s. 102). Bu bağlamda, İran'ın hukuk sistemi; medeni hukuk kuralları, İslam fıkhı ve modern dünyadaki hukuki düzenlemelerden yararlanılarak yeniden yapılandırılmıştır (Panah & Husayn, 2004, s. 33). Rıza Şah, modern bir merkezi bürokrasi inşa ederek kadınların hak taleplerini devlet politikası haline getirmeyi ve Atatürk'ün gerçekleştirdiği reformları İran'da uygulamayı amaçlamıştır (Vatandoust, 1985, s. 108).

Şah Rıza, kadınların özgürleşmesini sağlamak ve toplumsal hayatta aktif bir rol üstlenmelerini desteklemek amacıyla önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Modernleşme ve reformist düzenlemelerin etkisiyle kadın hareketleri güç kazanmış, kadın haklarının toplumda yaygınlaşması kolaylaşmıştır. Bu dönemde kadınlar, oy ve eğitim hakkının tanınması, erkeklerin tek taraflı boşanma hakkının kaldırılması, mut'a nikâhının iptali ve çocuklar üzerindeki velayet haklarının kadınlara verilmesi gibi taleplerde bulunarak, bu alanlarda önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Şah Rıza'nın kadınlara yönelik politikaları, İran toplumunun ataerkil yapısını kısmen dönüştürerek kadınların sosyal ve hukuki alandaki görünürlüklerini artırmış ve toplumsal konumlarında önemli değişimler yaşanmasına yol açmıştır (Çevik, 2015, ss. 31-32).

Rıza Şah döneminde kadınların sosyal yaşamdaki konumunun yükseltilmesi adına birçok reformist düzenleme yapılmış olsa da, çok eşlilik uygulamasının devam etmesine izin verilmiş ve bu konuda köklü bir değişim sağlanamamıştır. Bununla birlikte, resmî olmayan dini mahkemelerin yerine hukuk mahkemeleri kurulmuş ve evlilikler Adalet Bakanlığı tarafından kayıt altına alınmaya başlanmıştır. Kişilerin evlilik belgelerine kendi şartlarını ekleyebilme hakkı tanınmış ve kadınlar, eşlerinin çok eşlilik talebine karşı evliliği sona erdirme şartını bu belgelere dâhil edebilmişlerdir (Sanasarian, 2005, s.97). Bu düzenlemeler, kadınların evlilik ve aile içindeki haklarını koruma adına önemli bir adım olmuştur.

Pehlevi Hanedanlığı Dönemi'nde eğitim alanında önemli adımlar atılmıştır. Kız çocuklarının okullaşma oranı artmış, bazı kız öğrenciler devlet desteğiyle yurtdışında eğitim alma fırsatı elde etmiştir. Bu reformlarla birlikte kadınların eğitime erişimi artırılmış, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini aşma yolunda önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. 1910-1933 yılları arasında kız çocukları için açılan okul sayısı 14 iken, kayıtlı kız öğrenci sayısı 2167 olarak

kaydedilmiştir. Ancak, bu dönemde eğitim alanındaki iyileştirmelerle birlikte ilerleyen yıllarda okul sayısı 870'e, kayıtlı öğrenci sayısı ise 5000'e yükselmiştir (Sanasarian, 2005, s. 97). Bu gelişmeler, kadınların eğitime erişimini sağlamak adına önemli bir adım olmuştur.

1934 yılında öğretmen kolejleri açılmıştır. Ayrıca 1934 yılında, üniversite kapılarının kız öğrencilere açılmasıyla birlikte İran'da karma eğitime geçilmiştir. Tahran Üniversitesi'ne kabul edilen ilk kadın öğrenciler arasında "Şems el-Moluk Mosaheb, Mehrengiz Manuchehrian, Zehra Eskandar, Betül Samei, Tosey Haeri, Shayesteh Sadegh, Taj Muluk Nakhaei, Forough, Zehra Kia, Badr el-Muluk Bamdad ve Shahzadeh Kavousi" yer almaktadır. Ayrıca, Emine Pakravan ilk kadın üniversite hocası olurken Dr. Fatma Sayah ise profesör olarak atanmıştır (Price, t.y). Bu düzenleme, çocuk yaşta evlilikleri engellemeyi hedeflemiştir. Bu reformlar, aile ve toplum içerisinde kadının statüsünü yükseltmeye yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir (Dokesh, 2021, ss. 15-16).

Rıza Şah'ın emriyle ilk kez devlet himayesinde "Kanun-ı Banovan" adıyla kadın cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyet, ev yönetimi ve kadınları lüks yaşamdan uzaklaştırarak, yoksul annelere yardım etmeyi hedefleyen çalışmalar yapmıştır. Kanun-ı Banovan cemiyeti, kadın-erkek eşitliğini savunmak yerine mevcut durumu korumayı amaçlayan bir politika izlemiş ve bu yönüyle dönemin diğer cemiyetlerinden farklılık göstermektedir (Sanasarian, 2005, s.106-108)

Pehlevi rejimiyle birlikte, kadınların toplumsal ve hukuki statüsünü iyileştirmeyi hedefleyen reformlar, bazı kısıtlamalar ve değişikliklerle birlikte uygulanmıştır. Özellikle, 1935 yılında İranlı kadınların taktığı örtü kamusal ve sosyal alanlarda yasaklanmıştır. İranlı kadınların geleneksel olarak giydikleri *"çador"* adı verilen çarşafı takan kadınların, evlerinden dışarı çıkmaları yasaklanmıştır (Abbasi & Mousavi, 2014, s. 39). Rıza Han yaptığı bir konuşmada;

> Yaklaşık iki senedir bu konuda akla karayı seçtim. Özellikle Türkiye kadınlarının başörtüsünü bir kenara bırakıp, erkeklerle omuz omuza ülkelerinin işlerini nasıl yaptıklarını gördüğümden beri, tüm kapalı kadınlardan nefret ediyorum! Aslında başörtüsü ilerleme ve gelişmenin düşmanıdır. Başörtüsü bir yara gibidir ki; ara sıra neşterle bu yaranın başını koparana kadar vuracaksın diyerek başörtüsünü hedef almıştır (Salah, 2005, s. 118).

Bu bağlamda, kadınların örtünme meselesi, sadece dini bir sorun olmaktan çıkarak siyasi bir konuya dönüşmüş ve bu durum, hükümetin politikalarına karşı geniş çaplı tepkilerin yükselmesine neden olmuştur (Dabashi, 2008, s. 137). 1934 yılında, kadın öğretmenler ve

öğrenciler, giderek tesettürsüz şekilde okullara kabul edilmeye başlanmış, zamanla okullarda çador giymek kesin bir şekilde yasaklanmıştır. Bu reform, kadınların toplumda daha özgür bir şekilde var olmasını amaçlamış, ancak aynı zamanda dinî değerler ve geleneklerle çatışan bir uygulama olarak büyük bir toplumsal gerilime yol açmıştır. (Özalpat, 2008, s. 99).

Rıza Şah döneminde, kadınların eğitim ve çalışma hayatı gibi çeşitli alanlarda haklarını geliştirecek düzenlemeler yapılmasının yanı sıra hukuki alanda da kadınların aleyhine önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, "İran Medeni Kanunu" yürürlüğe konulmuştur. İran Medeni Kanununa göre, evlenme yaşı kadınlarda 9, erkeklerde ise 15 olarak belirlenmiştir. Ancak, kadınların evlilik yaşını doldurmuş olmamalarına rağmen, baba ya da büyükbaba izni ile evlenebilmeleri öngörülmüştür. Bu durum, kadınların kendi iradeleri dışında ailelerinin onayı ile evlenebileceği bir düzenleme getirmiştir. Medeni Kanun'un bir diğer önemli düzenlemesi ise, aile birliğinin reisi olarak erkeğin kabul edilmesidir. Bu durum, kadının aile içindeki karar alma süreçlerinden dışlanması ve ataerkil yapının daha da pekiştirilmesi anlamına gelmiştir. Dolayısıyla, Rıza Şah'ın gerçekleştirdiği hukuki reformlara rağmen, kadının toplumsal ve aile içindeki yerini etkileyen ciddi eşitsizlikler sürmüştür.

Medeni Kanun, erkeklere birden fazla kadınla evlenme hakkı, tek taraflı irade ile evliliği son verme yetkisi (talak) ve mut'a nikâhı yapma serbestliği tanımıştır. Kadınlara ise boşanma hakkı, ancak belirli koşullar altında verilmiştir. Bu koşullar arasında, kadının eşinin bulaşıcı ve tedavisi mümkün olmayan bir cinsel hastalığa sahip olması, eşinin nafaka ve diğer evlilik yükümlülüklerini yerine getirmemesi ya da eşinin dört yıl süreyle kaybolmuş olması gerektiği düzenlenmiştir. Ayrıca Medeni Kanunu'nda kız çocuklarının mirastan erkek çocukların aldığının yarısı kadar pay alabileceği düzenlenmiştir (Özalpat, 2008, ss. 100-103). Sonuç olarak, İran Medeni Kanunu'nda evlilik, boşanma, velâyet, nafaka ve mirasa ilişkin konularda cinsiyete dayalı ayrımcılığa yer verilmiş ve kadınların hakları sınırlı bir şekilde düzenlenmiştir.

1931 ve 1937 yıllarında, Medeni Kanun'un aile hukukuna ilişkin hükümlerinde bazı değişiklik ve eklemeler yapmak üzere "Evlilik Yasası" yürürlüğe girmiştir. Bu bağlamda, kadınların kanuni evlenme yaşından önce evlenemeyeceği belirtilmiştir (Naqavi, 1971, s.35-38).

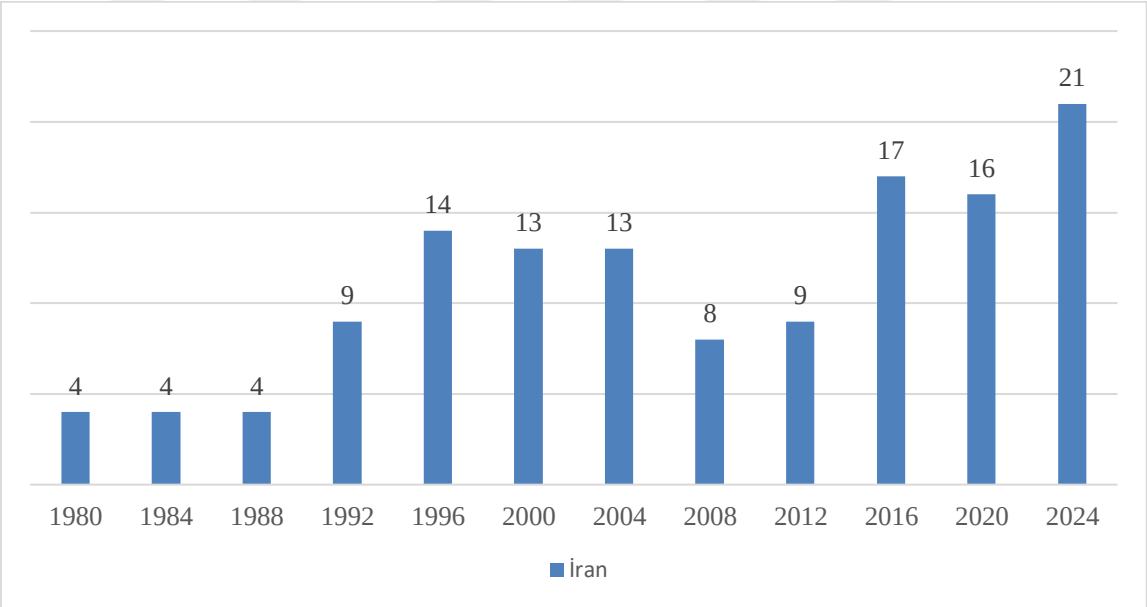
1940 yılında yürürlüğe giren İran Ceza Kanunu'nda da kadınların aleyhine pek çok madde bulunmaktaydı. Örneğin, kadınların zina veya zinaya teşebbüs halinde yakalanmaları durumunda, kadınlar ağır cezalara çarptırılırken, karısını öldüren bir koca cezadan muaf tutulmuştur. Bu tür düzenlemeler, kadınların toplumsal, hukuki ve aile içindeki statülerinin güçlenmesini engellemiştir (Paidar, 1995, s.111). Bu bağlamda, Rıza Şah dönemindeki yasal düzenlemeler ile erkeklerin kadınlar üzerindeki hâkimiyeti artırılmıştır.

1952 yılında Muhammed Musaddık'ın başbakanlığı döneminde kadınlara oy hakkı tanıyan yasa tasarısının Meclise sunulmuştur. Ancak yasa tasarısı, muhafazakâr çoğunluk tarafından reddedilmesi ile sonuçlanmıştır (Reeves, 1989, ss. 92-93). Musaddık ile iktidar mücadelesine giren Şah, Musaddık hükümetini devirmiştir. Bu gelişme, 1953 darbesi sonrasında İran'da düşünce ve ifade özgürlüğü gibi tüm demokratik hakların yasaklandığı, kadın hareketinin devlet kontrolü altına alınması gibi yeni bir dönemin başlangıcına işaret etmiştir (Özalpat, 2008, ss. 106-107).

Muhammed Rıza Şah, kadınların üniversitelerde eğitim almalarını, meslek sahibi olmalarını, mesleki kadın örgütlenmelerini ve iş yaşamına katılımlarını destekleyerek devlet politikası haline getirmiştir (Tulunay, 2006, s. 50). Bu bağlamda çalışma hayatında yer alan kadınlara yönelik reformlar gerçekleştirilmiştir. 1946 yılında fabrikada çalışan kadınların çalışma süresi haftalık 48 saat ile sınırlandırılmış ve fazla mesai konusu gönüllülük esasına bağlanmıştır. Ayrıca, kadınlara ücretli doğum izni verilmesi kararı alınmıştır (Keddie, 1981, s. 121). Bunun yanı sıra, eşit işe eşit ücret politikası uygulanarak, kadınlar için ücretli annelik izni sağlanmıştır. 1953 yılında, çalışan kadınlara erkeklerle eşit haklar tanınmış ve evli kadınlar için doğum izni veren "Sosyal Sigorta Yasası" kabul edilmiştir. Bu düzenlemeler sonucunda 1962 yılında 573 bin olan çalışan kadın sayısı 1 milyon 400 bine çıkmıştır. Bu dönemde, kadınlara siyasi açıdan önemli haklar verilmiştir. 1952 yılında kadınlara Belediye seçimlerinde oy kullanma hakkı verilmiştir (Women, Islam & Equality, s.7).

Şah'ın mevcut sosyal ve ekonomik yapıyı koruma girişimi, İran toplumunun sosyal ve siyasi çatışmalarını çözmede yeterli olmamıştır. Bu doğrultuda siyasi istikrarsızlıkların önüne geçmek için Muhammed Rıza Şah, Tahran'da Tarım Kooperatifleri Kongresi'nde altı maddelik reform programının ana hatlarını çizmiş ve 26 Ocak 1963 yılında altı maddelik programı referanduma sunmuştur. Bu bağlamda, referanduma sunulan altı önemli hususun arasında; toprak reformu, ormanların millileştirilmesi, toprak reformunu finanse etmek için hükümete ait sanayi hisselerinin satılması, işgücünün sömürülmesini önlemek için işçilerle

kâr paylaşımı, okuma yazma özel birlikleri kurulması ve seçim kanunlarında kadınlara oy hakkı tanınması gibi değişiklikler yer almıştır (Vatandoust, 1985, ss.112-113). Bu doğrultuda, Beyaz Devrim sonrasında 1959 yılında seçme ve seçilme hakkı, parlamentoda yapılan tartışmalarla yeniden gündeme gelmiştir. 1963 yılında ise, kadınlara İran genelinde oy kullanma ve seçme-seçilme hakkı tanınarak bu süreç son bulmuştur. 1963 Eylül ayında yapılan meclis seçimlerinde ilk kez altı kadın milletvekili seçilmiş ve Şah iki kadını da meclis senatörlüğüne seçmiş ve Şah ise iki kadını meclis senatörlüğüne atamıştır. Ayrıca, 1965 yılında ilk kadın bakan atanmıştır (Sanasarian, 2005, s.129). Ancak, bu gelişmelerin ardından bir yıl içinde yalnızca altı kadın meclise, iki kadın ise senatoya seçilebilmiştir (Moghissi, 1994, s. 43). Bu bağlamda, Şekil 4.2 incelendiğinde İran kadın milletvekili sayısında yıllara göre dalgalanmalar yaşanmıştır. Ancak, İran'da kadınların parlamentodaki temsili sınırlı düzeyde kalmıştır.

Şekil 4.2. İran'da Yıllara Göre Kadın Milletvekili Sayısı (Kaynak: 10. Meclis, kadın temsilci sayısı/17 kadın temsilci ve "Minoo Khaleghi"/Temsilciler İsimleri Tablosunun boşalması rekorunu kırdı, 2016)

1963 yılında, kadınlara kamu kuruluşlarında çalışma hakkı tanınarak, kadınlar ekonomik yaşamda daha fazla yer almaya başlamıştır (Vatandoust, 1985, s. 27). Ancak, Aile Koruma Yasası'nda, kadının herhangi bir işte çalışmasını mahkeme kararı olmaksızın kocanın iznine bırakmış ve erkeğe, eşinin aile şerefine zarar verebilecek herhangi bir işte çalışmasını engelleme hakkı tanımıştır. Bu düzenleme, kadınların bağımsızlıklarını sınırlayarak, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin pekişmesine sebep olmuştur (Özalpat, 2008, ss. 110-112).

Muhammed Rıza Şah döneminde, dernek ve partilere yönelik kısıtlamalar kaldırılmış ve bu dönemdeki artan özgürlükçü ortam sayesinde Liberal İran Partisi bir kadın örgütü kurmuştur. Ayrıca, bu dönemde "Kadınlar Partisi" adıyla yeni bir parti de kurulmuştur. Bu parti evlilik, boşanma ve eğitim alanlarında kadınlara yönelik konulara ilişkin propagandalar yapmışlardır (Moghissi, 1994, s. 42). Bu dönemde kurulan İranlı Kadınlar Teşkilatı; kadınlara oy hakkı verilmesi, iş hayatında erkeklerle eşit ücret alabilmeleri, kadınlara yönelik çalışma saatlerinin düzenlenmesi ve kadınlara örtünme konusunda yapılan zorlamalara karşı kadınların örgütlenmesini amaçlamıştır (Tandoğan, 2021, s.214). 1966 yılında "İran Kadın Örgütü" kurulmuş ve üyeleri devlet yönetimi tarafından atanmıştır. Bu örgütün temel amaçları arasında:

- Toplumsal ve yasa önünde eşitliği sağlamak için kadınların bireysel ve toplumsal haklarını savunmak,
- Kadınların eğitim ve öğretimini yaygınlaştırarak meslek sahibi olabilmelerini sağlamak,
- Kadınlara bireysel, ekonomik, kültürel, toplumsal ve siyasi sorumluluklar üstlenebilmelerini sağlamak gibi temel hedefleri bulunmaktadır (Omrani, 2007, ss. 170-172).

1967 yılında ülke genelini kapsayacak şekilde "Aile Refah Merkezleri" kurulmuş ve kadınlara yönelik eğitim, sağlık, hukuki danışmanlık gibi hizmetler sunmayı hedeflemiştir. Ayrıca, bu merkezler doğum kontrolü, muayeneler, mesleki eğitim kursları, boşanma, miras gibi konularda kadınlara danışmanlık hizmeti de vermişlerdir (Sanasarian, 2005, ss. 132-136).

Pehlevi Hanedanı Muhammed Rıza Şah döneminde, İranlı kadınların sosyal haklarını güvence altına almak amacıyla "1967 tarihli Aile Koruma Yasası" kabul edilmiş ve bu yasa, İslam Devrimi'ne kadar yürürlükte kalmıştır. Aileyi Koruma Yasası, 1928 ve 1931 yıllarında yürürlüğe giren Medeni Kanun ve Evlilik Yasası'nın ilgili bölümlerine ek düzenlemeler getirmiştir. Aileyi Koruma Yasası, toplam 23 madde ve bir şerhten oluşmuştu (Naqavi, 1971, s. 66-72).

Aile Koruma Yasası, erkeklerin boşanma, vesayet hakkı ve çok eşlilik gibi konularda tek taraflı söz hakkını sınırlayarak, kadınlara bu alanlarda söz hakkı tanımış ve toplumsal eşitlik adına önemli bir adım atılmasına olanak sağlamıştır (Bagley, 1971, ss. 47–64). Bu bağlamda, boşanma erkeğin tek taraflı kullanabileceği bir hak olmaktan çıkarak, mahkemenin onayına bağlanmıştır. Aileyi Koruma Yasası ile boşanma hakkı genişletilmiştir. Bu düzenlemeyle,

kadın ve erkek, aşağıda belirtilen durumların gerçekleşmesi halinde mahkemeye başvurup uzlaşmazlık belgesi alabileceklerdir:

- Eşlerden birinin beş veya beş seneden fazla hapis cezasına çarptırılması,
- Eşlerden birinde aile düzenine zarar veren tehlikeli bir bağımlılığın olması,
- İlk eşin rızası olmaksızın erkeğin başka bir kadınla evlenmesi,
- Eşlerden birinin evi terk etmesi,
- Mahkemenin, eşlerden birinin cezai mahkûmiyetinin diğer eşin itibarına ve mevkine zarar verdiğine karar vermesi.

Aile Koruma Yasası ile kadınların evlenme yaşı on sekize, erkeklerin evlenme yaşı ise yirmiye yükseltilmiştir. Bu düzenleme, küçük yaşta evliliklerin önüne geçilerek, kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği ve bireysel özgürlüklerin korunması açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu yasa, çocukların velayetinin kime verileceği konusunda, çocukların menfaatini gözeterek mahkeme kararınca annenin de velayet hakkına sahip olabileceğini düzenlemiştir. Bu düzenleme, kadınların çocuklar üzerindeki haklarını güçlendirmiştir. Sonuç olarak, Aileyi Koruma Yasası'yla aile kurumu içerisinde kadınlar, erkeklerle eşit konuma getirilmiş ve ataerkil toplum yapısı içinde kadınların görünürlükleri artmıştır. Bu yasa, kadınların toplumsal yaşamda daha güçlü bir şekilde yer almasına katkı sağlamış ve toplumsal cinsiyet eşitliği adına önemli bir adım olmuştur Katouzian, 1991, ss. 102-114).

1975 yılında, Aileyi Koruma Yasası'nda önemli değişiklikler yapılmış ve bu değişiklikler kadın hakları lehine çeşitli düzenlemeler getirmiştir. Örneğin boşanma hakkının kapsamı genişletilmiş ve kadınlara nafaka hakkı tanınmıştır (Özalpat, 2008, ss. 112-114). Ancak, yasal alanda getirilen yeniliklerin kapsamı ve etki alanı sınırlı olmuştur. Kadınların yurtdışına çıkabilmeleri ve iş gücüne katılabilmeleri, kocalarının yazılı iznine tabi tutulmuştur (Moghissi, 1994, s. 44).

Pehlevi Hanedanlığı döneminde yapılan düzenlemeler, kadının toplumdaki konumunun erkeklerle eşitlenmesini amaçlamıştır. Kısaca bu dönemde, çok eşlilik yasal sayılabilmesi için ilk eş ve mahkeme iznine bağlanmıştır. Ayrıca, kadınlara boşanma hakkı tanınmış, ancak miras konusunda erkeğin mirasının yarısı kadar alabileceği bir düzenleme getirilmiştir. Aile Koruma Yasası ile velayet ve evlilikte eşit haklar tanınmış, evlilik yaşı 18'e yükseltilmiştir. Ayrıca zina konusunda onuru korumak amacıyla erkeğe öldürme hakkı tanınmıştır. Ancak, evlenme ve boşanma gibi konularda hâlâ şeriat hükümleri geçerli olmuş ve kadınlar birçok alanda göz ardı edilmiştir. Bu yıllarda yapılan reform ve düzenlemeler,

kadın hakları konusunda yenilikçi gözükse de yüzeysel kalmış ve geleneksel yapıdan sıyrılamamıştır (Tekin, t.y., s. 6). Pehlevi Hanedanlığı döneminde, İranlı kadınların statüsünü etkileyen üç önemli gelişme gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki, Rıza Şah'ın 1936 yılında çadorun (siyah çarşaf) kamusal alanda kullanımını yasaklayan kararnamesidir. İkincisi, 1963 yılında Muhammed Rıza Şah tarafından İranlı kadınlara oy ve devlet memuru olma hakkı verilmesidir. Üçüncüsü ise, çok eşlilik ve erkeğin tek taraflı boşama hakkını sınırlayarak kadınlara belirli haklar tanıyan 1967 tarihli Aileyi Koruma Yasası'nın kabul edilmesidir (Özalpat, 2008, s. 95).

1979 Devrimi'ne giden süreçte, İran'da petrolün millileştirilmesi hedefi büyük halk hareketlerine yol açmış ve ülke çapında derin bir siyasi gerilim yaratmıştır. Bu dönemde, Başbakan Muhammed Musaddık liderliğindeki hükümet, petrolün millileştirilmesi konusunda kararlı adımlar atmış, ancak bu durum Batılı devletlerin ve Pehlevi Hanedanlığı'nın tepkisiyle karşılaşmıştır. 1953 yılında gerçekleşen ve İngiltere ile ABD'nin desteklediği bir darbe ile demokratik yollarla seçilmiş Musaddık hükümeti devrilmiş, yerine Pehlevi Hanedanlığının otoriter yönetimi yeniden güç kazanmıştır. Bu olay, İran toplumunda siyasi bilinçlenmenin artmasına ve 1979 İslam Devrimi'ne giden yolu şekillendiren önemli kırılmalardan biri olmuştur. (Kuduoğlu, 2018, s. 54-57). Bu eleştirileri bastırmak amacıyla, Şah, 1963 yılında "Beyaz Devrim'i" ilan etmiştir (Demirkılınç, 2017, s. 25). Beyaz Devrim, özellikle kadın hakları açısından önemli bir dönüm noktası oluşturmuş ve İran'daki kadınlara, ilerleyen süreçte oy hakkı verilmesini sağlamıştır. 1970'lerin sonunda, ekonomi, toplumsal eşitsizlikler, politik baskılar ve ABD'nin İran üzerindeki etkisi gibi sebeplerle, İran'da devrimci bir ortam oluşturmuştur. Ayetullah Humeyni'nin önderliğindeki Şii dinî liderler ve halk kitleleri, monarşiye karşı sokaklara döküldü. Bu süreç, şiddetli çatışmalara, gösterilere, işçi grevlerine, askerî darbelere neden olmuştur. Bu bağlamda, 1979 yılında İslam Devrimi gerçekleşmiştir.

4.2.2. İran İslam Devrimi Sonrasında Kadın Haklarının Gelişimi

1 Şubat 1979'da Ayetullah Humeyni İran'a dönerek ülke yönetimini devralmış ve yapılan referandum ile İran'ın yönetim biçimi Şahlıktan İslam Cumhuriyeti'ne dönüşmüştür (Sarıkaya, 2012, s. 6). Humeyni'nin önderliğindeki devrim, Şii İslam'ın esasları üzerine inşa edilmiştir. Bu da devrimin felsefesini hem dinî hem de siyasî açıdan şekillendirmiştir. İslam Cumhuriyeti, devlet yönetiminde *"Velayet-i Fakih"* ilkesini esas almıştır. Bu ilkeye göre, devletin başı aynı zamanda dini liderdir ve dini ahlaka dayalı kararlar alır. Bu sistem, İran'a

özgü bir yönetim şekli olup, toplumda geniş bir dini ve politik dönüşüm başlatmıştır. Bugün, İran Orta Doğu'da önemli bir oyuncu olup, kendi iç ekonomisi, siyasi ve sosyal yapısı hâlâ İslam Cumhuriyeti'nin temel inançları doğrultusunda şekillenmektedir (Üstün, 2013).

1979 yılında Ayetullah Humeyni ve destekçileri tarafından gerçekleştirilen İslam Devrimi, İran'ı köklü bir şekilde dönüştürmüştür. Yeni İran Anayasası, şeriat kurallarına ve İslami düşünceye dayalı olarak düzenlenmiş, bu reformlar kadınların toplumsal statüsünü doğrudan etkilemiştir (Dokesh, 2021, s. 17). İranlı Kadınlar devrime aktif bir şekilde katılmışlar ve elinde silah tutan çarşaflı kadınlar devrimin simgelerinden olmuştur (Mehrangiz, 1995, ss. 621–622). Devrimden sonra Humeyni'nin şu sözü yeni rejimin kadınlara bakış acısını ortaya koymuştur:

> İslam'ın güneşi kadınların hırpalanmış çehrelerini ışınlarıyla ısıtarak ve onlara umut ışığı vererek sömürgeciliğin ve sömürünün kalın bulutları arasından yeniden doğmuştur. Böylelikle Müslüman kadınlar kendi gerçek amaçlarını ve inançlarını tanıma yolunda büyük adımlar atabilir ve bu ilerlemede kararlı olmaya devam edebilirler… Eski rejimde değerlerin ve kavramlarım pek çoğu çarpıtılmış ve değiştirilmiştir ve karşı-değerler değer olarak betimlenmiştir. Kadınlar özgür ve aynı zamanda engellenmiş insanlar olarak sembolize edilmişlerdir; çünkü örtünmeden yani İslami giyinme kurallarından ve saflıktan muaf olmalarına rağmen kendilerinin ve başkalarının bedeni arzularının esaretindeydiler. Ancak bugün aynı değerli varlık kendini yeniden kazanmıştır. Bugün İran kadınları bütün milletler ve yüzyıllar için mücadelenin, saflığın ve dindarlığın efsanesi olmuşlardır (Arıkan Sinkaya, 2010, s. 52).

Bu sözler, devrim sonrası kadınların toplumsal rolünün ne kadar derinden değiştiğine ve eski rejimdeki modernleşme anlayışından nasıl radikal bir kopuş yaşandığına işaret etmektedir. Bu dönüşüm, sadece görünür bir biçimde başörtüsü ve kamusal alanlarda kadınlara getirilen sınırlamalarla değil, aynı zamanda kadınların içindeki kimlik ve özgürlük anlayışındaki değişimle de ilgilidir.

İran İslam Devrimi, Batı tarzı ilerlemeyi ve laikleşmeyi reddederek, İslami düşünce eşliğinde kültürel bağımsızlık inşa etmeyi amaçlayan bir dönüşüm süreci başlatmıştır. Devrim sırasında kadınlar, kara çarşaf giyerek silahlanmış ve toplumsal değişim için önemli bir mücadele vermiştir (Arıkan Sinkaya, 2010, ss. 51-52). Ancak devrim sonrasında, toplumsal yaşamda kadınların öncelikle "anne" rolüne sıkıştırılması ve belirli dini normlara

uymaları beklenmiştir. Bu değişim, kadınları daha fazla kamusal alandan dışlamış ve bireysel haklarını kısıtlamıştır. Devrim sonrası, kadınlar için başörtüsü takma zorunluluğu getirilmiş ve tüm kamusal alanda hicap, yani başörtüsü, giyilmeden dışarı çıkmak yasaklanmıştır (Takeyh, 2009, s. 37). Aynı zamanda, başörtüsüz kadınların devlet dairelerine girişleri yasaklanarak, kamusal yaşamda kadınların fiziksel görünümü üzerinde sıkı denetimler uygulanmaya başlanmıştır (Güneş & Uzun, 2020, s. 246). Bu yasaların dayattığı değişiklikler, kadınların toplumsal yaşamda daha dar bir alanda ve belirli dini normlar çerçevesinde yer almalarını zorunlu hale getirmiştir. Kadınların devrimdeki etkin rolü, rejim tarafından zorla terk ettirilerek, kadınların toplumsal ve kamusal hayatta yeniden şekillenen rolleriyle birlikte geri planda bırakılmalarına yol açmıştır.

Ayetullah Humeyni, yayınladığı fetvada Aile Koruma Yasası'na karşı tepkisini şu sözlerle ifade etmiştir:

> Kutsal aile birliğini bozma amacını taşıyan Aileyi Koruma Yasası, İslam'ın emirlerine aykırıdır. Bu Yasa'yı kabul ettirmeye çalışanlar ve bu Yasa'nın lehinde oy verenler, hem Şeriat hem hukuk açısından suçludurlar. Kadınların mahkeme kararıyla boşanması geçersizdir. Kadınlar hâlâ evlidirler ve tekrar evlendikleri takdirde zinacı durumuna düşeceklerdir. Aynı şekilde, boşanmış bir kadınla bilerek evlenen erkek de Şeriatça öngörülen cezayı hak ederek, zinacı konumuna düşecektir. Bu tip evlilikler geçersizdir. Bu evlilikten doğan çocuklar, miras hakkına sahip olmayacakları gibi, diğer tüm kanuni düzenlemelere tabi olacaklardır (Mir-Hosseini, 1996, s. 147). Bu bağlamda, İslamcı rejim, ilk olarak 1967 tarihli Aile Koruma Kanunu'nu yürürlükten kaldırmıştır (Arıkan Sinkaya, 2010, ss. 52-53).

Aileyi Koruma Yasası'nda Ayetullah Humeyni'nin şeriata aykırılık talebi üzerine Adalet Bakanlığınca bazı maddeleri değiştirilmiştir (Güneş, Uzun, 2020, s. 245-246). İlk değişiklik kız çocukları için evlilik yaşı on sekizden dokuza indirilmiş ve evlilik kararı baba ya da dede iznine bırakılmıştır. Böylece, erken yaşta evlilikler yasallaştırılmış ve evlilik bağı kurulurken kadınlara hiçbir söz hakkı tanınmamıştır. Ancak gelen tepkiler üzerine, evlilik yaşı kızlarda on üçe, erkeklerde ise on beşe yükseltilmiştir (Güneş, Uzun, 2020, s.226). Aileyi Koruma Yasası'ndaki bir diğer önemli değişiklik ise, erkeklerin ikinci evlilik yapabilmesi için ilk eşlerinin iznine gerek duyulması zorunluluğunun kaldırılmasıdır (Touba, 1985, s.15-16). Ayrıca, Şah döneminde kabul edilen Aile Planlaması Programı kaldırılarak doğum kontrolü ve kürtaj yasaklanmıştır (Touba, 1985, ss. 140-142). İslami rejim, aile planlamasını "ülkeyi

zayıflatmak amacıyla uygulanan bir Batılı ülkelerin komplosu" olarak değerlendirmiştir (Camara, 2012, s. 27). Diğer yandan, kadınların boşanma talep hakkı ortadan kaldırılmış ve boşanma kararı tamamen erkeğin isteğine bırakılmıştır. Boşanma durumunda, kadının aile malvarlığından alacağı yarı pay da yasalarla iptal edilmiştir (Tulunay, 2006, s. 58). Bu düzenlemelerle, kadınların ekonomik ve hukuki hakları zayıflatmış ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirerek, kadınların aile içindeki konumu gerilemiştir.

İranlı kadınlar, hukuki düzenlemelerde yapılan değişikliklerle toplumsal yaşamda daha da geri plana itilmiştir. 1981 yılında Meclis tarafından kabul edilen "Kısas" (ceza) kanunundaki düzenlemeler, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından ciddi gerilemelere neden olmuştur. Bu kanun, kadınların şahitlik hakkının kabul edilmemesi, ölen kadınların yakınlarına ödenen kan parasının erkeklerin yarısı kadar olması gibi açık cinsiyet ayrımcılığı içeren hükümleriyle kadınların hukuki ve toplumsal statüsünü daha da zayıflatmıştır. Bu değişiklikler, İran'da kadınların hukuki koruma mekanizmalarına erişimini sınırlandırarak, eşitsizliğin kurumsallaşmasına zemin hazırlamıştır (Azari, 1983, ss. 134-135). Bu düzenlemelerle kadınların işlenen cinayetlerde şahitliği geçersiz sayılmış ve ölen kadınların yakınlarına ödenen kan parasının miktarı, erkekler için belirlenen miktarın yarısı olarak kabul edilmiştir (Sancar, 2016, s. 216). Bu durum, kadınların insan hayatının değersizleştirildiğini ve cinsiyetçi hukuki düzenlemelerin onları toplumsal eşitsizliklere mahkûm ettiğini açıkça göstermektedir. Özellikle, Kısas kapsamında yer alan zina durumunda eşini öldüren erkeğe ceza verilmemesi veya katili kadınla yakın akrabalık ilişkisi bulunması halinde cezai yaptırımların azaltılması kadınlara yönelik hukuki korumanın yetersizliğini ve sistematik ayrımcılığı gözler önüne sermektedir. (Sancar, 2016, s. 217). Bu düzenlemeler, kadının toplumsal ve hukuki statüsünü daha da zayıflatmış, onların sadece cinsiyetleri üzerinden belirli haklardan mahrum kalmalarına yol açmıştır.

İslam Cumhuriyeti'nin kurulması ardından, kadınların 1963 yılında kazandığı seçme-seçilme hakkı kısıtlanmış ve Anayasada sadece erkeklerin Cumhurbaşkanı olabileceği hükmüne yer verilmiştir. Cumhurbaşkanlığına sadece erkeklerin aday olabilmesi, kadınları siyasi süreçlerden dışlanmasına ve toplumsal düzeyde eşitlik taleplerine zarar vermiştir. Ayrıca, devrim sonrasında yapılan ilk seçimlerde meclise sadece iki kadın aday girebilmiştir (Sancar, 2016, s. 215). Bu bağlamda, devrim sonrası, kadınların siyasi arenada görünürlükleri sınırlanmış ve mecliste kadın temsili azalmıştır.

Ayetullah Humeyni'nin: "İslam Bakanlığı'na karşı günah işlenemez. Kadınlar, İslami bakanlıklara çıplak gelmemelidir. Kadınlar çalışabilirler, ancak başörtüsü takmaları gerekir. İşe gitmelerinde bir engel yoktur, fakat başörtüsü takmaları zorunludur" şeklindeki söylemleri, 1983 yılında "Hicabı Zorunlu Kılan Kanun'un" yürürlüğe girmesine zemin hazırlamıştır (Namazikhah, 2024, s. 72). Bu yasayla, başörtüsü takmak, kadınların kamu hayatında yer alabilmeleri için bir önkoşul haline getirilmiş, kadınların kamusal alanlarda özne olarak varlık göstermeleri ciddi şekilde kısıtlanmıştır. Aynı yıl, Meclis-i Şuray-ı İslami'de sokaklarda ve kamusal alanlarda şeriat kurallarına göre örtünmeyen kadınlara karşı hapis veya 74 kırbaç cezası uygulanacağına dair bir hüküm kabul edilmiştir. 1996 yılında ise İslami Ceza Kanunu'na göre şeri örtünme kurallarına uymayan kadınlar için on günden iki aya kadar hapis veya para cezasına çarptırılacağı kararlaştırılmıştır (Güneş, Uzun, 2020, s.247). Bu yasalar doğrultusunda, 1980'lerin sonunda İran sokakları, çador veya diğer tesettür tarzlarını benimsemeyip çağdaş giysiler giymekte ısrar eden kadınların saldırıya uğradığı "kültürel bir savaş alanına" dönüşmüştür (Moghissi, 1999, s. 100). Bu çerçevede İran Emniyet Müdürlüğü'ne bağlı "Toplumsal Güvenliği Yükseltme Projesi" kapsamında oluşturulan, "Ahlak Polisi" sokakta İslami kurallara uygun giyinmeyen kadınlara yönelik devriyeler düzenlenmiştir. Bu uygulamaların bir sonucu olarak 1993 yılında 113.000 kadın, kıyafet kanunlarına uymadıkları için tutuklanmıştır (Göz, 2008, s. 208). Başörtüsü yasağı, İran'da sadece hukuki bir düzenleme değil, aynı zamanda toplumsal baskılar ve kadınların kimlik mücadelesinin bir parçası haline gelmiştir. Bu yasağın getirdiği zorunluluk, kadınların kamu hayatında özne olarak varlık göstermelerini ciddi şekilde kısıtlamış, aynı zamanda başörtüsünü takmayan kadınların toplumsal dışlanma, yargılama ve uyumsuz etiketlenmesine yol açmıştır (Güneş & Uzun, 2020; Moghissi, 1999, ss. 99-100). Sonuç olarak İran'da siyah çarşaflı kadınlar, İslami düzenin sembolü ve Müslüman ümmetin egemenliğinin bir göstergesi olurken, başı açık kadınalar dini devletin meşruluğuna bir tepki olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, çadorun zorunlu kılınması, İran toplumunu İslamlaştırmanın ilk adımı olarak değerlendirilmiştir (Ebadi, 2003, s. 232).

İran İslam Cumhuriyeti yönetimi, kadınların toplumsal rollerini yasal düzenlemelerle daha fazla kısıtlamışlardır. Bu dönemde, kadınların spor ve atletizm faaliyetlerine katılımları yasaklanmıştır. Ayrıca, kadınların duygusal yapılarını bahane ederek kadın hakimler görevden alınarak avukat ve hakim olmaları da yasaklanmıştır. Bu doğrultuda, teknik ve mesleki okullara, mühendislik, ziraat ve matematik gibi eğitim alanlarına kız öğrencilerin girmesi yasaklanmıştır. Yüzlerce öğretmen, memur ve diğer meslek sahibi kadın,

görevlerinden istifa etmeye veya erken emekli olmaya zorlanmıştır (Ebadi, 2003, ss. 232-233).

1980'li yıllarda kadınların eğitim alanındaki hakları önemli ölçüde sınırlandırılmıştır. Üniversiteler bir süreliğine kız öğrencilere kapatılmış ve erkek öğretmenlerin kız öğrencilere ders vermesi yasaklanmıştır (Azari, 1983, s. 126). Tekrardan eğitim vermeye başlayan üniversitelerde kız öğrenciler için "kota sistemi" getirilmiş ve kadınların yükseköğretime erişimi büyük ölçüde sınırlandırılmıştır. Ayrıca, tüm eğitim kademelerinde karma eğitim kaldırılmış; kız ve erkek öğrenciler için ayrı sınıflar ve ayrı binalarda eğitim zorunlu hale getirilmiştir. Bu uygulamalarla, cinsiyete dayalı ayrımcılık kurumsallaşmıştır. Buna ek olarak, ilerleyen yıllarda, yalnızca kız öğrenciler için dini okullar açılmış ve bu okulların mezunlarının sadece dini kurumlarda çalışmasına izin verilmiştir (Mojab, 1998, s. 21).

İslam Devrimi'nin ardından, kadınların çalışma hakları üzerindeki denetim arttırılmış ve birçok kısıtlama getirilmiştir. Kadınların işe girmeleri, İslami kurallara ve kocalarının iznine tabi tutulmuştur (Tulunay, 2006, s. 58). Dönemin yöneticileri ve ulemaları, kadınların analık ve aile görevlerini aksatmayacak işlerde çalışması gerektiğini savunmuştur. Örneğin eğitimci, hastabakıcı, doktorluk gibi mesleklerin kadınlara uygun olduğu belirtilirken yargıçlık, yönetim, askerlik gibi üst düzey mesleklerin kadın doğasına aykırı olduğu iddia edilmiştir (Badawi, 1981, s.5-6). Bu süreçte çalışmakta olan kadınlar üzerinde baskılar artmış ve çalışan anneler için açılan kreşler kapatılarak kadınlar erken emekliliğe zorlanmışlardır. Böylelikle İranlı kadınlar, iyi bir eş ve çocuğundan sorumlu bir anne rolüyle sınırlandırılmıştır (Güneş & Uzun, 2020, s. 246).

İran İslam Cumhuriyeti'nde yaşanan Devrim sonrasında basın, yayın organları, dergiler ve kadın cemiyetlerine çeşitli sınırlamalar getirilmiş ve bazıları tamamen kapatılmıştır. 1990'lı yıllarda sadece birkaç kadın dergisi faaliyetlerini sürdürebilmiştir. Bu dergiler arasında "Mecelle-i Zenan (Kadınlar Dergisi), Ferzane ve Cens-i Dovvom (İkinci Cins)" öne çıkmaktadır. Söz konusu dergiler, alt sınıfta yer alan kadınların sorunlarına odaklanmış ve aile hukukundaki eşitsizliklerin giderilmesi gibi önemli konular üzerinde çalışmalar yapmışlardır (Abdollahifard, 2020, ss. 359-364).

1980-1988 yıllarını kapsayan Irak-İran savaşı, devrim sonrası süreçte kadınlara yönelik reformist düzenlemeleri sekteye uğratmış ve kadın hareketlerinin güçlü bir şekilde varlık göstermesini engellemiştir (Tandoğan, 2021, s. 217). Bu savaş, kadın hakları konusundaki olumsuz gelişmelerin yerleşmesini sağlayan kolaylaştırıcı bir unsur olmuştur (Taşkın, 2008,

ss. 34-35). Savaş yıllarında kadınlar, savaş cephelerinde ve arkasında hemşire, doktor, anne, eş gibi kritik görevlerde bulunmuş, bu süreç toplumsal yapıda kadınların daha belirgin bir konum elde etmesine katkı sağlamıştır (Abdollahifard, 2020, s. 373). Yaşanan olaylarda göz önüne alındığında bu dönemde eğitim, sağlık, sosyal, ekonomik gibi her alanda kadınların toplumsal hayatın vazgeçilmez bir öznesi olduğu kabul edilmeye başlanmıştır. Kadınların sosyal yaşamda konumlarının iyileştirilmesi için çeşitli reformlar ve yasalar kabul edilmiştir. Özellikle, eğitim alanında gözle görünür değişimler yaşanmış ve üniversitelerde kız öğrenciler için kota uygulaması kaldırılmış ve sınıfların yarısı kız öğrencilerden oluşmuştur. Ayrıca, kadın öğretim üyelerinin sayısında da artış kaydedilmiştir. Diğer bir yenilik ise tüm toplumda, kız çocuklarının en az lise seviyesine kadar eğitim almalarının sağlanması kararı olmuştur (Abdollahifard, 2020, s. 37).

İran'da ülkenin İslamlaştırılması ve Şeriatın uygulanması amacıyla, "Kadınlardan Sorumlu Büro, Kültürel ve Sosyal Kadın Konseyi, İçişleri Bakanlığı'nda Kadın Komisyonları ve Dışişleri Bakanlığı'nda Uluslararası Kadın Propaganda Bürosu" gibi devlet merkezli kadın komiteleri açılmıştır (Özalpat, 2008, s. 120). 1988 yılında Cumhurbaşkanlığı'na bağlı olarak "Kadın Meseleleri Bürosu" bakanlıklarda temsilcilikler açarak, kadınlara yönelik politikaların uygulanmasını sağlamak ve kadınların karşılaştığı sorunları daha ayrıntılı bir şekilde incelemeyi amaçlamıştır (Tandoğan, 2021, s. 218).

1990'lı yıllarda, kadınların hakları üzerine gerçekleştirilen reformlarla birlikte, daha önce kısıtlanmış olan nafaka hakkı, çocuklarının velayeti, boşanma hakkı ve belirli mesleklerde çalışma hakkı yeniden kadınlara tanınmıştır (Tulunay, 2006, s. 63). Aynı dönemde yönetimde olan Humeyni; eğitim, iş ve siyaset alanlarında kadın ve erkeklerin eşit olduğu görüşünü dile getirmiştir (Afshar, 1998, s. 120). Bu gelişmelerle birlikte, 1990'lı yıllar boyunca İran'da kadınlara belirli haklar iade edilmiştir (Tandoğan, 2021, s. 218). Her ne kadar Humeyni, eşitlik vurgusu yapmış olsa da, devlet politikalarında kadınların katılımını sınırlayan uygulamalar yapılmıştır. Bu çerçevede kadının toplumdaki rolü, geleneksel İslami değerlere dayalı bir çerçevede şekillenmiştir.

Devrim sonrasında kabul edilen İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda kadının rolü incelediğinde, "Anayasa'da Kadın" başlığı altında İranlı kadınların "yüce analık" görevine yönlendirildiği ve ailenin güçlendirilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Anayasada, kadının kapitalist düzende hizmet etmekten kurtarılması ve bunun yerine aile içinde çalışmasının teşvik edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ancak, kadın-erkek eşitliği ve

kadınların çeşitli hakları kullanabilme durumu, İslami kurallar çerçevesinde belirlenip sınırlanabileceği açıkça belirtilmiştir (Sancar, 2016, ss. 213-214). Bu bağlamda İran Anayasası'nda, "devletin kadının kişiliğini olgunlaştırması ve maddi ile manevi haklarını canlandırması konusunda görevlidir" ifadesine yer vererek kadınlara yönelik düzenlemelerde devletin rolü güçlendirilmiştir (Kılınç, 2008, s. 936). İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 21'inci maddesinde devlet, İslami kriterlere uygun olmak şartıyla kadınların haklarını her yönüyle güvence altına almakla yükümlüdür" ifadesine yer vermiştir (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 1979, md.21). Bu bağlamda devlet:

1. Kadın'ın kişiliğinin olgunlaşması ve maddi ve manevi haklarının canlandırılması için elverişli ortamın hazırlanması,
2. Özellikle gebelik ve çocuk bakımı sırasında anaların ve bakanı olmayan çocukların korunması,
3. Ailenin özü ve sürekliliğinin korunması için yetkili mahkemeler kurulması,
4. Dullar, yaşlı ve kimsesiz kadınlar için özel içtimai güvenlik sağlanması,
5. Şer'i velisi bulunmayan çocukların kanuni temsilciliğinin, diledikleri takdirde bu işe ehil olan analara verilmesi (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 1979, md. 21).

Bu maddeler, kadının toplumda bağımsız bir özne olarak var olmasını engellemiş ve kadını yalnızca çocuk, evlilik ve ev yaşamı gibi sınırlı alanlarla hapsetmiştir. Ayrıca, anayasal düzenlemeler ile kadınların bireysel haklarını ihlal ederek toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirmiştir (Dokesh, 2021, s. 55). Sonuç olarak, kadınların toplumsal rolünü güçlendirmeye yönelik bir amaç güdülse de, bu düzenlemeler toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamakta yetersiz kalmıştır. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, bir taraftan kadınlara eşit haklar verilmesini öngörürken, diğer taraftan toplumsal yaşamdan dışlanmışlardır.

Devrim sonrasında Ceza Kanunu'nda cinsiyete dayalı ayrım pekiştirilerek kadınlar aleyhine hükümlerin düzenlenmiştir. Örneğin, kadınların birinci derece cinayet suçları gibi suçlarda tanıklık yapmalarına izin verilmemiştir (Kusha, 2002, s. 264; Ebadi, 2003, ss. 244-245). Ayrıca, recm cezasında cinsiyetçi bir ayrım yapılmış; erkeklerin yalnızca bel hizasına kadar gömülmesi, kadınların ise boyunlarına kadar gömülmesi kararlaştırılmıştır (Moghissi, 1999, ss. 109-110).

İran İslam Cumhuriyeti'nde, Devrim sonrasında başta eğitim olmak üzere spor, eğlence, sanat, ulaşım, hukuk, siyasi ve ekonomik alanlarda kadınların yasaklanmıştır. Bu durum ataerkil yapının pekişmesine ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın toplumun vazgeçilmez bir

unsuru haline gelmesine yol açmıştır. Ancak, İranlı kadınlar yaşanan bu olumsuzluklara karşı sessiz kalmamış ve protestolar, gösteriler, yürüyüşler düzenleyerek tepki göstermişlerdir. İlk büyük gösteri "8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde" gerçekleştirilmiştir (Güneş & Uzun, 2020, s.246). Bu gösteri, "örtünme özgürlüğünün" talep edildiği mitinge dönüşmüştür (Tabari, 1986, s.14). Bu dönemde protestolar sırasında en dikkat çekici sloganlardan biri "Özgürlük İçin Devrim Yaptık, Fakat Elimize Geçen Tutsaklık" olmuştur (Afary & Anderson, 2015, s. 149). Devrim sonrasında kabul edilen Şeriat kuralları ile kadınların eğitim, çalışma ve siyasi hakları sınırlandırılmış ve İran toplumunda tekrardan çocuk yaşta evlilikler yasallaşarak cinsiyete dayalı ayrım pekiştirilmiştir. Son olarak, İran'da yaşanan İslam Devrimi kadın hakları konusunda önemli bir gerilemeye neden olduğu gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliğini de derinleşmiştir.

Sonuç olarak, 1979 yılında gerçekleşen devrim sonrasında İran'daki kadınların sosyal, ekonomik ve siyasi haklarında köklü değişimlere yol açmıştır. Bu dönemde kadınlar, ikinci sınıf vatandaş olarak toplumsal hayatta var olmaya çalışmışlardır. Oy verme hakkı dışında tüm hukuki düzenlemelerde, kamusal ve özel alanda kadınlar ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmüştür (Özalpat, 2008, s. 138). İran İslam Cumhuriyeti Anayasası ve diğer yasal düzenlemeler, kadınların toplumsal rollerini geleneksel aile yapısına ve cinsiyet temelli değerlere dayandırmış ve onları yüce annelik, eşlik gibi sınırlı rollerle tanımlamıştır. Sonuç olarak, İranlı kadınlar annelik ve eş olma gibi toplumsal cinsiyet rollerine hapsolmuş ve bireysel haklarından mahrum bırakılmışlardır. Son olarak, İran'da kadınların karşılaştığı hukuki ve toplumsal engellere rağmen, kadın hakları hareketi varlık gösterebilmiştir.

4.2.2.1. Rafsancani Dönemi ve Kadın (1989-1997)

Humeyni'nin ölümünün ardından, İran Başkanlık sistemine geçiş yapmış ve dini liderlik görevini Ali Hamaney üstlenmiştir. Bu süreçte, 1989–1997 yılları arasında cumhurbaşkanı Rafsancani olmuştur (Çitlioğlu, 2015, ss.37-40). Rafsancani döneminde kadınların toplumsal görünürlüklerinin artığı bir dönem olmuştur. Özellikle Irak Savaşı'nın ardından yaşanan ekonomik kriz ve toplumdaki sosyal değişiklikler ışığında, Rafsancani, aile planlaması stratejisini oluşturmuş ve doğum kontrolü yasağını tüm ülkede kaldırmıştır. Bu kapsamda, Sağlık Bakanlığı evli çiftlere ücretsiz doğum kontrolü hizmeti sunmaya başlamıştır (Moore, 2007, s. 55). Aynı dönemde, Rafsancani'nin kadınların eğitim kurumlarına katılımını ve iş gücüne dahil olmalarını teşvik eden reformlar yaptığı da görülmüştür (Göle, 2000, s.72). Rafsancani döneminde kadınların üniversitelere ve diğer

eğitim kurumlarına erişimi artırılmıştır. Eğitim politikaları, kadınların katılımını destekleyecek şekilde yeniden düzenlenmiş, kadınların üniversite öğrencileri arasında daha yüksek oranlara ulaşması teşvik edilmiştir (Afshar, 1998, s. 120). Ayrıca, kız çocuklarının en az lise düzeyinde eğitim alması konusunda politikalar uygulanmıştır (Moore, 2007, s. 55).

Batıya daha ılımlı bir yaklaşım sergileyen Rafsancani, kadınların giyim özgürlüğü, eğitimdeki fırsat eşitliği ve kamusal alandaki sınırlamaların kaldırılmasıyla ilgili kısmi iyileşmeler sağlanmıştır. Son olarak Rafsancani döneminde kadınların kıyafet kuralları ve kamusal alanlardaki davranışlarını düzenleyen sert uygulamalar esnetilmiş ve kadınların toplumsal hayattaki görünürlükleri artmıştır. Sonuç olarak, Rafsancani'nin politikaları, kadın haklarının iyileştirilmesi adına önemli adımlar atılmasını sağlamış ve bu, İran'da kadınların kamusal yaşamda daha fazla görünür olması sağlamıştır (Kahraman, 2014, s. 86). Ancak bu reformların, kadınların toplumsal ve yasal cinsiyet eşitliğini sağlama konusunda yetersiz kaldığı ve daha çok ekonomik ihtiyaçlarla sınırlı kalmıştır.

4.2.2.2. Hatemi Dönemi (1997-2005)

Hatemi dönemi (1997-2005), İran'da kadın hakları açısından önemli bir süreçtir. Bu dönemde, reformist Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin hükümeti, kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasi hayatta daha fazla yer alması için bazı olumlu adımlar atmıştır. Ancak, bu süreçte birçok reform, İran'ın dini ve hukuki yapısındaki zorluklar nedeniyle sınırlı kalmıştır.

Hatemi cumhurbaşkanı olarak seçildikten sonra ülkede ılımlı bir hava esmiş ve kadın hak ve özgürlükleri konusunda olumlu tavır sergilenmiştir (Tandoğan, 2021, s.219). Hatemi, kadınların beklentilerini dikkate alarak reformlar yapmak istemiştir ancak Anayasayı Koruma Konseyi'nin vetoları nedeniyle reformlarını istediği düzeyde gerçekleştirememiştir (Kahraman, 2014, s. 87).

1997 yılında Hatemi, "Massoumeh Ebtekar'ı" ilk defa bir kadın olarak Çevreden Sorumlu Cumhurbaşkanı Yardımcısı görevine atamıştır. Aynı yıl, Zahra Shojai'yı kadın hakları konusunda kendisine danışman olarak atamış ve "Kadınların Katılımı Teşvik Merkezi" kurmuştur (Radmard, 2013, s. 88). Bu Merkez, İran'da kadınların toplumsal, ekonomik ve siyasi alandaki haklarının geliştirilmesi ve görünürlüklerinin artırılması amacıyla kurulmuştur. Kadınlara kendi haklarını öğrenmeleri ve savunmaları için farkındalık kazandırmak, kadın haklarını genişletecek yasal düzenlemelerin teşvik edilmesi ve

kadınların aile içindeki konumunu güçlendirecek, ekonomik ve sosyal problemlerine çözüm bulunması hedeflenmiştir (Tandoğan, 2021, s. 221).

1998 yılında dört kadın sorgu hakimi atamıştır. İlk kez kadın rektör ataması, Hatemi döneminde "al-Zahra Üniversitesi'ne" yapılmıştır. Bu dönemde ayrıca, yasaklanan dergi ve gazetelerin tekrar yayımlanmasına izin verilmiş, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nün kutlanması yasağı kaldırılmış ve kadınların çalışma hayatında var olabilmeleri için düzenlemeler yapılmıştır (Radmard, 2013, s. 88).

Hatemi, kadınların eğitiminin onların haklarının bilincinde olmalarını sağlayacak en büyük güç olarak değerlendirmiştir (Aşık, 2006, s. 152). 1997 yılında Parlamento bünyesinde kurulan Kadın, Gençlik ve Aile İşleri Komisyonu, 2000 yılında erkek üyeler çıkarılarak sadece kadınlardan oluşan bir Kadın Fraksiyonuna dönüştürülmüştür. 2000 yılında kadın üye sayısı on üçe ulaşmıştır (Tandoğan, 2021, s.220).

İran toplumundaki özgürleşmeyle birlikte kadınlarla ilgili birçok STK kurulmuştur. Bu döneme damda vuran en önemli STK ise "Kadın Kültür Merkezi'' olmuştur. Bu kuruluş, kadın sorunlarını ele almayı amaçlamış ve kadın haklarının geleceğinin iyileştirilmesi, kadınlara yönelik ayrımcılıkların ortadan kalkması için faaliyetlerde bulunmuştur (Assoudeh & Salazar, 2017, s. 154). 2005 yılında ise, kadınlara yönelik kurulan bu STK'ların sayısı 64'ten 480'e yükselmiştir (Tandoğan, 2021, s.220).

1979 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni İran, Kadın Katılım Merkez Sorumlusunun 2001 yılında yaptığı açıklamaya göre bazı maddeleri çıkarılarak imzalayacağını belirtmiştir. Ancak, 2003 yılında Meclis, bu sözleşmenin birçok maddesini İslam hukuku ilkelerine aykırı bularak onaylamamış, kadın hakları savunucuları ise çeşitli kampanyalar düzenleyerek reform taleplerini dile getirmiştir (Güneş & Uzun, 2020, ss.249-251). Meclis'te yaşanan tartışmalar nedeniyle imzalanması bir yıl geriye bırakılan bu sözleşme 23 Temmuz 2003 yılında Meclis tarafından onaylanmıştır. Ancak sözleşmede yer alan; miras, kısas, kefaret, boşanma, şahitlik yapabilme, örtünme, çok eşlilik gibi maddeler İslami Kurallara aykırı olarak değerlendirilmiş ve bu maddeler Meclis'in onayından geçememiştir. 2003 yılında, İran İslam Cumhuriyeti'nde sözleşme üzerine tartışmalar devam ederken kadın aktivistler, kadına karşı şiddeti önleme için "8 Mart'a Kadar Şiddete Karşı Kadınların ve Erkeklerin Kampanyası'nı" altı aylık bir süreyi kapsayacak şekilde imzalamışlardır (Güneş, Uzun, 2020, ss.249-250).

2000'li yıllar İran'da kadınlar haklar kazanmak ve var olan eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için mücadeleler vermeye devam etmişlerdir. Bu mücadeleler, devletin baskı kullanarak ve cezalar vererek engellemeye çalıştığı bir süreç olmuştur. Buna rağmen kadınlar, mücadelelerinden vazgeçmemişler ve spor müsabakalarına katılabilmeleri, giyim yasalarını, çalışma imkânlarının yetersizliği gibi konularda protestolar, oturma eylemleri yapmışlardır (Mir-Hosseini, 2006). Ayrıca, 2005 yılında Kadın Kültür Merkezi tarafından evlenme, boşanma, çocuk vesayeti, miras, çok evlilik, ceza ehliyeti gibi konularda kadınlara yönelik eşitsizlik barındıran hukuki düzenlemelere yönelik "Yasaların Kadınlar Üzerindeki Etkisi" başlıklı bir kitap hazırlanmış ve İranlı kadınlar uzlaşarak ülke genelinde protestolar düzenlemişlerdir (Güneş, Uzun, 2020, ss.251-252). 2006 yılında ise, bu kampanya "Kadına Yönelik Ayrımcılığa Karşı Bir Milyon İmza Kampanyasına" dönüşmüş ve kadınlara yönelik eşitsizliği pekiştiren yasanın değişmesini talep etmişlerdir (Assoudeh & Salazar, 2017, s. 141). Ancak kampanyayı imzalayan her birey, devlete karşı suç işlemiş sayılmış ve hapis cezalarına çarptırılmıştır (Moein, 2020, s. 66).

Ayrıca, İran'da ilk kez 1997 seçimlerinde bir kadın cumhurbaşkanlığına adaylık başvurusunda bulunmuştur. Ancak bu başvuru, sadece kadın olması gerekçe gösterilerek reddedilmiştir. "Eğer kadınlar cumhurbaşkanını seçebiliyorsa, seçilebilmeli de" diyerek 8 Haziran 2001 tarihinde yapılan devlet başkanlığı seçimleri için adaylık başvurusunda bulunan ikinci kadın aday Fahrad Hosravi'nin başvurusu da, adayların "seçkin bir erkek" olması gerektiği yönündeki yorumu benimseyen Anayasayı Koruyucular Konseyi tarafından kabul edilmemiştir ("İran'da İlk Kez…", 2013).

Kısacası, reformcu Hatemi döneminde kadın haklarında önemli iyileştirme adımları atılmasına ve kadınların toplumsal alandaki görünürlüklerinin artmasına rağmen, yasal düzenlemeler açısından kadınlar hâlâ erkeklerle eşit olmaktan uzak kalmış ve kadınlara yönelik ayrımcı düzenlemeler devam etmiştir (Arıkan Sinkaya, 2010, ss. 61-60). Sonuç olarak, Hatemi döneminde kadın hakları konusunda önemli adımlar atılmasına rağmen, dini ve toplumsal yapıdaki engeller nedeniyle kadınların eşitlik mücadeleleri karşılıksız kalmıştır.

4.2.2.3. Ahmedinejad Dönemi (2005-2009)

Ahmadinejad dönemi (2005-2009), İran'da kadın hakları konusunda önemli değişiklikler ve zorluklarla şekillenmiştir. Mahmoud Ahmadinejad'ın cumhurbaşkanı olduğu bu dönemde, kadın hakları gelişimi çoğunlukla geriye doğru gitmiştir. Ahmetinejad'ın yönetimi, daha çok

geleneksel İslamcı değerlere dayanan politikalar izlemiştir ve özellikle kadınların toplumsal hayattaki rolünü sınırlandıran birçok adım atılmıştır.

2005 yılında, reformist Cumhurbaşkanı Hatemi'nin görev süresi sona ererken, yerine sekiz yıl sürecek görev süresiyle Mahmud Ahmedinejad cumhurbaşkanı olmuştur. Yeni Cumhurbaşkanı Ahmedinejad dönemiyle birlikte, nispeten ılımlı, reformist havadan uzaklaşılmış ve kadın hak ve özgürlükleri konusunda gerilemeler yaşanmıştır. Hatemi döneminde kamusal alanda görünürlükleri artan kadınlar, tekrardan bu dönemde arka palana atılmış ve yapılan tüm reformları yerle bir edilmiştir. Ayrıca kadınlara yönelik istihdam azaltılmış ve çalışma hayatından soyutlanan kadınların tekrardan ev yaşamına dönmeleri için düzenlemeler yapılmıştır (Taşkın, 2008, s. 36). Bu bağlamda, 2005 yılında, toplumun ahlaki denetiminden sorumlu özel bir polis gücü olan "ahlak/irşad devriyeleri" oluşturulmuştur. Bu güç, kadınların toplum içinde makyaj, saç stilleri, örtü ve kıyafetlerinin uygunluğunu denetlemiştir (Alagöz, 2022).

Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, sivil topluma büyük bir darbe vurmuş ve derneklerin, gazetelerin yayımlanmasını tekrardan yasaklamış ve yapılan protestolar şiddetle bastırılmıştır. Ayrıca "Kadınlar ile İlgili Yasaları Islah Etme Kanunu'nda" değişiklikler yapmıştır (Güneş, Uzun, 2020, s. 254). Bu bağlamda, üniversitelerde cinsiyet temelli ayrım pekiştirilmiş ve üniversitelere yerleşen kadın öğrencilere kota konulmuştur. Bu çerçevede, 2006'da kadın öğrencilerin üniversitelere kabul oranı yüzde 30'a kadar gerilemiştir. Bu değişiklikler, kadınların istihdamını zorlaştırmış ve aynı zamanda geleneksel aile yapısını güçlendirmeyi amaçlamıştır (Vakil, 2011, s. 189).

Ayrıca, Ahmedinejad 1997 yılında kurulan ve Cumhurbaşkanlığı'na bağlı olan Kadınların Katılımı Merkezi'nin adını Kadın ve Aile İşleri Merkezi olarak değiştirmiştir. Bu değişik ile İslam kurallarının iyi bir aile yapısındaki rolüne vurgu yapılmıştır (Akbari, 2009, ss. 12-13). Bu dönemde, kadınların evlilik yaşının yükselmesinin yanı sıra, ülkedeki işsizlik ve ekonomik kriz de bir sorun olarak görülmüş ve evlenmemiş genç çiftlere faizsiz krediler verilerek bu sorunların çözülmesi amaçlanmıştır (Yaghmai, 2015, s. 47). Ahmedinejad'a göre, kadının asli yeri evde olup, en temel görevi çok çocuk doğurarak eşine hizmet etmektir (Kamacı, 2012). İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, kabine listesine üç kadın aday eklemiştir. Bu süreçte, Meclis tarafından Sağlık Bakanı olarak Merziye Vahid Destcerdi, onaylanmış ve İran İslam Cumhuriyeti'nde ilk kez bir kadının hükümete girmeyi başarmıştır. İlk kadın bakan Destcerdi, "Bakan seçilmem, İranlı kadınlar için büyük ve önemli bir

adımdır. Kabineye bir kadının seçilmesi, ülke kadınları için önemli bir olaydır. Bugün başı dik ve gururluyum" demiştir ("İran'da İlk Kez Bir Kadın Bakan", 2009).

Ahmadinejad dönemi, kadınların toplumsal hakları ve özgürlükleri açısından zorlu bir süreç olmuştur. Özellikle, kadınlara yönelik şiddetle ilgili mücadelelerin zayıflaması dikkat çekmiştir. Bu dönemde, kadına yönelik şiddetle mücadeleyi amaçlayan reformlar askıya alınmış ve 2006 yılında Meclis'te gündeme gelen kadına yönelik şiddet yasa tasarısı, askıya alınarak uygulanmaya konulamamıştır (Hanna, 2020).

2009 yılında kadınlar, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde taleplerini tekrar dile getirme fırsatı yakalamışlardır. Ancak seçimlerin ardından tekrar Mahmud Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi, Yeşil Hareket olaylarına yol açmıştır (Güneş, Uzun, 2020, s. 254-255). Bu hareket, reform yanlıları tarafından büyük bir destek almıştır. Mahmud Ahmedinejad'ın ikinci dönemiyle birlikte yönetime karşı hoşnutsuzluklar artmış ve bu hoşnutsuzluk, protestolarla tepki görmüştür (William & Afary, 2024). Kadın hakları açısından gerilemelerin devam ettiği bu dönemde, kadınların meslek seçimlerine kısıtlamalar getirilmiş, kadın milletvekili sayısı azaltılmış, kadınların iş yaşamına katılımı engellenmiş ve bekar kadınlar için seyahat kısıtlaması uygulanmıştır. Bu kısıtlamaya göre, 40 yaşını doldurmamış bekar kadınların seyahat edebilmesi için babalarından ya da erkek vâsilerinden izin almaları gerekmektedir. Ayrıca, bu dönemde İslam şeriat kurallarının uygulanmasını denetleyen "Ahlak Polisi" tarafından uygunsuz görülen kıyafetleri giyen kadınlara yönelik baskılar artmış ve başörtüsü takmayan, kurallara uymayan kadınlara uygulanan cezalar da yükselmiştir (Akdağ, 2024). Ayrıca, Ahmedinejad'ın ikinci döneminde kadın hakları konusunda gerçekleşen gerilemeler, toplumun farklı kesimlerinden gelen yoğun eleştirilere yol açmış, ancak bu eleştiriler hükümet tarafından genellikle baskı ve sansürle karşılanmıştır (Güneş & Uzun, 2020, s.255).

Ahmadinejad dönemi, kadın hakları için genellikle geri adımların atıldığı, kadınların haklarını elde etmek için verdiği mücadelelerin baskı ve cezalarla engellendiği bir dönem olmuştur. Kadınların iş gücüne katılımı, eğitim ve hukuki hakları, yönetimin daha muhafazakâr politikalar izlemesi nedeniyle kısıtlanmış, toplumsal hayatta eşitlik için verilen mücadeleler devlet baskısıyla engellenmiştir. Sonuç olarak, bu dönemde, kadın haklarının ilerlemesi engellenmiş ve kadınların toplumsal rolleri büyük oranda evdeki rollerine indirgenmiştir.

4.2.2.4. Hasan Ruhani Dönemi

Hasan Ruhani'nin 2013-2021 yılları arasında İran Cumhurbaşkanlığı görevi, kadın hakları açısından belirli bir iyileşme ve adımların atıldığı bir dönem olmuştur. Bununla birlikte, bu dönemde kadın haklarında önemli ilerlemeler sağlansa da, toplumsal eşitlik ve kadın haklarının pekiştirilmesi konusunda hala önemli engeller bulunmuştur. Ruhani'nin dönemi, kadınların haklarını iyileştirme konusunda umudu yeşerten bir dönem olmuştur.

2013 yılında Hasan Ruhani, kadınlar için "Umut Hükümeti" olarak değerlendirilmiştir. Ruhani seçim konuşmalarında kadınların kamusal ve sosyal yaşamda karşılaştıkları kısıtlamaları iyileştireceğine, Kadın İşleri Bakanlığı kuracağına ve kadın sorunlarını çözmek için adımlar atacağına söz vermiştir (Akdağ, 2024). Ancak Ruhani döneminde kabinede kadın bir bakana dahi yer vermemesi tepkilere neden olmuştur (Tamer, 2018, s. 7). Bu tepkiler sonucunda Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Cumhurbaşkanı Kadın ve Aileden Sorumlu Yardımcılığı, Hukuk İşleri Yardımcılığı ve Vatandaşlık Hakları Danışmanlığı gibi görevlerde kadınlara yer vermiş; ayrıca cumhurbaşkanı yardımcılığı görevlerine de kadın atamıştır. (Azar, 2017). Hasan Ruhani ayrıca, İran'daki cinsiyet temelli ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik bir adım olarak, kadın sporcuların uluslararası alandaki engellerini kaldırmayı hedeflemiştir. Bu kapsamda, kadın sporcu Shirin Gerami'nin Londra'da düzenlenen Dünya Triatlon Şampiyonası'na katılmasına izin verilmiştir (İran'da kadın atlete izin verildi, 2013).

2012 yılında yapılan seçimlerde, İran Meclis'ine 9 kadın milletvekili seçilmeyi başarmıştır. Ancak Kazvin şehrindeki yerel meclise vekil olarak seçilen 27 yaşındaki genç siyasetçi Nina Siahkali Moradi, "fazla güzel olduğu ve İslami kurallara uygun olmadığı" gerekçesiyle görevini yerine getirmesi engellenmiş ve muhafazakar kesim, "Mecliste manken görmek istemiyoruz" şeklinde açıklama yapmışlardır (Kahraman, 2014, s. 90).

Ruhani Hükümeti döneminde kadınlara yönelik baskılar azaltılarak esnek davranılmıştır. Bu bağlamda, Ruhani, İslami kurallara uygun giyinmeyen kişilerin irşad devriyeleri tarafından gözaltına alınması hususunda, "Polis, hicap konusunda uyarıda bulunacak son kurum olmalıdır" sözleri ülkede yankı uyandırmıştır ve kadınlara cesaret vermiştir (Alagöz, 2022). Ayrıca bir başka konuşmasında İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani; "İslamî harekette kadınların rolünün erkeklerden az olmadığını ve ne erkek birinci cins, ne de kadın ikinci cinstir, kadın ve erkek bir birine karşı değil, yan yana yer alır." Ayrıca "kadın-erkek eşitliğinin, batının yaptığı en büyük yanlışı" olduğunu da ifade etmiştir (İran Ruhani'den

Kadın Hakları Mesajı, 2014). Ancak, muhafazakar kesim, kadınların siyasi, ekonomik ve sosyal alanlara dahil olmasını rejime karşı tehdit olarak algılamış ve Ruhani'nin reform politikalarına karşı çıkmışlardır (Kılıç & Sayın, 2022, s. 19). Bu nedenle, Ruhani döneminde kadınların hak talepleri karşılıksız kalmıştır.

2017 yılında kadın hakları için başlatılan "Beyaz Çarşamba Hareketi" kadınların yıllardır devam eden baskı rejimine karşı sosyal medyada beyaz örtülerini çıkartarak paylaşımlarda bulunmasıyla başlamıştır. Bu hareket, zorunlu kıyafet yönetmeliğine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Hatam, 2017). Bu bağlamda, devrim sonrası kadınların baskı altına alınması, evde oturmaya zorlanması ve kadının başörtüsünün dini rejimin ve siyasi iktidarın bir parçası haline getirilmesi, kadının isyan ve direniş sembolü haline dönüşmesini neden olmuştur (Eltahawy, 2024).

Umut Hükümeti olarak değerlendirilen Ruhani döneminde, kabine de herhangi bir kadın üyeye yer verilmemiş ve yasaları eleştiren kampanyalar düzenlemek, kadın kulüpleri kurmak, kadın sorunlarına yönelik yazılar kaleme almak suç sayılarak ulusal güvenliğe karşı tehdit olarak algılanmıştır. Ruhani döneminde kadına yönelik şiddete, asit saldırılarına karşı kadın aktivistler tarafından yapılan gösterilere ceza verilmiş ancak saldırıyı gerçekleştiren kişilere herhangi bir yaptırım uygulanmamıştır (Binlerce İranlı sokaklara döküldü, 2014).

Sonuç olarak sekiz yılı kapsayan Ruhani döneminde, İran toplumunda ataerkil yapı korunmuş; kadınlar sosyal, siyasi, ekonomik alanlara yok sayılarak cinsiyete dayalı ayrım pekiştirilmiştir. Bazı kadın hakları, özellikle spor ve eğitim gibi alanlarda gelişme gösterse de, kadınların en temel hakları ve toplumdaki yerlerinin pekiştirilmesi konusunda hâlâ ciddi yasal ve toplumsal engeller bulunmuştur. Ayrıca, Hasan Ruhani dönemindeki kadın hakları gelişimi, sınırlı reformlarla birlikte çeşitli fırsatlar yaratmış olsa da, muhafazakâr kesimlerin etkisiyle kadınların toplumsal haklarının önemli bir şekilde genişletilmesi engellenmiştir.

4.2.2.5. İbrahim Reisi Dönemi

İbrahim Reisi'nin Cumhurbaşkanlığı, 2021 yılında başlamıştır ve bu dönemde kadın hakları üzerine önemli gelişmeler yaşanmıştır. İbrahim Reisi'nin seçim dönemi vaatleri arasında, kadın hakları konusunda daha muhafazakâr ve geleneksel bir yaklaşım vurgulanmış, bu da kadın hakları konusunda sınırlı reformlarla sonuçlanmıştır.

2021 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde muhafazakâr görüşe sahip İbrahim Reisi seçilmiş ve bu dönemde kadınların özgürlük ve eşitlik talepleri karşılıksız kalmıştır (Tınas & Tok, 2024,

s. 150). 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra, devrimci hükümet kadınların kamu alanındaki görünürlüklerini sınırlamak amacıyla başörtüsü zorunluluğunu uygulamaya koymuş ve 9 yaşına giren her İranlı kız çocuğu için başörtüsü takma zorunluluğu getirilmiştir. İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi ise ülkenin başörtüsü ve bekaret yasalarının uygulanmasının emrini vermiş ve kadınların nasıl giyineceğine dair yeni kısıtlamalar yayımlamıştır. Ayrıca, yeni düzenlemeye göre sosyal medya profil resimlerinde İslami yasalara uyma zorunluluğu getirilmiş ve uymayan kişilere altı aydan bir yıla kadar sosyal haklardan mahrum bırakma ve para cezası verileceği açıklanmıştır. Bu düzenlemeye uymayan kadın kamu çalışanlarının görevlerine son verilmiş ve ahlak polisi tarafından tespit edilen kişiler, bankalara giriş, toplu taşıma kullanımı ve devlet dairelerine giriş gibi çeşitli sosyal alanlardan yasaklanmıştır (Sharifi & Ghafooriazar, 2024). Öte yandan, Reisi hükümetinin ilk olumlu gelişmelerinden biri, kadınların futbol maçlarını tribünden izlemelerine yönelik yasağın kaldırılması olmuştur (Alagöz, 2022).

2022 yılındaki Mahsa Amini olayı, kadın hakları mücadelesinde önemli bir kırılma noktası olmuştur. Ahlak Polisi Amini'nin yasalara uygun giyinmediği gerekçesiyle tutuklanmış ve aşırıya giden müdahaleler sonucunda yaşamını yitirmiştir. Bu protestolar, "*Zan, Zendegi, Azadi"* (Kadın, Hayat, Özgürlük) sloganı ile toplumsal cinsiyet eşitliği ve özgürlük talepleri etrafında birleşmiştir. İran'ın sokakları karışırken, 47 kişi hayatını kaybetmiş, protestoların simgesi haline gelen Hadis Najafi, sokakta video çekerken 6 kurşunla öldürülmüştür (Akdağ, 2024). Bu olaylar üzerine Reisi, protestoları "kargaşa ve kötülük" olarak tanımlamış ve ölen kişiler için bir ilgisizlik sergilemiştir. Uluslararası alanda bu duruma tepki gösterilse de, Reisi hükümeti toplumsal huzursuzluğu bastırmak için şiddet kullanmaya devam etmiştir (Çakır, 2022, s. 77).

İbrahim Reisi dönemi, kadın haklarının gelişimi açısından sınırlı reformlar ve muhafazakâr bir yaklaşım sergileyen bir dönem olmuştur. Kadınların sosyal, ekonomik ve hukuki hakları kısıtlanarak daha çok geleneksel ve İslami değerlere dayalı politikalar uygulanmıştır. Reisi döneminde, kadınların toplumsal alandaki baskılara karşı yükselttiği ses, rejimi zor durumda bırakmış ve büyük bir toplumsal hareket doğurmuştur.

İbrahim Reisi 2024 yılında helikopterin düşmesi sonucu hayatını kaybetmiştir (Dursun, Helikopter kazasında yaşamını yitiren İran Cumhurbaşkanı Reisi'nin cenazesi defnedildi, 2024). İbrahim Reisi ülkede binlerce kişiyi katlettiği için "rejimin celladı" olarak anılmıştır. Ölümü üzerine ülkede yas ilan edilmiş ancak özgürlük talebinde bulunan İranlı kadınlar tüm

baskılara, idam cezalarına ve işkencelere rağmen "üzülmedik, yas tutmuyoruz" diyerek rejimin baskılarına karşı tavırlarını netleştirmiştir (Toprak, 2024).

4.2.2.6. Mesud Pezeşkiyan Dönemi

Mesud Pezeşkiyan, 1981-1989 yılları arasında İran'ın İçişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Bu dönem, 1979 İran İslam Devrimi'nin ardından ülkedeki kadın hakları açısından önemli değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Pezeşkiyan'ın bakanlık döneminde, İran'daki kadın hakları politikasının, devrim sonrası toplumsal düzenin dini kurallarına uygun olarak şekillenmeye devam ettiğini söylemek mümkündür. Ancak Pezeşkiyan döneminde kadınların toplumsal hayata katılımı, devletin siyasal düzenlemeleri doğrultusunda daha da sınırlanmıştır (İran'ın yeni Cumhurbaşkanı Mesud Pezeşkiyan kimdir?, 2024).

İbrahim Reisi 2024 yılında helikopter kazasıyla ölmesi sonucunda İran'ın yeni Cumhurbaşkanı reformcu kabul edilen Mesud Pezeşkiyan olmuştur. Pezeşkiyan secim kampanyasında, kadınların sosyal ve politik hayatta aktif ve eşit rol almaları için çaba göstereceğini ve sosyo-ekonomik alanda kadınlara ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapan uygulamaları ortadan kaldıracağının sözünü vermiştir (Farzam, 2024). Bu bağlamda, düzenlediği ilk basın toplantısında ahlak polisinin kadınları başörtü zorunluluğu konusunda rahatsız etmeyeceğini söylemiş ve bu konunun takipçisi olacağını da ifade etmiştir. Ayrıca, basın toplantısına katılan kadın gazetecilerin başörtülerini gevşek bağlamış olmasına izin verilmesi, kadınlar için uygulanan katı giyim kurallarının gevşetilmesinin işareti olarak yorumlanmıştır (İran Cumhurbaşkanı Pezeşkiyan: Ahlak polisi kadınları artık 'rahatsız etmeyecek', 2024).

Özetle, Mesud Pezeşkiyan döneminde, İran'daki kadın hakları, devrim sonrası şeriat kurallarına uygun bir biçimde şekillendirilmiş ve kadınların toplumsal alanlarda daha çok ev içi rollerle sınırlı kalmasına neden olmuştur. Eğitim, iş hayatı ve genel anlamda toplumsal haklar konusunda ciddi sınırlamalar getirilmiş ve kadınların toplumdaki kamusal varlıkları neredeyse tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bu dönemdeki en belirgin gelişme, İslami rejimle uyumlu olarak, kadınların haklarının daha da daraltılmasıdır. İran'da kadın haklarının tarihsel gelişimi, 1979 İran İslam Devrimi'nden bu yana büyük bir değişim süreci geçirmiştir. Devrim sonrasında, kadınların toplumsal hayattaki yeri büyük ölçüde sınırlanmış, başörtüsü takmak zorunlu hale getirilmiş ve kadınların kamusal alanlardaki rolleri daraltılmıştır. İranlı kadınlar yüzyıllardır ataerki toplumda kendilerine yer bulmak için çabalamışlar ve erkeklerle eşit hak ve özgürlüklere, eşit söz hakkına, eşit siyasal temsile

sahip olabilmek için savaşmışlardır. Ancak gelen her bir yeni hükümet kadınlara karşı yeni kısıtlamalar ve düzenlemeler yaparak kadınların hak taleplerini karşılıksız bırakmışlardır. İranlı kadınlar eve hapsedilmiş ve anne rolü içerisinde sıkışıp kalmıştır. Spor, eğlence, seyahat, eğitim, sanat sadece erkeklere tanına haklar olarak kabul edilmiştir. Ancak, İranlı kadınlar hak mücadelelerinden vazgeçmeyerek protestolar, gösteriler yapmaya devam etmişlerdir.

5. TÜRKİYE VE İRAN'DA KADIN HAKLARI: KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

5.1. Türkiye ve İran İslam Cumhuriyeti Ülke Profiline Kısa Bir Bakış

İran İslam Cumhuriyeti, Orta Doğu'nun stratejik konumunda yer alan ve Avrupa ile Asya'nın kesişim noktasında bulunan, Umman Körfezi, Basra Körfezi ve Hazar Denizi'ne kıyısı olan teokrasi ve Başkanlık sistemi karışımı kendine özgü bir yönetim biçimine sahiptir. Ülkenin resmî dili Farsça olup, anayasasında belirtildiği üzere resmî dini İslam'dır. İran'daki siyasal yapı, kuvvetler ayrılığına dayalı olmakla birlikte; yasama, yürütme ve yargı güçleri, ülkenin dini lideri tarafından denetlenmektedir. İran'ın mevcut dini lideri, Ayetullah Ali Hamaney'dir. Yasama organı olarak İran Danışma Meclisi, halk tarafından seçilen üyelerle 4 yıllık dönemler halinde çalışmaktadır. İran Cumhurbaşkanı ise, dört yılda bir halk oylamasıyla seçilen bir erkek adaydır. 2024 yılı itibarıyla, helikopter kazasında hayatını kaybeden İbrahim Reisi'nin ardından Mesud Pezeşkiyan Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. Ülkedeki yargı sistemi; yürütmeden ve yasamadan bağımsız çalışırken, yargı erki başkanı Dini Lider tarafından belirlenmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020, ss. 2-19).

Türkiye Cumhuriyeti ise; üç tarafı denizlerle çevrili, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına sahip olan, Avrupa ve Orta Doğu devletlerine komşu olan, topraklarının bulunduğu Batı Asya ve Avrupa arasındaki stratejik konumu itibariyle kıtalararası bir ülkedir. Türkiye, Cumhuriyetin ilanından itibaren, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür ve laiklik ilkesiyle yönetilmektedir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemiyle yönetilen Türkiye de kuvvetler ayrılığı benimsenmiştir. Yürütme yetkisi ve görevi ülkenin Cumhurbaşkanında toplanmıştır. Şu anki Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan olup, yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından kullanılır ve bu organın 600 üyesi beş yıllık sürelerle seçilmektedir. Yargı yetkisi ise bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılmaktadır (Türkiye Ülke Bilgi Formu, 2024).

Türkiye ve İran, coğrafi olarak birbirine yakın ancak tarihsel, kültürel ve siyasi yapılarıyla farklılık gösteren iki ülkedir. Türkiye, Cumhuriyetin ilanından itibaren laiklik temelinde şekillenen hukuk sistemi ve modernleşme reformlarıyla kadın haklarında önemli ilerlemeler kaydetmiştir (Berktay, 1988, ss. 45-60). Öte yandan İran ise, 1979 İslam Devrimi ile birlikte teokratik bir sisteme geçiş yapmış, İslam hukukunun uygulanmaya başlamasıyla kadın hakları belirgin şekilde kısıtlanmıştır. Geleneksel ve dini değerler, İran'daki kadınların kamu

hayatında ve özel alanda karşılaştıkları sınırlamaların temelini oluşturmuştur (Afary, 2004, ss. 112-118).

Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti'nin temel demografik, ekonomik ve siyasal yapıları farklıdır. Türkiye'nin laik yapısı, demokratik kurumları ve kadın hakları alanında elde ettiği ilerlemeler; İran'ın teokratik yönetimi ve dini esaslara dayanan yasalarıyla engellenen kadın hakları belirgin farklılıklar içermektedir. Bu farklılıklar, iki ülkenin kadın haklarına yönelik politikalarının kökenini ve bu hakların gelişim süreçlerini karşılaştırmak için önemli bir çerçeve sağlamaktadır. Bu çerçevede, her iki ülkenin tarihi ve kültürel kökleri kadın hakları konusundaki mevcut yaklaşımları ve kadınların hukuk, eğitim, iş gücü katılımı ve sosyal yaşamda karşılaştıkları fırsat ve engelleri karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilecektir.

5.2. Türkiye ve İran Hukuk Sisteminde Kadının Konumu

Türkiye ve İran'daki hukuk sistemleri, kadınların toplumsal hayattaki yerini belirlemede farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Türkiye'de, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmasını anayasal bir gereklilik olarak kabul etmiş ve bu hakları laiklik ilkesi çerçevesinde şekillenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, md. 10). Ancak, bu kazanımlara rağmen, kadın haklarına yönelik toplumsal ve kültürel engeller varlığını sürdürmektedir. Öte yandan, İran'da 1979 yılında yaşanan İslam Devrimi sonrası kadınların hakları, Şeriat kurallarına dayalı teokratik bir sistem çerçevesinde şekillenmiştir. Bu durum, kadınların yasal ve toplumsal haklarının dini esaslarla sınırlandırılmasına yol açmıştır (Afary, 2004, ss. 102-117). Her iki ülkede de kadın haklarına ilişkin gelişmeler devam ederken, hukuk sistemlerindeki temel farklılıklar, kadınların sahip oldukları fırsatları ve karşı karşıya kaldıkları engelleri doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, Türkiye ve İran'ın kadın haklarıyla ilgili yasal çerçevesi karşılaştırmalı bir şekilde ele alınacaktır.

5.2.1. İran ve Türkiye'de Anayasa Hukukunda Kadının Konumunun Karşılaştırılması

Anayasa hukuku, kadın haklarının ve toplumsal cinsiyet rollerinin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynar. İran ve Türkiye'deki anayasal düzenlemeler, kadınların toplumsal hayattaki konumunu önemli ölçüde etkilemiştir. Her iki ülke de anayasalarında kadın haklarını ve eşitliği tanımlayan düzenlemelere yer vermiştir. Ancak, farklı siyasi ve toplumsal dinamikler nedeniyle bu hükümler, uygulamada farklılıklar içermektedir. İran Anayasası, 1979 yılında yapılan referandum sonucunda kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası İslami esaslara göre hazırlanmış ve 1989 yılında birtakım değişiklere uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. İran Anayasası kazuistik ve sert bir anayasa olup giriş, 14 fasıl ve 177 maddeden oluşmaktadır (Kılınç, 2008, s. 919). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ise, ülkede yaşanan askerî bir darbe sonucunda yapılan referandum ile 1982 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, kazuistik ve sert bir anayasa olup 177 maddeden oluşmaktadır (Gözler, 2000, ss. 93-103). Türkiye ve İran anayasalarının yapılış süreçleri ve ideolojik temelleri birbirinden farklıdır. Bu bağlamda, her iki ülkedeki anayasa hükümlerinde kadınların konumu ve eşitlik hakları ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

İran Anayasa'nın giriş bölümünde "Anayasada Kadın" ailenin, anneliğin öneminden ve kadının konumundan bahsedilmiştir. Bu bağlamda İran Anayasası'nda:

> Aile, toplumun temel birimi ve insanın olgunlaşması ve yücelmesinin asli ocağıdır ve kurulmasında insanın gelişme ve olgunlaşma hareketi için gerekli ortamın temel hazırlayıcısı olan inanç ve amaç uyuşması temel ilke olup bu gayeye ulaşılması için imkanların sağlanması, İslam Devleti'nin ödevlerindendir. Aile biriminin bu şekilde ele alınması karşısında, kadın 'nesne' olmaktan veya tüketim düşkünlüğü ve emperyalizmin hizmetinde araç olmaktan çıkıp (İslami) öğretiye bağlı insanlar yetiştirmek için yüce ve değerli analık görevini tekrar üstlenmekle, hayatın faal alanlarında öncü ve bizzat erkeklerin mücadele arkadaşı olur ve sonuçta daha önemli bir sorumluluk yüklenir. İslami açıdan da daha üstün bir değer ve saygınlıktan yararlanır, ifadeleri ile kadın aile yaşamına hapsedilmiştir (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 1980, ss. 16-17). Bu bağlamda, İranlı kadınlar ancak annelik ve eşlik gibi rollerle değer kazanmış ve toplumsal yaşamdan dışlanmıştırlar.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 10. Maddesinde; "Aile, İslam toplumunun temel birimi olduğuna göre bütün kanun, karar ve ilgili planların aile kurulmasının kolaylaştırılması, onun kutsallığını gözetilmesi ve korunması ile aile ilişkilerinin İslami hukuk ve ahlak temeline oturtulması yönünde olması gerekir" ifadesine yer verilmiştir (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 2021). Bu çerçevede aile kurumunun İslam toplumunun temel birimi olarak tanımlanmış ve İranlı kadınlar toplumda daha çok annelik ve eşlik gibi geleneksel aile temelli rollere itilmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda ise, aile birliğinin korunmasına ilişkin maddelere yer verilmiştir. Anayasa'nın 41. Maddesinde:

> Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar. Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir. Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır (T.C. Anayasası, 1982, md. 41).

Bu bağlamda, Türk toplumunda anayasal düzenlemeler ile aile kurumu üzerinden kadınlar ve çocukların korunması sağlanmış ve böylece insani haklardan eşit şekilde yararlanmaları amaçlanmıştır (Evran Topuzkanamış, 2019, s. 15).

Türkiye ve İran anayasalarındaki düzenlemelerde aile kurumunun korunması, kadının kişilik haklarına saygı gösterilmesinden daha üstün tutulmuş ve kadının aile dışındaki yerine değil, aile içindeki konumunun korunması hedeflenmiştir (Baykal, 2017, s. 168). Özellikle, İran'da kadınların en önemli görevi annelik olarak kabul edilmiş ve kadınların tüketim düşkünlüğü veya emperyalizmin hizmetinde bir araç olmaktan çıkarak, İslami öğretiye dayalı annelik görevini yerine getirmelerinin daha önemli olduğu vurgulanmıştır (Çakır, 2022, ss. 68-69). Bu bağlamda İran'da, kadınların kimliğine devlet müdahale etmiş ve toplumsal eşitsizlik anayasal güvence altına alınmıştır. Türkiye'de ise kadınlar, erkeklerle eşit olarak değerlendirilmiş ve kadın hakları anayasal olarak güvence altına alınmıştır. İran İslam Cumhuriyeti Anayasası aksine Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda kadınların toplumsal yaşama katılımı, çalışma hayatı, eğitim hakkı, sağlık hizmetlerinden faydalanması gibi temel hakların korunması, geliştirilmesi ve kadınların toplumsal alandaki rolünün güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Sonuç olarak, Türkiye'deki laik ve eşitlikçi hukuk sistemi kadınların bireysel haklarını öncelik verirken; İran'da din temelli yaklaşım, kadınların toplumsal eşitliğinin önünde engel teşkil etmiştir.

5.2.1.1. Eşitlik Kavramı ve Kadın

Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, kadınlık ve erkeklik kimliklerinin doğal, biyolojik ya da anatomik farklılıklardan ziyade toplumsal, tarihsel ve kültürel süreçlerden kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Scott, 2007, s. 38). Bu bağlamda, cinsiyet temelli eşitsizlikler, erkeklerle kadınlara toplumsal olarak farklı roller ve kimlikler yükleyerek yaratılmıştır. Toplumda, erkeklerin rolleri genellikle kadınların rollerine kıyasla daha değerli kabul edilmiştir ve kadınların temel sorumlulukları genellikle çocuk bakımı ve ev içi işler olarak

şekillendirilmiştir (Kongar, 1991, s. 65). Bu bağlamda, Türkiye ve İran'daki eşitlik kavramına bakış açıları önemli farklılıklar içermektedir.

İran Anayasanın üçüncü faslında milletin hakları başlığı yer almaktadır. 19'uncu maddesinde; "Milletin bütün fertlerinin, hangi kavim ve kabileden olursa olsun eşit haklardan yararlanacağına ve renk, ırk, dil ve benzerlerinin ayrımcılık sebebi olamayacağı" belirtilmiştir (Kılınç, 2008, s. 936), (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 1979, md.19). Bu doğrultuda, İran Anayasasında toplumsal eşitlik ilkesine vurgu yapılmıştır. Ayrıca, eşitlik kavramı 20'inci maddede ele alınmış ve "Milletin her ferdi, kadın veya erkek olsun, Kanunun koruması açısından eşit durumdadır ve kanunun korumasından bütün insani, siyasi, iktisadi, içtimai ve kültürel haklardan, İslami ölçülere uyularak" yararlanabilecekleri ifade edilmiştir (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 1979, md.20). Anayasanın 3. maddesinde ise, eşitlik ilkesi vurgulanarak her türlü akıl ve mantık dışı ayrımcılığın gözetilmesinin yasaklandığı belirtilmiştir (İran Anayasası, 1979 md.3). Ancak, 1979'daki İran İslam Devrimi sonrası, cinsiyetler arası eşitlik anlayışı, İslami değerlere dayandırılarak kadınların toplumsal rollerini sınırlamıştır. Bu bağlamda, İran Anayasası, toplumsal eşitliği genel anlamda korurken, kadın-erkek eşitliğini İslami esaslara dayandırmış ve kadın haklarını devletin sosyal politikalarına ve dini değerlerine göre şekillendirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasasının 10'cu maddesinde ise:

> Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir''. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar ifadesi ile kanun önünde eşitlik kavramı düzenlenmiştir (Demir, 2011, s. 32; T.C. Anayasası, 1982, md.10).

Bu maddeye, 2004 yılında yapılan değişiklikle "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür" ifadesi eklenmiş, 2010 yılında ise "Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz" ibaresi de dâhil edilmiştir (Kaypak & Kahraman, 2016, s. 311). Bu bağlamda, Türkiye

Cumhuriyeti Anayasası'nda eşitlik ilkesi, toplumsal yaşamda herkesin onurlu bir şekilde yaşayabilmesi herkese tanınmış bir haktır. Ayrıca, yapılan değişikliklerle birlikte kadınların toplumsal yaşamdaki eşit konumlarının güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

Türkiye ve İran'ın anayasal düzenlemeleri, eşitlik kavramı açısından önemli benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir. İran ve Türkiye'nin Anayasaları incelendiğinde, her iki anayasada da eşitlik kavramına vurgu yapılmakta, ancak bu eşitliğin nasıl uygulanacağı konusunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, İran ve Türkiye'de kadınlara anayasal hak olarak tanınan eşitlik hakkı tam manasıyla toplumsal yaşamda hayata geçirememişlerdir. Özellikle İran İslam Cumhuriyeti'nde kadınlar toplumunda aile, evlilik, çocuk üçgenine hapsedilmişlerdir. Ayrıca, İran'da kadınlar yasalar ile ikinci plana atılmış ve erkek tarafından korunmaya muhtaç olarak değerlendirilmiştir (Moein, 2020, s. 64). Özetle İran İslam Cumhuriyetinde her ne kadar anayasal hak olarak eşitlik kavramından bahsedilse de kadınlar annelik görevi dışında değerini kaybettiği vurgulanarak kadınlara yönelik tüm hakların göz ardı edilmesine neden olmuştur (İran Anayasa Giriş bölümü, ss. 3-13). Türkiye'de ise, kadınlar toplumun örf ve adetlerinin, gelenek, göreneklerinin etkisiyle eşitsizliklerle karşı karşıya kalmışlar ve Türk toplumda erkekler ayrıcalıklı statüde kabul edilmişlerdir (Bingöl, 2014, s. 114). İran İslami ölçütlere göre bir eşitlik kavramından bahsederken Türkiye ise laiklik kavramına vurgu yaparak dinin bir ölçüt olarak kabul edilmeyeceğine vurgu yapılmıştır. Her iki ülkede de eşitlik kavramının sosyal yaşamda uygulayıcısının devlet olduğunu kabul edilmiştir. Özellikle Türkiye, bu konudaki düzenlemelerin ayrımcılık ilkesine aykırı olarak değerlendirilemeyeceğine dikkat çekmiştir. Sonuç olarak, Türkiye'de eşitlik kavramı laiklik temelinde, kadın ve erkeklerin toplumda eşit haklara sahip olması amaçlanmıştır. İran'da ise eşitlik, İslami değerlere dayandırılmış ve bu durum kadınların toplumsal rollerinin sınırlanmasına neden olmuştur.

Dünya Ekonomik Formu tarafından hazırlanan kadınların erkeklere kıyasla dezavantajlarını puanlayan, cinsiyet eşitsizliğine dair yayımlanan Küresel Cinsiyet Eşitsizlik raporu (Global Gender Gap Index-GGGI), ilk olarak 2006 yılında Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından yayınlanmıştır (The Global Gender Gap Report 2017). Bu bağlamda, Küresel Cinsiyet Uçurumu 2024 yılı verilerine göre 146 ülke arasından Türkiye 127. sırada yer alırken İran 143. sırada yer almıştır (The Word Economıc Forum, Global Gender Gap 2024).

Küresel Cinsiyet Uçurum raporuna göre her iki ülkenin de durumu analiz edildiğinde, belirlenen dört alanda (ekonomik katılım, eğitime erişim, sağlık ve siyasal katılım)

Türkiye'nin durumu İran'a göre nispeten daha iyi konumda bulunmaktadır İran, Orta Doğu ülkeleri arasında son sıralarda yer alırken Türkiye, Avrupa ülkeleri arasında sonuncu sırada yer almaktadır. Bu bağlamda İran, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en derin yaşandığı ülkelerden biri olmuştur. Ancak, her iki ülkede de kadınlar ekonomi, siyaset, sağlık, ekonomi gibi alanlarda erkeklerin gölgesinde bırakılmış ve erkek egemen bir toplum yapısı sürdürülmüştür. Her iki ülkede anayasal hak olarak tanımlanan kadın erkek eşitliği kavramı kâğıt üzerinde kalmış ve uygulamada cinsiyet temelli ayrımcılık daha da pekiştirilmiştir (Atay, 2019, ss. 8-9).

Tablo 5.1. Küresel Cinsiyet Uçurum Raporu 2024

	İran		**Türkiye**	
	Sıralama	**Puan (0-100)**	**Sıralama**	**Puan**
Küresel cinsiyet Farkı İndeksi	143	0,579	127	0,645
Ekonomiye katılım ve fırsat eşitliği	144	0,343	133	0,507
Eğitime erişim	102	0,977	90	0,967
Sağlık ve hayatta kalma	116	0,964	98	0,966
Siyasal katılım	143	0,031	114	0,118

(Kaynak: The Word Economıc Forum, Global Gender Gap, 2024)

5.3. Türkiye ve İran: Siyasal Katılım ve Kadın

Kadınların siyasal katılımı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel göstergelerindendir. Türkiye'nin siyasal yapısındaki kadın temsil oranı, İran İslam Cumhuriyeti'ne kıyasla nispeten daha iyi bir durumdadır. Ancak, iki ülkenin tarihsel, kültürel, sosyoekonomik faktörleri, hukuki düzenlemeleri ve siyasi rejimleri kadınların siyasal temsil oranının farklılaşmasına neden olmuştur.

5.3.1. Cumhurbaşkanlığı Adaylığı, Cumhurbaşkanı Yardımcılığı ve Bakanlık Seçimi: Kadın

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'na göre, cumhurbaşkanının yalnızca ülkenin dini ve siyasi liderleri arasında yer alan "*rical*" yani erkekler arasından seçilmesi gerektiği belirtilmiş ve kadınların bu makama aday olamayacakları düzenlenmiştir (İran İslam

Cumhuriyeti Anayasası, md.115). Bu bağlamda, kadınların biyolojik ve toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle önemli kararlar alıp, bunların toplumsal ve siyasal düzeyde geçerliliği olmayacağı vurgulanarak, Şeriat kuralları doğrultusunda İran'da kadınların devlet başkanı olamayacağı kabul edilmiştir. Dini ve kültürel gerekçelerle, toplumda kadınların cumhurbaşkanlığı makamına aday olmalarının mümkün olmadığı yönündeki görüş yaygın olarak kabul görmüştür. Bu kısıtlama, yalnızca hukukî değil, aynı zamanda toplumsal norm, dini öğretiler ve kültürel yapılardan da kaynaklanmaktadır. Bu nedenle İran'daki kadınların devlet başkanlığı gibi üst düzey siyasal görevlerde yer alması engellenmiştir (Kahraman, 2014, s. 85). İran'da kadınların siyasal alanda daha fazla yer alması, birçok engelleme ve kısıtlamayla karşı karşıya kalmaktadır. Ancak, bu engeller kadınların mücadelesini durduramamıştır. Bu doğrultuda, İran İslam Cumhuriyeti tarihinde ilk kez, 2000 yılında Hatemi döneminde Farah Khosravi, cumhurbaşkanlığı için kadın bir aday olarak gösterilmiştir (İran'a "ilk" kadın cumhurbaşkanı adayı, 2000). Ayrıca, Haziran 2024'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerine dört kadın aday başvurmuş ancak başvuruları reddedilmiş ve seçimlere katılmalarına izin verilmemiştir (İran seçimlerine hangi adaylar katılıyor? 2024). Sonuç olarak, İranlı kadınlar her ne kadar siyasal temsil için mücadeleler verseler de Şeriat kurallarına dayalı anayasal düzenlemeler ve toplumun dini ve kültürel yapıları nedeniyle siyasal hayata etkin bir şekilde katılım sağlayamamışlardır. Bu engeller, kadınların karar alma süreçlerinde yer alabilmesini daha da zorlaştırmış ve toplumsal cinsiyet eşitliği adına gerilemeler yaşanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında ise, cumhurbaşkanlığı makamına her Türk vatandaşı gerekli şartları taşıdığı takdirde aday olabileceği düzenlenmiştir (T.C. Anayasası, 1982, md.101). Bugüne kadar anayasal engel olamamasına karşın Türkiye'de de hiçbir kadın cumhurbaşkanı olarak seçilememiştir. Gönül Saray ve Meral Akşener, cumhurbaşkanlığı için aday olan Türk kadınlarıdır (Türk siyasetinde kadınların yeri). Ancak, kadınların cumhurbaşkanlığı gibi siyasal makamlara ulaşamaması, toplumsal cinsiyet rollerinin ve erkek egemen yapının devamlılığını göstermektedir.

İran Anayasası'nın 124. maddesine göre, cumhurbaşkanları kendilerine kadın bir yardımcı seçme hakkına sahiptir. Hatemi döneminde, ilk kez Masume Ebtekar, kadın cumhurbaşkanı yardımcısı olarak atanmıştır (Hatemi, 2019, s. 6). Ebtekar, Ruhani döneminde de aynı görevini sürdürmüştür (İran'ın Yeni Cumhurbaşkanı Yardımcısı Kadın, 2013). Buna karşılık, Türkiye'de ise, cumhurbaşkanı yardımcılarının ve bakanların cumhurbaşkanı tarafından atanacağı düzenlenmiştir (T.C. Anayasası, 1982, md.106). Ancak, bugüne kadar

hiçbir kadın cumhurbaşkanı yardımcısı atanmamıştır. Türkiye'de ilk kadın bakanlık görevi, 1971 yılında Türkan Akyol'a verilmiştir. Günümüz Türkiye'sinde kabinede yalnızca bir kadın bakan görev yapmaktadır (Cumhurbaşkanlığı Kabinesi, 2023).

İran İslam Cumhuriyeti tarihinde, 1965'te ilk kadın bakan olarak Merziye Vahid Destcerdi atanmıştır (Yıldız, 2009). 2024 yılında ise, İran Meclisi'nden güvenoyu alan yeni kabinede bir kadın bakan yer almaktadır (Dursun, İran Cumhurbaşkanı Pezeşkiyan'ın kabinesi Meclisten eksiksiz güvenoyu aldı, 2024). Inter-Parliamentary Union (Parlamentolar Arası birlik) yayımladığı Siyasette Kadınlar: 2023 yılı raporunda bakanlık makamında kadınların temsil edebilmesi sıralamasında İran 177.sırada yer alırken Türkiye 173 sırada yer almış ve her iki ülkede de toplam bakan sayısında kadınların temsil oranı %5'lerde kalmıştır (Siyasette Kadınlar: 2023). Bu doğrultuda hem İran hem de Türkiye'de kadınların cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanlık gibi üst düzey yönetim görevlerine atanma oranı oldukça sınırlıdır.

İran ve Türkiye'de kadınların siyasal temsil düzeyleri arasında önemli farklar bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, cumhurbaşkanlığı makamına aday olabilmek için gereken şartları herhangi bir cinsiyet ayrımı yapmaksızın tüm Türk vatandaşlarına eşit olarak tanımaktadır. İran'da ise, cumhurbaşkanının yalnızca erkekler arasında seçilmesi gerektiği açıkça belirtilmiş ve kadınların siyasal temsili hukuki düzenlemeler ile sınırlandırılmıştır. Sonuç olarak, her iki ülkede de kadınların siyasal temsilinin sınırlı olduğu görülmekle birlikte, İran'da toplumsal ve dini kurallardan kaynaklı daha belirgin bir engel varken, Türkiye'de anayasal engeller olmamakla birlikte kültürel ve tarihsel faktörler kadınların bu alanlarda daha etkin bir şekilde yer almalarını engellemektedir.

5.3.2. Seçme-Seçilme Hakkı ve Kadın

Seçme ve seçilme hakkı; kişiye devlet yönetiminde görev alacak kişileri seçebilme imkânı tanırken, aynı zamanda kişinin kendisinin de devlet yönetimine seçilebilmesini mümkün kılmaktadır. Bu iki hak, siyasal katılımın temel unsurlarını oluşturan ayrı fakat birbirini tamamlayan haklardır. Bu bağlamda seçme hakkı, vatandaşın devlet yönetiminde görev alacak adaylar arasında tercihini yapma yetkisini ifade ederken, seçilme hakkı ise, bu vatandaşların, devlet yönetimine talip olan adaylar tarafından tercih edilmesini ve dolayısıyla devlet yönetimine katılabilmelerini mümkün kılmaktadır (Güveyi, 2018, ss. 38-39).

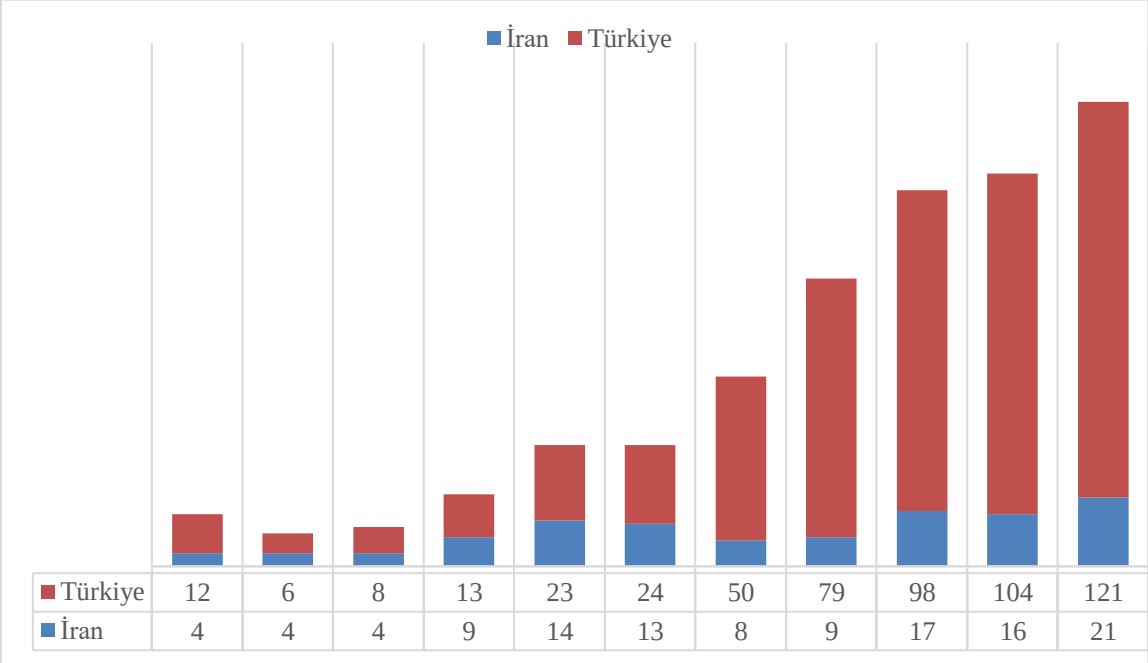
Türkiye ve İran'da kadınların seçme ve seçilme hakkı, her iki ülkede de hukuki açıdan büyük öneme sahiptir. Ancak, bu hakların uygulanışı ve kapsamı iki ülkenin kültürel, toplumsal ve hukuki faktörlerinden kaynaklanan farklılıklar içermektedir. Bu çerçevede, siyasal katılım yalnızca seçme ve seçilme hakkı bağlamında değil, aynı zamanda siyasal temsil ve karar alma mekanizmalarındaki varlıkları açısından değerlendirildiğinde, kadınların siyasetteki yerinin toplumsal cinsiyet eşitliğinden hâlâ her iki ülke acısından da oldukça uzak olduğu görülmektedir (Karakoç & Çakır, 2024, s. 765).

Türkiye Cumhuriyeti'nde kadınlara seçme seçilme hakkı aşamalı bir şekilde verilmiştir. İlk olarak 1930 yılında belediye seçimlerinde, 1933 yılında muhtarlık seçimlerinde ve 1934 yılında ise milletvekili seçme seçilme hakkı tanınmıştır (Özer, 2013, ss. 141-147). Bu bağlamda, 1982 Anayasası'nın siyasi haklar ve ödevler başlığı altında; vatandaşların kanunda gösterilen gerekli şartlara uygun olarak, kadın ve erkek ayrımı yapmadan, 18 yaşını dolduran her bireye seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma, referanduma katılma hakkı tanınmış ve anayasal güvence altına alınmıştır (T.C. Anayasası, 1982, md.67). Bu durum, Türkiye'de kadınların siyasette etkin bir şekilde temsil edilmelerinin önündeki anayasal engellerin ortadan kalktığını göstermektedir.

İran İslam Cumhuriyeti'nde ise, kadınlara seçme ve seçilme hakkı, 1963 yılında verilmiştir. Ancak, günümüz İran Anayasasında bu hak doğrudan düzenlenmemiştir. Anayasada yer alan 6. fasıl, 62. maddesinde, Yasama Gücü başlığı altında, Milli Şura Meclisi'nin halk tarafından seçileceği ve seçmenle ilgili şartların kanunlarla belirleneceği ifade edilmiştir. İran'daki toplumsal ve dini normlar, kadınların siyasal alanda etkin temsilini sınırlandıran bir çerçeve oluşturmuştur (Sanasarian, 2005, s. 129). Öte yandan, İran'da ilk yerel seçimlerde önemli bir oranda kadın aday katılmıştır. 1980'lerin sonlarından itibaren bazı kadınlar, belediye meclislerinde ve alt düzey bürokratik görevlere seçilmişlerdir. İran'da İslam devriminin gerçekleştirilmesinden bu yana ilk kez Sava kentinde, Mehri Heraylu kadın belediye başkanı seçilmiştir (İran'da ilk kadın belediye başkanı, 2004). Bu iki ülkedeki durum, kadınların seçme ve seçilme haklarının temelleri bakımından farklılık arz etmekle birlikte, uygulamada karşılaşılan zorluklar ve engeller benzerlikler içermektedir. Türkiye, anayasal anlamda kadınlara eşit fırsatlar sağlarken, kültürel ve toplumsal normlar siyasetteki temsili engellerken; İran'da ise dini kurallar ve toplumsal yapılar kadınların siyasi temsili konusunda kısıtlamalara neden olmaktadır.

Günümüz dünyasında, demokrasinin gereği olan eşit temsil ve katılım, cinsiyete dayalı ayrımın en net yaşandığı alanlardan biri olmuştur. Karar alma sürecinde, ülke nüfusunun yarısına denk gelen kadınların temsil oranları genellikle yeterli düzeye ulaşamamış ve bu durum, erkek egemen toplumların ataerkil yapılarından kaynaklanmıştır (Erzen, 2019, ss. 24-25). Bu bağlamda, Türkiye'de kadınların siyasal hayata katılım düzeyi İran İslam Cumhuriyetine kıyasla daha iyi durumdadır. Türk kadınları, ilk oylarını 1935 yılında kullanmışken, İranlı kadınlar 1965 yılında oy kullanma hakkına sahip olmuşlardır. İran İslam Cumhuriyetinde kadınlar, siyasal sistemin dışında bırakılmış ve erkeklerin siyasi katılım düzeyine öncelik verilmiştir. Bu bağlamda, İran'da kadınların yasama ve yürütme sistemlerine katılım düzeyleri, Türkiye'ye göre oldukça düşüktür (Hatemi, 2019, s.6).

Türkiye'de yapılan son secim sonrasında kadınların siyasetteki temsil oranı Cumhuriyet tarihinin en üst seviyesine ulaşmış ve 121 kadın milletvekili parlamentoda temsil hakkı kazanmıştır (Uslu, 2023). İran İslam Cumhuriyeti'nde ise, 2024 yılı Mart ayında yapılan İslam Şura Meclisi ve Uzmanlar Meclisi seçimlerine Cumhuriyet tarihinin en düşük katılım düzeyi kaydedilmiş ve yalnızca 17 kadın siyasal temsil hakkı kazanabilmiştir (Uzun Teker, 2024).

Türkiye	12	6	8	13	23	24	50	79	98	104	121
İran	4	4	4	9	14	13	8	9	17	16	21

Şekil 5.1. Türkiye ve İran İslam Cumhuriyeti'nde Yıllara Göre Kadın Milletvekili Sayısının Değişimi (Kaynak: TBMM, 2024), (Bianet, 2016)

Kadınların parlamentodaki temsiline dair veriler, Türkiye ile İran arasında dikkat çekici bir farklılık ortaya koymaktadır; Şekil 5.1 bu farkı açıkça yansıtmaktadır. Bu, çerçevede

Türkiye'deki kadın milletvekili sayısı, yıllara göre belirgin bir artış gösterirken, İran İslam Cumhuriyeti'nde kadın milletvekili sayısı sınırlı kalmıştır. Türkiye'deki reformlar ve hukuki düzenlemeler ile kadınların siyasal temsil oranı yükselirken, öte yandan İran'da dini, yasal ve kültürel engeller nedeniyle siyasal temsil oranı istenilen seviyeye ulaşmamıştır. Her iki ülkede de grafik verileri incelendiğinde kadın milletvekili sayısında zaman içinde belirgin değişimler yaşandığı görülmektedir. Türkiye'de, özellikle 2000'li yıllardan itibaren kadın milletvekili sayısında düzenli bir artış yaşanmış ve 2009'dan itibaren bu artış hızlanmıştır. İran'da ise kadın milletvekili sayısındaki artış daha sınırlıdır ve dalgalı bir seyir izlemektedir. İran'daki siyasi ortamda kadınların parlamentodaki temsili, toplumsal ve kültürel kısıtlamalar nedeniyle daha düşük kalmıştır.

Dünya genelinde siyasette kadın temsilcilerin yer alması hedeflenen ortalamanın gerisindedir. Bu bağlamda, Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu'na göre dünyada 134 yıl sonra parlamentodaki kadınların ve erkeklerin eşit temsil edilebileceği vurgulanmıştır (Pehlivan, 2024). Aynı raporda İran ve Türkiye özelinde siyasal katılım düzeyi gelişmiş ülkelerin göre oldukça gerisinde olduğu gözlemlenmiş ve Türkiye 114.sırada yer alırken İran 143.sırada yer almıştır (Global Gender Gap Report 2023, s. 17). Bu veriler her iki ülkede de demokrasinin temel ilkelerinden biri olan kadın-erkek eşitliğinin siyasal alanda da sağlanamadığını ve özellikle kadınların temsil ve katılım düzeyinin halen düşük olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik küresel hedeflere ulaşmada kat edilmesi gereken önemli bir mesafenin bulunduğunu göstermektedir (Çelik, 2009, s. 20).

Birleşmiş Milletler Kadın Birimi ve Parlamentolar Arası Birlik tarafından 2005 yılından bu yana hazırlanan haritalarda, dünya genelindeki siyasi lider rolündeki kadınların oranı, ulusal parlamentolardaki kadın politikacıların oranı ve karar alma mekanizmalarında kadın temsili oranlarına yer verilmiştir. Yayımlanan verilere göre dünya genelinde daha fazla kadın karar alma sürecine katılmış olsa da toplumsal cinsiyet eşitliği hala sağlanamamıştır. Ayrıca UN Women İcra Direktörü Sima Bahous, kadınların devlet ya da hükümet başkanlığı kademelerinde yeterli seviyede temsil edilmediklerini belirterek, "Bakanlıkların dörtte birinden daha azında kadınlar bulunurken, ekonomi, savunma ve enerji gibi bakanlıklarda erkeklerin hakimiyeti devam ediyor. Tam demokrasi, ancak kadınların eşit katılımı ile gerçekleşebilir" demiştir (Küresel 'Siyasette Kadın 2023' haritası ne söylüyor?, 2023). 2023 yılında yayımlanan Siyasette Kadınlar: 2023 yılı raporunun dünya ülkeleri veri endeksleri

aşağıdaki tabloda yer almaktadır (Facts and figures: Women's leadership and political participation, 2024).

Tablo 5.2. UN Women Verilerine Göre Dünyada Kadın Temsili

Parlamentoda Kadınların Dünya Ortalaması	%26,5
Kadın Milletvekili Oranı	%26,5
Kadın Bakan Oranı	%22,8
Devlet Başkanı Kadın Olan Ülkeler	%11,3
Hükümet Başkanı Kadın Olan Ülkeler	%9,8
Kadın Meclis Başkanları	%22,7

(Kaynak: UN Women)

Siyasette Kadınlar: 2023 yılı raporunda, Türkiye ve İran'ın siyasal temsilde kadınların katılım düzeyine ilişkin veriler de yer almaktadır. Türkiye 132.sırada yer alırken, İran 178. sırada yer almıştır. Türkiye Meclisi'nde toplam üye içerisinde kadın milletvekillerinin oranı %17,4 iken İran İslam Cumhuriyeti'nde kadınların parlamentoda temsil oranı %5,6 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, rapora göre hem İran hem de Türkiye de meclis başkanı olarak hiçbir kadın görev alamamıştır (KARAR, 2023). Bu bulgular, kadınların siyasal hayata katılımının yalnızca bir devlet politikası meselesi değil, aynı zamanda kültürel, toplumsal ve ekonomik dinamiklerin de etkilediği çok yönlü bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır.

Her iki ülkede de kadınların siyasal süreçlere katılımını engelleyen başlıca etmenler; geleneksel cinsiyet rolleri, ataerkil yapılar, toplumun kadın algısı, gelenekler, kadınların siyasi kurumlara gelme ihtimalinin düşük olması ve sosyoekonomik faktörler yer almaktadır (İffeti, 1995, s.157). Özellikle kadınlar, toplumsal yaşamdan soyutlanarak özel alana hapsedilmiş ve geleneksel rollerinin yanı sıra siyasal yaşama katılımları büyük ölçüde engellenmiştir. Şeriat kurallarına dayalı hukuki düzenlemelerle kadınların siyasal haklarını sınırlandırmış ve bu alanda erkek egemen bir yapı oluşturmuştur (El-Hilo, 2020, s. 166). Bu bağlamda, İran'da kadınlar genellikle yalnızca erkeklerin belirlediği sınırlar içinde hareket eder hale gelmiş ve karar alma süreçlerinden dışlanmışlardır (Kar, 1997, ss.246-247).

Sonuç olarak, her iki ülkede de siyasal katılım düzeyi, cinsiyete dayalı ayrım ile pekiştirilmiştir. Türkiye'de kadınların siyasal hakları zaman içinde hukuki olarak genişletilmiş olsa da toplumsal cinsiyet rolleri ve geleneksel değerler, kadınların siyasal temsilde daha fazla yer almasını engellemiştir. İran ise, özellikle Şeriat kuralları ve dini düzenlemelerle, kadınların siyasal süreçlerde etkin rol almasını sınırlandırılmıştır. Hem kültürel hem de hukuki engeller, kadınların siyasal hayatın içinde daha eşit bir şekilde yer almalarını engellemiş ve cinsiyet temelli ayrımlar her iki ülkede de devam etmiştir (Gökçimen, 2008, ss. 41-42).

5.3.3. Kadınların Siyasi Partilerde Temsili

Kadınların siyasal temsiline dair bir diğer önemli gösterge ise siyasi partilerdeki kadın oranıdır (Gülşen & Karabağ, 2021, s. 17). Demokratik siyasal sistemlerde meclis üyeleri birden çok siyasi partinin eşit şartlarla katıldıkları seçimler sonucu belirlenmektedir (Altındal, 2007, s. 71). Bu bağlamda siyasal partiler, kadınların siyasal kararlara eşit düzeyde katılabilmelerini etkileyen en temel aktörlerdendir (Türkiye'de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Siyasal Kararlara Katılımda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması, 2018, s. 77). Bu bağlamda, e siyasi partiler, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında kadınların erkeklerle eşit düzeylerde katılımını sağlamak amacıyla cinsiyet kotası uygulamalarına başvurmaktadırlar (Karakoç & Çakır, 2024, s. 764).

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 26.maddesinde, "Partiler, dernekler, siyasi veya mesleki kuruluşlar, İslami kuruluşlar veya tanınmış dini azınlıklar bağımsızlık, hürriyet, milli birlik ve İslami ölçüler ilkelerini ve İslam Cumhuriyeti esasını ihlal etmedikleri sürece serbesttir" hükmü ile siyasi parti kurma şartlara yer verilmiştir (İran Anayasası, 1979, md.26). Bu bağlamda, İran Anayasasında siyasi partilerin İslami ilkelere göre faaliyet gösterebileceği vurgulanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 68.maddesinde ise; "Vatandaşlar, siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden ayrılma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için on sekiz yaşını doldurmuş olmak gerekir. Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır" ifadesine yer vermiştir (T.C. Anayasası, 1979, md.68). Ayrıca, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda, "siyasal partilerin, herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu prensibine aykırı amaç güdemeyeceği" maddesiyle cinsiyet

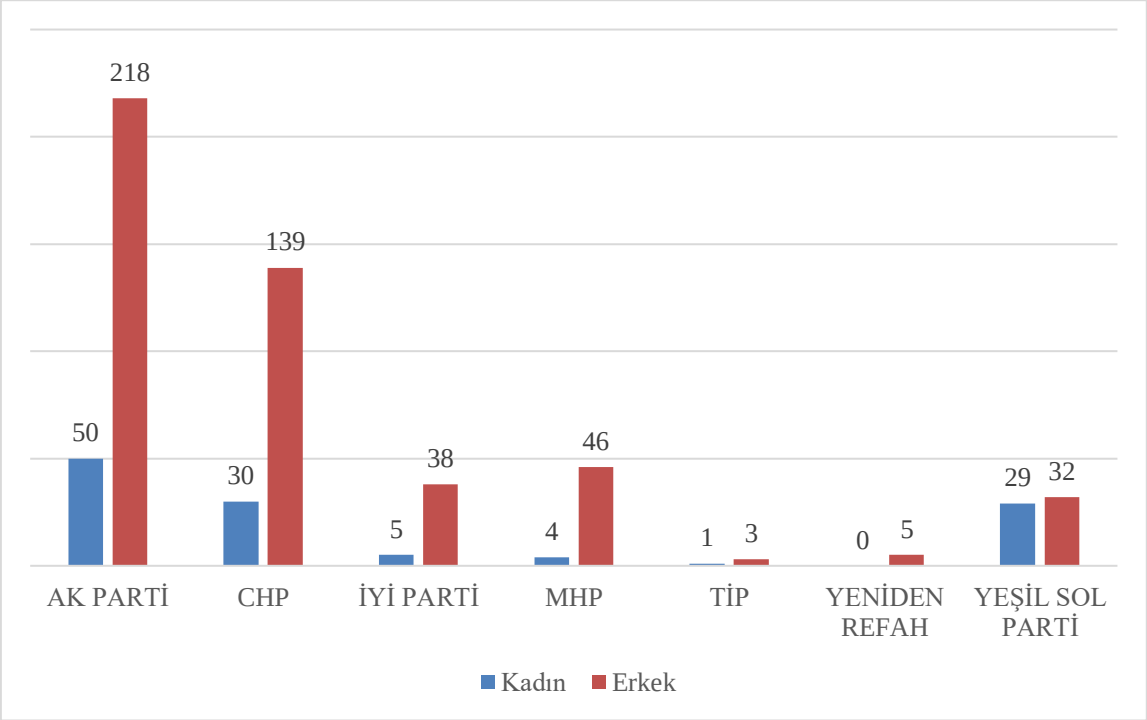
ayrımcılığına yönelik parti çalışmaları engellenmiş ve siyasi partilerde kadınların katılımını hukuki düvence altına alınmıştır (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2022, s. 62). Bu doğrultuda, Türkiye'de, hukuki düzenlemeler çerçevesinde kadınların siyasete katılımı teşvik edilmiştir.

Türkiye ve İran'da siyasi parti kurma hakkı serbest bırakılmış ve cinsiyete dayalı bir ayrım yapılmamıştır. Ancak, Türkiye ve İran'da, kadınların siyasetteki temsili, çeşitli toplumsal ve kültürel faktörler tarafından şekillenmektedir. Bu bağlamda, İran İslam Cumhuriyeti'nde, İslam Devrimi Kadınlar Derneği, Zeynap Derneği ve Reformist Kadınlar Partisi gibi kadınların liderliğinde oluşturulan 9 parti bulunmasına rağmen, Türkiye'de tamamı kadınlardan oluşan herhangi bir siyasi parti bulunmamaktadır (Women in Iran, 2016). Ancak Türkiye'de siyasi parti yapılanmaları içerisinde genel başkanlık, merkez yönetim kurulları, başkanlık divanı, disiplin kurulları, parti içi demokrasi hakem kurulları, parti meclis üyeleri gibi birçok üst düzey kademede kadın temsilcilere yer verilmiştir (Gülşen & Karabağ, 2021, s. 18). İran İslam Cumhuriyeti'nde partili sistem bulunmadığı için meclis seçimlerine adaylar bağımsız şekilde başvuru yapmaktadırlar (Koç vd., 2020, ss. 6-7). Bu bağlamda, İran İslam Cumhuriyeti'nde 12.dönem milletvekili genel seçimlerinde 290 sandalye için 15 bin aday başvurmuş ve toplam adayların %12'sini kadın adaylar oluşturmuştur (Mehri, 2024). Öte yandan, Türkiye'de siyasi partiler içinde kadınların katılımı artmış ve 28.dönem milletvekili seçimlerinde, siyasi partiler %25,1 oranında kadın aday gösterilmiştir (14 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanı ve 25. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri İstatistikleri, 2023).

Seçimlere katılan kadın aday sayıları incelendiğinde, her iki ülkede de cinsiyete dayalı ayrımın belirgin bir şekilde varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Buna ek olarak, her iki ülkenin siyasi partilerinin genel yapısı incelendiğinde, erkek egemenliğinin baskın olduğu açıkça gözlemlenmektedir. Özellikle, Türkiye'de siyaseti erkek yapar kadın sadece erkeğe yardımcı olur anlayışı hakım olmuştur (Altındal, 2007, s. 105). İran'da ise, kadınların yeri ev yaşamıyla sınırlandırılmış ve toplumsal normlar doğrultusunda, kadınların siyasal yaşamdaki rolleri büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. İranlı kadınlar, daha çok eş ve anne rolleriyle tanımlanarak, siyasal karar alma süreçlerinin dışında bırakılmışlardır. Bu durum, kadın haklarına indirgemeci bir yaklaşımın İran toplumunda hâkim olduğunun bir yansımasıdır (Dokesh, 2021, ss. 57-58). Sonuç olarak, Türkiye ve İran arasında kadınların siyasete katılım oranları açısından önemli farklar bulunsa da her iki ülkenin de kadınların siyasal temsili açısından kat etmesi gereken uzun bir yol olduğu açıktır.

Tüm bu bilgiler ışığında, dünya genelinde kadınların toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak toplumda edindikleri konum değerlendirildiğinde, erkeklere kıyasla daha dezavantajlı bir pozisyonda yer aldıkları görülmektedir. Siyasal alanda kadınların temsili ve karar alma mekanizmalarındaki yeri, birçok ülkede hâlâ istenen düzeyde değildir. Özellikle siyasi partiler gibi demokrasilerin temel yapı taşları olan kurumlar içerisinde kadınların varlığı sınırlı kalmakta, kadınlar çoğunlukla partilerin merkez karar mekanizmalarına dahil olamamakta ya da "kadın kolları" gibi ikincil alanlara yönlendirilmektedir (Karakoç & Çakır, 2024, s. 765). Bu durum, kadınların siyasete aktif ve eşit katılımı önünde yapısal bir engel oluşturmaktadır.

Günümüz demokrasilerinde önemli bir rol üstlenen siyasi partiler bağlamında değerlendirildiğinde, gerek Türkiye'de gerekse İran'da kadınların partilere katılımı noktasında eşitlikçi bir yapıdan söz etmek güçtür. Bu bağlamda, her iki ülkede de siyasi partilerin, siyaset ve demokrasi alanında toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı politikalar geliştirmesi önem arz etmektedir.

Şekil 5.2. 28.Dönem Seçilen Milletvekillerinin Siyasi Partilere Göre Cinsiyet Dağılımı (14 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanı ve 25. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri İstatistikleri, 2023), (Mehri, 2024).

Şekil 5.2'ye göre; Türkiye'deki siyasi partilerde kadın milletvekili temsili konusunda büyük bir eşitsizliğin varlığı gözlemlenmektedir. Bu durum, siyasi partilerin içyapılarındaki cinsiyet dengesizliğini ve kadınların siyasetteki rolünün hala sınırlı olduğunu gözler önüne

sermektedir. Ancak, Türkiye'de iktidar partisi Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), toplumsal cinsiyet eşitliği hedefi doğrultusunda çeşitli yasal düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Öte yandan, başta Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) olmak üzere muhalefet partileri ise parti içi gönüllü cinsiyet kotası uygulamalarıyla kadın temsilini artırmaya yönelik adımlar atmaktadır. Bu durum, hem iktidar hem de muhalefet partilerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı sağlamaya yönelik pozitif tutumlarını ortaya koymaktadır (Karakoç & Çakır, 2024, s. 770). İran'da ise bu eşitsizlik daha derin boyutlardadır. İran'daki siyasi partilerde kadın temsili oranının Türkiye'ye kıyasla çok daha düşük ve sınırlıdır.

5.4. İran ve Türkiye: Eğitim Hakkı ve Kadın

İran ve Türkiye, kadınların eğitim hakkı konusunda belirli benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir. Her iki ülke de kadınların eğitime katılımını bir hak olarak kabul etmekle birlikte, eğitim sistemleri birbirlerinden farklılık göstermektedir.

Eğitim; toplumsal ve bireysel değişimin temel aracı ve cinsiyetler arasındaki eşitsizlikleri en aza indirebilecek en önemli faktördür. Kadınların toplumsal hayatta etkin bir şekilde katılımı her düzeyde eğitim imkânlarından ve fırsatlarından eşit bir şekilde yararlanmasıyla mümkündür. CEDAW'ın 10. maddesinde, eğitim hakkını düzenlenmiş ve taraf devletlere kadınların eğitimde erkeklerle eşit haklara sahip olmalarını sağlamak için ayrımcılığı önleyen bütün önlemleri alma yükümlülüğü getirmiştir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2022, s. 21). Ayrıca, bir toplumun refah seviyesinin yükselmesi o toplumda yaşayan insanların eğitim seviyeleri ile ölçülmektedir. Bu bağlamda, ülke nüfusunun yarsını oluşturan kadınların eğitim seviyeleri var oldukları toplumların refah seviyesi için oldukça önem arz etmektedir (Öztürk, 2020, s. 33). Sonuç olarak, eğitim hakkı kadınların işgücüne katılımlarını ve çalışma yaşamındaki konumlarını belirlemede çok önemli bir yere sahip olduğu gibi kadınların toplumsal hayatta ikincil konumdan kurtaran ve bireysel özgürlüğü sağlayan en önemli ögedir (Dirik, 2016, s. 33).

Eğitim, kadınların toplumsal hayata katılımını, ekonomik güçlerini artırmalarını ve toplumsal eşitliğin sağlanmasını amaçlamaktadır. Hem İran hem de Türkiye, kadınların eğitim hakkına sahip oldukları bir sistem geliştirmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'de eğitim hakkı, Anayasa'nın 42. ve 130. maddeleri ile güvence altına alınmıştır. Anayasa'nın 42. maddesinde "eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi" başlığı altında şu ifadelere yer verilmiştir:

> Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve

> inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz. Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz. İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır (T.C. Anayasası, 1982, md.42).

Bu düzenleme, Türkiye'de eğitim hakkının bütün Türk vatandaşlarına erişilebilir olmasını ifade etmektedir. Ayrıca, yükseköğretim kurumlarının çağdaş esaslara dayalı olarak toplumun ihtiyaç duyduğu insan gücünü yetiştirmek amacıyla, bilimsel özerkliğe sahip yapılar şeklinde devlet tarafından kurulması öngörülmüştür. Kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın herkesin yükseköğretime katılma hakkına sahip olması, eğitimin toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde yapılandırıldığını göstermektedir. Bu çerçevede eğitim hakkı, yalnızca bireysel bir hak değil, aynı zamanda devletin denetleme ve yönlendirme yükümlülüğünü de içeren toplumsal bir sorumluluk olarak değerlendirilmiştir (T.C. Anayasası, 1982, md.130). Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 4. maddesinde ise, eğitim kurumlarının dil, ırk, cinsiyet ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açık olduğunu, 8. maddesi ise eğitimde kadın erkek herkese fırsat ve imkan eşitliği sağlanmasının esas alındığını vurgulamıştır (Öztürk, 2020, s. 177). Sonuç olarak Türkiye, yasal düzenlemeler ile kadınlar dahil olmak üzere tüm vatandaşların eğitim hakkını hukuki güvence altına alarak, fırsat eşitliğini sağlamıştır.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, eğitim hakkını temel bir hak olarak belirlemiş ve bu alandaki devletin sorumluluklarını açıkça tanımlamıştır. Bu bağlamda, Anayasa'nın 3. maddesinde, "Her düzeyde herkese parasız öğrenim, eğitim ve beden eğitimi ile yükseköğrenim imkânlarının yaygınlaştırılması" ifadesi devletin ulaşması gereken hedefler arasında sayılmıştır (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 1979, md.3). Buna ek olarak, 30.madde de "Devlet, eğitim ve öğretim imkânlarını parasız olarak ve orta öğrenim döneminin sonuna kadar bütün millet için sağlamakla ve yüksek öğrenim imkanlarını ülkenin kendi yeterliliği sınırına kadar geliştirmekle ödevlidir" ifadeleriyle, eğitim hakkı anayasal bir hak olarak güvence altına alınmıştır (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 1979, md.30). Ancak, İranlı kadınların eğitim hakkı, toplumsal normlar, aile yapısı ve kültürel baskılar ile kısıtlanmıştır.

Türkler, Orta Asya'dan itibaren kadınlara eğitim alanında erkeklerle eşit haklar tanımış ve kadınlar da erkeklerle aynı eğitimi alma imkânına sahip olmuştur. Ancak Osmanlı dönemine

gelindiğinde bu durum değişmiş, kadınların eğitimi yalnızca temel din bilgisi dersleriyle ve sübyan okullarıyla sınırlı kalmıştır (Öztürk, 2020, ss. 20-24). Tanzimat Döneminin yenikleriyle birlikte eğitim alanında kadınlar etkili olmaya başlamışlardır (Kurnaz, 1991, s. 4). İkinci Meşrutiyet Döneminde, kız çocuklarının eğitime erişimi artırılmış ve özellikle ebelik gibi mesleklerde kadın istihdamının önü açılmıştır. 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi ile kız çocuklarının ilkokul eğitimi zorunlu hale getirilmiştir (Bingöl, 2014, s. 111). Bu ilerlemeler, Cumhuriyet Döneminde kadınların eğitim alanında elde ettiği hakların sağlam bir zemin üzerinde gelişmesini sağlamıştır.

Cumhuriyet'in ilanı ardından Atatürk, Türk gençlerinin ilim irfan sahibi bireyler olarak yetişmesinin önemine vurgu yapmış, bunun ancak okumak, çok çalışmak ve iyi bir eğitimle mümkün olacağını vurgulamıştır (Öztürk, 2020, s. 66). Atatürk:

> Büyük davamız en medeni gönençli bir millet olarak varlığımızı yükseltmektedir. Bu, büyük Türk milletinin idealidir. Bunda başarı ancak süreli bir planla ve rasyonel tarzda çalışmakla elde edilebilir. Bu sebeple okuma-yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak; memleketin büyük kalkınma savaşının istediği teknik elemanları yetiştirmek, memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak fert ve kurumlan yaratmak esastır ifadesi ile eğitim öğretimin öneminden bahsetmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı, 1963, s. 256).

Harf İnkılabı ve Millet Mekteplerinin açılması gibi reformlarla eğitim öğretim süreçleri daha erişilebilir hale gelmiş ve bu sayede kadınların okuryazarlık oranı belirgin bir şekilde artmıştır. Özellikle, Harf İnkılabı ile Türk alfabesinin sadeleştirilmesi kadınların eğitime katılımını teşvik etmiş ve okuryazar bir toplum inşa etme yolunda önemli bir araç olmuştur (Aydın, 2015, s. 92).

Günümüz Türkiye'sinde eğitimin gelişmesi ve yaygınlaşması, demokrasinin daha geniş kitlelerce benimsenmesi için önemli adımlar atılmıştır. Bu bağlamda ülke genelinde kütüphane sayısı artırılmış, e-içerikler hazırlanmış, "FATİH Projesi" kapsamında tüm sınıflara akıllı tahtalar yerleştirilmiş ve tüm öğrencilere tabletler dağıtılmıştır. Ayrıca üniversite sayısı arttırılmış, yükseköğretime giriş için kullanılan baraj puanı kaldırılmış ve yükseköğretime ayrılan kontenjanlar arttırılarak eğitim hakkının sınırları genişletilmiştir (Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, 2013, ss. 108-113). Bu reformlar, Türk eğitim sisteminin tüm bireyler için daha kapsayıcı hale gelmesine katkı sağlamıştır.

İran İslam Cumhuriyeti'nde ise, eğitim hakkı kadınların mücadele alanlarından biri olmuştur. Kaçarlar döneminde reformcu kadınlar; bilinçli ve eğitimli bir nesil yetiştirmek amacıyla eğitim hakkı talep etmişler ve bu yönde eylemler yapmışlardır. İlk kız okulu, 1906 yılında kadınların eğitim görebileceği ilkokul devletin desteği olmadan açılmıştır. İran'da devlet desteğiyle ilk kez 1918 yılında kız çocukları için okul açılmıştır (Üşür, 1991, ss. 178-179). Rıza Şah döneminde, laiklik temelinde toplum yeniden inşa edilmiş ve eğitim kurumları Batı eğitim modeli ile yeniden düzenlenmiştir (Aşıkkutlu, 2011, s. 25). Kadınlar bu dönemde eğitim fırsatı elde etmişler ve çağdaş düzeni yakalamışlardır. 1936 yılında ise sadece kızlar için açılan okullar milli eğitim sistemine dahil edilerek karma eğitime geçilmiştir (Najmabadi, 2005, s. 202). Ancak İslam devri ile geleneksel modele tekrardan geçilmiş ve İslami ölçüler ile toplumsal hayat tekrardan şekillendirilmiştir (Freidell, 1994, ss. 86-88).

Devrim sonrasında eğitimin İslami ilkelere göre yeniden düzenlemesiyle birlikte cinsiyet eşitsizliği pekiştirilmiş ve kız-erkek öğrencilerin ortak eğitim görmesi yasaklanmıştır. Bu bağlamda, karma eğitim yasaklanmış, kadın ve erkekler için ayrı eğitim politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Devrim sonrasındaki dönemde, Kültür Devrimi Yüce Konseyi tarafından onaylanan "Ülkenin Kültürel Politikası" ilkelerinin 18. maddesinde Müslüman kadınların anne olarak statüsünü ve gerçek kişiliğini güçlendirmeyi vurgulamış; kadınlar için temel görevin, gelecek nesillerin eğitimciliğini üstlenmek olduğu belirtilmiştir (Freidell, 1994, ss. 86-88).

1989 yılında, Kültür Devrimi Yüksek Konseyi tarafından, kız öğrencilerin İslami standartlara uygun şekilde eğitim almalarını düzenleyen karar onaylanmıştır. Bu karar ile kadınların bazı alanlarda eğitim almaları yasaklanmış ve kadınların hangi bölümlerde eğitim alabileceği belirlemek için bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyonda kızlar için kısıtlanması gerektiği düşünülen bölümler tespit edilmiştir. Bu komisyonun çalışmaları sonucunda kadınlar birçok akademik alanlardan mahrum kalmışlardır (Dokesh, 2021, ss. 60-61). Eski İran'da ilk üniversite M.Ö. üçüncü yüzyılda kurulmuş olmasına rağmen, İran'da çağdaş üniversite kurumsallaşması uzun bir geçmişe sahip değildir. Bu bağlamda İran'da modern anlamdaki ilk üniversite 1934 yılında kurulan Tahran Üniversitesidir (Arasteh, 1962, s. 87). Ayrıca, İran İslam Cumhuriyetinde Şeriat Kuralları gereği İngiliz edebiyatı, İngilizce tercümanlık, otel işletmeciliği, arkeoloji, işletme, bilgisayar bilimi, nükleer fizik, elektrik ve endüstri mühendislik gibi mesleklerin aralarında bulunduğu 77 lisans bölümü sadece erkek öğrencilere açılmış ve bu bölümlerde kadınların eğitim görmesi yasaklanmıştır

(İranlı kadınlara eğitim yasağı, 2012). Ayrıca, İran'da, erkek öğrencilere yurt dışında eğitim görme hakkı verilirken kız öğrencilerin yurtdışında lisans ve lisansüstü derecelere gönderilmeleri için baba veya eş rızası şartı aranmıştır (Yurtdışına Öğrenci Gönderme Yasası, 2012).

Günümüz İran'ında kadınların eğitim seviyesi oldukça yüksektir. Ancak, eğitim hayatlarını tamamlayan kız öğrenciler iş hayatına girmekte zorlanmaktadırlar (Moein, 2020, s. 35). İran'ında, günümüz eğitim sistemi İslami değerleri kapsayacak şekilde ilkokul altı, ortaokul üç ve lise dört yıl olarak eğitim vermektedir. Ülkede genel okuma oranı %87'dir. Bu oran kadınlarda %84 iken erkeklerde %93'dür. Bu bağlamda İran İslam Cumhuriyeti'nde kadın okuryazarlığı erkeklere oranla daha düşüktür (Iran, Islamic Rep.). Bu veriler ışığında, İran İslam Cumhuriyeti'nde kadın okuryazarlığı, erkeklere kıyasla daha düşüktür. Türkiye Cumhuriyeti'nde ise okuryazarlık oranı %97,6 olarak hesaplanmıştır. Bu oran kadınlarda %96 iken erkeklerde 99,2'dir (TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri, 2023). Eğitim için yapılan devlet harcamaları, bir ülkenin eğitim sistemine ayırdığı kaynakların ve bu alana verdiği önemin önemli bir göstergesidir. Bu bağlamda, Türkiye'de eğitim için yapılan devlet harcamaları toplam GSYİH %2,6 iken İran İslam Cumhuriyeti'nde %2,9 olarak hesaplanmıştır (Education Expenditure Statistics, 2022). Her iki ülkenin eğitim alanına ayırdığı paylar benzer olmakla birlikte İran'ın eğitim sektörüne Türkiye'ye göre biraz daha fazla bütçe ayırmıştır.

Tablo 5.3. Türkiye ve İran Okuryazarlık Oranı

	Erkek	**Kadın**	**Toplam**
İran	%93	%84	%87
Türkiye	%96	%99,2	%97,6

(Kaynak: (Iran, Islamic Rep.), (TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri, 2023)

İran ve Türkiye'nin eğitim sistemlerinde temel olarak herkesin eğitim hakkından yararlanması hedeflenmiş olsa da her iki ülkenin eğitim sistemlerinin temel amacı farklılık göstermektedir. Bu bağlamda İran İslam Cumhuriyeti'nde eğitimin temel amacı, Allah'a inan çocuklar yetiştirmek iken Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitimin temel amacı, eğitimde fırsat eşitliğini sağlayarak öğrencileri toplumsal yaşama hazırlayarak Atatürk

milliyetçiliğine bağlı, laik Türk genci yetiştirmektir. Türk eğitim sistemi laik bir zeminde otururken İran İslam Cumhuriyeti'nde eğitim Şiilik Mezhebi esasları ve Şeriat Kurallarına göre şekillenmiştir (Şahin & Kılıç, 2021, s. 337).

Türkiye karma eğitim yapısı varken İran'da yükseköğretim hariç kız erkek ayrı ayrı eğitim görmek zorundadır. Öyle ki, İran'da kız ve erkek çocuklar için ayrı ders kitapları basılmış ve kız öğrenciler için hazırlanan kitaplarda dikiş, örgü, yemek pişirme gibi anne, eş rolüne yönelik beceriler yer alırken erkek öğrenciler için hazırlanan kitaplarda mekanik, elektronik, marangozluk, sanayi gibi teknik alanlarda eğitim verilmesi amaçlanmıştır (Dokesh, 2021, s. 61). Bu durum hem eğitim hem de çalışma alanlarında kadınların ikinci plana atılarak toplumsal yaşama katılmasını engellemiştir.

Dünya Ekonomik Formu tarafından hazırlanan Küresel Cinsiyet Farkı 2024 raporunda eğitim durumu alanına İran 102.sırada yer alırken Türkiye 90.sırada yer almıştır. Bu sıralamalar, her iki ülkenin de kadınların eğitim hakkına erişimde hala önemli zorluklarla karşı karşıya olduğunu ortaya koymaktadır (Küresel Cinsiyet Farkı, 2024).

Her iki ülkede de eğitim ücretsiz ve devlet tarafından finanse edilse de, eğitimde fırsat eşitliğine erişimde belirgin farklılıklar bulunmaktadır (Arslan, 2018, ss. 61-62). İki ülkenin eğitim sistemindeki bir diğer farklılık ise kimlere yönelik olacağı konusudur. Türkiye'de dil, din ve cinsiyet ayrımı yapılmaksızın herkesin eğitim hakkı anayasal güvence altına alınmışken, İran'da eğitim hakkı cinsiyet temelli sınırlamalara tabi tutulmuş ve bazı bölümler için kadınlara yönelik kota uygulamaları getirilmiştir (Şahin & Kılıç, 2021). Ayrıca, her iki ülkede de düşük gelir seviyeleri, çocuk evlilikler, ataerkil yapı ve yetersiz okul araç-gereçler gibi sosyal faktörler kız çocuklarının erken yaşta eğitim hayatlarını sonlandırmalarına neden olmaktadır. Türkiye özelinde, kız çocuklarının erkek çocuklara göre dezavantajları coğrafi bölgeler açısından homojen dağılmamıştır. Doğu bölgesi ve kırsal alanlarda yaşayan kız öğrenciler için dezavantajlar daha da fazladır. (Eğitimde Fırsat Eşitsizliği: Türkiye Örneği, s.5-10). İran İslam Cumhuriyeti'nde ise, şehirlerde yaşayan kız çocukları kırsal kesimde yaşayan çocuklardan daha iyi eğitim alma fırsatına sahiptir (Servet, 2023).

Özetle, her iki ülkede eğitimde okullaşma ve okuma yazma oranı artarken, cinsiyet temelli eşitsizlikler hala önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Hem İran'da hem de Türkiye'de, kız çocuklarının eğitimi üzerinde cinsiyet ayrımı, sosyoekonomik durum ve

coğrafi koşullar gibi pek çok engel bulunmakta ve bu engellerin giderilmesi eğitim sisteminin gelişmesi için önemlidir.

5.5. İran ve Türkiye: Çalışma Hakkı ve Kadın

Kadınların ekonomik yaşama katılımı, toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendirmenin yanı sıra ülkelerin ekonomik kalkınmasını ve sürdürülebilirliğini sağlamada önemli bir rol oynar. Bu nedenle, kadınların işgücüne katılımı ve istihdam olanaklarının artırılması, hem ekonomik büyüme hem de toplumsal refah için vazgeçilmez bir hedef olarak karşımıza çıkmaktadır (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2022, s. 45). Dünyada aile harcamalarının sağlanması ve aile bireylerinin temel ihtiyaçlarını karşılamada tek kişinin gelirinin yeterli olmamasıyla birlikte kadın istihdamı artmıştır (Dokesh, 2021, s. 58). Bu durum, dünyada kadın ve erkeğe atfedilen toplumsal roller değişmeye başlamış, kadının ev içindeki mutlak sınırlandırılması ortadan kalkmasıyla birlikte kadınlar çalışma hayatında var olabilmişlerdir. Her ne kadar kadınlar çalışma hayatında yer bulabilseler de erkeklerden geri planda kalmışlar ve erkeklere kıyasla daha eşitsiz koşullarda çalışmaya devam etmiştirler (Çavuşoğlu, 2015, s. 13). Dünya ülkelerinde gelişmişlik düzeyini ölçen kriterlerden biri kadının çalışma hayatındaki yeri olmuştur. Bu doğrultuda, iş fırsatlarına erişim, ücret eşitliği ve çalışma koşulları gibi unsurlar, kadınların hem kamusal hem de özel alandaki yerini şekillendirmektedir (Hatemi, 2019, s. 4). Bu bağlamda, Türkiye ve İran'da kadınlara verilen çalışma hakkı ve kadın istihdamı irdelenecektir.

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, kadınların çalışma hakkı ve istihdamına yönelik önemli düzenlemeler içermektedir. Bu bağlamda, 49.maddede "çalışma herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır" ifadesi ile cinsiyete dayalı eşitsizlikleri engellemek istemiş ve gerekli tedbirleri devlet tarafından alınacağı düzenlenmiştir (T.C. Anayasası, 1982, md.49). Bu düzenleme, kadınların istihdama katılımını teşvik eden önemli bir anayasal ilkedir. Ayrıca, 18.maddesinde zorla çalıştırma yasağı düzenlenerek bireylerin çalışma özgürlüğü güvence altına alınmış ve 48.maddede "çalışma ve sözleşme hürriyeti düzenlenerek, "Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir" ifadesine yer verilmiştir (T.C. Anayasası, 1982, md.18-48). Bu maddeler, kadınların iş gücüne katılımını kolaylaştırmış ve korumuştur. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda kadınların

ekonomik yaşama katılımını teşvik edilmiş ve cinsiyete dayalı eşitsizlikleri önlemeye yönelik önemli bir çerçeve sunmuştur. Anayasa'nın 50. maddesinde ise "Kimse, yaşına cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılamaz. Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhiyetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar" ifadesi ile çalışma ve dinlenme hakkı düvence altına alınarak kadınların iş gücü piyasasında koruması hedeflemiştir (T.C. Anayasası, 1982, md.50). Ayrıca, Anayasada "ücret emeğin karşılığıdır" ilkesini vurgulayan düzenleme ile kadın ve erkek çalışanlar arasında gelirde adalet sağlanmasını amaçlanmış ve bu yönde devletin gerekli tedbirleri almakta yetkili olduğu vurgulamıştır (Kuyaksil, 2009, s. 346). Son olarak, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda çalışan ve işveren üyelerinin, cinsiyet ayrımına bakılmaksızın çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendika kurma hakkı verilmiştir. Ayrıca, çalışan ve işveren üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendika kurma hakkı verilmiş ve işçiler ve işverenler, karşılıklı olarak çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapma, lokavt ve grev hakkı tanınmıştır (T.C. Anayasası, 1982, md.66). Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, kadınların ekonomik yaşama katılımını teşvik eden güçlü bir hukuki zemin oluşturmuştur. Bu bağlamda, kadınların iş gücüne girişini kolaylaştırmak ve onların istihdamda karşılaşabileceği eşitsizlikleri gidermek amacıyla çeşitli düzenlemeler getirmiştir.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 28.maddesinde, "Herkes eğilimine göre olan ve İslam'a, kamu yararına ve başkalarının haklarına aykırı olmayan bir meslek seçilebilir. Devlet, toplumun çeşitli mesleklere olan ihtiyaçlarını göz önünde tutarak, her fert için çalışma imkânı ve meslek edinmek için eşit şartlar sağlar" ifadesine yer verilmiştir (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 1979, md.28). Bu bağlamda, bu madde ile meslek seçiminde bireyin özgürlüğünü sağlanmasını güvence altına alırken, seçilen mesleklerin İslam'a, toplumsal yarara ve başkalarının haklarına aykırı olmaması gerektiğini vurgulanmıştır. Ayrıca, 32.madde de "İhtiyaca uygun meslek sahibi olmak İranlı her fert ve ailenin hakkıdır" düzenlemesiyle bireylere çalışma hakkından yararlanmada herhangi bir ayrım gözetmemiş ve birey ya da ailenin, yaşamını sürdürebilmesi için bir meslek edinebilme hakkını anayasal güvence altına alınmıştır (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 1979, md.32).

Anayasada çalışma hakkı ile ilgili yer alan maddelerde herkes ve her fert gibi kavramların kullanılması, anayasal düzeyde cinsiyete dayalı herhangi bir ayrım yapılmadığına işaret etmektedir. Ayrıca, İran İslam Cumhuriyeti'nde devlet herkese meslek seçme hürriyeti

vermiş ve fertlerin belirli işlerde zorlanmasını önlemek için devlet etkin görevli kılmıştır (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 1979, md.43). Ancak, bu düzenlemelere rağmen, İran Medeni Kanunu'nun 1117. maddesi, erkeklere kadınların çalışma hakkını kısıtlama yetkisi tanımaktadır. Bu durum anayasal düzeyde tüm bireylere tanınan çalışma hakkı, kadınlar açısından erkeklerin onayına bırakılmıştır (İran Madeni Kanunu, 1928, md.1114-1117).

İran ve Türkiye'de yaşanan devrimler ve darbelerle birlikte toplumsal yapılar önemli değişimlere uğramıştır. Özellikle savaşlar sonucu erkeklerin cepheye gitmesi ve ekonomik sıkıntılar, kadınların istihdama katılımını teşvik etmiştir (Sancar, 2016, ss. 235-239). Her iki ülkede de yaşanan olaylar sonucunda çalışma alanları boş kalmış ve kadın istihdamına ihtiyaç artmıştır. Bu bağlamda kadınlar yıllardır dışlandığı özel ve kamu alanlarında çalışma hakkı elde etmişlerdir (Taş, 2022, s. 67). Bu bağlamda İran ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında toplum içerisinde birey olarak var olan herkese çalışma hakkı tanınmış ve bu konuda devlet tam yetkili olarak görevlendirilmiştir.

İran İslam Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında çalışma hakkı düzenlenmiş ve cinsiyete dayalı bir ayrımdan söz edilmemiştir. Bu bağlamda hem İran İslam Cumhuriyeti hem de Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında tüm bireylere çalışma hakkı tanınmıştır. Ancak, her iki ülkenin anayasal düzenlemelerinde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye, İran Anayasası'ndan farklı olarak sendika, grev, lokavt gibi haklar düzenlenerek hem işçiyi hem de işvereni korumak istenmiştir. Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda pozitif ayrımcılığa yer vererek kadınların çalışma alanları, çalışma şartları bakımından özel muamele edilmesi gerektiği de vurgulanmıştır. Ancak, İran İslam Cumhuriyeti'nde var olan geleneksel yapı ve cinsiyetçi bir bakış acısı çalışma alanına hâkim olmuştur. Bu durum, kadınların istihdama katılımları, meslek seçimleri ve iş imkânları geleneksel yapı tarafından şekillenmesine neden olmuştur (Hatemi, 2019, s. 5). İran'da kadınlar, annelik görevine engel olmadığı sürece çalışmasına izin verilmiştir. Bu bağlamda İran'da bir yandan kadınların çalışmasına izin verilirken bir yandan da kadınların çalışma alanına önemli sınırlamalar getirilmiştir (Sancar, 2016, ss. 235-239).

Türk kadını, ilk kez İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde kamu ve özel kuruluşlarda çalışma fırsatı elde etmiştir. Bu bağlamda, kadınlar ilk kez 1860'lı yıllarda Bursa İpek Fabrikası'nda çalışarak istihdam olanağına kavuşmuştur (Sencer, 1969, s. 93-94). Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Atatürk, toplumdaki ekonomik büyümenin sadece erkeklerle olamayacağının altını çizmiş ve kadınların etkin rol alması gerektiğini vurgulamıştır (Öztürk, 2020, s. 63).

Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde, çalışan kadınlara her ay toplam üç gün izin verilmesi, hamile olan kadınlara sekiz haftalık ücretli izin verilmesi kararları alınarak kadınların çalışma hayatına katılım düzeyi arttırılmak istenilmiştir (Önder, 2013 ss. 35-61).

1927 yılında ilk kez sanayi sayımı yapılmış ve işletmelerdeki kadın oranı %25 olarak hesaplanmıştır (Önder, 2013, s. 39). Türkiye Cumhuriyeti'nde günümüze kadar uzanan süreçte birçok hukuki düzenlemeler ile kadının çalışma hayatındaki konumu iyileştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda 1930 yılında yayımlanan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1936 yılında yayımlanan İş Kanunu, Genel Sağlık Yasası, İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ile Analık Sigortaları (doğum yardımı) Yasası gibi hukuki düzenlemeler çalışma hayatında kadınların yaşayabileceği sorunları önlemek, kadınlara çalışma hayatında imkân ve fırsatlar sunabilmeyi amaçlamıştır (Öztürk, 2020, ss. 63-64). Ayrıca, 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun'da yer alan evli olan kadınların çalışabilmeleri için eşlerinden izin alması zorunluluğu 1990 yılında Anayasa Mahkemesi'nce kaldırılmıştır (T.C Resmî Gazete, 1992, ss. 5-6). Bu değişiklikle birlikte kadınların çalışma hakları güçlendirilmiştir.

İran İslam Cumhuriyeti'nde ise, 1979 Devrimi öncesinde İranlı kentli kadınlar çalışma hayatına katılabilmişken, kırsal kesimde yaşayan kadınlar toplumsal gelişmelerden mahrum kalmışlardır (Freidell, 1994, ss. 86-88). Pehlevi Hanedanlığı döneminde, 1963 yılında kadınlara kamu kuruluşlarında çalışma hakkı verilmiş ve bu kadınların toplumsal yaşamda daha fazla yer edinmesini sağlamıştır (Vatandoust, 1985, s. 27). Ancak, İran Devrimi sonrasında kadınlar daha önceki yıllarda elde ettikleri hakları kaybetmişler ve İran'da kadınların iş gücüne katılımları, eşinin ya da babasının iznine bırakılmıştır. Bu çerçevede, Parlamento kadının çalışma saatini yarı zamanla kısıtlanmış ve işyerlerinde var olan kreşlerinde kapatılması emredilmiştir (Tulunay, 2006, ss. 56-58).

İslam Devrimi sonrasında "*cinslerin tecriti*" politikası uygulanmıştır. Bu politika ile kadınların çalışma hakkına önemli sınırlamalar getirilmiş ve kadınlara özgü yeni ücretli çalışma alanı oluşturulmuştur. Tecrit politikası, cinsiyete dayalı ayrımın toplumsal alanında derinleşmesine neden olmuş ve eğitim, sağlık gibi alanlarda zorunlu olarak kadın çalışan istihdam edilmiştir (Üşür, 1991, ss. 223-224). Bu bağlamda, İran'da toplumsal cinsiyet rollerinde kadınlar annelik ve eşlerine eşlik unvanları ile tanımlanırken, erkekler mesleklerindeki unvanları ile tanımlanmışlardır (Payne, 1997, s. 255). Bu durum, toplumda

kadınların ekonomik ve sosyal hayatta geri planda kalmalarına yol açmış ve kadınların sadece belirli alanlarda yer almalarına imkân sağlamıştır.

5.5.1. İş Kanunu'nda Kadın

İran ve Türkiye'de, kadınların çalışma hayatına katılabilmesi ve iş gücü piyasasında eşit haklar elde edebilmesi adına önemli hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda, her iki ülkenin İş Kanunları kapsamında, kadınların çalışma hakkı karşılaştırılacaktır.

Türkiye, kadınların çalışma hayatındaki sorunlarını gidermek ve istihdam oranını arttırmak amacıyla İş Kanunu'nu yürürlüğe konulmuştur. İş Kanunu, çalışan kadınlara önemli ve yeni haklar sunmuştur. Bu bağlamda Kanun'da "eşit işe eşit ücret" ilkesi benimsenmiş ve cinsiyete dayalı ayrımı önüne geçilmek istenilmiştir. İş Kanunu, cinsiyet temelli ayrımcılığı yasaklamış ve kadınların hamilelik veya doğum gibi durumlarla karşılaştıklarında iş sözleşmelerinin feshedilemeyeceğini açıkça belirtilmiştir (Ateş & Yavuz, 2017, ss. 28-47). İran İslam Cumhuriyeti'nde ise, İş Hukuku başlığında işçi ve işveren ilişkileri düzenlenmiştir. Bu bağlamda 38.madede "İşyerinde eşit şartlarda yapılan eşit işin karşılığı olarak kadın ve erkeğe eşit ücret ödenir. Ücretin belirlenmesinde yaş, cinsiyet, ırk, milliyet, siyasi ve dinî inançlara göre ayrımcılık yapılamaz" ifadesine yer vererek cinsiyete dayalı ayrımın yapılamayacağı vurgulanmıştır (İş Kanunu, 2003, md.38). Ayrıca, İş Hukuku'nun dördüncü bölümünde Kadınların Çalışma Koşulları başlığı düzenlenmiştir. Bu bağlamda 75.maddede kadınların tehlikeli ve ağır işlerde çalışmaları yasaklanmıştır (İş Kanunu, 2003, md.75).

Türkiye'de, çalışan kadın işçilerin doğumdan önce sekiz doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere toplam on altı hafta çalıştırılmayacağı vurgulanmıştır. Çoğul gebelikte ise artı iki hafta süre eklenmiştir (İş Kanunu, 2003, md.74). İran İslam Cumhuriyetinde ise, kadın işçilere doğum izni olarak 90 gün verilmiş ve çoğul gebelik halinde artı 14 gün izin verileceği düzenlenmiştir (The Labour Law of Islamic Republic of Iran, 1989). Bu farklılıklar, her iki ülkedeki doğum izni politikalarının benzer bir temele dayandığını, ancak süre bakımından küçük farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Türkiye'de daha kısa bir izin süresi sunulmasına karşın, İran'daki daha uzun izin süresi, özellikle çocuk bakımını üstlenen kadınlar için daha kapsamlı bir destek olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, Türkiye'de doğum sonrası analık hâli izninin bitiminden itibaren çocuğunun bakımı ve yetiştirilmesi amacıyla ücretsiz izine çıkabileceği ve hamilelik boyunca kadın işçiye periyodik olarak kontroller için ücretli izin verileceği düzenlenmiştir (İş Kanunu, 2003, md.74). Ancak İran İş hukukunda

böyle bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Ayrıca hem İran İş Hukuku'nda hem de Türkiye İş Kanunu'nda doğum sonrası kadınların eski işine dönebilmesi ve analık izni süresince maaşı ödenmesi kanunlarla korunmuştur. İran İslam Cumhuriyeti İş Hukuku'nda süt izni düzenlenmiş ve bebeğin iki yaşını doldurana kadar her üç saat arayla yarım saat emzirme izni verilmesi zorunlu tutulmuştur. Türkiye'de ise, kadın işçilere bir yaşından küçük çocuklarını emzirmeleri için günde toplam bir buçuk saat süt izni verileceği düzenlenmiştir. Ayrıca her iki ülkede de işverenin çocuk bakım evi, kreş, çocuk emzirme odaları, anaokulları kurmakla yükümlü olduğu vurgulanmıştır (İş Kanunu, 2003, md.74; İran İş Kanunu, 1990, md.73-75).

Sonuç olarak, her iki ülkenin İş Kanunları, kadınların çalışma yaşamındaki rollerini önemli ölçüde şekillendirirken, Türkiye'nin kadınlar için sunduğu haklar ve politikalar İran'a kıyasla daha esnektir. Türkiye'de kadına yönelik yasal düzenlemelerde daha fazla pozitif ayrımcılık bulunmuş ve kadınların özellikle doğum sonrası izin hakları ve eşit ücret gibi hakları güvence altına alınmıştır. Öte yandan, İran'da İslam hukuku çerçevesinde yapılan düzenlemeler, kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları engelleri artırmış ve kadınları daha sınırlı alanlarla yetinmeye zorlamıştır.

5.5.2. Kadın İstihdamı ve İşsizlik Kavramı

Bugünün dünyasında sosyal ve iktisadi kalkınmanın gerçekleşmesinde, sosyal adaletin sağlanmasında kadın ve erkek istihdamı üretici güç olarak değerlendirilmiştir (Bağrıysan, 1991, s. 4). Ancak, ülkelerde yaşanan işsizlik sorunları ülke ekonomilerinin gelişim düzeyinin önemli bir ölçüsüdür. Uzun vadede işsizlik ülkelerin sosyal yapısını bozarken, demokratik siyasi yapısını zayıflatmaktadır (Ventura, 2024). Dünya nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan kadınların işgücü piyasalarında önemli bir yer edinmesi ve üretimin vazgeçilmez bir parçası olması gerekirken ülkelerin gelişmişlik düzeyindeki farklılıklar nedeniyle de kadınlar ikincil işgücü olarak anılmışlardır (Özer & Biçerli, 2003, s. 57). BM Uluslararası Çalışma Örgütü Dünyada İstihdam ve Sosyal Görünüm: Eğilimler 2024 raporuna göre hem işsizlik oranı hem de iş açığı oranı pandemi öncesi seviyelerinin altına düştüğü belirtilmiş ve 2023 yılı küresel işsizlik oranına göre nispeten iyileşme yaşandığı gözlemlenmiştir. 2024 yılında dünya genelinde iş arayan kişi sayısının oranı %5,2 olarak hesaplanmış ve iş arayan kişi sayısı bir önceki yıla göre 2 milyon artarak 402 milyon olmuştur. Ayrıca, dünyada kadınların işgücü piyasasına katılımı konusunda iyileşmeler yaşansa da istihdam açıklarında kadınlar söz konusu olduğunda eşitsiz dağlım yaşanmış ve

kadın işgücü açığı daha yüksek hesaplanmıştır. Bu bağlamda, ILO 2024 yılında kadınların %46,6'sının, erkeklerin ise %69,2'sinin istihdamda olduğunu belirterek kadınların birincil görevi çocuk doğurmak ve bakmak, ev işleriyle ilgilenmek iken erkeklerin temel görevi işgücü piyasasında para kazanmak olarak kabul görmüştür (Özer & Biçerli, 2003, s. 57).

Tablo 5.4'e göre, Türkiye ve İran'daki kadın istihdam oranları arasında belirgin farklılıklar vardır. Türkiye'de kadın istihdam oranı %32,4 iken, İran'da bu oran sadece %12'dir. Bu farklılık, iki ülke arasındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin derinliğini ve kadınların iş gücüne katılımını etkileyen politikaların farklılıklarını göstermektedir. Sonuç olarak, İran ve Türkiye'de kadınların çalışma hayatına katılımı, tarihsel ve kültürel koşulların yanı sıra politikaların etkisiyle şekillenmiştir. Türkiye'de kadınların istihdam oranı İran'a göre daha yüksek olsa da her iki ülke de kadınların iş gücüne katılımını artırmak için çok yönlü politikalara ihtiyaç duymaktadır

Tablo 5.4. İran ve Türkiye İstihdam Oranları

	Kadın	**Erkek**	**Toplam**
Türkiye Cumhuriyeti	%32,4	%67,2	%49,6
İran İslam Cumhuriyeti	%12	%63,7	%37,8

(Kaynak: TÜİK, 2024), (E-Bülten, 2023, s. 18)

Sonuç olarak, Türkiye ve İran'da kadın istihdamı oranları arasındaki belirgin fark, her iki ülkedeki toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve işgücüne katılımı etkileyen politikaların çeşitliliğini açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye'de kadınların işgücü piyasasına katılım oranı İran'a kıyasla daha yüksek olmakla birlikte, her iki ülkede de kadınların ekonomik hayata aktif katılımını artırmak için kapsamlı ve çok yönlü stratejilere ihtiyaç vardır. Dünya genelinde kadınların işgücüne katılımının artırılması, sadece ekonomik kalkınma için değil, aynı zamanda sosyal adaletin sağlanması ve demokratik yapıların güçlenmesi açısından da öneme sahiptir. Bu bağlamda, hem Türkiye hem İran, kadınların istihdamını destekleyen eğitim, sosyal politikalar ve iş piyasası reformları gibi alanlarda iyileştirmeler yaparak, kadınların üretken güç olarak daha etkin yer almalarını teşvik etmelidir.

Türkiye ve İran özelinde işsizlik, ülkelerin önemli sorunlarından biri olmuştur. Ancak, her iki ülkede de ülke nüfusunun neredeyse yarısını oluşturan kadınların işgücüne katılım oranı erkeklere göre geride kalmış ve kadın istihdamında eşitsizliklere yer verildiği

gözlemlenmiştir (Radmard, 2013, ss. 86-88). Türkiye İstatistik Kurumu 2024 yılı verilerinde genel işsizlik oranları %9,1 seviyesinde olduğu belirtilmiştir. Kadın işsizlik oranı %11,7 iken erkek işsizlik oranı %7,7 olarak tahmin edilmiştir (TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Ocak 2024, 2024). İran İslam Cumhuriyetinde ise ILO 2022 verilerinde işsizlik oranı %9,1 oranında olduğu belirtilmiştir. Kadın işsizlik oranı %15,8 iken erkek işsizlik oranı %7,7 olarak kaynaklara geçmiştir (Statistics on Unemployment and Labour Underutilization). Sonuç olarak kadınların iş gücüne katılımına dair elde edilen bilgiler ışığında Türkiye İran'a göre daha iyi durumdadır.

Tablo 5.5. Türkiye ve İran Kadın İşsizlik Oranları

	Türkiye	**İran**	**Toplam**
Kadın İşsizlik Oranları	%11,7	%15,8	%9,1
Erkek İşsizlik oranları	%7,7	%7,7	%9,1

(Kaynak: (TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Ocak 2024), (Statistics on Unemployment and Labour Underutilization).

ILO 2022 verilerine göre, İran'daki 15-24 yaş grubunu kapsayan genç işsizlik oranı %22,6 olarak belirtilmiş ve kadın genç işsizlik oranı %36,1 iken erkeklerde %19,9 olarak belirtilmiştir (Statistics on Unemployment and Labour Underutilization). Türkiye Cumhuriyeti'nde ise, 15-24 yaş grubunu kapsayan genç nüfusta işsizlik oranı %16,6 olarak belirtilmiş ve bu yaş grubundaki erkek işsizlik oranı %14,1 iken kadınlarda %21,1 olarak hesaplanmıştır (TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Ocak 2024).

Her iki ülkenin de işsizliğe dair oranları incelediğinde kadınların üretim sürecine katkısı oldukça sınırlı olduğu gözlemiştir. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti'nde kadın istihdamı İran İslam Cumhuriyeti verilerine göre daha iyi durumdadır. Bu bağlamda, Küresel Cinsiyet Uçurum Raporu'nda Ekonomik Katılım ve Fırsat endeksinde 146 ülke arasında Türkiye 133. sırada yer alırken, İran 144. sırada yer almıştır. Aynı raporda yer alan Ekonomik Katılım ve Fırsat endeksi kadın işgücüne katılım oranında Ortadoğu bölge ortalaması %42,7 seviyesindeyken İran İslam Cumhuriyeti %20,1 ile bu seviyenin oldukça altında kalmıştır. Türkiye ise %49,2 seviyesi ile Ortadoğu ortalamasının üstünde yer alırken Avrupa ülkeleri arasında son sırada yer almıştır. Türkiye'de yapılan hukuki düzenlemeler ve pozitif ayrımcılık politikaları, kadınların ekonomik yaşama daha etkin bir şekilde katılmasını

sağlamıştır. Ancak bu veriler, her iki ülkede de kadınların işgücüne katılımını artırmaya yönelik politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

İran ve Türkiye'de, işsizlik oranlarında cinsiyete dayalı ciddi farklılıklar yaşandığı gözlenmiş ve kadınlar erkeklere göre daha az çalışma fırsatı yakaladıkları gözlemlenmiştir (Radmard, 2013, ss. 88-89). İran İslam Cumhuriyeti'nde bu durum Şeriat yönetiminden dolayı dini nedenlere bağlanmış ve kadınların piyasa ihtiyacını karşılayacak şekilde istihdama katılımları desteklenmemiştir (Kahraman, 2014, s. 78). Hem Türkiye de hem de İran'da kadınların iş bulma imkânları sınırlandırılmış ve öncelik erkeklere verilmiştir. Ayrıca, her iki ülkede de kadınlar, eğitim düzeyleri ne kadar yüksek olsa da işsizlikle karşı karşıya kalmışlar ve devlet kurumların üst kademelerinde erkeklerle eşit bir şekilde çalışma fırsatları yakalayamamışlardır. Özellikle de, İran İslam Cumhuriyetinde kız özel okulların yönetimi için evli kadınlara öncelik verilmiş hatta kamu ya da özel sektörlerde çalışabilecek kadınlarda evlilik şartı aranmıştır (Kahraman, 2014, s. 79). Kısacası, İran İslam Cumhuriyeti'nde var olan kurallar kadınların sadece anne ve eş olarak görüldüğünün kanıtı niteliğindedir.

İran ve Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranlarını etkileyen ortak nedenler bulunmaktadır. Bunlar arasında; kültürel, sosyolojik, toplumsal nedenler; işverenlerin erkek çalışan tercih etmesi, ataerkil yapı, yasal düzenlemelerin yetersizliği ve kadınlara yönelik aynı işe düşük ücret politikaları kadınların işgücüne katılmasını sınırlandırmıştır. Bu yüzden de iki ülkedeki işsizlik sorunu derinleşmiştir (Aslan & Çakır, 2018, s. 15). Ayrıca, kadının eğitim ve meslek edinmede maruz kaldığı fırsat eşitsizliği, işe alınma ve işten çıkartılmada uygulanan ayrımcılık, iş hayatındaki kadına karşı yapılan cinsel, duygusal ve psikolojik tacizler, kadının işgücüne katılımını olumsuz yönde etkileyen diğer önemli nedenlerdendir (Erdut, 2006, ss. 3-4). Son yıllarda, Türkiye'de kadınların işgücü piyasasına katılımına yönelik iyileştirmeler yapılırken İranlı kadınlar için olumlu düzenlemeler yapılmadığı gibi devlet tarafından da çalışma hayatında destek görememişlerdir (Yantur, 2017, s. 129). Türkiye'de; Annemin İşi Benim Geleceğim Projesi, Genç Fikirler, Güçlü Kadınlar Projesi, Kadınların Ekonomik Fırsatlara Erişiminin Artırılması Projesi, Türkiye'nin Mühendis Kızları Projesi çalışmalarıyla kadınların istihdam oranını arttırmak ve çalışma hayatındaki cinsiyet eşitliğini sağlamak hedeflenmiştir (B. A. Taş, 2019, s. 190). Yine Türkiye'de İşte Anne Projesi, Çocuk Bakım Desteği, İŞKUR, KOSGEB gibi kurumlar ve projeler ile çocuğu olan kadınların istihdamını desteklemek, kadınların aktif işgücünde yer almasını sağlamak, kadınlara kreş yardımı sağlayarak aile yaşamına destek olmak gibi ulusal ölçekte kadınları

güçlendirmek hedeflenmiştir (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2022, ss. 55-57). Bu bağlamda, Türkiye'de son yıllarda uyguladığı teşvik ve destek programları ile kadınların işgücüne katılımını artırmayı hedeflemiş olsa da hedeflenen düzeyde sonuç vermemiştir. İran'da ise kadınların çalıştıkları iş alanları daha fazla sınırlanırken, özellikle devlet kadrolarında cinsiyet temelli ayrım pekiştirilmiştir.

5.6. İran ve Türkiye: Sağlık Hakkı ve Kadın

Dünya Sağlık Örgütü sağlık kavramını, "sadece hastalık ve sakatlığın olmaması değil; fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam iyilik hali" olarak tanımlamıştır (Akın vd., 2006, s. 2). Bu bağlamda, DSÖ'ne göre sağlık hakkı, "mümkün olan en yüksek sağlık standardına sahip olan, ırkı, dini, politik inancı, ekonomik ve sosyal durumu gözetmeksizin her insanın temel hakkı" olarak tanımlamıştır (Zengin, 2010, ss. 45-46). Benzer şekilde, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 25.maddesi sağlık hakkını "gerek kendisi gerek ailesi için yiyecek, giyim, konut, tıbbi bakım ve gerekli sosyal hizmetler de dâhil olmak üzere sağlık ve refahını sağlayacak uygun yaşam düzeyine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, yaşlılık veya geçim olanaklarından kendi iradesi dışında yoksun bırakacak başka durumlarda herkesin sahip olması gereken güvence hakkı" şeklinde tanımlanmıştır (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, md.:25). Bu doğrultuda, sağlık hakkının bireyin yaşamını sürdürebilmesi için sağlık tesislerine, hizmetlerine ve ürünlerine erişim, yeterli gıdaya, barınmaya, sağlıklı çalışma koşullarına ve sağlıklı bir çevrede yaşamaya ilişkin hakları kapsayan geniş bir çerçeveyi içermektedir (United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights, 2000, s.11-43).

Kadın sağlığı kavramı, doğum öncesi bakım alma, gebeliği önleyici yöntem kullana bilme, gebeliği önleyici yöntemlere erişim, sağlık personeliyle doğum yapma, yeterli beslenme gibi kadınlara özgü hizmetleri içermektedir (DSÖ, 2016). Kadınlar, biyolojik yapılarından dolayı erkeklere göre sağlık hizmetlerine daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar (Karacan & Gökçe, 2020, s. 42). Bu bağlamda, kadın sağlığı üreme, biyolojik, fiziksel, zihinsel, çevresel, psiko-sosyal, aile planlaması, yeterli beslenme sağlık hizmetlerinden yararlanma gibi alanları kapsamaktadır (Akın vd., 2006, s. 2). Ancak, tarihsel süreç içerisinde toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların zayıf bir algıyla değerlendirilmesine ve hastalığın kadınsı, tıbbın ise erkeksi bir yapı olarak kabul görmesine neden olmuştur. Bu algı, kadınların sağlık sisteminde dezavantajlı bir konuma itilmesine ve üst düzey sağlık hizmetlerinden dışlanmasına yol açmıştır (Başak, 2005, ss. 54-62). Bu çerçevede, tüm dünyada kadın

sağlığının geliştirilmesine yönelik stratejiler, kadın hastalıklarının önlenmesi ve tedavisini, kadın sağlığına yönelik risklerin azaltılması, anne ölüm oranının düşürülmesi, kadınların aile içi şiddetten ve zararlı geleneksel uygulamalardan korunmasını ve kadınların sağlık hizmetlerine ve bilgiye erişiminin önündeki tüm engellerin kaldırılmasına yönelik politikalar hazırlanmalıdır. Özellikle, kadınların sağlık alanında karşılaştığı engellerin kaldırılması, sadece bireysel değil, toplumsal kalkınmayı da destekleyecek bir unsurdur (Library, 2019).

Türkiye ve İran, kadınların sağlık hakkı konusunda farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Her iki ülke de sağlık hizmetlerine erişimi anayasal bir hak olarak kabul etmekle birlikte, kadın sağlığına yönelik politikalar, uygulamalar ve toplumsal dinamikler bakımından önemli ölçüde farklılıklar göstermektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 56. maddesinde sağlık hakkı; "herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir" ifadesi düzenlenmiştir (T.C. Anayasası, 1982, md.56). Bu bağlamda, sağlık hakkı anayasada herkese tanınan sosyal bir hak olarak değerlendirilmiş ve insanların sağlığının korunmasında devlet tam yetkili kabul edilmiştir. Türkiye'de anayasal ilkelerle güvence altına alınan sağlık hakkı, yaşam ve vücut bütünlüğü haklarıyla sıkı sıkıya bağlantılıdır (Metin, 2017, s. 47).

CEDAW, Türkiye için bağlayıcı bir sözleşme olup, sağlık hakkına ilişkin maddeleri yerine getirmekle yükümlüdür. Bu çerçevede CEDAW da yer alan "Taraf devletler, aile planlaması dâhil sağlık hizmetlerinden kadın ve erkeğin eşit olarak yararlanması için, sağlık bakımından kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldıran bütün önlemleri alacaklardır" maddesini Türkiye uygulamakla yükümlüdür (KSGM, 2008, s.7). Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun, Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu gibi temel kanunlar ile bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda sağlık hakkının uygulanması; koruyucu, önleyici sağlık hizmetlerinin yerine getirilmesi; ana, bebek, kadın sağlığı gibi alanalar da meslek kuruluşlarının iş birliği içinde çalışması, kadınların sağlık hizmetlerine erişimini artırmak amaçlanmıştır (KSGM, 2008, s. 9).

İran'da kadın sağlığı yasalarca hastalık ve sakatlığın olmaması, fiziksel, zihinsel, ruhsal ve sosyal yönden tam refaha sahip olunması olarak tanımlanmaktadır (United Nations Word Prospects, 2024, ss. 8-9). İranlı kadınların sağlık hizmetlerinin kullanılmasına ilişkin yasalar besleyici gıda, sosyal güvenlik, eğitim ve çalışma gibi alanları da içeren kapsamlı bir yaklaşıma sahiptir. İranlı kadınların sağlık hakkı; doğum sonrası ve öncesi bakım, güvenli doğum, cinsel yolla bulaşan hastalıkların önlenmesi ve tedavisi, aile içi şiddetin önlenmesi,

üreme sağlığına erişim gibi alanları kapsamaktadır (Stamatopoulou, Elissavert, 2018, ss. 36-48). İslam Cumhuriyeti'nde ülke genelinde uygulanan beş yıllık kalkınma planlarında kadınların sağlık hizmetlerine ulaşabilmeleri ve daha fazla yararlanabilmeleri için politikalar ve önlemlere yer verilmiştir. Bu bağamda, doğum öncesi bakım programlarının başlatılması, üreme sağlığı ve aile planlamasının iyileştirilmesi, kadınlara evlilik öncesi ve sonrasında sağlık eğitiminin verilmesi, sağlık ve tedavi bakım evlerinin ülke geneline yaygınlaştırılması, kürtajların azaltılması, kırsal ve yoksul kesime sağlık hizmetlerinin götürülmesi gibi politikalar sağlık hakkı kapsamında düzenlenmiştir (The Vice Presidency for Women & Family Affairs, 2020, s. 21).

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 29. maddesinde, "emeklilik, işsizlik, yaşlılık, çalışamaz duruma gelmek, kimsesizlik, yolda kalmışlık ve beklenmedik olaylarda sağlık hizmetlerine, ilaca ve tıbbi bakıma ihtiyaç dolayısıyla sigorta veya buna benzer bir şekilde sosyal güvenlikten yararlanmak herkese ait bir haktır" ifadesine yer verilmiştir. Bu bağlamda, sağlık hakkı, herkesin yararlanabileceği anayasal bir hak ve sosyal bir güvence olarak düzenlenmiştir (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 1979, md.29).

Ayrıca, İran Anayasası'nın 43.maddesinde "temel ihtiyaçlarının sağlanması başlığı altında; herkes için mesken, yiyecek, giyecek, sağlık ilaç, eğitim ve öğrenim ve aile kurmak için gerekli imkânları sağlamak" ifadeleriyle sağlık hakkı temel bir ihtiyaç olarak tanımlanmış ve bu hakkın kullanımı konusunda devletin cinsiyete dayalı ayrımcılığı önlemedeki sorumluluğu açıkça belirtilmiştir (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 1979, md.43). Bu bağlamda, İran'da kadınların sağlık hizmetlerine erişimini engelleyen sosyal ve kültürel engellerin hukuki düzenlemelerle kaldırılması amaçlanmıştır. Toplumu oluşturan tüm bireylerin eşit şartlarda ve koşullarda sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı bulunsa da, toplumsal cinsiyet bakış açısı, kadınları sağlık alanında ikincil bir konuma düşürmektedir. Bu bağlamda, kadınların sağlık hizmetlerine erişimindeki eşitsizlik, toplumlar arası farklılıklar gösterir. Türkiye'de yaşayan kadınlara kıyasla İran'da yaşayan kadınların sağlık hizmetlerine ulaşmada daha fazla engelle karşılaştıkları gözlemlenmiştir (KSGM, 2008, s. 10).

İran İslam Cumhuriyeti'nde, doğum kontrolü ve kürtaj erişiminde kadınlara yönelik sınırlamalar devam etmektedir. Zorunlu durumlar dışında kürtaj yapılması durumda İslam Ceza Kanunu'na göre, para ya da hapis cezası verileceği gibi ebe, doktor ve hemşirelerinde ruhsatlarının iptal edileceği belirtilmiştir (Türkoğlu, 2021). İranlı kadınlar kürtaj hakkı,

Nüfusun Gençleştirilmesi ve Aile Desteği Yasası ile daha da kısıtlanmıştır. Yeni düzenlemede kürtaj hakkının kullanılabilmesi için doktorlar, İslam Hukukçuları, yargı ve parlamento sağlık komitesi temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda, üç doktor gebeliğin ya da kadının hayatını tehdit ettiği veya fetüsün anne için aşırı zorluk yaratacak ciddi fiziksel veya zihinsel engelleri olduğu konusunda hemfikir olursa, gebeliğin ilk dört ayında kürtaj yasal olarak gerçekleştirilebileceği düzenlenmiştir. İnsan Hakları İzleme Örgütü verilerine göre, İran'da onaylanan yeni nüfus yasasının kadınların cinsel ve üreme sağlık haklarını ihlal ettiğini ve kadınların hayatlarını riske attığını vurgulamıştır (İran'da kadınların sağlık hakkı: Uluslararası insan hakları hukukunun yerel uygulaması, 2019). Bu doğrultuda, İran'da yasal kürtaja erişimin engellenmesiyle birlikte kadınların hayatını riske atarak güvenli olmayan, hayati tehlikesi yüksek olan merdiven altı yöntemlere başvurdukları vurgulamıştır. Öyle ki, İran'da yılda 300.000 ile 600.000 kürtaj yasal olmayan yöntemler ile yapıldığı belirtilmiştir (Iran: Population Law Violates Women's Rights, 2021). Ayrıca, onaylanan yeni nüfus yasasında gebeliği önlemekte kullanılan ilaçların eczanelerde satışının sınırlanması ve doğum kontrol yöntemlerinden olan erkeklerde vazektominin, kadınlarda tubektominin yasaklanmıştır (Türkoğlu, 2021). Aslında devletin temel amacı kadınların çocuk yetiştirmekten sorumlu anneler olarak birincil rolleri kavramını güçlendirerek kadınların çalışma hayatından uzak tutarak ülke nüfusunu artırmaktır (Iran: Population Law Violates Women's Rights, 2021).

Türkiye'de ise, kürtaj bir doğum kontrol yöntemi olarak kullanılmamaktadır. Ancak, Nüfus Planlaması Hakkındaki Kanunu'na göre ülkemizde annenin sağlığı açısından tıbbi bir sakınca olmadığı takdirde istek üzerine 10. haftaya kadar, eğer anne veya doğacak çocukta tıbbi bir problem varsa 10. haftadan sonra da ve acil durumlarda doktorun gerekçeli kararı ve bildirimleriyle derhal gebeliğin sonlandırılmasına (kürtaj) izin verilmektedir (Nüfus Planlaması Hakkındaki Kanun, 1983, md.5). Bu bağlamda, söz konusu maddeye aykırılık durumunda TCK'nın 99. Maddesi gereği, çocuk düşürten kişinin veya çocuk düşürtmeye yetkili olmayan kişinin 2-4 yıl arasında hapis cezası, kadının 1 yıl hapis cezası veya adli para cezası verileceği belirtilmiştir (Türk Ceza Kanunu, 2004, md.99). Bu doğrultuda, eğer gebelik bir suç sonucunda gerçekleşmişse ve kadının rızası varsa 20 haftaya kadar olan gebeliğin hastane ortamında ve hekimler tarafından sonlandırılması halinde cezai bir yaptırım uygulanmayacağı vurgulanmıştır. Rahim Tahliyesi ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük, kürtajın nerede, nasıl ve hangi koşullarda

gerçekleşeceği ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir (Sabancılar Eren, 2021, ss. 89-101). Türkiye, İran'dan farklı olarak cinsiyet eşitliğini hayatın her alanında uygulamak amacıyla kadının anne olup olmama tercihine saygı duymaktadır. Bu bağlamda, ülkemizde gebeliğin sona erdirilmesi durumu hukuki şartlara uygun olmak koşuluyla kişilerin rızasına bırakılmıştır.

İran ve Türkiye özelinde sağlık hakkı, kadınlara anayasal bir hak olarak tanımlanmış olup, bu hakkın uygulanmasında devlete önemli sorumluluklar verilmiştir. Türkiye'deki laik sistem, sağlık politikalarını eşitlikçi bir temele dayandırmaya yönelirken, bu sistemin, sağlık hizmetlerine ulaşımda toplumsal eşitsizlikleri azaltıcı bir etkisi olmuştur. Ayrıca, devletin sağlık hizmetlerini sunma sorumluluğu, kadınların sağlık hakkını güvence altına almak için etkin bir şekilde uygulanmaktadır. Öte yandan, İran'da dini ve kültürel yaklaşımlar, kadın sağlığına ilişkin bazı sınırlamalar getirmekte ve bu durum, sağlık hakkının tam anlamıyla hayata geçirilmesinde zorluklara neden olmaktadır.

5.6.1. Anne Ölüm Oranları

İran ve Türkiye'deki kadın sağlığı ve anne ölümleri konusu, her iki ülkedeki sağlık politikaları, sosyoekonomik koşullar ve kültürel etkilerle şekillenen önemli bir alandır. Bu başlık altında, her iki ülkenin kadın sağlığına yönelik uygulamaları ve anne ölümlerine ilişkin veriler karşılaştırılacaktır.

Bir ülkedeki anne ölümlerinin oranı hem ülkelerin sağlık hizmetlerinin kalitesi hem de gelişmişlik seviyelerinin bir göstergesidir. Anne ölüm endeksleri, ülkelerin sosyal ve ekonomik gelişim düzeylerini, kamu sağlık teşvikini ve toplumun genel sağlık düzeylerini içermektedir. Dünya genelinde 2020 yılında her gün yaklaşık 800 kadın gebelik ve doğum gibi sebeplerden dolayı hayatını kaybetmiştir. Bu bağlamda, neredeyse her iki dakikada bir anne ölümü gerçekleşmektedir. 2020 küresel 100.00 canlı doğumda anne ölümü 223'tür. Dünya Sağlık Örgütü Önlenebilir Anne Ölümlerini Sona Erdirme Stratejileri ve Anne ve Yenidoğan Sağlığını ve Refahını İyileştirmeye Yönelik Yenilenen Bir Odaklanma başlıklı belge de üreme, anne ve yenidoğan sağlık hizmetlerine erişim ve kalitedeki eşitsizliklerinin giderilmesi; evrensel sağlık kapsamının genişletilmesi gibi amaçlara yönelik stratejiler geliştirmiştir (World Health Organization, 2024). Bu bağlamda, anne ölüm oranlarının azalması anne sağlığı bakımına, gebelik öncesi ve sonrasında yapılması gereken bakımlara önem verildiğinin ve ülkedeki sosyal ekonomik kalkınmanın iyileştiğinin bir göstergesi olmuştur. Ülkelerin eğitim seviyeleri, gelişmişlik düzeyleri artıkça ölüm oranları azalırken,

beklenen yaşam süreleri de uzamaktadır (Doğum İstatistikleri, 2023). Bu bağlamda, Türkiye'nin beklenen yaşam süresi İran'a kıyasla daha iyi durumdadır. Bu durum, Türkiye'nin genel sağlık politikalarının etkinliği, sağlık hizmetlerine erişimin yaygınlığı ve sosyoekonomik kalkınma seviyesinin daha yüksek olması ile ilişkilidir (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2023, s. 21-23).

İran ve Türkiye Tablo 5.6'daki sağlık verileri incelendiğinde her iki ülkenin, kadınların yaşam kalitesi ve sağlık hakkına erişimi açısından önemli farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, Türkiye'de kadınların yaşlılık döneminde daha uzun süre sağlıklı bir yaşam sürdürebildiklerini göstermektedir. Bu bağlamda, kadınların sağlık hizmetlerine erişimindeki eşitsizlikleri, sosyal refah düzeyini ve toplumsal cinsiyet temelli sağlık politikalarının etkisini gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla, Türkiye İran'a göre kadınları kapsayıcı ve yaşam kalitesini önceleyen bir sağlık sistemi sunmaktadır.

Tablo 5.6. İran ve Türkiye Sağlık Verileri

	İran		**Türkiye**	
Doğurganlık hızı	1,7		1,9	
	Erkek	**Kadın**	**Erkek**	**Kadın**
Doğumda beklenen yaşam süresi	72,8	72,1	77,2	77,8
60 Yaşında sağlıklı yaşam beklentisi süresi	3,1	6,9	18,7	23,4

(Kaynak: (Doğum İstatistikleri, 2023), (Asadisarvestani & Sobotka, 2023).

İran İslam Cumhuriyeti'nde 2020 yılında anne ölüm oranı her 100.000 canlı doğumda 22 olmuştur (United Nations World Population Prospects, 2024, ss. 4-5). Türkiye'de ise 2023 yılı anne ölüm oranı her 100.000 canlı doğumda 13,1'dir (Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2023 Haber Bülteni, 2024, s. 1). Bu bağlamda, İran'da anne ölüm oranı, Türkiye'ye kıyasla daha yüksektir. İran'da üreme sağlığına erişim eksikliği, sağlıklı koşullarda doğum yapılamaması, doğum öncesi ve sonrası bakım hizmetlerinin yetersizliği anne ölümlerini artırmıştır. Türkiye'de Sağlık Bakanlığı anne ölümlerini azaltmak amacıyla; risksiz gebeliklerde primer sezaryen oranı yüksek sağlık kuruluşları ve profesyonellere yönelik gerekli denetimlerinin sıklaştırılması, riskli gebeler için öncelikli randevu sistemi ile hekime uyarı sistemi

oluşturulması, gebe danışma hattının kurulması ve yaygınlaştırılması gibi stratejiler geliştirmiştir (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2023, s. 22).

Sonuç olarak her iki ülkede de son yıllarda anne ölüm oranları önemli bir düşüş göstermiş olsa da sağlık hizmetlerine erişim eksiklikleri, ekonomik faktörler ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi zorluklar anne ölümlerinin ortadan kalkmasını engellemiştir.

Tablo 5.7. Türkiye ve İran Anne Ölüm Oranları

	İran	**Türkiye**
Anne Ölüm Oranı (100.000 canlı doğumda)	22	13,5

(Kaynak: Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2023 Haber Bülteni, 2024, s. 1), (United Nations World Population Prospects, 2024, ss. 4-5)

5.6.2. Kadına Yönelik Şiddet

Kadın sağlığı açısından ele alınması gereken bir diğer önemli konu ise, kadınlara yönelik şiddettir. Kadınların; toplumda, iş yerinde, aile içinde, doğal afetlerde, savaşlarda, eğitim kurumlarında; fiziksel, cinsel ya da duygusal şiddete maruz kalması kadın sağlığı için öncelikli bir sağlık sorunu olarak ele alınmıştır (Salaçin vd., 2017, ss. 193-195). Öncelikle şiddet, insanlık tarihi ile ortaya çıkmış zamana ve topluma göre değişen küresel düzeyde bir olgudur. Şiddet yüzyıllardır farklı şekillerde tanımlansa da genellikle bir kişinin canını acıtmak, yaralamak, öldürmek, yasalara aykırı güç kullanmak, tehdit etmek, toplumsal ilişkilerde kabul edilebilirlik sınırlarını aşan her türlü davranışlardır (Özerkmen, 2012, s. 2). Dünya Sağlık Örgütü şiddeti, "sahip olunan fiziksel güç ya da kudretin, tehdit yoluyla ya da doğrudan kendine, bir başka insana, bir gruba ya da topluma karşı yaralanma, fizyolojik hasar, gelişme bozukluğu ya da gerilikle sonuçlanacak ya da sonuçlanma olasılığı yüksek bir biçimde uygulanması" olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, Dünya Sağlık Örgütü'ne göre şiddet, güçlü olan kişi ya da kesimin kasıtlı olarak sahip olduğu gücü ve iktidarı diğer kesimler üzerinde bir tehdit biçiminde kullanarak kişilere fiziksel, psikolojik, sosyolojik zararlara yol açması olarak tanımlamıştır (Ediz & Altan, 2017, s. 399).

Kadına yönelik şiddet, temel hakların ve özgürlüklerinin ihlali olup, kadınlar ve erkekler arasındaki eşit olmayan güç ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Akkaş & Uyanık, 2016, s. 36). Bu bağlamda, Dünya Sağlık Örgütü kadına yönelik şiddeti; cinsiyete dayanan, kadını inciten, ona zarar veren, fiziksel, cinsel, ruhsal hasarla sonuçlanan, toplum

içerisinde ya da özel yaşamda kadınların özgürlüklerinin keyfi kısıtlanmasına neden olan her türlü davranış olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, kadına yönelik şiddet kadının bedensel bütünlüğüne sırf kadın olduğu için yapılan her türlü fiziksel, psikolojik, cinsel veya psikolojik müdahaleler sonucunda kadının zarar görmesi şeklinde tanımlamıştır (ICPD, 1994, ss. 5-13). Dünya Sağlık Örgütü, tarafından yayımlanan tahminlere göre dünya genelinde kadınların yaklaşık üçte biri (%30) yaşamları boyunca fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalmaktadır. Kadınlar bu şiddetlerin çoğuna yakın partneri tarafından maruz kalmaktadırlar (Violence Against Women, 2024).

Birleşmiş Milletler, kadınlara yönelik şiddeti; kadınlara fiziksel, cinsel, ruhsal zarar veya acı veren, özel ya da kamusal alanda tehdit ya da zor kullanarak özgürlüklerinden yoksun bırakan cinsiyete dayalı her türlü şiddet eylemi olarak tanımlamıştır (Birleşmiş Milletler. Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Bildirge. New York: BM, 1993). Kadına yönelik şiddet cinsiyet ayrımcılığına dayanan insan hakları ihlali olup her şeyden önce kadınların tüm yaşamlarını etkileyen sağlık sorunudur (Salaçin, vd., 2011 s.192). Dolayısıyla, kadına yönelik şiddet kadınların yaşamlarını tehlikeye attığı gibi çalışma, eğitim ve sosyal yaşama katılmalarını da engellemektedir (Bükecik & Özkan, 2018, s. 33).

Kadına yönelik şiddet, farklı ülkelerde farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Dünya genelinde fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik şiddet şeklinde iç içe geçmiş birbirlerini tetikleyen dört boyut olarak sınıflandırılmıştır. Kadına yönelik fiziksel şiddet, kadınların en fazla karşı karşıya kaldığı şiddet türü olup kadının bedensel zarar görmesine neden olan müdahaleleri kapsamaktadır. Psikolojik şiddet ise, kadının öz güvenini ve saygınlığını olumsuz etkileyen tutum ve davranışları içermektedir. Cinsel şiddet, kadının rızası olmadan ona baskı ve zorla cinsel beraberliğe zorlanması durumudur (TBMM Araştırma Komisyonu, Araştırma Komisyonu Raporu, Ankara, 2006). Kadına uygulanan şiddet türlerinden sonuncusu olan ekonomik şiddet ise ekonomik yaptırımlarla kadının yaşamını devam ettirmesini sağlayacak maddi güçten, iş imkanlarından mahrum bırakılması ve çalışan kadınlara yönelik işveren tarafından kötü muamele yapılması gibi davranışları içermektedir (Ediz & Altan, 2017, s. 401).

Evrensel olarak kadın cinayeti kadınların ve kızların cinsiyetleri nedeniyle kasıtlı olarak öldürülmesi olarak tanımlanmaktadır. Kadın cinayetleri kadına yönelik şiddetin en uç noktasıdır. Kadın cinayetlerinin nedenleri arasında kadınlar üzerinde güç kullanamama, kadınları toplumsal yaşamda kabul edememe, ataerki yapı, dini talepleri yanlış yorumlama,

kadınların onuruna saygı duymama, kadınlar üzerinde hak sahibi olduklarını düşünmeleri ve sadistçe duygular sayılabilir. Çoğu durumda kadınlar; kocaları, erkek akrabaları, aileden tanıdık birileri ya da hiç tanımadıkları herhangi biri tarafından katledilmektedirler (Kadına Yönelik Şiddet, t.y.). Ayrıca BM Kadın Birimi, toplumsal cinsiyete bağlı kadın cinayetlerini kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddetin en acımasız ve aşırı yönü olduğunu vurgulamış ve Kadın Birimi'nin yayımladığı son rapora göre dünyada her gün ortalama 133'ten fazla kadın veya kız çocuğu katledilmektedir (Türkiye, 2022).

Kadına yönelik şiddet; toplumsal, dini, kültürel, coğrafi sınırları ve gelişmişlik düzeyini aşan küresel bir olgudur. Bu bağlamda İran ve Türkiye özelinde kadına yönelik şiddet en temel insani hak ihlali olarak değerlendirilmiştir (Çalışkan & Çevik, 2018, ss. 218-219). Hem Türkiye hem de İran'da kadına yönelik şiddet, farklı sosyal, kültürel ve yasal bağlamlarla şekillenen karmaşık bir sorundur. Her iki ülkede de kadınların toplumsal rolü, ekonomik güçsüzlükleri ve aile içindeki yerleri, şiddetin artmasına ya da devam etmesine yol açan önemli faktörlerden biridir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, her bireyin yaşama hakkını güvence altına alırken, tıbbi zorunluluklar ve kanunda belirtilen haller dışında kimsenin vücut bütünlüğüne dokunulamayacağını, işkence ve eziyet gibi insan onuruna aykırı davranışların yasaklandığını vurgulamaktadır (T.C. Anayasası, 1982, md.17). Bu çerçevede, anayasada cinsiyete dayalı şiddet, bir temel hak ihlali olarak kabul edilmekte ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi hususunda devletin sorumluluğu belirgin bir şekilde ifade edilmiştir (Kadına Yönelik Aile İçi Şiddeti Önleme Projesi, s.21).

Türkiye, kadına yönelik şiddetle mücadelede hem ulusal hem de uluslararası alanda önemli adımlar atmaktadır. Hem ülke içinde hem de dışarıda imzalanan sözleşmelerle, kadına yönelik her türlü şiddetin önlenmesi için politikalar geliştirilmiş, uluslararası yükümlülükler yerine getirilmiştir. Bu bağlamda Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Bertaraf Edilmesi Sözleşmesi'ne (CEDAW) taraf olmuştur. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Şartı ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi hükümlerini bağlayıcı kabul etmektedir. Türkiye taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle üstendiği yükümlülükleri yerine getirmek ve kadına yönelik şiddeti ortadan kaldırmak amacıyla ulusal mevzuatta kadına yönelik şiddeti engellemeye yönelik düzenlemeler gerçekleştirmiştir (Kadına Yönelik Aile İçi Şiddeti Önleme Projesi, s.15-19).

Türkiye'de, kadına yönelik mücadele kapsamında en önemli anayasal gelişme "6284 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanunu'nun" kabul edilmesidir. Bu kanunun temel amacı; şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla alınacak tedbirlere ilişkin usul ve esasları düzenlemektir. Bu kanun, kadına yönelik şiddeti yalnızca kadın oldukları için uygulanan veya kadınları etkileyen cinsiyete dayalı bir ayrımcılık değil, kadının insan hakları ihlaline yol açan, kişilere fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar veren her türlü tutum ve davranış olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, şiddet mağduruna temel insan haklarına dayalı, kadın erkek eşitliğini gözeten, sosyal devlet ilkesi gereğine uygun adil, etkili ve süratli koruyucu ve önleyici destek hizmetinin sunulacağı vurgulanmıştır (Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, 2012).

6284 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun ile kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanması için özellikle kadın personelin istihdam edildiği "Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri'nin" kurulması kararlaştırılmıştır (Ailenin Korunması ve kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, 2012). Türkiye, Ceza Kanunu, Medeni Kanun gibi diğer ulusal mevzuatları da kadına yönelik şiddet önlenmek amaçlanmıştır. Bu yasal düzenlemeler, ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, kişilerin canı, malı, hakları, meskenleri ve mesleklerinin korunması gerektiğini temel hak olarak ele alınmış ve kişilerin veya kurumların izinsiz, haksız bir şekilde müdahale etmesini engelleyerek kanunların öngördüğü özel durumlarda müdahale edileceğini vurgulamıştır (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 1979, md.27). Bu bağlamda, kadına yönelik şiddet anayasal hakların ihlal olarak kabul edilmektedir. Ancak, İran'da kadına yönelik şiddetle mücadele eden kapsamlı bir yasal çerçevenin olmaması, şiddet mağdurlarının haklarının tam anlamıyla korunmasını engellemektedir.

İran İslam Cumhuriyeti, kadına yönelik şiddeti önlemek amacıyla bir dizi politika geliştirmiştir. İlk olarak, Sağlık Bakanlığı tarafından "Kadına Yönelik Şiddeti Önleme ve Destekleme Ulusal Mekanizmasının Kurulmasına" ilişkin bir yasa tasarısı hazırlanmıştır. Ardından, 24 saat aktif şekilde hizmet verecek yasal ve adli danışma telefon hatlarının açılması, şiddet uygulayanlara yönelik cezaların İslam Ceza Kanunu'na dâhil edilerek ağırlaştırılması ve üniversitelerde aile ve kadın sağlığı bölümlerinin oluşturulması gibi

adımlar atılmıştır. Ayrıca, Kadın Sağlık Evleri kurularak, şiddet mağdurlarına destek verilecek, geçici yerleşim merkezleri açılarak kadınların barınma ihtiyaçları karşılanacaktır. Bu politikalar, kadın ticaretiyle mücadele ve fuhuş ticareti sonucu şiddete uğrayan kadınlara yardım sağlamak gibi ek stratejilerle güçlendirilmiştir (The Vice Presidency for Women & Family Affairs, 2020, s. 26).

İran'da, İffet ve Hicab Kültürünü Destekleme Yasa Tasarısı'nın kabulüyle birlikte, kamusal alanlarda ve sosyal medyada başörtüsü takmayan ya da vücudunun bir kısmını sergileyen veya ince/dar giysiler giyen kadınlar ve kızlar, sosyal ve ekonomik haklar dâhil olmak üzere insan haklarından mahrum bırakılacaklardır. Bu durumu ihlal edenler için para cezaları, araç ve iletişim cihazlarına el konulması, sürüş yasakları, maaş ve istihdam yardımlarında kesintiler, işten çıkarılma ve bankacılık hizmetlerine erişimin yasaklanması gibi çeşitli yaptırımlar uygulanacağı düzenlenmiştir (Iran, 2023). Bu bağlamda İran'da fiziksel şiddetin yanı sıra psikolojik şiddet de yasalarla desteklenmektedir.

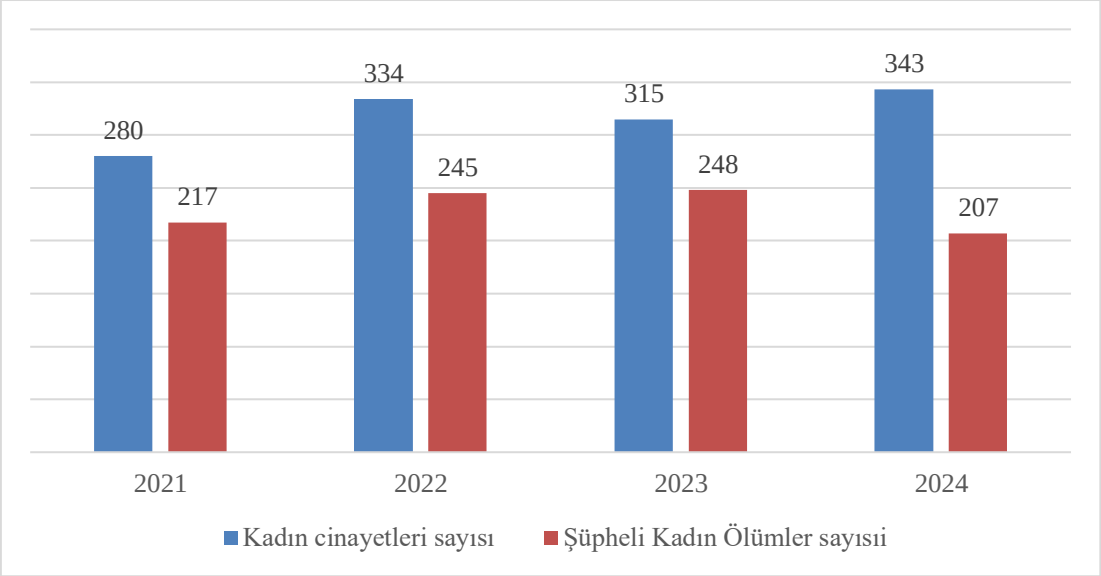
İran'da, geniş coğrafi dağılım nedeniyle uzman eksikliği, devlet desteğinin olmayışı, İslami kuralların dini lider tarafından yorumlanması, ataerkil yapı, kadınların insani onurlarının yok sayılması ve şiddete uğrayan kadınların polis gibi mevkilere başvurmadaki isteksizliği gibi ülke içerisindeki engel ve zorluklar kadına yönelik şiddetin artmasına neden olmuştur (The Vice Presidency for Women & Family Affairs, 2020, s.27-29).

İran'da olduğu gibi Türkiye'de de kadına yönelik şiddet anayasal hak ihlali olarak kabul edilmiştir ve bu sorunun önlenmesi için stratejiler geliştirilmiştir. Ancak, kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddet günümüz İran ve Türkiye'sinde önemli bir sağlık sorunu olarak varlığını korumaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'de Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu tarafından hazırlanan şüpheli kadın ölümlerine ilişkin verilerde 2017-2023 yılları arasında %82 oranında bir artış olduğu belirtilmiştir.

Türkiye'de kadın düşmanı söylemler, politikacıların kadın cinayetleri karşısındaki sessizliği, adil cezaların verilmemesi, faillerin serbest bırakılması, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un etkili bir şekilde uygulanmaması ve İstanbul Sözleşmesi'nin kaldırılması gibi faktörler, ülkemizde kadın cinayetlerinin ve kadına yönelik şiddetin her ay, her yıl katlanarak artmasına sebep olmaktadır (2024 Ekim Raporu, 2024).

Platform verilerine göre, son yedi yılda 1.441'i şüpheli olmak üzere toplam 5.696 kadın hayatını kaybetmiştir. Ayrıca, Türkiye'de 2010-2024 yılları arasında erkekler tarafından

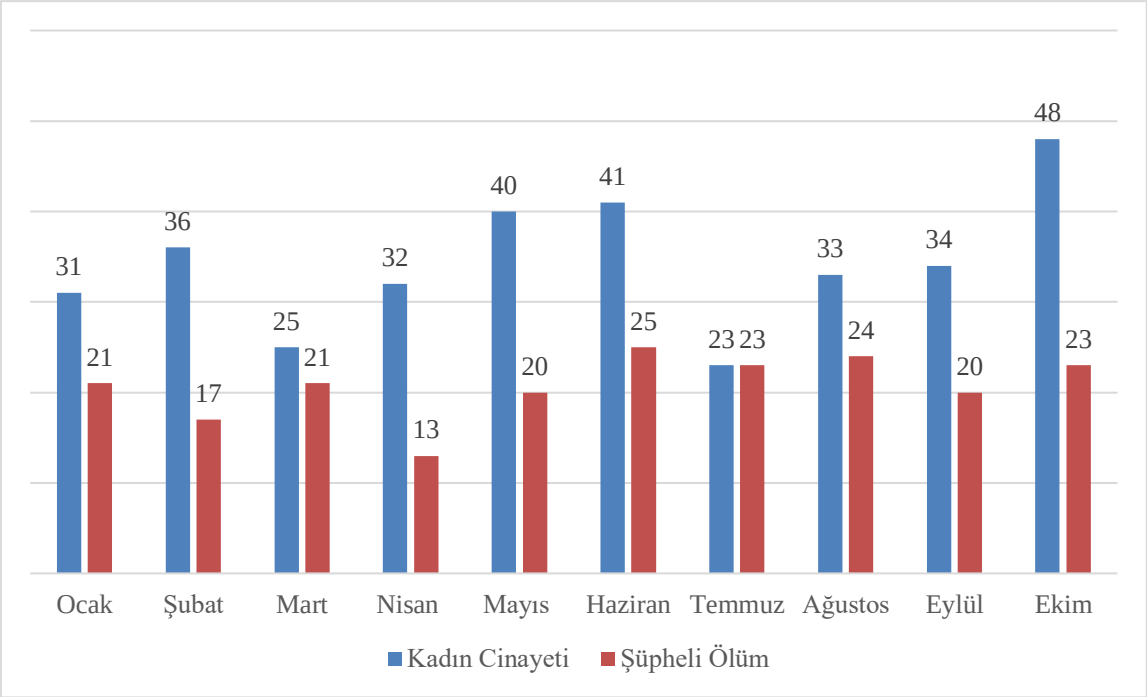
4.225 kadın katledilmiştir. Türkiye'deki, kadın cinayetlerinin büyük bir kısmı, bireylerin en güvende hissetmeleri gereken evlerinde ve eşleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, bireysel silahlanma ve ruhsatsız ateşli silahlara erişimin kolay olması, kadınların en çok ateşli silahla vurularak öldürülmelerine yol açmıştır (2023 Yıllık Veri Raporu, 2024).

Şekil 5.3. 2021-2024 Kadın Cinayetleri ve Şüpheli Kadın Ölüm Sayıları (Kaynak: Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu)

Şekil 5.4'e göre 2024 yılının ilk altı ayında Türkiye'de erkekler tarafından 205 kadın öldürülmüş ve 117 kadın şüpheli şekilde ölü olarak bulunmuştur. Bu dönemde öldürülen 205 kadının 222'si sevgilisi tarafından, 20'si eski eşi, 19'u babası, 15'i tanıdığı biri, 11'i eski sevgilisi, 10'u akrabası, 9'u oğlu, 4'ü tanımadığı biri ve 3'ü kardeşi tarafından öldürülmüştür (2024 Haziran Raporu, 2024).

Sosyopolitik Saha Araştırmaları Merkezi'nin 1 Temmuz ile 30 Eylül 2024 tarihleri arasında yayınladığı verilere göre, 163 kadına şiddet uygulanmış, 147 kadın seks işçiliğine zorlanmış, 42 kadına cinsel tacizde bulunulmuş ve 3 kadına tecavüz edilmiştir. Bunun yanı sıra, şiddet vakalarında şüphelilerin çoğunluğunu eşleri, sevgilileri, eski eşleri, akrabaları ve babaları oluşturmaktadır (1 Temmuz-30 Eylül 2024 Tarihleri Arasında Basına Yansıyan Kadına Yönelik Şiddet Vakalarının İncelenmesi, 2024).

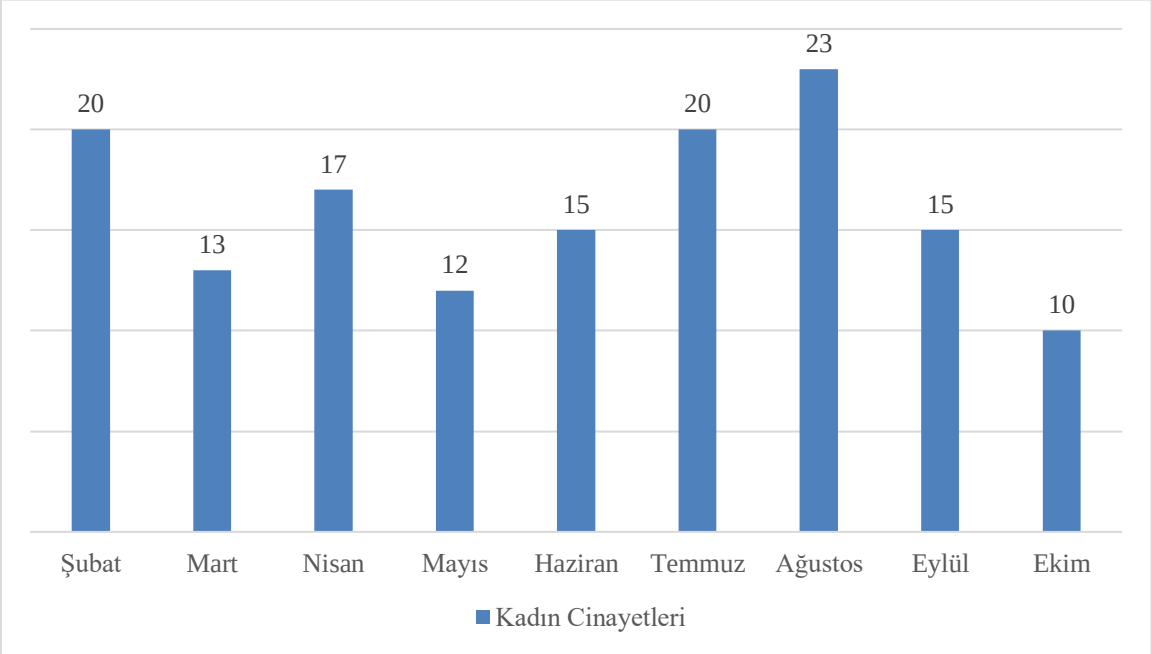

Şekil 5.4. Türkiye'de 2024 Yılı Kadına Yönelik Şiddet Verileri (Kaynak: Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu)

İran İslam Cumhuriyeti'nde istismarı ve aile içi şiddeti önlemek, hayatta kalanları korumak, faillerin cezalandırılmasını sağlamak amacıyla ulusal hukukta belirgin bir şiddet yasası bulunmamaktadır. Özellikle, İran'da zorunlu başörtü ve şeriat yasalarına uymayan kadınlara hapis ve para cezası verilirken kolluk kuvvetlerine yasaları uygulama yetkisi verilmiştir. Bu bağlamda, kadınları tutuklamak ve mahkûm etmek yaygın bir ayrımcılık uygulamasıdır (Eltahawy, 2024). Özellikle, 2022 yılında İranlı kadınların Mahsa Amini'nin ahlak polisi tarafından öldürülmesiyle başlayan "Kadın, Yaşam Özgürlük" protestoları güvenlik güçleri tarafından acımasızca bastırılmıştır. Bu protestolar sonrasında tutuklanan kadın aktivistler işkence, idam, cinsel saldırı, aşırı ve öldürücü şiddet, zulüm ve kötü muameleye maruz kalmışlardır (Bahrami, 2023) Bu doğrultuda, ülkedeki şeriat yasalarına dayanarak yapılan yasal düzenlemeler, genellikle kadınların haklarını kısıtlayan bir niteliktedir. UC Berkeley İnsan Hakları Merkezi, İranlı güvenlik güçlerinin 2022 sonlarında yaşanan kadın hakları protestolarına pompalı tüfek, paintball silahı ve hatta göz yaşartıcı gaz fişekleriyle müdahale etmesi sonucu yaklaşık 120 kadın ve erkek görme yetisinin bir kısmını veya tamamını kaybettiğini doğrulamıştır. (Lempinen, 2024). Ancak, güvenlik güçlerine herhangi bir yaptırım uygulanmayarak kadına yönelik şiddet meşrulaştırılmış ve İran yargı sistemi kadınlara yönelik insan ihlallerine karşı işlenen suçlarda etkili, tarafsız ve bağımsız cezai soruşturmalar yapılmamıştır (World Health Organization, 2024).

İran'da aile içi şiddet olarak değerlendirilen eş istismarı, oldukça yaygın bir sorun olup, eş istismarı, çiftlerin eşlerine yönelik gerçekleştirdikleri fiziksel, psikolojik veya cinsel her türlü şiddet eylemini kapsamaktadır. Bu tür istismar vakaları, genellikle toplumsal normlar ve kültürel engeller nedeniyle çoğu zaman gizli kalmaktadır. Ancak 2023 yılı itibarıyla yayımlanan verilere göre İran'da toplam 81.729 eş istismarı vakası tespit edilmiştir (Asriiran, 1403).

İran'da kadın cinayetlerine dair resmî istatistiklerin bulunmaması ve kadın cinayetlerinin ardından mağdurların ailelerine yapılan baskılar, kadın cinayetleri oranlarının gerçekte çok daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. İran hükümeti, kadına yönelik şiddet ve cinayetlere dair verileri doğru şekilde raporlamak yerine, medya üzerinde yoğun sansür uygulayarak bu bilgilerin yayımlanmasını engellemektedir. Hükümet, istemediği sürece kadın cinayetlerine dair bilgilerin yayılmasına izin verilmemektedir, bu da gerçek cinayet sayılarını gizlemeye yönelik bir uygulama olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, İran'daki kadın cinayetlerinin oranının aslında daha yüksek olduğu ve kadınların maruz kaldığı şiddetin, ciddi şekilde göz ardı edilen bir insan hakları ihlali olduğu anlaşılmaktadır (Unveiling The Silenced Voices Annual Report, 2023, s.1-3).

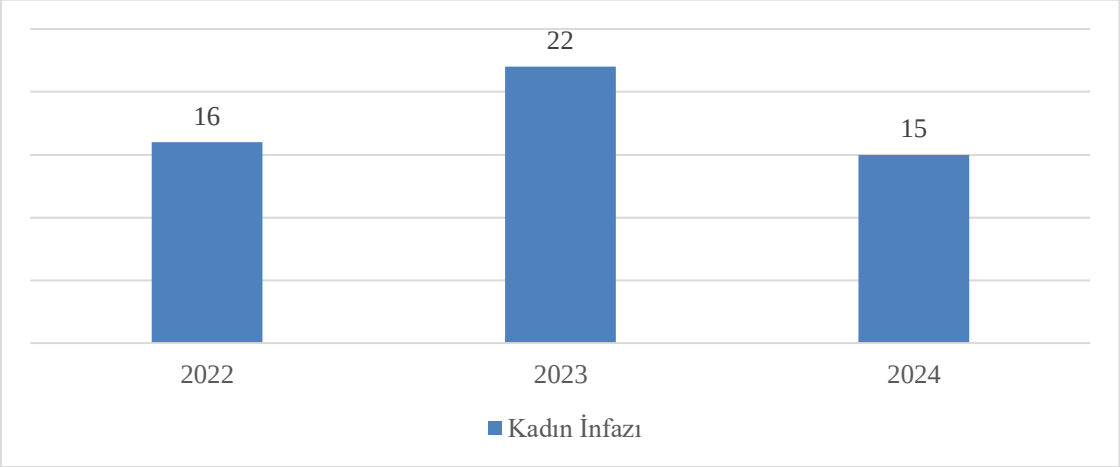
Şekil 5.5. İran İslam Cumhuriyeti'nde Kadın Cinayetlerine İlişkin Veriler (Kaynak: Hengaw)

İran merkezli "eş-Şark" gazetesinin "Her 4 günde bir kadın hayatını kaybediyor" başlıklı haberine göre, cinayetlerin çoğunluğu küçük kasaba ve köylerde meydana gelmiş ve bu cinayetleri aile baskısı altında veya aile içi şiddetten ya da reşit olmadan yapılan evlilikten

kaçmak için meydana gelen çok sayıda intihar vakasını içermediğini öne sürmüştür (Independent Türkçe, 2023).

İran İnsan Hakları (IHRNGO) tarafından hazırlanan, Haziran 2024 verilerine göre 10'u kadın olmak üzere ülkede 243 kişi idam edilmiştir. Tüm Azınlıkların Hakları İttifakı (ARAM) tarafından hazırlanan 2023 raporuna göre 149 kadın katledildiği bildirilmiştir. Bu bağlamda, 2023 yılında İran'da her iki günde bir yaklaşık bir kadın öldürülmüştür (Unveiling The Silenced Voices Annual Report, 2023, s.1). Hengaw İnsan Hakları Örgütü'nün 2024 raporuna göre, en az 82 kadın aktivist tutuklanmış ve 108 kadın hapis cezasına çarptırılmıştır. İran'ın çeşitli şehirlerinde ise en az 145 kadın cinayeti vakası bildirilmiştir. Bu cinayetlerin bir kısmı namus cinayeti, bir kısmı ise aile içi anlaşmazlıklar sonucu meydana gelmiştir. Cinayetleri işleyenler arasında eşler, akrabalar ve kimliği belirsiz kişiler bulunmaktadır (Hengaw, 2024). Bu veriler, İran'da kadına yönelik şiddet ve cinayetlerin yaygın ve sistematik bir şekilde devam ettiğini, kadın haklarının ihlalinin derinleştiğini göstermektedir.

2024 yılı içerisinde İran hapishanelerinde toplam 15 kadın, idam edilmiştir. Bu idamlar, Şubat ayında 1, Mart ayında 1, Nisan ayında 3, Mayıs ayında 4, Temmuz ayında 5 ve Ekim ayında 5 kadın olmak üzere farklı tarihlerde gerçekleştirilmiştir. İdam edilenlerden 3'ünün Türk uyruklu olduğu tespit edilmiştir (Hengaw, 2024). Bu infazlar, kadınlara eşit haklar ve yasal süreçler tanımayan mahkemeler tarafından verilmiş ve kadınları yalnızca insan yarısı olarak değerlendiren İran hukuk sisteminden kaynaklanmıştır (Unveiling The Silenced Voices Annual Report, 2023, s.10).

Şekil 5.6. İran İslam Cumhuriyeti'nde Yıllara Göre Kadın İnfaz Verileri (Kaynak: 2022 ve 2023 verileri Unveiling The Silenced Voices Annual Report, 2024 verileri Hengaw 2024)

İran İslam Cumhuriyeti'nde kadınların sahip olduğu sosyal, politik, ekonomik, sağlık gibi temel insan haklarına erişimi sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda hem yasal süreçlerde hem de toplumsal yaşamda cinsiyet ayrımcılığına dayalı politikalar uygulanmıştır. Bu durum, kadınların yetersiz korunmasına neden olurken kadına yönelik her türlü şiddetin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Ülkedeki yasal düzenlemelerin eksikliği, toplumsal kurallar, cezasızlık kültürü, cinsiyet ve namus ile ilgili kültürel algılar nedeniyle kadın cinayet failleri genellikle cezasız bırakılmıştır. İran İslam Devleti kadına yönelik şiddet verileri incelendiğinde kadın cinayetleri sadece özel alanla sınırlı kalmamış ve devlet destekli şiddet olayları da yaşanmıştır. İran bu bağlamda kadınları idam etme konusunda dünya rekorunu elinde tuttuğu düşünülmektedir. Protestolara katılan kişiler kadın erkek ayırt edilmeksizin keyfi idamlar uygulanmaktadır (Unveiling The Silenced Voices Annual Report, 2023, ss.1-9). Bu bağlamda, İran hükümeti kadına yönelik ölümcül şiddetin hem faili hem de destekleyicisidir. İran yargı sisteminde faillere karşı cezasızlık kültürü benimsenmiştir. Kısacası, İran'da erkek egemen toplum yapısı, kadınları koruyan etkili yasal düzenlemelerin eksikliği, hükümetin kadın cinayetlerindeki dolaylı sorumluluğu, çocuk yaşta evliliklerin yaygınlığı, zorla evlendirilme ve namus anlayışı gibi etkenler, kadınları ve kız çocuklarını hem özel hem de kamusal alanlarda şiddet ve ölüm tehdidiyle karşı karşıya bırakmaktadır (Unveiling The Silenced Voices Annual Report, 2023, s.11).

Kadına yönelik şiddet veya aile içi şiddet hem Türkiye'de hem de İran'da yaygın olan fiziksel ve ruhsal bir sağlık sorunudur. Her iki ülkede şiddet mağduru kadınlar; fiziksel, cinsel, psikolojik hasar alırken şiddetin en uç noktası kabul edilen cinayetlerle de karşı karşıyadırlar. 2024 yılı itibari ile Türkiye'de 343 kadın cinayeti vakası kaydedilirken İran İslam Cumhuriyeti'nde 145 kadın cinayet vakası kaydedilmiştir. İran'da daha önce bahsettiğimiz üzere kadına yönelik şiddet ve cinayetlere dair eksiksiz, doğru veriler kamuoyu ile paylaşılmamaktadır. Ayrıca, İran'da 2024 yılında 15 kadın devlet tarafından idam edilirken Türkiye'de idam 2002 yılında kaldırılmıştır. Türkiye kadına yönelik şiddetle mücadelede İran'a göre oldukça ileridedir. Gerek hukuki düzenlemelerle gerekse devlet desteğinin oluşu itibari ile Türk kadınları daha güvenli bir toplumda yaşamaktadır. Türkiye'de şiddeti önlemek ve ortadan kaldırmak için bir dizi düzenlemeler yapılmıştır. Bunlar; Aile, Kadın, Çocuk ve Engelli Sosyal Hizmet Danışma Hattı (183), Aile Danışma Merkezleri'nde danışmanlık hizmetleri, kadın sığınma evleri, Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM), kolluk kuvvetlerinin desteği, Türk Ceza Kanunu'nda şiddet gören kadın tarafından cezalandırma davalarının açılabilmesi, yasal düzenlemeler ile şiddeti

önlemek ve ortadan kaldırmak için stratejiler geliştirmiştir. Hem Türkiye'de hem de İran'da kadın şiddet ve cinayetleri genellikle eşleri, babaları, kardeşleri ya da akrabaları tarafından evlerinde katledilmişlerdir. Her iki ülkede de kadınlar genellikle ateşli silah, kesici alet, boğma ile öldürülmüşlerdir. Ancak birçok ölüm faili meçhul cinayet olarak kayda geçmiştir (TÜİK, Women in Statistics, 2023, 2024), (Hengaw, 2024).

Sonuç olarak, kadına yönelik şiddet, her iki ülkede de, sadece kadın sağlığını değil, toplumun genel sağlığını etkileyen bir konu olarak varlığını sürdürmektedir. Her iki ülkenin de, kadına yönelik şiddeti engellemeye yönelik etkili yasalar geliştirmesi ve toplumsal eğitim alanlarında köklü reformlar yapması gerekmektedir.

5.6.2.1. Namus Cinayetleri

Namus cinayetleri, bir şiddet şekli olup toplumların kültürel ve değer sisteminden kaynaklanmaktadır (Bilgili & Vural, 2011, ss. 66-69). Namus kavramının ilk akla gelen anlamı genellikle, kadınlarının iffeti üzerinden tanımlanmasıdır. Bir kadın için namuslu olmak iffet, bekaret ve sadakatle ilişkili iken, erkek için her zaman aynı durum söz konusu olmamıştır (Çetin, 2014, s. 44). Toplumlarda, özellikle kadınların, ahlak ve namus kavramlarına yüklenen anlamlara uygun davranmaları dayatılmakta; bu normlara uymayanlar ise toplumsal hayattan dışlanmakta veya çeşitli şekillerde cezalandırılmaktadır (Ankara Barosu Kadın Hakları Merkezi, 2008, s. 17). Dünya genelinde, kız çocuklarının flört etmesi, evlilik dışı hamilelik yaşaması, sevdiği kişiyle evden kaçması, nikahsız birliktelik yaşaması, evli bir kadının evlilik dışı ilişki kurması ya da eşini terk ederek başka bir erkekle kaçması gibi durumlar, kadınların namus cinayetlerine kurban edilmesine yol açmaktadır. Ayrıca kadınların kaçırılması ve tecavüze uğraması gibi olaylar da bu cinayetlere zemin hazırlamaktadır. Namus cinayetleri, küresel ölçekte en önemli toplumsal sorunlardan biri olup, kadınların en temel hakkı olan yaşam haklarının ellerinden alınmasıyla sonuçlanmaktadır (Yıldız, 2008, s. 219; Dinç & Hotun Şahin 2009, ss. 124-128). Kısacası, namus ya da töre cinayetleri, toplumda kendilerine biçilmiş rollerin veya kişiye, topluma, yöreye ve zamana göre değişen ahlaki normların dışına çıktığı varsayılan kız çocuklarına veya kadınlara yönetilmiş olan en zalim şiddet türüdür. Birleşmiş Milletler verilerine göre, her yıl dünyada 5 bin kadın töre cinayetine kurban gitmektedir (TBMM Meclis Araştırma Önergesi, ss. 1-6).

Türkiye'de namus cinayetleri, çoğunlukla ataerki yapının ve toplumsal değerlerden kaynaklanmaktadır. Ataerkil toplumlarda, kadınların namus ve şerefini koruma sorumluluğu

genellikle en başta eşlerine, babalarına, erkek kardeşlerine ve oğullarına aittir. Kadının cinsel saflığının kaybedilmesi veya şüphe duyulması durumunda yalnızca kadının değil, tüm aile üyelerinin onuru ve şerefi zedelenmiş sayılır (Bilgili & Vural, 2011, ss. 67-69). Türkiye'de namus cinayetlerine ülkenin hemen her yerinde rastlanabilir, ancak özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bu tür cinayetler daha yaygındır (Aksoy ve Vefikuluçay Yılmaz, 2019, s. 12). Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) sunulan araştırma önergesine göre, Türkiye'de ortalama olarak her dört-beş günde bir töre cinayeti işlenmektedir (TBMM, 2006).

İran İslam Cumhuriyeti'nde namus ya da diğer zararlı geleneksel uygulamalar nedeniyle kadınlar katledilmektedir. Ülkede "namus cinayetleri" ile ilgili resmî istatistikler bulunmamakla beraber günlük gazete "*Ebtekar"* tarafından alıntılanan akademik tahminlere göre her yıl 375 ila 500 arasında bu tür cinayet meydana geldi ve çoğunlukla kadınlar, ailenin "namusunu" korumak adına erkek akrabaları tarafından öldürüldüğü vurgulanmıştır. 2010-2014 yıları arasında en az 8.000 kadın; kocası, babası, kardeşi tarafından töre cinayetlerine kurban gitmiştir. İranlı Stop Honor Killings örgütünün kurucusu Dr. Rezvan Moghadam'a göre, "namus cinayeti kurbanlarının sayısı bildirilenden daha fazla çünkü bazı durumlarda kadınlar intihara sürüklendi veya ölüm nedeni cinayet olarak değil hastalık olarak bildirildiği" vurgulamıştır (Parsa, 2021).

İnsan Hakları Örgütü Hengaw'a göre, 2024 yılı başında İran'da çeşitli nedenlerle en az 50 kadın cinayeti vakası kaydedilmiş ve bu vakaların %20'si namus cinayeti olarak sınıflandırılmıştır. "Etemad" gazetesine göre İranlı kadınların öldürülmesinde; yemek pişirme tarzından duyulan memnuniyetsizlik, evlenme tekliflerinin reddedilmesi, cinsel ilişkiye girmeyi reddetme, boşanma talepleri, aile içi anlaşmazlıklar ve namus cinayetleri gibi çeşitli nedenleri sıralayarak cinayetlerin en belirgin nedeni olarak yasaların yetersizliği ve kadınları koruyan yasaların olmayışı olarak değerlendirmiştir. Öyle ki, İran İslam Ceza Kanunu'na göre bir erkek karısını rızaya dayalı zina halinde yakalarsa, yayınlanmadan her iki tarafı da öldürmesine izin verilir (md.630) ve bu kanun maddesi yalnızca kadınlar için geçerlidir. Bu maddenin devamında babanın veya büyükbabanın çocuklarını öldürdükleri için misilleme yapılamayacağı hükmü düzenlenmiştir. Ayrıca, bir çocuğun babası veya büyükbabası tarafından öldürülmesi, kısas (kısas) cezasından muaftır. Bu bağlamda İran bu tür eylemlerde bulunan erkeklere hoşgörülü davranarak cezalardan koruyor ve yasal çerçevede kadına yönelik şiddet ve cinayetler görmezden gelinmektedir (Odası, 2024).

Türkiye, kadına yönelik şiddetle mücadele ve namus cinayetlerinin önlenmesi için çeşitli yasal düzenlemelere gitmiştir. İran'da ise mevcut olan şeriat hukuku genellikle erkekleri haklı çıkaran bir sistem yaratmakta ve kadına yönelik şiddet vakaları genellikle cezasız kalmaktadır.

5.7. Türkiye ve İran: Medeni Kanun'da Kadın Hakları

Medeni kanunlar, kadın haklarının toplumsal yaşamda tanınması ve korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye ve İran, medeni kanunları kadın haklarının ele alışı bakımından belirgin farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar, iki ülkenin siyasi ve hukuki sistemlerinin tarihsel gelişimlerinden kaynaklanmaktadır.

Yirminci yüzyılın başında dünya genelinde Medeni Kanun; kadın ve erkeğin farklı biyolojik ve ruhsal yapıya sahip olduklarını, toplum ve ailedeki rollerinin bu nedenle farklı olduğunu, buna bağlı olarak farklı hak ve sorumluluklara sahip olmaları gerektiği düşüncesiyle hazırlanmıştır (Doğan, 2003, ss. 95-96). Medeni Hukuk, aileyi toplumsal bir kurum olarak ele alıp saygı ve sevgi temelinde değerlendirmiş, kadın ve erkeğin karşılıklı sorumluluklarını göz önünde bulundurarak düzenlemeler yapmayı öngörmüştür (Üskül Engin, 2014, s. 37).

Türk Medeni Kanunu, ilk kez 1926 yılında yürürlüğe girmiş ve İsviçre Medeni Kanunu'ndan uyarlanmıştır. Toplumsal eşitliğe gidilen yolda en büyük adım olarak görülen bu reform, Atatürk'ün şu sözleriyle anlam kazanmıştır: "Bir toplum, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan meydana gelir. Mümkün müdür ki, bir toplumun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça, diğer kısmı göklere yükselebilsin!" (Kadın Hakları Merkezi: Türk Medeni Kanunu'muzun kabulünün 96. yılını kutluyoruz, 2022). Türkiye Cumhuriyeti'nde, Medeni Kanun'un kabulü ile Avrupalılaşma, modernleşme yolunda önemli bir adım atılmış ve kalkınma ile yeni bir kültür yaratarak toplumsal bir dönüşüm yaşanması hedeflenmiştir (Çetin, 2003- 2004, s. 25).

2001 yılında, 1926 tarihli eski Türk Medeni Kanunu'nun yerine 4721 sayılı yeni Medeni Kanun yürürlüğe girmiştir. Yeni düzenleme, dönemin sosyal ve hukuki gerekliliklerini karşılamak amacıyla çeşitli değişiklikler içermiştir. Örneğin, aile birliğinin temsili ve mal rejimi konularında kadın-erkek eşitliğine vurgu yapılmış, özellikle aile içindeki söz ve karar yetkisi kadınlar lehine güçlendirilmiştir. Yeni Medeni Kanun eşitlik ilkesini esas almıştır. Bu amaçla, aile konutunun seçimi, eşlerin evlilik birliğinin giderlerine katılma yükümlülüğü, evlilik birliğinin temsili ve mal rejimi gibi konularda eşitlikçi düzenlemeler yapılmıştır (Akıncı, 2004, s. 9). Laikliğin temel alındığı Medeni Kanunda tek eşlilik, resmî nikâh,

mahkeme huzurunda boşanma, tanıklık yapabilme, eşit miras hakkı, velayet, nafaka hakkı gibi konularda kadınlar lehine düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda Medeni Kanun kadının insan hakkının güvencesi olmuştur. Ayrıca, yeni Medeni Kanun kadınlara aile içi ilişkilerde söz ve karar yetkisi tanımıştır. (Türk Medeni Kanunu Kadın Haklarının Güvencesidir, 2021). Bu değişiklikler ile sadece hukuki düzenlemelerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda toplumsal yaşamın her alanında kadın haklarının güvence altına alınmasını sağlamıştır. Medeni Kanun, Türk kadınının insan haklarına dayalı bir eşitlik anlayışının hayata geçmesini destekleyen en önemli yapı taşı olmuştur.

İran İslam Cumhuriyeti Medeni Hukuku ilk kez 1928 yılında yürürlüğe girmiştir. 1982 yılında ise değişikliğe uğramıştır. Bu bağlamda, Medeni Kanun 3 ciltten oluşmakta ve birinci ciltte mülkiyet edinme, ikinci ciltte evlilik, boşanma, çocuklar gibi bireyleri ilgilendiren konular düzenlenirken son ciltte ise iddiaların kanıtlanması ve doğrulanmasıyla ilgili hükümler yer almaktadır (İran İslam Cumhuriyeti Medeni Kanunu, 2015).

Kadınların yasal statüsü, İran Medeni Kanunu ve diğer mevzuatlarda yer alan düzenlemelerle şekillendirilmiştir. Ancak bu düzenlemeler, cinsiyet ve din temelinde ayrımcılığı pekiştiren hükümler içermektedir. Medeni Kanunda yer alan kadın ve aileyle ilgili maddelerde erkek üstünlüğü belirgin şekilde vurgulanmıştır. İş Kanunu, bazı meslek gruplarını kadınlara yasaklamış, Ceza Kanunu ise kadınların değerini erkeğin değerinin yarısı olarak ele almıştır (Moghadam, 2004, s. 5). Bu yasal çerçeve, İran'da kadınların toplumsal ve hukuki statüsünü zayıflatırken, toplumda ataerkil düzenin sürdürülmesine katkı sağlamıştır.

Tarih boyunca toplumların temelini oluşturan aile kurumu, korunmak amacıyla Medeni Kanunlar yürürlüğe konulmuştur. Medeni Kanun, aile kurumu, evlilik bağı, boşanma hükümleri, çocukların velayeti, miras gibi birçok konu ele alınmıştır. Bu bağlamda İran ve Türk Medeni Kanunu'nda evlilik, boşanma, velayet hakkı gibi konular düzenlenmiştir. İran Aile Hukuku genel olarak İslam Şeriat Kuralları ve mezheplere göre şekillenirken Türk Medeni Kanunu laik demokratik devletin gereklerine göre hazırlanmış ve uygulanmıştır (Ganjineh, 2019, s. 100).

5.7.1 Aile, Evlilik Kurumu ve Kadın

Aile kurumu, ilkel toplumlardan günümüze kadar her çağda toplumların en küçük yapı taşı olarak karşımıza çıkan evrensel bir yapıdır. Aile kurumu toplumların kültürel ve demografik varlığını sürdürmesinde önemli işlevlere sahiptir. Bu bağlamda milletler, toplumlar,

kültürler ve değerler varlıklarının devamlılığını önemli ölçüde aile kurumuna borçludur. Aile; baba, anne, çocuk, karı-koca, büyük baba, büyük anne ve diğer akrabalardan oluşan aralarında kan bağı bulunan, kurum içindeki konumuna uygun rolleri bulunan, karşılıklı iş birliğine dayan kurumdur (Arslan & Arslan, 2015, ss. 631-635). Sosyolojik açıdan aile, insan türünün belli bir biçimde üretildiği, topluma hazırlama sürecinin belli bir ölçüde, ilk ve etkili biçimde cereyan ettiği, cinsel ilişkilerin belli bir biçimde düzenlendiği, eşler ve ana-babalarla çocuklar arasında, belli bir ölçüde içten, sıcak, güven verici ilişkilerin kurulduğu, yine içinde bulunulan toplumsal düzene göre ekonomik etkinliklerin az ya da çok bir şekilde yer aldığı bir toplumsal kurumdur (Ozankaya, 1984, s. 281).

Başka bir ifade ile aile kurumu, bireyler arası karşılıklı etkileşimden doğan toplumsal rollerin meydana getirdiği, düzenli ve sistematik bir yapıdır. Aile kurumunun inşası evlilik birliği ile gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, evlilik bir yetişkin erkek ile kadın arasında gerçekleşen, toplumsal olarak kabul edilmiş, genellikle de yasal olarak tanınıp onaylanmış birliktelik ya da bir arada yaşam ilişkisidir (Arslan & Arslan, 2015, ss. 636-640). Her toplumda ailenin kurulması ve evlenmeye ilişkin kurallar birbirinden farklılık göstermektedir. Bu kurallar; hem ülkenin yaptırım gücüne sahi devletin oluşturduğu hukuk kurallarından hem de toplumların gelenek-görenekleri, örf ve adetlerinden oluşmaktadır (Üskül Engin, 2014, s. 38). Devletler; evlilik birliğini fiziksel ve duygusal olgunluğa erişmiş kişilerce kurulabilmesi için evlenme yaşı için alt sınır belirlemişlerdir. İran ve Türkiye özelinde Medeni Kanunlarında yer alan aile ve evlilik kurumları incelenecektir.

Türk Medeni Kanunu'na göre, "her insan hak ehliyetine sahiptir. Bu bağlamda, ülke sınırları içinde yaşayan kadın ve erkekler hak ve borçlara ehil olmada eşittirler" ifadesiyle medeni kanunun uygulanmasında cinsiyete dayalı ayrımcılığın yapılamayacağı vurgulanmıştır (Türk Medeni Kanunu, 2001, md.8). Türk Medeni Kanunu'nda Aile Hukuku başlığı altında Evlilik Hukuku düzenlenmiştir. Bu bölümde, nişanlılık hali, evlenme şartları, evlenme engelleri, kadının evlilik sonrası bekleme süresi, evlenme başvurusu ve batıl olan evlenmeler gibi başlıklar düzenlenmiştir. İran Medeni Kanunu'nda ise, 7. Kitapta "Evlilik ve Boşanma" başlığı altında evlilik, evliliğe tıbbı uygunluk, evliliğin önündeki engeller, geçici evlilik, çeyiz (mehir), evliliğin sona ermesi gibi konular düzenlenmiştir (İran İslam Cumhuriyeti Medeni Kanunu, 2015). Türkiye ve İran, evlilik kurumuna ilişkin mevzuatında bazı ortak yönlere sahip olmakla birlikte, kadınların haklarını etkileyen önemli farklılıklara da sahiptir.

Türk Medeni kanununda evlenme şartları şu şekildedir:

1. Erkek veya kadın on yedi yaşını doldurmadıkça evlenemez. Ancak, hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple onalı yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir. Olanak bulundukça karardan önce ana ve baba veya vasi dinlenir (md.124).
2. Ayırt etme gücüne sahip olmayanlar evlenemez (md.125).
3. Küçük, yasal temsilcisinin izni olmadıkça evlenemez (md.126).
4. Kısıtlı, yasal temsilcisinin izni olmadıkça evlenemez (md.127).
5. Hâkim, haklı sebep olmaksızın evlenmeye izin vermeyen yasal temsilciyi dinledikten sonra, bu konuda başvuran küçük veya kısıtlının evlenmesine izin verebilir (md.128).

Bu bağlamda, Türk Medeni Kanunu'na göre, olağan evlenme yaşı her iki cinsiyet için on yedi olarak, olağanüstü evlenme yaşı ise on altı olarak belirlenmiştir. Ancak, olağan veya olağanüstü evlenme yaşını doldurmadan yapılan evlilikler ve bu evliliklere ilişkin uygulanacak yaptırımlar, kanunda açık bir şekilde düzenlenmemiştir (Keskin, 2011, ss. 66-67). Türk Medeni Kanunu'nda yer alan bu maddeler, evlenme yaşı ve koşullarına dair eşit bir düzenleme sunmuş ve cinsiyet ayrımını önleyen bir yaklaşım benimsenmiştir.

İran Medeni Hukuku'nda evlenme şartları ise:

1. 13 yaşını doldurmayan kız çocukları ve 15 yaşını doldurmayan erkek çocuklarının evlenebilmesi için yetkili mahkemenin teşhisiyle ve maslahata uyulması şartıyla babalarının izin vermesi gereklidir (md.1041).
2. Evlenmesinde bir engel bulunmayan kadına evlenme teklifinde bulunmak caizdir (md.1034).
3. Ergenlik çağından önce evlenme yasaktır. Ancak ergenlik çağına gelmeden önce velinin izniyle ve velayetin menfaati gözetilerek evlenmek uygundur (md.1041).
4. Baba veya büyükbabanın bulunduğu yerde bulunmaması ve onların izninin alınması daadetten imkânsız olması ve kızın da evlenmeye ihtiyacı olması hâlinde evlenebilir (md.1044).

Türkiye'de medeni kanununda, evlilik yaşı konusunda eşitlikçi bir yaklaşım benimserken; İran'da, kadınlar için daha düşük evlenme yaşı belirlemiştir. Bu durum, İran'da çocuk yaşta evliliklere yasal dayanak oluşturmuştur. Sonuç olarak, Türk Medeni Kanunu'nun kadın hakları açısından daha eşitlikçi bir yaklaşım benimsemiş ve cinsiyet ayrımını engelleyen düzenlemelere yer vermiştir. Buna karşılık, İran'daki evlenme yaşındaki farklılıklar ve kadınlar için getirilen ek şartlar, toplumsal eşitsizliklerin pekişmesine neden olmuştur.

Tablo 5.8. İran ve Türkiye'de Evlilik Yaşı

Kriter	Türkiye	İran
Alt Sınır (Mahkeme Kararı)	16 yaş	Veli ve mahkeme izni ile 13 yaş (bazen daha küçük)
Olağan Evlenme Yaş	17 yaş (resmî olarak)	Erkekler için 15 yaş, kızlar için 13 yaş
Velayet/İzin Gerekliliği	18 yaş altındakiler için zorunludur.	Veli ve mahkeme onayı genelde gereklidir.
Kadın-Erkek Arası Fark	Kadın ve erkek yaş sınırı eşittir.	Kadınlar için daha düşük yaş sınırı vardır.

(Kaynak: İran Medeni Kanunu, 1928; Türk Medeni Kanunu, 2001)

Türkiye'de evlilik için uygun yaşa erişmiş her erkek ve kadın ırk, uyrukluk veya din bakımından hiçbir kısıtlama olmaksızın evlenme ve aile kurma hakkına sahiptir. Ülkemizde evlenme eşlerin serbest ve tam rızasıyla gerçekleşeceği vurgulanmıştır (Çocuk Evlilikleri ve Hukuk: Çocuk Gelinler, t.y., s. 2). İran İslam Cumhuriyeti'nde ise, Müslüman bir kadının gayrimüslim biriyle evlenmesi yasaklanmış ve hükümetin özel iznine bırakılmıştır. İranlı bir erkek ise yabancı bir kadınla istediği takdirde evlilik bağı kurabilmektedir (md. 1059-1060). Bu bağlamda, Türkiye'de evlenme konusunda cinsiyete dayalı bir ayrım yapılmazken İran Medeni Kanunu'nda kadınlara yasaklanan evlenme şartları, erkekler için serbest bırakılmıştır. Bu yasaların en temel amacı, evlilik ilişkisinde her zaman erkeğin hâkimiyet ve üstünlüğünün korunmasıdır (İran Madeni Kanun, 1928, md.1060). Bu durum, her iki ülkedeki evlilik hukukunun toplumsal cinsiyet rollerini nasıl şekillendirdiğine ve kadınların haklarındaki temel farklılıklara işaret etmektedir.

Türk Medeni Kanunu'na göre "birbiriyle evlenecek erkek ve kadın, içlerinden birinin oturduğu yer evlendirme memurluğuna birlikte başvururlar. Evlendirme memuru, belediye bulunan yerlerde belediye başkanı veya bu işle görevlendireceği memur, köylerde muhtardır" hükmüne yer verilerek evlenme eyleminin resmî memur önüne her iki tarafında rızasının beyanı ile gerçekleşeceği vurgulanmıştır (Türk Medeni Kanunu, 2001, md.134). Böylece, Türk Medeni Kanunu'nda kadın-erkek eşitliği esas alınmıştır. Ancak, Türkiye'de İslam dinin gereği olarak dini nikâhta yaygın olarak yapılmaktadır. Resmî nikâh yerine geçmeyen dini nikâhın, evlilik birliğini yasal zeminden yoksun bıraktığı için hukuki

bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Türk Ceza Kanunu, resmî nikâh olmaksızın dini tören gerçekleştirilmesini bir suç olarak değerlendirmiş ve bu duruma karışanlar için iki aydan altı aya kadar hapis cezası öngörmüştür (Çocuk Evlilikleri ve Hukuk: Çocuk Gelinler, t.y., s. 6). Ayrıca, Türkiye de 1926 yılında ilk kez kabul edilen Medeni Kanun ile çok eşlilik yasaklanmıştır ve yasadışı çok eşliliğin cezası altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verileceği düzenlenmiştir (Türk Ceza Kanunu, 2004, md.230).

İran İslam Cumhuriyeti'nde ise, erkekler için resmî evlilikte eş sayısı en fazla dört iken geçici evlilikte sınırsızdır. Bu bağlamda, İran İslam Cumhuriyeti'nde iki tür evlilik bulunmaktadır*:* "Resmî Evlilik ve Geçici (Mut'a, Muvakkat, Siga) Evlilik". Resmî evlilik, tarafların açıkça ifade ettiği niyetle gerçekleştirilen bir sözleşmedir. Bu evlilikte, evlenme teklif ve kabulü, erkek ve kadın tarafından doğrudan ya da yasal olarak yetkilendirilmiş bir üçüncü kişi aracılığıyla ifade edilebileceği düzenlenmiştir (İran Medeni Kanunu, md. 1062-1063). Ancak, bu düzenleme, kadınları veya kız çocuklarını istekleri dışında evliliğe zorlamaya yasal zemin hazırlayarak onların aleyhine bir durum yaratmaktadır (İran Medeni Kanunu, 1928, md.1071). Geçici evlilik (Mut'a nikâhı), belirli bir süre için yapılan ve süresi önceden kesin olarak belirlenmiş bir evlilik türüdür (İran Medeni Kanunu, 1928, md.1075-1076). Mut'a evliliği; aralarında dinen evlenme engeli olmayan bir erkek ile bir kadının, erkeğin kadına ödeyeceği bir bedel karşılığında belirli bir süreliğine karı-koca hayatı yaşaması anlamına gelir (Dönmez, 2006, s. 174). Bu uygulama, Şeriat kurallarının hâkim olduğu İran toplumunda zina kapsamına giren cinsel birlikteliklerin yasallaştırılmasını amaçlayan bir düzenlemedir (Kıvrak, 2022, ss. 75-77). Ancak geçici nikâh ile yapılan evliliklerde taraflar arasında nafaka ya da miras hakkı gibi yasal yükümlülükler bulunmamaktadır (İran Medeni Kanunu, 1928, md.1113).

Türk Medeni Kanunu'nun 186. maddesinde, eşlerin oturacakları konutu birlikte seçecekleri, evlilik birliğini beraber yönetecekleri ve birliğin giderlerine güçleri oranında emek ve malvarlıklarıyla katılacakları düzenlenmiştir (Türk Medeni Kanunu, md. 186). Bu düzenleme, evlilik birliğinde kadın ve erkek arasındaki eşitlik ilkesini temel almaktadır. Ancak, İran İslam Cumhuriyeti Medeni Kanunu'nun 1105. maddesinde "karı-koca arasındaki ilişkilerde; aile reisi olma yetkisi yalnızca kocaya aittir" hükmü ile kadınların aile içindeki konumunu erkeğin himayesi altına sokmaktadır (İran Medeni Kanunu, 1928 md.1105). Kadın, kocasının kendisine tahsis ettiği konutta oturmakla yükümlüdür; ancak, eğer karı ve kocanın aynı evde yaşamaları bedensel veya maddi zarar görme tehlikesini ya da kadının onurunu zedeleyebilecek bir durumu beraberinde getiriyorsa, kadın ayrı bir konut

seçme hakkına sahip olabilir (İran Medeni Kanunu, 1928, md.1114-1115). Bu bağlamda, İran hukuk sistemi, kadınların evlilik sonrası yerleşim yeri seçimi üzerindeki iradesini sınırlandırmakta ve erkeğin üstün konumunu pekiştirmiştir. Türk hukuk sistemindeki düzenlemeler ise, eşitlikçi bir yaklaşımı benimseyerek kadın haklarını güçlendirilmek amaçlanmıştır.

Türk Medeni Kanunu'nun 192. maddesi, "eşlerden her biri, meslek veya iş seçiminde diğerinin iznini almak zorunda değildir" ifadesiyle, kadınların meslek veya iş seçiminde özgür olduğu düzenlenmiştir. Ancak, bu özgürlüğün kullanımı sırasında, evlilik birliğinin huzur ve yararı göz önünde tutulması gerektiği de ifade edilmiştir (Türk Medeni Kanunu, 2001, md.192). İran Medeni Kanunu'nda ise 1117. maddesi, "koca, karısını aile menfaatleri veya karısının onuruyla bağdaşmayan işlerden veya teknik çalışmalardan alıkoyabilir" hükmüyle, kadınların iş ve meslek seçme özgürlüğü kocasının iznine tabi tutulmuştur (İran Medeni Kanunu, 1928, md.192). Bu çerçevede, İran hukuk sisteminde tüm yasalar erkekler lehine düzenlenerek erkekler için oldukça esnek davranılmıştır. Ancak hukuk kuralları kadınlara karşı çok katı ve sert biçimde uygulanmıştır.

Sonuç olarak, her iki ülkenin medeni kanunları da evlilik birliğini toplumsal düzen ve kişisel haklar açısından koruma altına almayı amaçlamıştır. Türk Medeni Kanunu, kadın ve erkek eşitliği anlayışı benimseyerek evlilik şartları ve haklarında ayrımcılığı önlemeye çalışmıştır. Kadın ve erkek evlilik için aynı yaş sınırı uygulanmış ve herhangi bir dini veya etnik sınırlamaya maruz kalmadan rızaya dayalı evlenme hakkına sahiptir. Bu bağlamda Türkiye, medeni hukuk açısından cinsiyet eşitliğini sağlama çabasında daha ileri bir konumda bulunurken, İran Medeni Kanunu kadınlar açısından sınırlayıcı düzenlemelerle dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, İran'da kadınlar, evlilik kurumunda ikinci plana atılmış ve evlilik birliği içinde karar alma hakları görmezden gelinmiştir.

5.7.1.1. Çocuk Yaşta Evlilik

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin birinci maddesinde çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır" ifadesi ile çocuk kavramının üst sınırı belirlenmiştir (BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 1989, md.1). Bu bağlamda 18 yaşının altındaki kişiler çocuk kapsamında değerlendirilmiş ve kendi kararlarını alabilme yetisine sahip olmadığı, ruhsal ve fiziksel gelişimin tamamlanmadığı için 18 yaşın altında yapılan evlilikler "erken evlilik" olarak tanımlanmıştır (Yüksel & Yüksel, 2014, s. 7). Ayrıca, UNICEF çocuk yaşta

evlilikleri "fiziksel, fizyolojik ve psikolojik açılardan evlilik ve çocuk doğurma sorumluluğu taşımaya hazır olmadan ve genellikle 18 yaşından önce gerçekleşen" evlilikler şeklinde tanımlamıştır (Kıran, 2017, s. 3). Çocuk yaşta evliliklerin ardında, sosyoekonomik koşullar, yoksulluk, geleneksel yapı ve dini inançların yanlış algılanması, eğitimsizlik, aile içi şiddet veya mülkiyet meselesi, toplumsal baskı, ataerkil yapının namus kavramı gibi nedenler bulunmaktadır (Yüksel & Yüksel, 2014, s. 11; Kıran, 2017, s. 5).

İran İslam Cumhuriyeti'nde evlenme, Medeni Kanun'un 1041. maddesi uyarınca, hicri şemsi takvimine göre "13 yaşını doldurmayan kız çocukları ve 15 yaşını doldurmayan erkek çocuklarının evlenebilmesi için yetkili mahkemenin teşhisiyle ve maslahata uyulması şartıyla babalarının izin vermesi" hükmedilmiştir (İran Medeni Kanunu, 1928, md. 1041).

Türk Medeni Kanunu 124. Maddesinde ise "erkek veya kadın on yedi yaşını doldurmadıkça evlenemeyeceği" düzenlenmiştir. Ayrıca, aynı maddenin devamında olağan üstü evlenme düzenlenmiş ve "hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple onalı yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir. Olanak bulundukça karardan önce ana ve baba veya vasi dinlenir" hükmüne yer verilmiştir (Türk Medeni Kanunu, 2001, md. 124). Bu bağlamda, İran İslam Cumhuriyeti'nde ve Türkiye'de kız çocukları erken yaşta evliliklerle karşı karşıyadırlar.

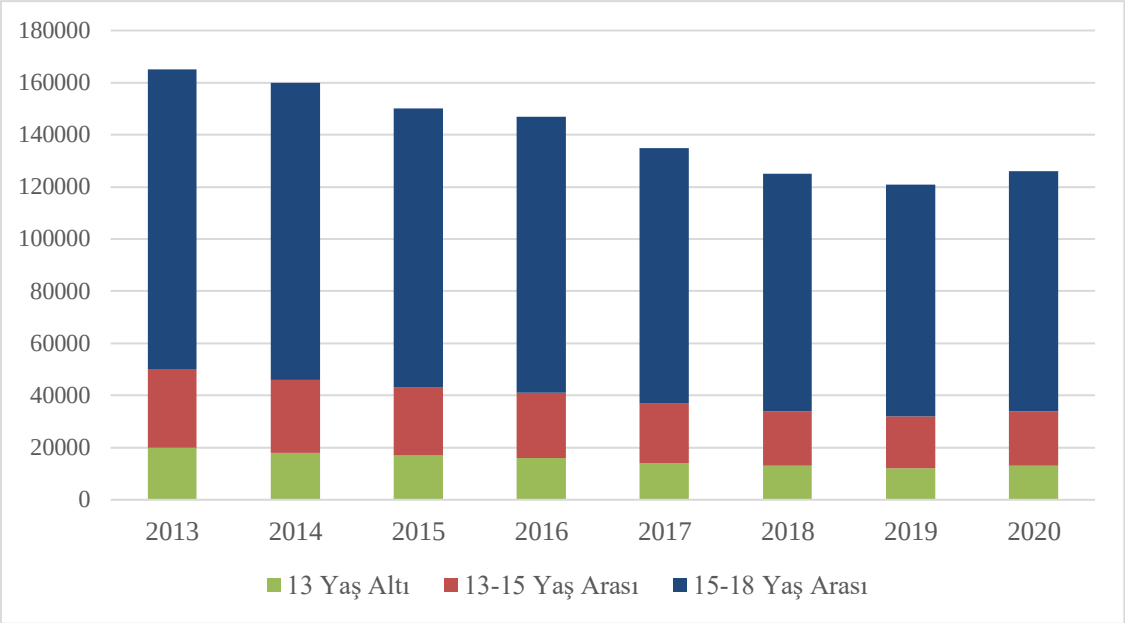
Çocuk yaşta evlilikler insan hakları ihlali olarak kabul edilmektedir. Birçok uluslararası insan hakları sözleşmesi, çocuk yaşta evlilikleri engellemeye yönelik maddeler içermektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948), Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (CEDAW 1979), Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989) ve Afrika Çocuk Hakları ve Refah Şartı (1990) gibi belgelerde, evlilik için asgari yaşın 18 olması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, bu sözleşmelerin tümünde, evliliğin her iki tarafının özgür iradeye dayalı ve tam rızasıyla yapılması gerektiği belirtilmiş, çocukların her türlü sömürülere karşı korunması hedeflenmiştir (UNICEF, 2001). Bu çerçevede, erken yaşta evlilikler, yalnızca hukuki bir sorun değil, aynı zamanda toplumsal bir insan hakları ihlali olarak kabul edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nde, evlenme talebi eşler arasındaki rızaya dayanırken İran İslam Cumhuriyeti'nde baba veya büyükbabanın izli ile evlilik birliği kurulabilmektedir (İran Medeni Kanunu, 1928, md.1063). Bu bağlamda, İran Medeni Kanunu'nda yer alan maddeler, çocuk yaşta evliliklerin yasal zeminini oluşturmuştur.

İran Cumhurbaşkanı Hatemi, evlenme asgari yaşını dokuzdan on üçe çıkarmıştır. Ancak reşit reşit olmayan kız çocukları ebeveyn izniyle evlendirilmeye devam edilmiştir (Moghadam,

2004, s. 5). Bu duruma ek olarak, İran'daki erken yaşta evlilikleri sınırlamak amacıyla belirli önlemler de alınmıştır. İlk olarak, çocuk yaşta evlilik için, velinin izni, evliliğin çocuk lehine olması ve yetkili mahkemenin onayının alınması gibi şartların yerine getirilmesi gereklidir. Bu şartlar yerine getirilmeden yapılan evlilikler, çocukların istismarına yol açabileceği düzenlenmiştir (Ganjineh, 2019, ss. 3-4). Ayrıca, İran İslam Ceza Kanunu'nda, ergenlik öncesi evlilikler bazı şartlarla yasaklanmış ve bu evliliklerin gerçekleşmesi halinde cezai yaptırımlar öngörülmüştür. Evlilik koşullarına uymayan, kız çocuklarının rızası olmadan yapılan evliliklere karşı önlem almak için, Ceza Kanunu'nda aile yapısının korunmasına yönelik olarak evlilik ve boşanma kayıtlarının tutulması zorunlu kılınmıştır ve kayıtsız evliliklerde bir yıla kadar hapis cezası uygulanması kararlaştırılmıştır (İran İslam Ceza Kanunu, 2013, md.645). Aile Destek Tasarısı'nda ise, evlilikleri noter onayıyla kayda geçirmeyen erkeklere 20 ila 100 milyon riyal arasında para cezası verilmesi öngörülmüştür (Aileye Destek Tasarısı, md. 44).

İran İslam Cumhuriyeti'nde tüm evliliklerin beşte birini çocuk yaşta yapılan evlilikler oluşturmaktadır. Bu bağlamda Şekil 5.7 incelendiğinde son sekiz yılda 1.077.000'den fazla kız çocuğu evlendirilmiş ve bunların 13.500'ü 13 yaşın atındaki kız çocuklarıdır. Ancak, kayda alınmayan ve sayılmayan çok daha fazla çocuk evliliği olduğu tahmin edilmektedir. İran Open Data tarafından yapılan bir araştırmada, 2014 yılında kaydedilen en yüksek çocuk evliliği sayısının yaklaşık 170.000 olduğu belirtilmiş ve bu evliliklerin o yıl yapılan tüm evliliklerin %34'ünü oluşturduğu vurgulanmıştır. İran Medeni Kanunu'nda, 13 yaşın altındaki kız çocuklarının evlenmesine vasi izni ve hâkimin onayı ile imkân tanınması, ülkede çocuk yaşta evliliklerin yasal bir çerçeveyle yapılanmasını sağlamaktadır (Iranwıre, 2022). Bu sebeple, İran'da çocuk yaşta evlilikler, yasal düzeyde teşvik edilmektedir.

İran İnsan Hakları Destek Komitesi (CSDHI), 2022'de yayımladığı raporda, 15 yaş altı 1500 çocuğun doğum yapmış olduğunu kaydetmiştir. Ayrıca, CSDHI tarafından yayımlanan verilere göre, İran Ulusal Nüfus Kayıt Kurumu, yaşları 10 ile 19 arasında değişen çocukların, bir yıl içinde toplamda 70.000 bebek doğurduğunu açıklamıştır. 2021 yılı verilerine göre, 10 ila 14 yaş arasındaki çocuklar arasındaki evlilik oranının bir önceki yıla göre %32 arttığı belirtilmiştir. Bu durum, erken yaşta doğumların, büyük ölçüde erken yaşta evliliklerle bağlantılı olduğunu gözler önüne sermektedir (İran'da bir yılda 15 yaş altı 1500 çocuk doğum yaptı, 2022).

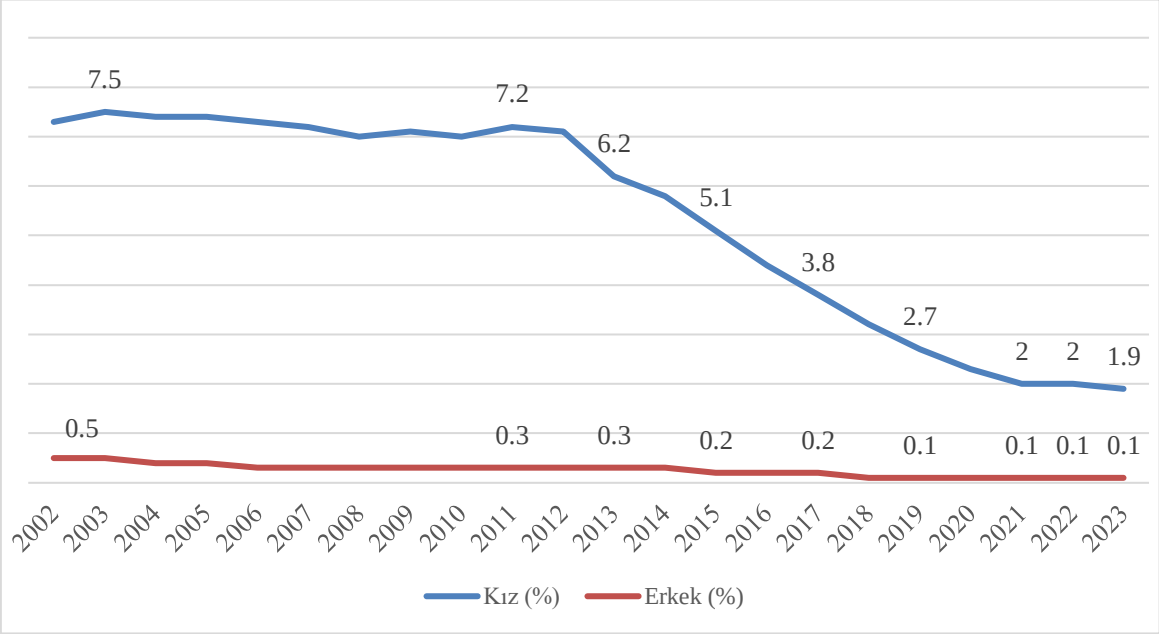

Şekil 5.7. İran İslam Cumhuriyeti'nde Yıllara Göre Çocuk Evlilikleri İstatistikleri (Kaynak: (Iranwıre, 2022).

Türkiye'de ise, yasal evlenme yaşı altındaki çocukları evlendirmek suç olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, çocuk yaşta evlilikler, Türk Ceza Kanunu'nun 103. maddesi uyarınca cinsel istismar suçları arasında yer almakta ve çocuğa cinsel yönden istismar eden kişiye üç yıldan sekiz yıla kadar hapis cezası verilmesi öngörülmektedir (Türk Ceza Kanunu, 2001, md.103). Ayrıca, Türkiye'de evlendirilen küçük çocukların derhal koruyucu ve destekleyici tedbirler uygulanarak koruma altına alınacağı vurgulanmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, bu tür durumlarda eğitim tedbiri, bakım tedbiri, sağlık ve barınma hizmetleri sağlayarak duruma müdahil olur (Ergöçmen vd., 2020, ss. 3-5). Çocuk yaşta evlilikler, özellikle kadınların ve kız çocuklarının güçlenmesinin önünde çok önemli bir engeldir. Her yıl 12 milyon kız çocuğu erken yaşta evlendirilmekte ve eğitim, sağlık, yaşam olmak üzere temel haklardan mahrum bırakılmaktadırlar. Türkiye, çocuk yaşta evlilikleri önlemek amacıyla uluslararası kuruluşlarla iş birliği yaparak, Birleşmiş Milletler tarafından başlatılan Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerin Önlenmesine Yönelik Ortak Programı'nı ülke genelinde uygulamaktadır (Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerin Önlenmesine Yönelik Birleşmiş Milletler Ortak Programı, 2020).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, çocuk yaşta evliliklerin oranı zamanla azalmıştır. Şekil 5.8 incelendiğinde, 16-17 yaş grubundaki kız çocuklarının resmî evlilik oranı, 2002 yılında toplam resmî evliliklerin %7,3'ü iken, 2023 yılında %1,9'a gerilemiştir. Aynı yaş grubunda olan erkek çocuklarının resmî evlenme oranı ise 2002'de %0,5 iken,

2023'te %0,1 olmuştur. 2023 yılı itibarıyla 15 yaşından küçük 130 çocuk doğum yapmış ve 15-17 yaş arasındaki 6.505 çocuk, anne olmuştur (Gezici, 2024).

Şekil 5.8. Türkiye'de Yıllara Göre Çocuk Yaşta Evlilik Oranları (Kaynak: TÜİK, Evlenme İstatistikleri, 2002-2023)

Sonuç olarak, her iki ülkenin de karşılaştığı çocuk yaşta ve zorla evlilikler, temel bir hak ihlali olup, kız çocuklarının gelişimini engelleyen, eğitim eksikliğinden, yoksulluk ve ekonomik koşulların olumsuzluğundan kaynaklanan toplumsal cinsiyet temelli şiddet biçimidir (Ergöçmen vd., 2020, ss. 13-15). Türkiye'de çocuk yaşta evlilik oranları 2000'lerden sonra azalma göstermiştir ve belirli iyileşmeler kaydedilmiştir. İran'da ise, hukuki düzenlemeler ile çocuk yaşta evlilikler yaygınlaştırılmış ve 13 yaş altındaki evlilikler yasal kabul edilmiştir. Küçük yaşta, evlilik kurumuna dâhil olan çocuklar sağlık, eğitim, güvenlik gibi pek çok alanda risk ve tehlikelere açık hale gelmektedirler. Türkiye ve İran'da (geçici ve resmî evlilik) her ne kadar yapılan evlilikler kayıt altına alınıyor olsa da her iki ülkede de kayıt dışı evliliğe zorlanmış kız çocukları bulunmaktadır. Çocuk yaşta evlilikler, her iki ülkede temel kadın sağlık sorunlarından biridir. Bu bağlamda, henüz evliliğin getirdiği sorumluluklara hazır olmayan kız çocuklarının fiziksel ve ruhsal sağlıkları bozulmakla birlikte aile içi şiddete maruz kalmaktadırlar. Son olarak, her iki ülkede çocuk yaşta evlilikler ile çocuk gelinlerin çocuklukları ellerinden alınmıştır. Böylece çocukluklarını yaşamaları gereken dönemde, kadınlık ve annelik rollerini üstlenmek zorunda kalmışlardır (Aksöz, 2020, s. 142).

5.7.1.2. Evli Kadının Soyadı

Türk Medeni Kanunu, kadının evlendikten sonra soyadıyla ilgili tercihlerini belirli kurallar çerçevesinde düzenlemiştir. Bu bağlamda, Kanunun 187. maddesine göre, "Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır; ancak evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuruyla kocasının soyadı önünde önceki soyadını da kullanabilir, şeklindedir (Türk Medeni Kanunu, 2001, md. 187). Ancak, evlendikten sonra nüfus idaresine başvurarak önceki soyadını da kullanabilmektedir (Beşe Canpolat, 2023, ss. 1024-1025).

İran İslam Cumhuriyeti Medeni Kanunu'nda ise, "her kişinin bir soyadı olması zorunludur" ifadesine yer verilmiş ve evlilik sonrası kadının soyadı ile ilgili hükme yer verilmemiştir. Bu bağlamda, İran'da evlilik sonrası kadının soyadının değişmesini ya da değişmemesini belirten yasal düzenleme yoktur. Dolayısıyla, geleneksel olarak kadınların evlendiklerinde eşlerinin soyadlarını alma zorunluluğu yoktur (Türkmen, 2021).

Soyadı değişimi çoğunlukla kadınları etkileyen cinsiyete dayalı bir sorundur. Bu bağlamda, Türkiye'de kadının evlenmek ile soyadını değiştirmesi kişiye sıkı sıkı bağlı hak ihlali olarak ele alınmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin taraf olduğu temel hak ve özgürlükleri düzenleyen sözleşmelere de aykırı bir durumdur. Soyadı, kadının birey olarak kimliğinin bir parçasıdır. Ancak kadının her medeni hal değişikliğinde kimliğinin parçası olan soyadı değişmektedir. Soyadı meselesi sadece evli kadının soyadı sorunu olarak ele alınmamalıdır ve kadının evlenirken evlilik birliği içinde kullanacağı soyadını seçme hakkı olmadığı gibi evlilik birliği içinde doğan çocukların soyadını belirleme konusunda da bir seçme hakkı yoktur (Apaydın, 2015, ss. 426-457). Ülkemizde aile kurumunun temeli evlilik olarak değerlendirilen evlilik birliğinde kadın ve erkek eşit temsil hakkına, ortak konutu seçme ve evlilik birliğini temsil etmede eşit hak ve ödevlere sahipken eşin soyadını kullanma kadına karşı bir zorunluluk olarak değerlendirilmektedir (Kılıçoğlu, 2012, s. 253). Yine de Türkiye'de yargı kararı ile evlenmeden önceki soyadını tek başına kullanabilmektedir. Ayrıca boşanma sonrasında velayet hakkı bırakılan çocuğa kendi soyadını verebilmektedir (Apaydın, 2015, s.456).

5.7.2. Boşanma Hakkı ve Kadın

Bu başlık altında, Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti'nin medeni hukuklarında boşanma hakkı açısından kadınların durumunu karşılaştırabiliriz. Her iki ülkede de boşanma, toplumun sosyokültürel yapısıyla bağlantılı olarak farklılıklar arz etmektedir, ancak her iki

ülkede de boşanma hakları kadının toplumdaki rolüne ve geleneksel normlara göre şekillenmiştir.

Eşler, evlilik birliğini hayatlarının tamamını birlikte geçirmek amacıyla kurarlar. Ancak, evlilik ilişkisinde bireysel gereksinim ve beklentilerin gerçekleşmemesi, eşler arasında iletişimin, paylaşımının azalması hatta yok olması gibi sebeplerle evlilikler boşanma ile sonuçlanmaktadır (Kara, 2004, s.1). Bu bağlamda boşanma; resmiyete dönüşen birlikteliğin karşılıklı anlaşmazlıkla sona ermesi ve evliliğin bitmesidir (İran Medeni Kanun, 1139).

Günümüz toplumlarında, en küçük yapı taşı aile olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, hükümetler aile bağını korumak ve boşanmaları olabildiğince azaltmak istemektedirler (Kara, 2004, ss. 1-3). Türkiye'de, 2023 yılı itibariyle 565.435 kişi evlenirken 171.881 kişi boşanmıştır. Nüfus başına düşen boşanma oranı %2,01 iken evlenme oranı %6,63'tür (Marriage and Divorce Statistics 2023, 2024). İran'da ise; İran Nüfus İdaresi Başkanı Hamid Dırahşan Niya, ülkede geçen yıla oranla son dört ayda boşanmaların yüzde 2,2 arttığını ve evlenme oranının ise aynı nispette yüzde 2,2 azaldığını ifade etmiştir (Yörük, 2016).

İran Medeni Kanunu'nun ikinci bölümünde, evliliğin feshi başlığı düzenlenmiştir. Bu bağlamda evlilik iptali, boşanma veya geçici evlilik halinde kalan sürenin feragat edilmesi gibi durumlarda evliliğin sona ereceği düzenlenmiştir (İran Medeni Kanunu, md. 1120). Evliliğin iptali durumunda;

1. Evli eşlerden birinin deliliği, ister sürekli olsun, ister tekrarlansın, kalıcı olmak şartıyla, diğerine fesih hakkı verir (md 1121).
2. Erkekte aşağıdaki kusurların bulunması kadına evliliği feshetme hakkını verir:

a) Hadımlık
b) Bir kere bile evlenme akdini yapmamış olması şartıyla iktidarsızlık
c) Evlilik görevini yerine getiremeyecek derecede cinsel organının kesilmesi (md.1122).

İran İslam Cumhuriyeti'nde, boşanma hakkı temel olarak erkeklere verilmiştir. Buna karşın, kadınlar, yalnızca evlilikle ilgili belirli koşullar çerçevesinde boşanma davası açma hakkına sahiptir ve kendi istekleriyle boşanma talep etme hakları sınırlıdır.

3. Kadınlarda aşağıdaki durumların bulunması, erkeklere evliliği feshetme hakkı vermektedir: (İran Medeni Kanunu, md.1123)

a) Rahimin dışarı çıkması (karanen)
b) Kara cüzzam

c) Cüzzam (baras)
d) Vajina ve anüs yollarının birleşmesi (ifza)
e) Sakat olmak
f) İki gözü kör olmak

4. Evliliğin feshi hakkı derhal kullanmalıdır ve bu hakka sahip olan taraf, evliliği feshetmesine sebep olan sebebi öğrendikten sonra evliliği feshetmezse, hakkı düşer; ancak hakkın varlığını ve ivediliğini tam olarak bilmiş olması şarttır. Hakkın geçerli kalma süresinin tayini örf veadete bağlıdır (md.1131).

İran Medeni Kanun'unda boşanma üzerine genel hususlar başlığı altında;

1. Erkek dilediği zaman karısını boşayabilir (md.1133)
2. Boşanma, fiili sözle ve fiili olarak en az iki adil erkeğin huzurunda yapılmalıdır (md.1134)
3. Boşanma, daimî evlilikler için özel olarak düzenlenmiştir: Geçici kadın, evlilik süresinin dolması veya kocasının kalan süreyi feragat etmesiyle evlilikten kurtulur.

İran Medeni Kanun'unda, boşanma ikiye ayrılmış: Kesin boşanma ve ric'i boşanma. Kesin boşanma halleri; evlilik ilişkisi başlamadan önce yapılan boşanma, çocuğu olmayan kadının boşanması, karşılıklı rıza ile yapılan boşanma, aynı tarafın üç kez üst üste evliliği sonrası boşanmalar geri dönülemez boşanmalardır. İran'da kadının boşanma sonrası iddet süresi üç aydır (İran Medeni Kanunu, md. 1123-1134).

Türkiye'de boşanma; eşler arasında öngörülen kanuni sebepler ve hâkim kararıyla mümkündür. Eşler, boşanma davasını kendileri açar ve mahkeme kararıyla evlilik ilişkisi hukuken sona ermektedir (Akıntürk, 1996, s. 252). Türk Medeni Kanunu'nda boşanma sebepleri;

1. Zina,
2. Hayata kast, pek kötü muamele veya onur kırıcı davranış,
3. Suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme
4. Terk,
5. Akıl hastalığı,
6. Evlilik birliğinin sarsılması (Türk Medeni Kanunu, md.161-165).

Türk Medeni Kanunu'na göre, boşanma davasını erkek ya da kadın açabilir. Cinsiyete dayalı bir ayrım yoktur. Boşanma sonrasında kusursuz ya da daha az kusurlu tarafa maddi- manevi

tazminat verilir ve boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf mali gücü oranında süresiz nafaka isteyebilir. Ayrıca, boşanma halinde mal rejiminin Mal rejiminin tasfiyesinde eşlerin bağlı olduğu rejime ilişkin hükümler uygulanır. Boşanan eşler, bu sıfatla birbirlerinin yasal mirasçısı olamayacakları düzenlenmiştir (Türk Medeni Kanunu, 2001, md.180-181).

Sonuç olarak, İran İslam Cumhuriyeti ve Türkiye, boşanma hakkı konusunda belirgin farklılıklar içermektedir. Bu bağlamda, İran İslam Cumhuriyeti'nde boşanma hakkı tamamen erkeklerin takdirine bırakılmış olup, kadının boşanma hakkı belirli koşullara ve özel sebeplere bağlanarak sınırlandırılmıştır. Türkiye'de ise, her iki taraf da geçerli bir sebeple boşanma davası açma hakkına sahiptir. Bu durum, Türkiye'de cinsiyet eşitliği gereği her iki eşin de hakları güvence altına alınmıştır. Her iki ülkede de boşanma sonrası kadınlar belli bir süre beklemeden yeniden evlenemeyeceği düzenlenmiştir. Bu çerçevede, Türk Hukuku'nda iddet süresi, 300 gün olarak belirlenirken, İran'da bu süre 3 ay olarak belirlenmiştir. Türkiye'de ise iddet süresi, mahkeme kararıyla kaldırılabilir ve bu sürenin kesin evlenme engeli oluşturmadığı düzenlenmiştir (Ceylan, 2006, s. 52). Ancak, İran Medeni Kanunu'na göre evlilik ne şekilde sona ererse ersin, kadın iddet süresine kesin uymak zorundadır; kadın, iddet süresi bitmeden başka bir erkekle evlenemez (Ganjineh, 2019, ss. 67-68). Son olarak, Türkiye'de, kadın ve erkeğin boşanma hakkı eşit bir şekilde tanımlanmış ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda ilerlemeler kaydetmiştir. İran'da ise kadınların boşanma talepleri, toplumsal ve dini baskılar ile sınırlandırılmıştır.

5.7.3. Velayet Hakkı ve Kadın

Velayet, anne ve babanın çocuklarının bakımı, eğitimi ve gözetimi konusundaki hak ve sorumluluğunu ifade eder. Bu sorumluluk, çocuğun hem fiziksel hem de psikolojik gelişimini sağlamak amacıyla ebeveynlere verilmiş hukuki ve sosyal bir yetkidir (Özbağ, 2024)

İran Medeni Kanununa göre, çocukların bakımı ana ve babanın hem hakkı hem de ödevidir (İran Medeni Kanunu, 1928, md.1168). Bu bağlamda, doğumdan itibaren anne, çocuğun velayetini iki yıl boyunca elinde bulundurur. Bu süre sonunda, genel kural olarak velayet babaya geçer. Ancak, bu süre sonunda, genel kural olarak velayet babaya geçer. Kız çocuğunun velayeti, 7 yaşına kadar annesinde kalırken, anne yeniden evlenmemiş olmalı ve akıl sağlığı yerinde olmalıdır (İran Medeni Kanunu, 1928, md.1169-1170). Bununla birlikte, Medeni Kanun'un 1180. maddesine göre, küçük çocukların velayeti genellikle babaların ya da büyük babaların altında olması gerektiği belirtilmiştir (İran Medeni Kanunu, 1928,

md.1180). Bu doğrultuda, İran'da, kadınlar genellikle çocuklarının velayetini almakta zorluk yaşamışlar ve velayet hakkı babalarına tanınmıştır. Anne, yalnızca belirli koşullarda ve çocuğun yaşı göz önünde bulundurularak bu hakkı talep edebilmişlerdir.

Türk Medeni Kanunu'nda velayet hakkı, 335. maddede düzenlenmiştir ve ergin olmayan çocuğun ana ve babasının velayeti altında olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda, ana ve baba evli ise evlilik devam ettiği sürece velayet hakkını birlikte kullanacakları belirtilmiştir (Türk Medeni Kanunu, 2001, md.336-337). Ayrıca, Türk Medeni Kanunu'nda boşanma durumunda velayet hakkı, çocuğun menfaatine aykırı olmayacak şekilde düzenlenmiştir. Mahkeme, boşanma veya ayrılığa karar verirken, olabildiğince ana ve babayı dinledikten sonra ve eğer çocuk vesayet altındaysa, vesayet makamının düşüncelerini alarak, ana ve babanın haklarını ve çocuk ile olan kişisel ilişkilerini düzenleyerek velayetin kimde kalacağını belirtilmiştir (Türk Medeni Kanunu, md. 182). Ayrıca, çocuğun menfaatine uygun düşmeyen ve çocuğun bakımını tam olarak sağlamayan anne veya babadan velayet hakkının alınabileceği vurgulanmıştır (Türk Medeni Kanunu, md. 324). Bu bağlamda, Türkiye'de çocuğun çıkarlarını gözeterek velayet hakkının kime verileceği belirlenmiştir.

Kısacası İran Medeni Kanunu'nda velayet hakkı baba ya da büyükbabaya verilirken Türk medeni Kanunda velayet hakkı ana ve babaya verilmiştir. Yasal bir sebep olmadıkça velayetin anne ve babada kalacağı vurgulanmıştır. İran'da ister ana ve baba evli olsun isterse boşanmış olsun çocuğun velayeti yedi yaşına kadar annedeyken yedi yaşından sonra babaya verileceği hükmedilmiştir. Türkiye'de ise, evlilik birliği içinde velayet ana ve baba tarafından ortak kullanılırken boşanma halinde hâkimin takdir yetkisi ile velayet anne ya da babaya verilebileceği düzenlenmiştir. İran Hukuk sisteminde boşanma sonucunda velayet hakkıyla ilgili anneye bakım ücreti baba tarafından verileceği düzenlenmiştir. Türkiye'de ise anne ve babanın, çocukların eğitim ve maddi giderlerini ortaklaşa karşılanması gerektiğine dair hüküm verilmiştir. Her iki hukuk sisteminde de velayet hakkı düzenlenirken, çocuğun çıkarları ön plana çıkarılmıştır (Ganjineh, 2019, ss. 98-99). Sonuç olarak, İran'da kadınların velayet hakkı toplumsal ve hukuki kısıtlamalarla sınırlıyken, Türkiye'de eşitlikçi bir yaklaşım benimsenmiştir. Türkiye'de boşanma ve velayet hakkı konusunda, çocuğun yararını gözeten bir düzenleme bulunurken, İran'da bu hak daha çok erkeklere tanınmıştır.

Sonuç olarak, Türk Medeni Kanunu ile İran Medeni Kanunu arasındaki çeşitli hukuki düzenlemeler, iki ülkenin toplumsal, kültürel ve dini yapılarının aile ve birey haklarına nasıl yansıdığını açıkça ortaya koymaktadır. Yapılan karşılaştırma, özellikle kadınların hakları,

velayet, evlilik ve boşanma gibi temel konularda önemli farklılıkların var olduğunu göstermektedir. Bu farklar, kadınların sosyal ve hukuki statüsünü doğrudan etkileyerek her iki ülkedeki kadın haklarının gelişim sürecine ışık tutmaktadır. Aşağıdaki Tablo 5.9, bu önemli konuların detaylı bir şekilde karşılaştırılması amacıyla hazırlanmış olup, iki farklı hukuk sisteminin yaklaşım farklılıklarını açık ve net biçimde ortaya koymaktadır.

Tablo 5.9. Türk ve İran Medeni Kanunu Karşılaştırması

Medeni Kanun Karşılaştırması	Türkiye	İran
Evlilik Yaşı	Olağan: 17, Olağanüstü: 16 (mahkeme kararıyla).	Olağan: 13 (kızlar için), 15 (erkekler için). 13 yaşın altındakiler, ebeveyn izni ve mahkeme kararı ile evlendirilebilir.
Çocuk Evlilik Oranı	2023'te çocuk evliliklerinin oranı %1,9'dur	İran'da çocuk evliliği oranı yaklaşık %17'dir.
Evlilik Türü	Sadece resmî nikâh geçerlidir.	Resmî nikâh dışında dini nikâh yaygındır ve geçerlidir. Nikâhın resmî makamlarca kaydı zorunlu olmasına rağmen uygulanma eksiklikleri bulunmaktadır.
Çok Eşlilik	Yasaktır. Tek eşlilik ilkesi benimsenmiştir.	Erkekler için dört eşe kadar çok eşlilik şeriat kuralları çerçevesinde yasal olarak mümkündür.
Kadının Yasal Statüsü	Evlilik içinde ve dışında kadın-erkek eşitliği esastır. Kadınlar bağımsız hukuki işlemler yapabilir.	Kadınlar evli olmadıklarında sınırlı hukuki işlem yapma yetkisine sahiptir; evli kadınların mali ve hukuki hakları genellikle kocanın izni veya gözetimine bağlıdır.
Boşanma	Kadın ve erkek eşit haklara sahiptir. Mahkeme kararıyla boşanma gerçekleştirilir (TMK, Md. 166-175).	Erkek, boşanma hakkına sahiptir; kadınların boşanma talebi ise çok sınırlı koşullarda ve özel nedenlerle (örneğin kocanın nafaka sağlamaması gibi) kabul edilebilir (İran Medeni Kanunu, Md. 1133-1134).

Tablo 5.9. Türk ve İran Medeni Kanunu Karşılaştırması (Devamı)

Medeni Kanun Karşılaştırması	Türkiye	İran
Evlilikte Kadınların Mal Haklar	Türk Medeni Kanunu'na göre, evlilikte edinilen mallar eşit olarak paylaşılır (TMK, Md. 202).	İran Medeni Kanunu'na göre, kadınların evlilikte mal edinme hakkı sınırlıdır ve kocasının izin verdiği durumlarla sınırlı olabilir (İran Medeni Kanunu, Md. 1117).
İddet Süresi	Türkiye'de, boşanma sonrası iddet süresi 300 gün olup, mahkeme kararıyla bu süre kaldırılabilir.	İran'da boşanma sonrası kadının iddet süresi üç aydır ve kadın bu süre zarfında başka bir erkekle evlenemez.
Miras Hakkı	Kadın ve erkek eşit miras hakkına sahiptir.	Kadının mirastaki hakkı erkeğin yarısıdır. Erkek kardeşin aldığı pay, kız kardeşin aldığı paydan iki kat fazladır.
Velayet Hakkı	Boşanma sonrası velayet çocuğun menfaati gözetilerek düzenlenir (TMK, Md. 336-337).	Baba velayet konusunda önceliklidir. Çocuklar belli bir yaşa kadar annenin velayetine bırakılabilir, ancak bu geçici bir durumdur (İran Medeni Kanunu, Md. 1169-1170).

(Kaynak: İran Medeni Kanunu, 1928; Türk Medeni Kanunu, 2001)

5.8. Ceza Hukuku ve Kadın

Türkiye ve İran'ın ceza hukuku sistemleri, kadın haklarına yaklaşım açısından büyük farklılıklar içermektedir. Türkiye'de ceza hukuku, laik hukuk ilkelerine dayanırken, İran İslam Cumhuriyeti'nde ceza hukuku İslam hukukuna dayanmaktadır**.**

İnsan doğası gereği yaşamını toplum içinde sürdürür ve bu yaşamın devamlılığı, bireylerin belirli kurallara uymasını zorunlu kılar. Toplumsal yaşamın insanlara yüklediği bu kurallar; emir ya da yasaklar olarak somutlaştırılmıştır. Tüm hukuk kurallarının temel amacı, toplumsal düzeni sağlamak ve bireylerin haklarını koruyarak toplumsal adaleti güvence altına almaktır. Bu çerçevede, ceza hukuku, toplumsal yaşam bakımından hayati önem taşıyan değerlerin ihlalini suç olarak tanımlamak ve bu değerlere zarar veren fiillere yönelik yaptırımları belirlemeye hizmet etmektedir (Göktürk, 2012, s. 4). Bu bağlamda, Türk Ceza Kanunu'nun 1. maddesi, ceza hukukunun amacını açık bir şekilde ortaya koymuştur: "kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve

çevreyi, toplum barışını korumak, suç işlenmesini önlemektir" (Türk Ceza Kanunu, 2004, md.1). Kanunda, bu amacın gerçekleştirilmesi için, ceza sorumluluğunun temel esasları ile suçlar, ceza ve güvenlik tedbirlerinin türleri düzenlenmiştir. Buna karşılık, İran İslam Ceza Kanunu'nun 1. maddesi, ceza hukukunun kapsamını farklı bir şekilde ele almıştır. Kanun, "had, kısas, diyet, tazirat suçları ve cezaları, güvenlik ve ıslah tedbirleri, cezai sorumluluğun gerekleri ve engelleri ile bunlara uyulacak kuralları" kapsamaktadır (İran Ceza Kanunu, 2013, md.1). Bu düzenleme, şeriat hukuku ilkelerine dayanan bir çerçeve sunarken, kişi hak ve özgürlüklerini koruma konusuna Türk Ceza Kanunu'na göre sınırlı bir yaklaşım benimsemiştir.

Türk Ceza Kanunu'nun 3. maddesinde, adalet ve kanunun önünde eşitlik ilkesi düzenlenmiş ve ceza hukukunun uygulanmasında; ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, siyasal görüş, felsefi inanç, sosyal köken, doğum, ekonomik durum gibi toplumsal farklılıklar göz önünde bulundurulmadan, hiçbir kişiye ayrıcalık tanınmayacağı ifade edilmiştir (Türk Ceza Kanunu, md.3). Buna karşın, İran İslam Ceza Kanunu'nda böyle bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Ancak, Türk Ceza Kanunu'nda, vücut dokunulmazlığına karşı işlenen suçlar arasında yer alan kasten yaralama suçunun kadına karşı işlenmesi durumunda, cezanın alt sınırının altı aydan daha az olamayacağı hükmü (Türk Ceza Kanunu, md.86) bulunmaktadır. Benzer şekilde, işkence ve eziyet suçuna dair 94. maddede, kadına karşı işlenen suçlarda, cezanın alt sınırının en az beş yıl olarak belirlenmesi öngörülmüştür. Ayrıca, hürriyete karşı işlenen tehdit suçlarının kadına yönelik gerçekleştirilmesi halinde cezanın alt sınırının altı ay değil, dokuz ay olacağı belirtilmiştir (TCK, m. 106). Bu hükümler doğrultusunda, Türk Ceza Kanunu, cinsiyet temelinde herhangi bir ayrım yapmaksızın kadınları erkeklerle eşit haklara sahip olarak kabul ederken, kadına karşı işlenebilecek suçları engellemek ve azaltmak amacıyla özel hükümlere yer vermiştir. İran İslam Ceza Kanunu'nda ise, kadın haklarını korumak amacıyla özel düzenlemelere yer verilmemiştir.

İran İslam Ceza Kanunun 146 ve 147. maddesinde "ergin olmayan çocukların cezai sorumluluğu yoktur. Kız ve erkek çocukları için erginlik yaşı sırasıyla dokuz ve on beş kameri yıldır." Bu bağlamda reşit olmayan çocuklar hakkında güvenlik ve ıslah tedbirlerinin uygulanacağı hükmedilmiştir (İran Ceza Kanunu,2013, md. 148). Türk Ceza Kanunu'nda ise, on iki yaşını doldurmamış çocukların ceza sorumluluğu yoktur ve bu kişilere ceza kovuşturması yapılamaz; yalnızca güvenlik tedbirleri uygulanabilir (Türk Ceza Kanunu, 2004, md.31). On iki yaşını doldurup on beş yaşını tamamlamayanlar, işledikleri fiilin hukuki anlamını kavrayamıyorsa ceza sorumluluğundan muaf tutulur. Ayrıca, on beş yaşını

doldurup on sekiz yaşına gelmemiş kişiler, suçun türüne göre cezalarını hafifletilmiş şekilde alırlar (Türk Ceza Kanunu md.31). Bu çerçevede, TCK kişinin, fiziksel gelişimine paralel olarak, toplumun sorumluluğu değer yargılarını, bunların anlam ve içeriğini algılama yeteneğine bakılarak ceza yaşı belirlenmiştir (Doğan, 2019). İran ve Türkiye'de, cezai sorumluluğu yaşları ceza kanunlarında düzenlenmiştir. Ancak, İran İslam Ceza Kanunu, cinsiyete dayalı bir ayrım yaparak kız ve erkek çocukları için farklı erginlik yaşları belirlemiştir.

5.8.1. Tanıklık Kavramı ve Kadın

Tanık (şahit), dava konusu olay hakkında bilgi sahibi olduğu bilinen; ancak davaya taraf olmayan kişilerdir. Bir kişinin olayla ilgili sahip olduğu bilgileri adli makamlar önünde anlatması "tanıklık" olarak tanımlanmaktadır. (Tanık (Şahit) Kimdir?). Başka bir ifadeyle tanıklık, Ceza muhakemesinde yargılanan uyuşmazlık konusu olayın beş duyu organıyla algılanması ve bu hususları kovuşturma aşamasında mahkeme huzurunda anlatılmasıdır (Feyzioğlu, 1996, s.28).

Kadınların şahitliği geçmişten günümüze İran hukukunda tartışmalı konulardan biri olmuştur. Bu bağlamda, İran İslam Ceza Kanununda "bütün suçlarda iki erkeğin tanıklığı esas alınır. Bazı özel durumlarda (zina, livat, tafhiz) dört erkek şahitliği aranmaktadır. Hadd cezası olarak kırbaçlama, tıraş veya sürgün cezalarını gerektiren zina sucunun ispatı içi iki adil erkek ve dört adil kadının şahitliği gereklidir" ifadesi düzenlenmiştir. Bu düzenleme, zina dışındaki had ve kısas suçlarında iki erkeğin tanıklığının yeterli olduğu anlamına gelir. Zina suçunda ise dört erkeğin tanıklığı aranır. Ayrıca, had ve kısas suçları dışındaki durumlarda, iki kadının şahitliği bir erkeğin tanıklığına eşdeğer kabul edilir (İslam Ceza Kanunu, 2013, md.199). Sonuç olarak, İran İslam Cumhuriyeti'nde erkeklerin ifadesinin değeri kadınların ifadesinin değerinin iki katı olduğundan dolayı tanıklar arasındaki erkek sayısının artması, suçun kanıtlanmasını kolaylaştıran bir etkiye sahip olmuştur (Marife Dini Araştırmalar Dergisi, 2001, ss. 77-94). Bu bağlamda, İran İslam Cumhuriyeti'nde kadınların şahitliğinin erkeklere kıyasla daha az değerli görülmüş ve suçların ispatı gibi süreçlerde kadınların beyanları ikinci plana atılmıştır. Türk Ceza Kanununda ise, kural olarak herkes tanık olabilir; çocuk, akıl hastaları, erkek ya da kadın, sanığın yakını, yabancı veya Türk vatandaşı ayrımı yoktur (Badem, 2021, s. 321). Her iki ülkede de ceza hukukunda tanıkların ifadeleri, olayların aydınlatılmasında önemli bir role sahip olsa da kadınların şahit olabilmesi konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. İran'da, İslam Ceza Kanunu'na göre, tanıklık

konusunda cinsiyet temelli bir ayrım söz konusu olup, erkeklerin şahitliği, kadınların şahitliğinden daha değerli kabul edilmiştir. Buna karşın, Türkiye'de cinsiyet temelli bir ayrım yapılmamış ve kadınların tanıklığı erkeklerle aynı değeri taşımıştır.

5.8.2. Zina Kavramı ve Kadın

Türkiye ve İran ceza hukukunda zina ve kadına yönelik şiddet konularına yaklaşımı, hukuki tanımı ve cezai yaptırımları bakımından farklı uygulamalar ve düzenlemeler içermektedir.

İran İslam Ceza Kanununda zina; evli olmayan bir erkek ve kadının, cinsel ilişkiye girmesi olarak tanımlanmıştır (md. 221). Bu bağlamda, İslam Ceza Kanunu'na göre, "eğer bir erkek karısının yabancı bir adamla zina yaptığını görürse ve kadının itaati hakkında bilgi sahibi olursa, onu aynı zamanda öldürebileceği" düzenlenmiştir (İslam Ceza Kanunu, 2013, md. 630). Bu düzenleme, kadınları erkeğin namusu olarak tanımlanmış ve zina yapan eşin öldürülmesi cezai sorumluluk dışında sayılmıştır. Bu çerçevede, ülkede resmî olmayan rakamlara göre namus cinayetleri ülkedeki toplam cinayetlerin %20'sini oluşturmaktadır (Namus Cinayetleri, 2019). İslam Ceza Kanunu'na göre, ölü bir kimseyle cinsel ilişkiye girmek zina sayılmış ve cezalandırılması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak, kocanın ölen eşiyle cinsel ilişkiye girmesi zina sayılmamıştır (İslam Ceza Kanunu, md.: 222). Ayrıca, zina etmeyi kabul etmemiş bir kadınla, baygın, uykuda veya sarhoşken zina eden bir kimsenin davranışı tecavüz yoluyla işlenmiş zina sayılmıştır. Bu durumda, zina eden erkeğin ölüm cezasına çarptırılacağı hükmedilmiştir (md.224). Bu bağlamda, İran Ceza Hukukunda tecavüz zor yoluyla zina olarak değerlendirilmiş ve cezası kesin olarak infaz olacağı hükmedilmiştir. Ancak, BBC haberine göre, 26 yaşındaki bir kadının tecavüzcüsünü öldürmesi nedeniyle idam edildiği bildirilmiştir (İran'da 'tecavüzcüsünü öldüren' kadın idam edildi, 2014). Bu durum, İslam Ceza Kanununda, tecavüzün bir suç olarak kabul edilmediği, aksine mağdurun herhangi bir karşılık verdiğinde, daha ağır bir cezaya çarptırılabileceğinin kanıtı olmuştur. Türk Ceza Kanunu'nda zina başlığına yer verilmemiş ve zina suçuna ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır.

Türk Ceza Kanunu'nda, insanlığa karşı işlenen suçlar başlığı altında cinsel saldırıda bulunma, cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar ve çocukların cinsel istismarı başlıkları düzenlenmiştir (Türk Ceza Kanunu 2004, md.77). Bu bağlamda, 102. madde de; "cinsel davranışlarla bir kimsenin vücut dokunulmazlığını ihlâl eden kişi, mağdurun şikâyeti üzerine, beş yıldan on yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Cinsel davranışın sarkıntılık düzeyinde kalması hâlinde iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası verilir" şeklinde

düzenlenmiştir. Bu fiilin eşe karşı işlenmesi halinde ise, soruşturma ve kovuşturma yapılması için mağdurun şikâyeti aranmıştır. Ancak, cinsel saldırı sonucunda mağdur bitkisel hayata girer ya da ölüm hali gerçekleşirse faile ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası verileceği düzenlenmiştir (Türk Ceza Kanunu, 2004, md.102). Türk Ceza Kanunu'nun 105. maddesinde ise, cinsel taciz suçu düzenlenmiş ve "bir kimseyi cinsel amaçlı olarak taciz eden kişi hakkında, mağdurun şikâyeti üzerine, üç aydan iki yıla kadar hapis cezasına veya adlî para cezasına fiilin çocuğa karşı işlenmesi hâlinde altı aydan üç yıla kadar hapis cezası" verileceği belirtilmiştir (Türk Ceza Kanunu, 2004, md.105). Bu bağlamda, Türk Ceza Kanunu'ndaki bu düzenlemeler, kadınlara yönelik cinsel saldırı, taciz ya da şiddetin önlenmesine yönelik etkin cezalar öngörmüştür. Ancak, ülkedeki kadına yönelik şiddet olaylarının hâlâ yaygın olması, hukuki düzenlemelerin ve toplumsal farkındalığın yetersiz olduğunu göstermektedir.

5.8.3. Diyet Kavramı ve Kadın

İran İslam Ceza Kanununda, cinsiyet ve dine dayalı diyet miktarındaki ayrımcılık her zaman tartışmalı bir konu olmuştur. 2003 yılına kadar, kadınlar ve erkekler arasındaki diyet farkı hukuk sisteminde bir eşitsizlik olarak varlığını sürdürmüştür. 2003 yılı yasasında yapılan değişiklikle, Müslümanlar ve diğer dini azınlıklar arasındaki diyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Ancak, bu yasa değişikliğinde, erkek ve kadınlar arasındaki diyet eşitsizliğinden kaynaklanan ayrımcılığı gidermeye yönelik herhangi bir adım atılmamıştır. 2007 yılında yapılan değişiklik ile İran'da araba kazalarında kadınlara eşit diyet ödenmesi için sigorta şirketlerine kanuni bir zorunluluk getirilmesi, kadınların yaşam hakkının değerini artırmayı amaçlayan bir adım olarak değerlendirilse de bu yükümlülüğün yalnızca araba kazasında ölen veya yaralanan kadınlara uygulanabileceği düzenlenmiştir.

Ayrıca, İslam Ceza Kanununa göre, bir kadını öldürmenin diyeti bir erkeği öldürmenin diyetinin yarısına eşit olacağı düzenlenmiştir. Bu durum, İran toplumunda kadınların yaşam hakkının erkeklerin yaşam hakkına kıyasla daha az değerli olduğu anlayışının bir yansımasıdır. Her ne kadar ülkede cinsiyete dayalı ayrım devam etse de yapılan değişiklikle eşitsizliğin derecesi azaltılmak istenmiştir. Bu değişiklik kapsamında, 'kurbanın erkek olmadığı tüm cinayet davalarında, diyet ile bir erkeğin diyeti arasındaki fark Fiziki Yaralanmalar Telafisi Fonundan karşılanacaktır' hükmü ile devlet destekli fon aracılığıyla öldürülen kadının diyeti ödeneceği belirtilmiştir (İran Ceza Kanunu, 2013, md.545). Türk Ceza Kanunu'nda diyet kavramı doğrudan düzenlenmemiştir.

Kısaca değerlendirecek olursak İran İslam Cumhuriyeti'nde medeni, mali, ekonomik, idari, siyasi mevzuatlar gibi ceza hukuku da İslami kriterlere göre hazırlanmıştır. İran Ceza kanununda kadınlara yönelik ayrımcılık yapılmış ve erkeklerin kayrıldığı hükümlere yer verilmiştir. Dolayısıyla, İran Ceza Kanunu, uluslararası insan hakları yükümlülüklerini yerine getirememektedir. Bu bağlamda, İranlı kadınlar namus cinayetine suç saymaması, tecavüzün cezalandırılmaması, aile içi şiddettin yok sayılması gibi birçok düzenleme nedeniyle dezavantajlı bir konumda bulunmaktadır. Bu durum, İranlı kadınların daha fazla şiddete maruz kalmalarına ve en temel insani hak olan yaşam haklarının ellerinden alınmasına neden olmaktadır (Ghassemi, 2009, ss. 179-180). Türk Ceza Kanunu ise, kadınların yaşam hakkını korumayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, ulusal ve uluslararası mevzuatlarda kadınların lehine düzenlemeler yapılmıştır. Ancak bu düzenlemeler, bazı noktalarda yetersiz kalmaktadır. Kadınlar, hala sadece kadın oldukları için kasten öldürülmekte, şiddete ve cinsel istismara uğramaktadırlar (Kocabaş, 2022, ss. 1-3).

Türk Ceza Kanunu'nda kasten öldürme veya kasten yaralama suçlarının bir kimseye karşı işlendiği durum ile bir kadına sadece kadın olmasından kaynaklı, cinsiyet temelli işlendiği durumların aynı şekilde değerlendirilmemesi ve ayrı yaptırım uygulanması gerekmektedir. Bu bağlamda, Ceza Kanunu'nda sıralanan bütün suç tiplerinde eğer suç cinsiyet temel alınarak işleniyorsa, bu durum nitelikli hal olarak değerlendirilmelidir (Kaplan, 2022, s.53-55).

6. TARTIŞMA

Bu tez çalışması, Türkiye ve İran'daki kadın hakları mücadelesini tarihsel gelişim ve günümüzdeki durumlarıyla karşılaştırmalı bir bakış açısıyla incelemiştir. Bu bağlamda kadın hakları hem Türkiye hem de İran'da tarihsel ve kültürel bağlamlarda farklı şekillerde gelişmiş, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin derinleşmesine neden olmuştur. Türkiye'de kadınların hakları, Tanzimat dönemiyle birlikte başlamış ve Cumhuriyet'in ilanı ile hız kazanmıştır. İran'da ise kadınların toplumsal konumu, 1979 İslam Devrimi ile köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Devrim öncesi dönemde İranlı kadınlar birçok temel insani haktan yararlanırken, devrim sonrasında ev içi rollerine sıkışmış ve birçok hakları ellerinden alınmıştır (Küçükkırsoy, 2016, s. 2). Bu bağlamda, iki ülkede de hukuki düzenlemelerin yetersizliği, uygulamalardaki eksiklikler ve toplumsal algılar, kadınların eşitlik taleplerine yeterince cevap verememiştir. Türkiye ve İran'daki kadın cinayetleri ve kadına yönelik şiddet vakaları, kadınların siyasal temsil oranları ve istihdam düzeyinin gelişmiş ülkelere göre düşük olması hukuki düzenlemelerin yeterli olmadığını ve toplumsal bilincin henüz istenilen düzeye ulaşmadığını göstermektedir. Her iki ülkede de kadın hakları mücadelesi, önemli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Türkiye'deki yasal haklar, kadınların daha özgür bir yaşam sürmelerini sağlasa da toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve şiddeti ortadan kaldırmak için yetersiz kalmaktadır. İran'da ise kadınların hak talepleri, devletin uyguladığı baskılar ve toplumun geleneksel yapıları ile daha büyük engellerle karşılaşmaktadır. Bu bağlamda, bu iki ülkedeki kadın hakları mücadelesinin karşılaştırılması, kadınların toplumsal ve hukuki eşitlik yolunda ortak zorlukları ve fırsatları barındırdığına işaret etmektedir (Taş, 2019, ss. 207-208).

Türkiye'deki hukuki reformların ve toplumsal farkındalığın yetersizliğine kanıt olarak; kadına yönelik şiddet olaylarının artması, siyasal temsil oranının düşük olması, eşit işe ayrı ücretlendirme politikaları, cam tavan etkisi, anne ölümleri, çocuk yaşta evliliklerin yüksekliği gibi durumlar öne çıkmaktadır. Türkiye'deki kadın cinayetlerinin yüksek oranlarını, yalnızca kültürel faktörlerle değil, aynı zamanda yasal sistemdeki eksikliklerle de ilişkilendirmektedir. Bu da, hukuki düzenlemelerin tek başına yeterli olmayacağını ve toplumsal bilinç değişiminin önemini vurgulamaktadır. Toplumsal bilinç ve kültürel normların dönüşümü, kadına yönelik şiddetin önlenmesi açısından kilit bir rol oynamaktadır (Aşıkkutlu, 2011, ss. 100-104).

İran'daki 1979 İslam Devrimi, kadınların toplumsal yaşamındaki büyük değişime yol açmış ve birçok hakları geriye gitmiştir. Devrim öncesi kadınlar, eğitim ve iş gücüne katılım gibi önemli haklara sahipken, devrim sonrasında bu haklar kısıtlanmıştır. Kadınların toplumsal yaşamdaki rolleri, birdenbire ev içi rollere indirgenmiştir. Bu dönüşümün etkileri, İranlı kadınların yasal haklarını savunma ve toplumsal alanlarda varlık gösterme çabalarını zorlaştırmıştır. İran'daki kadın hakları mücadelesinin, devrim sonrası dönemdeki hukuki ve toplumsal kısıtlamalarla daha da güçlendiğini belirtmiştir. Bu bağlamda, kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği için verdikleri mücadele hem yasal reformlarla hem de şeri rejim tarafından engellenmiştir (Tulunay, 2006, ss. 26-27).

İran'da Türkiye'den farklı olarak ataerki yapı yanı sıra Şeriat Kuralları da eklenerek İranlı kadınların hayatı daha zorlaştırmıştır. Şeri yönetimin baskısı, kadınların örtünme zorunluluğu, kadınların kamusal alanda yer alacağı mekânların, yer alma biçimlerinin, davranış kalıplarının belirlenmesi, toplumsal, hukuksal ve kolluk güçleri tarafından cezalandırılmaları, hukuksal alanda kadın-erkek arasındaki eşitsizlikler, evlilik içinde kadının güvencesiz konumu gibi durumlar İranlı kadınları Türkiye'de yaşayan kadınlara göre daha dezavantajlı duruma getirmiştir (Kahraman, 2014, s. 113). Sonuç olarak İranlı kadınlar, cinsiyet eşitsizliğine dayalı süreç ve yapıların ağırlığı altında ezilmektedir

Hala İran'da kadınla erkek eşittir demek mümkün değilken Türkiye'de kadın erkek eşitliği hukuki düzenlemelerle güvence altına alınmıştır. Ayrıca, İran'da giyim kuşam zorunluluğu (hicap) bulunurken Türkiye'de bu alanla ilgili herhangi bir sınırlama yoktur. Türkiye'de kadınlar istediği üniversitede istediği meslek dalında kendini geliştirebilirken İran'da asıl görevi annelik olan kadının eğitim ve çalışma durumu baba ya da eşin rızasına bırakılmıştır. İran'da kadınların insan hakları bağlamında tanınan haklardan çok azına sahip olabildiği gibi sahip olmak için hak arama mücadelelerine girmeleri de suç sayılmıştır. Türkiye'de ise önceden izin almadan silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı vardır. Kısacası İran'da Türkiye'deki herhangi bir kadının doğduğu an itibariyle sahip olduğu haklara ulaşmak için mücadele etmesi gerekmektedir. İran'da kadınların kendi hakları için gösterdikleri çabaya ve bilinç düzeyine bakılarak gelecekte İran kadınını daha özgür, daha eşit bir toplumda yaşayacağını söyleyebiliriz.

İran ve Türkiye'de kadınlar, evde ve işyerinde toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, kadınların değersiz görülmesi, eğitim süreçlerindeki cinsiyet temelli eşitsizlikler, geleneklerin baskısı, aile ve toplum kaynaklı şiddet, çocuk yaşta evliliklerin yaygınlığı gibi

birçok ortak sorunla mücadele etmektedir. Ayrıca, kadınları engelleyen hukuki, yönetsel ve siyasal süreçler ile karar alma mekanizmalarındaki yetersiz temsil de bu sorunlar arasında yer almaktadır (Kahraman, 2014, ss. 113-114).

Her iki ülkede de kadına yönelik şiddet önemli bir sorun olarak varlığını korumaktadır. Özellikle Türkiye kadına yönelik şiddetle mücadele alanında önemli yasalar kabul edilmiş olsa da uygulamadaki eksiklikler ve toplumsal algılar, kadınların şiddete karşı tam anlamıyla korunamaması ve şiddet olaylarının cezasız kalması her gün yeni bir kadının katledilmesine neden olmaktadır. Örneğin, 4 Ekim 2024 yılında İstanbul'da surlarda canice katledilen Ayşenur Halil ve İkbal Uzuner'in ölümleri, Türkiye'de kadına yönelik şiddet ve cinayetlerin yaygın ve sistemik bir sorun olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu vakalar, şiddetle mücadeledeki yasal boşlukları, cezasızlık politikasını ve toplumun kadınlara yönelik ayrımcı tutumlarını bir kez daha gündeme getirmektedir. Kadınların yaşam hakkı, sadece hukuk sisteminin değil, aynı zamanda toplumsal bilincin de ciddi bir dönüşüm sürecine ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. İran'da ise, kadına yönelik şiddetle mücadelede ciddi bir eksiklik bulunmaktadır. Kadınların şiddet ve istismara uğraması durumunda, yasal hak arama yolları sınırlıdır ve genellikle toplumda kadınların şiddete uğramaları normalleştirilmiştir. Örneğin Mahsa Amini cinayeti, İran'da kadına yönelik şiddet ve kadın hakları ihlallerinin en trajik örneklerinden biri olarak hafızalarda kalmıştır. Mahsa Amini'nin ölümü, kadınların kendi haklarını savunma ve özgürlüklerini talep etme mücadelesinin simgesi haline gelmiştir. Bununla birlikte, son dönemde gündem olan Tahran Üniversitesi'nde kılık kıyafet zorunluluğunu protesto etmek amacıyla soyunan kadının, güvenlik güçleri tarafından zorla tutuklanması, kadınların yaşadığı baskıların ve hak ihlallerinin ne denli ağır olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Bu olay, İran'daki kadın hakları ihlallerinin sadece bireysel bir sorun olmadığını, devlet politikası haline gelmiş bir baskı ve denetim sisteminin parçası olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Kadınların özgürlük mücadelesi, sadece ülkelerinde değil, tüm dünyada yankı bulmaya devam etmektedir; ancak bu mücadelede, kadınların hayatlarını ve haklarını savunabilmesi için uluslararası toplumun daha etkin bir şekilde rol alması gerekmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye ve İran'daki kadın hakları mücadelesi arasında belirgin farklar olsa da her iki ülkede de hukuki reformların ve toplumsal farkındalığın yetersizliği, kadına yönelik şiddet ve eşitsizlik gibi sorunların çözümünde yetersiz kalmamıştır. Bu durum, kadın hakları konusunda daha kapsamlı ve derinlemesine bir toplumsal ve hukuki değişimin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Küresel Kadın, Barış ve Güvenlik Endeksi (WPS), 2017 yılından itibaren 177 ülkenin kadınların statüsünü ilerletme konusundaki performansını ölçen önemli bir gösterge olarak öne çıkmaktadır. Bu endeks, kadınların eğitim, ekonomik fırsatlar, siyasi katılım, güvenlik ve adalet gibi alanlardaki durumlarını değerlendirerek toplumsal cinsiyet eşitliğine dair kapsamlı bir analiz sunmaktadır. Aynı zamanda, kadınların barış süreçlerindeki rolleri ve şiddetten özgürlükleri gibi konulara da odaklanır. WPS Endeksi puanları ve sıralamaları, kadınların statüsünü ölçen 13 göstergedeki performansa göre belirlenir ve bu göstergeler katılım, adalet ve güvensizlik olmak üzere üç boyut altında sınıflandırılmaktadır. Tüm ülkeler 0 ile 1 arasında bir ölçekte puanlanır ve 1 puan, mümkün olan en yüksek sonucu ifade etmektedir. Bu bağlamda, Danimarka en yüksek sıralama ve puana sahipken, Afganistan en düşük puan ve sıralamaya sahiptir. Bu bağlamda, Türkiye 2023 WPS Endeksine göre İran'a göre daha üst sıralarda yer almaktadır. Ancak her iki ülkenin de sıralamadaki yeri, kadınların toplumsal statülerinde ciddi iyileştirmelere ihtiyaç olduğunun bir göstergesidir. Türkiye, istihdam, siyasi temsil ve hukuki düzenlemeler gibi alanlarda daha iyi sonuçlar sergilerken, İran ise eğitim süresi, finansal katılım ve teknolojiye erişim gibi konularda ön plana çıkmaktadır (GIWPS, 2023).

Tablo 6.1. 2023 Kadın, Barış ve Güvenlik Endeksi

Kadın, Barış ve Güvenlik Endeksi	**İran İslam Cumhuriyeti**	**Türkiye Cumhuriyeti**
Genel Sıralama (177 ülke)	144	99
Ortalama Endeks Puanı	0,557	0,665
Kadınların Ortalama Eğitim Süresi	10,6	7,9
Kadınların Ortalama İstihdam Oranı	%13,7	%34,5
Kadınların Finansal Katılımı	%85,1	%62,5
Kadınların Cep Telefonu Kullanımı	%80	%95
Kadınların Parlamentodaki Sandalye Oranı	%5,6	%17,4

Tablo 6.1. 2023 Kadın, Barış ve Güvenlik Endeksi (Devamı)

Kadın, Barış ve Güvenlik Endeksi	İran İslam Cumhuriyeti	Türkiye Cumhuriyeti
Adalete Erişim	1,46	1,87
Anne Ölüm Oranı	22	17,3
Cinsiyet Dengesizliği (Erkek ve Kadın Doğum Oranı)	105,3	105,1
Yakın Partner Şiddet Oranı	%18	%12
Kadınların Toplam Güvenliği Algısı	%63	%48
Kadınları Hedef Alan Siyasi Şiddet Oranı	0,12	0,01
Çatışmaya Yakınlık	54,5	34,5
Kadınlara Karşı Yasal Ayrımcılığın Olmaması	31,3	82,5
Adalete Erişim	1,46	1,87

(Kaynak: İran ve Türkiye: Women Peace and Security Index, GIWPS, 2023)

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak kadının toplumsal konumu insanlık tarihi boyunca farklı şekilde gelişmiştir. Özellikle ataerkil toplumlarda "annelik ve eş olma" rolü kadının birincil sosyal rolü olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, kadın eş, çocuk ve ev yaşamı içerisinde hapsolarak sosyal hayattan geri kalmışlardır. Kadın Hakları kavramı; kadın-erkek eşitliğini sağlamak, kadına yönelik şiddetle mücadele etmek, siyasi, eğitim ve toplumsal alanlarda kadınların temsil oranını arttırmak, aile içi şiddeti önlemek, şiddetin her türlüsünü engellemek, kadını ekonomik olarak güçlendirmek amacıyla ortaya çıkmış bir kavramdır. Dolayısıyla, kadın hakları kavramı kadınların hak taleplerini duyurmasına ve toplumda daha geniş haklar edinmelerine olanak tanımıştır.

Türkiye örneğinde kadınların hak arama mücadelesi, Tanzimat Dönemi'nde başlamış ve bu dönüşüm, İkinci Meşrutiyet döneminde artan özgürlükçü ortamla hız kazanmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çok eşliliğin yasal olması, mal paylaşımında karı-kocanın eşit haklara sahip olmaması, kadınların boşanma hakkının sınırlı olması, giyim kuşam zorunlulukları ve kadınların sosyal yaşama katılımının engellenmesi gibi sorunlar, kadın hareketlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kadınlar, bu ayrımcılığı sorgulamaya başlayarak yeni hak taleplerinde bulunmuş; eğitim, ekonomik ve sosyal alanlarda haklarını genişletmişlerdir. Cumhuriyet Döneminde ise her alanda değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Atatürk, yeni kurulan rejimde kadınlara önem vermiş ve kadınların sosyal yaşamda erkeklerle eşit haklara sahip olabilmeleri için düzenlemeler yapmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Medeni Kanun, Kılık Kıyafet Kanunu gibi hukuki düzenlemeler ile kadınların toplum içerisinde statüsü iyileştirilmiştir. Ayrıca, boşanma hakkı, çok eşliliğin yasaklanması, evliliğe yaş sınırının getirilmesi, resmî nikâh zorunluluğu, eşit miras hakkı gibi hakların kadınlara tanınasıyla kendi ayakları üzerinde durabilen, sosyal hayata katılabilen modern, laik bir Türk kadını imajı oluşturulmuştur. Sonuç olarak Tanzimat'tan itibaren Türk toplumunda ortaya konulan modernleşme girişimleri Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte toplumsal ve sosyal alanı kapsayacak şekilde gelişmiş ve kültürel cinsiyetin yarattığı eşitsizlikleri ortadan kaldırarak kadınları kamusal alanda görünürlük kazandırmıştır.

İran İslam Cumhuriyeti'nde ise kadın ataerkil sistem ve Şeriat kurallarının çizmiş olduğu sınırlar içerisinde kendisine yaşam alanı bulmuştur. Bu bağlamda, İranlı kadınların en temel görevi annelik olarak görünmüş ve toplumsal hayatta ikinci plana itilmişlerdir. İran İslam

Cumhuriyeti'nde 1979 devrimi öncesinde kadınların eğitim, siyasi, çalışma ve aile içinde kadınların hakla gibi birçok hak kazanarak çağdaş olanaklara ulaşmışlardır. Dolayısıyla İran'da devrim öncesinde kadınlara verilen haklar ile kadının toplum içinde daha fazla görünmesini ve toplumun çeşitli alanlarında boy göstermesini sağlamıştır. Ancak devrim sonrasında kadınların hicap ve başörtüsü olmadan toplumsal yaşama katılmaları engellenmiş, kız çocuklarının evlilik yaşı dokuza kadar düşürülmüş, kız ve erkek çocuklarının aynı sınıfta eğitim görmesi yasaklanarak Aileyi Koruma Yasası yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıca, üniversitelerde kız öğrenciler için kota uygulaması getirilmiş ve kadınların çalışma, seyahat özgürlükleri baba ya da eşlerinin rızasına bağlamıştır. Kısacası, İran'da devrim sonrasında kurulan yeni rejim güçleri İslam dini kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak kadınların özgürlüklerini kısıtlamışlar ve kadınların çalışma, eğitim, siyasi gibi birçok hakları ellerinden almışlardır. Bu durum İran İslam toplumunda kadınlar hem toplumda0 hem de hukuki açıdan ikinci sınıf vatandaş olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Sonuç olarak İran İslam Cumhuriyeti'nde kadınlar genellikle erkeklerle eşit düzeyde eğitim görmemekte, ekonomik alanda eşit temsil hakkı bulunmamakta ve "kadınların İslami rejime uygun şekilde giyinmemeleri durumunda cezalandırılmaktadırlar. Dolayısıyla İranlı kadınlar, cinsiyetçi ve eşitsiz bir toplumda görünür olma mücadelesi vermektedirler.

Günümüz İran ve Türkiye'sinde kadının toplumsal konumu birbirinden farklıdır. Bugünün Türk kadının her hakkı bulunmaktadır. Kadınlar siyasi partilerin içinde yer alabilmekte, parti kurabilmekte, oy kullanabilmekte, istediği işte ve istediği meslekte yer alabilmekte, aile içerisinde veya toplumda yaşanan her türlü olayda hukuk desteğini görebilmekte, eğitim hakkından istediği kadar yararlanabilmekte, mesleğinde yönetici pozisyonlarında bulunabilmekte, istediği şekilde bir yaşam sürebilmektedir.

Hem Türkiye'de hem de İran'da, kadınların durumunu etkili bir şekilde iyileştirebilmek için öncelikle kültürel ve sosyal yapının dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu dönüşümün ardından, kadın haklarına yönelik kapsamlı programlar ve politikalar hayata geçirilmelidir. Özellikle İran bağlamında, kadınların hak ve özgürlüklere erişimini sağlamak için sadece hukuki değişiklikler değil, aynı zamanda geleneksel ve ataerkil sistemin aşılması yönünde de önemli adımlar atılmalıdır. İranlı kadınların haklarına ulaşma sürecinde, toplumdaki kültürel, dini, tarihsel, politik ve ekonomik faktörler dikkate alınmalıdır. Ayrıca, İran ve Türkiye'de kadınların haklarını kazanabilmeleri için öncelikle gerekli adımları

tamamlamaları, ardından bilinçlenen erkek ve kadınların desteğini alarak anayasa yeniden düzenleme sürecinin önünü açmaları gerekmektedir.

Türkiye ve İran'da kadınların toplumsal konumu, kültürel ve hukuki yapılar nedeniyle farklılıklar göstermektedir. Ancak her iki ülkede de kadın haklarının güçlendirilmesi için kapsamlı ve etkin programların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, kadınların siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda aktif rol alabilmeleri için aşağıdaki politika ve programlar önem arz etmektedir:

- Türkiye'de kadınların siyasal katılımını artırmak için getirilen yasal düzenlemeler ve cinsiyet kotası uygulamaları olumlu örneklerdir. İran'da ise kadınların siyasette temsili için benzer yasal ve toplumsal reformlar yapılmalıdır.
- Eğitim ve istihdamda Türkiye'de kadınlara yönelik fırsatlar genişletilirken, İran'da kocanın izni gibi kısıtlayıcı uygulamalar kaldırılmalı ve kadınların ekonomik hayata katılımı desteklenmelidir.
- Kadına yönelik şiddete karşı Türkiye'de geliştirilen yasal koruma mekanizmaları güçlendirilmelidir. İran'da ise kapsamlı yasalar çıkarılarak şiddet mağdurlarına etkin destek sağlanmalıdır. Özelikle İran İslam Cumhuriyeti'nde aile içi şiddetin net bir tanımının yapılması, faillerin etkili şekilde cezalandırıldığı yasaların hazırlanması ve uygulanması gerekmektedir.
- Her iki ülkede de kadınların haklarının korunması ve güçlendirilmesi için sivil toplum ve devlet iş birliği artırılmalı, ataerkil kültürel yapılarla mücadeleye öncelik verilmelidir.
- Her iki ülkede de devlet memurluğu, bakanlıklar ve üst düzey yönetim kademelerinde kadınların daha fazla yer alması için cinsiyet dengesi sağlanmalıdır.

Sonuç olarak Türkiye'de, kadınların toplumsal yaşamda daha fazla yer edindiği ve sosyal haklardan daha fazla yararlandığı gözlemlenmektedir. Kadınlar, iş gücüne katılımda artış göstermiş ve daha fazla eğitim hakkı elde etmiştir. Ancak toplumsal cinsiyet eşitsizliği hâlâ belirgin bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. İran'da ise kadınların toplumsal yaşamdaki rolleri, daha çok geleneksel ve dini normlarla sınırlıdır. Bu çerçevede kadınlar, devletin dayattığı katı kurallar çerçevesinde sosyal yaşamlarını şekillendirmişler ve çalışma hayatında, siyasi ve ekonomik alanda aktif rol alamamışlarıdır.

Görüldüğü üzere Türkiye ve İran, coğrafi olarak birbirine yakın olsalar da, kadın hakları konusunda belirgin farklılıklara sahip iki ülkedir. Türkiye, kadın hakları konusunda önemli adımlar atmış olsa da toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadına yönelik şiddet gibi sorunlar

hâlâ devam etmektedir. İran'da ise, kadınlar daha ciddi kısıtlamalarla karşılaşmakta ve devletin baskıları altında yaşamaktadır. Ancak her iki ülkede de kadınlar sadece kendisine verilen haklar ile yetinmemekte ve kadınların hakları için mücadele etmektedirler. Bu bağlamda İranlı ve Türk kadınları eğitim düzeyi yükselen, daha bilinçli, ülkenin yaşadığı sorunların farkında olan, gelecekten daha iyi şeyler bekleyen, örgüt kültürü gelişen, siyasal ilgi ve katılım düzeyi artan ve kadınların siyasette daha çok yer almasını isteyen bir kadın profili çizmektedirler.

Türkiye ve İran'da kadın haklarının daha iyi bir seviyeye gelmesi için hukuki reformların yanı sıra toplumsal bilincin dönüşümü, kadınların daha fazla karar mekanizmalarında yer alması ve uluslararası iş birliklerinin artması büyük önem taşımaktadır. Kadınların eğitim ve ekonomik alanda daha fazla fırsat elde etmeleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini aşmak için önemli bir adım olacaktır. Ayrıca, kadına yönelik şiddetle mücadele için daha etkin denetim mekanizmaları oluşturulmalı, kadınların hak arama süreçlerinde karşılaştıkları engeller ortadan kaldırılmalıdır. Son olarak, uluslararası toplumun, kadın hakları konusunda ülkeler arası dayanışmayı artırarak, kadınların daha eşitlikçi toplumlarda yaşamaları için gelişmeleri teşvik etmelidir.

8. KAYNAKLAR

1961 Anayasası. (t.y). T.C Anayasa Mahkemesi: https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/ (Erişim Tarihi: 10.10.2024)

2023 yıllık veri raporu. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (2024). https://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/3088/2023-yillik-veri-raporu (Erişim Tarihi: 18.11.2024)

2024 Haziran raporu. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (2024) https://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/ (Erişim Tarihi: 18.11.2024)

2024 Ekim raporu. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (2024). https://kadincinayetlerinidurduracagiz.net (Erişim Tarihi: 18.11.2024)

Abbasi, S., & Mousavi, M. (2014). The status of Iranian women during the Pahlavi regime, *Women's Studies, 5*(1), 30-40.

Abdollahifard, P. (2020). İran'da feminizmin gelişimi. *İran Çalışmaları Dergisi,4*(2), 351-384. 10.33201/iranian.826495

Açıl, O. (2016). İlk Türk Devletlerinde kadın algısı ve kadın hakları. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (RTEÜ Journal of Social Sciences)*, *3*(2), 63-72.

Adak, S. (2020). Yetmişli yıllarda kadın hareketi: Yeni bir feminizmin ayak sesleri. *Academia.edu*. https://www.academia.edu

Adım adım kadın erkek eşitliği. (2003). *Türk Hukuk Sitesi*. https://www.turkhukuksitesi.com/showthread.php?t=2740 (Erişim tarihi: 9 Ekim 2024)

Afary, J. (2004). The Human rights of middle eastern & muslim women: A project for the 21st century. *Human Rights Quarterly*, *26*(1), 106-125. https://www.jstor.org/kararlı/20069718

Ağçoban, S. (2016). Kadın olgusunun kültürel gelişimi ve İslam'da kadının yeri üzerine tartışmalar. *Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Bilimdalı Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), 2*(1), 14-24.

Ahmad, F.(2016). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. (Çev. Y. Alogan). Kaynak Yayınları.

Ailenin Korunmasına Dair Kanun (4320 sayılı). (1998). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 23233). https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.5.4320.pdf

Ailenin Korunmasına Dair Kanun (6284 sayılı). (2012). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 28239). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6284.pdf

Akbari, A. (2009). *Prospects for reform? The Iranian elections: The women's movement: An emerging power* (N. Kitchen, Ed.). IDEAS Reports - Strategic Updates, SU002. London School of Economics and Political Science. http://eprints.lse.ac.uk/43595/

Akdağ, B. (2024). İran'da kadın hakları ve kadın hareketi. *Kırkdokuzw.* https://www.kirkdokuzw.com (Erişim tarihi: 9 Ekim 2024)

Akın, A., Esin, Ç., & Çelik, K. (2006). *Kadının sağlık hakkı ve Dünya Sağlık Örgütü'nün Avrupa'da kadın sağlığının iyileştirilmesine yönelik stratejik eylem planı* (Rapor). Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (HÜKSAM). https://huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/kadinin_saglik_hakki.pdf

Akıncı, Ş. (2004). Medeni Kanun'da kadın ve aile. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8*(2). 2-16.

Akıntürk, T. (1996). *Aile hukuku,* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Akkaş, İ., & Uyanık, Z. (2016). Kadına yönelik şiddet. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 6*(1), 32-42.

Akkaya Kahraman, T. (2016). T*ürkiye'de üniversite mezunu kadınların kadın hakları konusunda duyarlılıkları ve kadın örgütleri ile iletişimi,* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Bahçeşehir Üniversitesi.

Aksoy, H., & Vekifkuluçay Yılmaz, D. (2019). Bir İnsan hakları ihlali: namus cinayetleri. *Researcher: Social Science Studies, 7*(1), 1-19.

Aksöz, F. (2020). *Türkiye'de kadınların sosyal hakları ve çalışan kadınların karşılaştıkları sorunlar: Kayseri örneği,* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.

Akşam Gazetesi. (1950, 5 Mayıs). https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1950-05-15/1

Akyol, E., & Ahmadı, A. (2020). İran'da siyasi partiler. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 8*(23), 268 - 284.

Alagöz, B. (2022, Eylül 30). İranlı kadınlar ne istiyor. *Global Panorama*. https://www.uikpanorama.com (Erişim tarihi: 10 Ekim 2024)

Alan, O. (2006). Cumhuriyet ve kadın memurlar. *Amme İdaresi Dergisi, 39*(4), 117-149.

Albayrak, M. (1994). Millet Mekteplerinin yapısı ve çalışmaları (1928-1935). *ATAM Dergisi*, *29*(10), 471-483.

Alkan, A., & Çakır, S. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze modern Türkiye'ye cinsiyet rejimi: Süreklilik ve kırılmalar.* (*Eds*. F. Alpkaya & B. Duru). 1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim. Phoenix Yayınevi.

Alkan, T. (1981). *Kadın erkek eşitsizliği sorunu*. A.Ü. SBF Yayınları.

Altan Arslan, Ş. (2017). Kadın odaklı politikaların hükümet programlarına yansımaları üzerine bir analiz, *TBB Dergisi, Kadın ve Hukuk Özel Sayısı*, 411-441.

Altay, M. (2019). İran'da kadın olmak. *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, (17). 1-15. https://www.ulusam.com/iranda-kadin-olmak/

Altın, H. (2008). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve öğretmen yetiştirme tarihimizdeki yeri, F*ırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13*(1), 271-283.

Altınay, A. G., & Arat, Y. (2007). *Türkiye'de kadına yönelik şiddet*. Metis Yayınları.

Altındal, Y. (2007). *Kadının siyasal katılımı bağlamında partilerin kadın kollarının sosyolojik açıdan değerlendirilmesi*, [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.

Arasteh, A. R. (1962). *Education and social awakening in Iran 1850-1960*. E. J. Brill.Arıkan Sinkaya, P. (2010). İran İslam Cumhuriyeti'nde kadın meselesi ve İslami Feminist hareket. *Akademik Orta Doğu*, *5*(1), 44-67.

Arı, T. (2007). *Geçmişten günümüze Ortadoğu siyaset, savaş ve diplomasi*. Alfa Yayınları.

Arıkan, S. (2022). 6284 sayılı Kanun kapsamında koruyucu, önleyici tedbirler ve kanundan yararlanacak kişiler. *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi*, *6*(2), 100-108.

Arıkfidan, M. (2015). *İslam hukukunda kadın haklarının korunmasına yönelik tedbirler,* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Arısoy, A., & Demir, N. (2007). Ayrımcılıkla mücadele kapsamında Avrupa Birliği sosyal hukukunda kadın. *Erkek Eşitliği. Ege Akademik Bakış Dergisi*, 7(2), 707-725.

Arsalan, N., & Borak, S. & Kocatürk, U. (1997). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri,* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Arslan Ertürk, A. (2017). Kadın işçilerin çalışma şartlarına ilişkin Türk iş mevzuatının öngördüğü düzenlemelere genel bir bakış. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 23* (1), 345-369.

Arslan, D. A., & Arslan, G. (2015). Kırsal Türkiye'de, geçmişten geleceğe kadın, evlilik ve aile. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, *3*(17841), 629-684. https://doi.org/10.21563/sutad.187065

Arslan, G. (2004). Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (Öngörülen Haklar ve Öngörülen Usuller). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 62*(1-2), 3-43.

Arslan, P. (2018). İran eğitim sistemi: Amaç yapı ve süreç bakımından Türkiye ile karşılaştırılması. *Route Educational and Social Science Journal*, *5*(31), 49-65. https://doi.org/10.17121/ressjournal.1444.

Asadisarvestani, K., & Sobotka, T. (2023). A pronatalist turn in population policies in Iran and its likely adverse impacts on reproductive rights, health and inequality: A critical narrative review. *National Library of Medicine*. https://pmc-ncbi-nlm-nih-gov. (Erişim tarihi: 10.11.2024)

Aslan, M., & Çakır, M. (2018). İran'da işsizlik sorunu. *İran Araştırma Merkezi (İRAM)*. https://www.iramcenter.org (Erişim tarihi: 12.12.2024)

Asriiran. (1403). ایران عصر: https://www.asriran.com. (Erişim Tarihi: 12.12.2024)

Assoudeh, E., & D. J. Salazar. (2017). *Movement structure in an authoritarian regime: a network analysis of the women's and student movements in Iran.* J. M. Mazzei (Ed.), Non-State violent actors and social movement organizations: influence, adaptation and change. Emerald Publishing. 137-171.

Aşık, M.O. (2006). 1851 yılında günümüze İran eğitim sisteminin beklenmeyen sonuçları, *Sosyoloji Dergisi*, (16), 138-154.

Aşıkkutlu, T. (2011). *Türk-İran modernleşmesi çerçevesinde kadın,* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Atay, T. (1997). Şah Dönemi (1941-1979) İran İslam Devrimi'nin arka planı. *Birikim (Aylık Sosyalist Kültür Dergisi),* (96), 37-40.

Ateş H., & Yavuz Ö. (2017). Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde kadınlara yönelik dönüşümlerin değerlendirilmesi, B*alkan Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı*, 28-47.

Ateş, S. (1991). İslam'ın kadına getirdiği haklar. *İslami Araştırmalar Dergisi, 5*(4). 320-327.

Avcı, M. (2016). Osmanlı Devleti'nde kadın hakları ve kadın haklarının gelişimi için mücadele eden öncü kadınlar. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED],* (55), 225-254.

Aybay, R. (2010). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi konusunda bazı genel gözlemler ve 14. protokol. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (88), 225-260.

Aydın, H. (2015). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de kadın. *Current Research in Social Sciences, 1*(3), 84-96.

Aydın, S. (1993) *Modernleşme ve milliyetçilik.* Gündoğan Yayınevi.

Aytaç, K. (1984). G*azi Mustafa Kemal eğitim politikası üzerine konuşmalar.* Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Azar, K. (2017). Ruhani'den kadınlara önemli görev dağıtımı. MEHR Haber Ajansı: https://tr.mehrnews.com. (Erişim Tarihi: 23.11.2024)

Azari, F. (1983). *Sexuality and women's oppression in Iran.* In F. Azari (Ed.), Women in Iran: The conflict with fundamentalist Islam, Ithaca Press, 134-135.

Badawi, A.G. (1981). Women and İslam. *Mahjubah, 1*(5-6), 215-217.

Badem, S. (2021). Ceza muhakemesi hukukunda tanık. *TAAD*, (*45)*. 289-326.

Bagley, F., & Ronald, C. (1997). Fr*om darkness into light: Women's emancipation in Iran,* Exposition Press.

Bagley, FRC (1971). 1967 İran Aile Koruma Yasası: İran ve İslam'da Kadın haklarının ilerlemesinde bir dönüm noktası. (Ed. CE Bosworth). Edinburgh: Edinburgh University Press. 47–64.

Bağrıysan, M. (1991). Eshtegal ve bikari zanan az didgahe tose, *Macele Zanan.*

Bahrami, F. (2023). Iran Events of 2023. Human Rights Watch: https://www-hrw-org. (Erişim Tarihi: 15.10.2024)

Bakacak, A.G. (2009). Cumhuriyet Dönemi kadın imgesi üzerine bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* (44), 627-638.

Bakan, B. (2012). *Türkiye'deki kadın hak ihlalleri,* Cinius Yayınaları.

Balcı, M., & Tuzak M. (2017). Cumhuriyetin ilk yıllarında Nezihe Muhiddin özelinde Türk kadınlarının siyasi hakları için mücadelesi, *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi, 1.* 43-51.

Başak, S. (2005). Türk sosyolojisinde yapı araştırmaları. *Bilig*, (32), 33-63.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA). (1941, 18 Ocak). *30-18-1-2 Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), Yer: 94-13-1. Dosya EK.263.*

Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Be*şinci Beş Yıllık Kalkınma Planı* (1985-1989).

Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990–1994)*.

Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı*, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000),*

Baykal, M. (2017). *1982 Anayasasında kadının yeri: kadın, kamusal alan ve hukuk*, (Ed. Ü. Yükselbaba), Tekin Yayınevi, 141-168.

Baykal, O.G. (2016). Gökyüzündeki ilk kadınlarımız, kokpitten bakış, *Türkiye Havayolu Pilotları Derneği*, (36), 40-45.

Bebel, A. (1966) *Kadın ve sosyalizm*. Toplum Yayınevi.

Benli, F. (2006). Kadın hakları lehine değişen yasaların Yargıtay kararlarına yansımasının değerlendirilmesi. *Ayrımcılığa Karşı Kadın Hakları Derneği (AKDER)*. 1-23.

Berber, N. (2017). 1980'ler: Feminist Hareket Yeniden…. https://tr.boell.org/tr/2017/09/18/1980ler-feminist-hareket-yeniden. (Erişim Tarihi: 12.11.2024)

Berktay, F. (1998). *Kadın olmak yaşamak yazmak.* Pencere Yayınları.

Berktay, F. (2004). *Kadınların insan haklarının gelişimi ve Türkiye, sivil toplum ve konferans yazıları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve

Araştırma Birimi Yayınları. 1-31.

Berktay, H. (2004). *Osmanlı kadınları ve toplumsal değişim.* İletişim Yayınları.

Beşe Canpolat, Ş. (2023). Türkiye'de evli kadınların soyadı tercihi: iki soyadı kullanan kadınların demografik özellikleri. *Mülkiye Araştırma Dergisi*, *47(3),* 1006-1048.

Bilgili, N., & Vural, G. (2011). Kadına yönelik şiddetin en ağır biçimi: Namus cinayetleri. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, *14(*1*)*, 66-71.

Bingöl, O. (2014). Toplumsal cinsiyet olgusu ve Türkiye'de kadınlık. *MÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16*(3), 108–114. https://doi.org/10.18493/kmusekad.36760

Binlerce İranlı sokaklara döküldü. (2014). HaberTürk: https://m.haberturk.com/dunya/haber/1002534-binlerce-iranli-sokaklara-dokuldu. (Erişim Tarihi: 12.12.2024)

Binol, Ö. (1992). *1950 sonrasında Türk sinemasında kadın ve toplumsal değişim,* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Birleşmiş Milletler. (1980). *Kadınlar On Yılı Dünya Konferansı, 14–30 Temmuz 1980, Kopenhag, Danimarka.*

Birleşmiş Milletler (BM). (1952). Kadınların siyasi haklarına ilişkin sözleşme. *İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Dergisi*, 2(3), 68. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d11/c009/b069/tbmm110090690207.pdf?utm_source (Erişim tarihi: 11 Kasım 2024)

BODAZEY (Fashıon The Gap From East To West). (2003-2008). A Brıeef Hıstory Of Women's Movements In Iran 1850 – 200: http://www.bodazey.com/womens_movement.html. (Erişim Tarihi: 10.10.2024)

Boybeyi, S., & Gül, S. S. (2016)**.** Cumhuriyet aydınlanmasının kısa tarihi: Köy Enstitülerini çevreleyen tarihsel ve toplumsal koşullar ve bugüne çıkarsamalar. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, *2*(3), 67–92.

Bozkurt, G., (1996). *Batı hukukunun Türkiye'de benimsenmesi,* Türk Tarih Kurumu Yayını.

Bulut, S. (2013). Türkçülerin penceresinden Osmanlı'da kadın meselesi ve Orta Asya referansı. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 313-336.

Bursalı, A. (2015). Avcı toplayıcı toplumlarda kadın ve erkek eşitti. arkeofili: https://arkeofili.com/avci-toplayici-toplumlarda-cinsiyet-esitligi-vardikadin-ve-erkek-esitti/. (Erişim Tarihi: 15.12.2024)

Bükecik, E., & Özkan, B. (2018). Kadına yönelik şiddet: Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadın sağlığına etkisi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *3*(2), 33-37.

Bütün, A. R. (2012). *Dünyada ve Türklerde ilk kadınlar*, Crea Yayıncılık.

Camara, A., (2012). *Women's Rights in Iran: During the years of the shah, Ayatollah Khomeini, and Khamenei,* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. University of Central Florida.

Caporal, B. (1982). *Kemalizmde ve Kemalizm sonrasında Türk kadını (1919-1970),* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Cemiyetler Kanunu (Mülga Kanun No: 1630/76), T.C. Resmî Gazete: (Sayı: 3959) https://www.siviltoplum.gov.tr/kurumlar/siviltoplum.gov.tr/Mevzuat/Mulga/3512_Sayili_Dernekler_Kanunu_1938.pdf

Ceylan, E. (2006). *Türk ve İsviçre hukukunda boşanmanın hukuku sonuçları*, Seçkin Yayıncılık.

Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu tarihi,* (çev: M. Harmancı). Agora Kitaplığı.

Criminal Punishment in Islamic Societies: Empirical Study of Attitudes to Criminal Sentencing in Iran Ghassem Ghassemi. (2009). https://link.springer.com/article/10.1007/s10610-008-9095-2. (Erişim Tarihi: 23.10.2024)

Cumhurbaşkanlığı Kabinesi. (2023). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı: https://www.tccb.gov.tr/kabine/. (Erişim Tarihi: 05.10.2024)

Cumhuriyet Gazetesi, 14 Ekim 1952. https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar

Cumhuriyet, 13 Eylül 1990. https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar

Çağlayan, S., & Kemik, A. (2018). Kırdan kente iç göç süreciyle kadınların iş yaşamına katılımları ve sonuçları, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, 143-157.

Çakır, S. (2022). Egemen kültür gölgesinde kadın: İran İslam Devrimi sonrasında İran'da kadın olmak. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi / Istanbul University Journal of Women's Studies*, *0*(25), 49-83. https://doi.org/10.26650/iukad.2022.1115563

Çalışkan, H., & Çevik, E. İ. (2018). Kadına yönelik şiddetin belirleyicileri: Türkiye örneği. *BJSS Balkan Journal of Social Sciences / Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(14). 218-233.

Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin demokrasi tarihi*. İmge Kitabevi.

Çavuşoğlu, G. Y. (2015). *Türkiye'de kadın hareketinin oluşumu ve kadının sosyal yaşamdaki yeri.* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

Çelik, G. (2009). Türkiye'de durum, Türk Parlamento tarihinde kadın parlamenterler (1935-2009). *TBMM*, Ankara.

Çelik, H. (2015). Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in ilk yılları. *Türk Tarih Dergisi*, *32*(4), 112-128.

Çelik, Ö. (2012). Kadınların insan hakları hareketi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14*(1). 149-170

Çelik, Ş. (2010). Kadın algısı ve kavramsal olarak kadın. F. Ç. Döşkaya (Ed.), *21. yüzyılın eşiğinde kadınlar: Değişim ve güçlenme – Türk kadınının seçme ve seçilme hakkını alışının 75. yıldönümünde Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi Bildiri Kitabı (2, 138–...)*. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çetin, H. (2003). Gelenek ve değişim arasında kriz: Türk modernleşmesi, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi,* 25. 11-45.

Çetin, İ. (2014). Gelenek ve modernite arasında Türkiye'de son dönem kadın cinayetleri. *Sosyoloji Dergisi*, *(30)*, 41–63.

Çevik, E. (2015). *Pehlevi dönemi kadın modernleşmesi (1921-1979).* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Çitçi, O. (1982). *Kadın sorunu ve Türkiye'de kamu görevlisi kadınlar.* Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.

Çitlioğlu, E. (2015). *İran'ı anlamak*. Başkent Üniversitesi. 1-130. https://sam.baskent.edu.tr/kw/upload/135/dosyalar/iranianlamak.pdf

Çocuk evlilikleri ve hukuk: Çocuk gelinler. (t.y.). *Sabancı Vakfı.* https://www.sabancivakfi.org/i/content/4848_2_Cocuk_Evlilikleri_ve_Hukuk.pdf

Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler Konulu 2006/17 Başbakanlık Genelgesi, 4 Temmuz 2006, T.C Resmî Gazetesi: (Sayı:26218). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060704-12.htm

Çocuk yaşta, erken ve zorla evliliklerin önlenmesine yönelik birleşmiş milletler ortak programı. (2020). UNFPA Türkiye: https://www.cocukyastaevliligeson.org/#/. (Erişim Tarihi:21.12.2024)

Çüçen, K. (2012). *İnsan kakları,* AMKM Yayıncılık.

Dabashi, H. (2008). İr*an: Ketlenmiş halk*, (çev: E. Ayhan), Metis Yayınları.

Dedeoğlu, S. (2009) . Eşitlik mi ayrımcılık mı?, *Çalışma ve Toplum Dergisi, (*2), 41-54.

Demir, A. (2011). Yasal düzenlemelerde kadın hakları. *Hukuk Gündemi Dergisi,* 32-36.

Demirkılınç, S. (2017). Psikopolitik boyutuyla İran Devrimi. E-*Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergi*si, *9*(1), 22-43.

Demirtaş, B. (2008). Atatürk döneminde eğitim alanında yaşanan gelişmeler. *Gazi Üniversitesi Gazi Akademik Bakış Dergisi*, *1(*2). 155-176.

Dinç, H., & Hotin Şahin, N. (2009). Bir kadın sağlığı sorunu: Töre ve namus cinayetleri. *Florence Nightingale Journal of Nursing*, *17*(2), 123-132.

Dirik, N. (2016). *Türkiye'de kadın istihdamının önündeki engellerin aşılmasında girişimciliğin önemi ve kamu istihdam kurumlarının rol*, [Uzmanlık tezi]. Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.

Doğan, B. (2019). Yaş küçüklüğü: TCK Madde 31. Av. Baran Doğan Hukuk Bürosu: https://barandogan.av.tr/blog/ceza-hukuku/cocugun-cezai-ehliyeti-ve-yas-kucuklugu-ceza-indirimi-nedir.html. (Erişim Tarihi: 23.11.2024)

Doğan, M. (2003). Türk Medeni Kanunu'nun evliliğin genel hükümleri bakımından getirdiği yenilikler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 52*(4). 93-128. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000506.

Doğancı, H. K., & Tuncay, T. (2020). Tarihsel süreçte kadının aile içindeki konumunun feminist sosyal hizmet yaklaşımı temelinde değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 31*(3), 1324-1351.

Doğru, O., & Nalbant, A. (2013). İnsan hakları Avrupa Sözleşmesi: Açıklama ve önemli kararlar. *European Union, Council of Europe*, 600-603.

Doğrusadık, Z. (2018). *Fatma Aliye'nin son dönem Osmanlı toplumundaki kadın görüşleri,* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Maltepe Üniversitesi.

Doğum istatistikleri. (2023). *Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)*. https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=doğum%20istatistikleri (Erişim tarihi: 15 Kasım 2024)

Dokesh, M. R. (2021). *İran hukuk sisteminde kadın hakları*. [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Donovan, J. (2014). *Feminist teori,* (Çev. A. Bora, F. Sayılan, M. Ağduk Gevrek). İletişim Yayınları.

Dönmez, İ. K. (2006). Müt'a. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi (DİA)*, *32,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 174–180.

Dulum, S. (2006). *Osmanlı Devleti'nde kadının statüsü, eğitimi ve çalışma hayatı (1839-1918)*, [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Osmangazi Üniversitesi.

Duroğlu, S. (2007). *Türkiye'de ilk kadın milletvekilleri*, [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.

Dursun, A. (2024). Helikopter kazasında yaşamını yitiren İran Cumhurbaşkanı Reisi'nin cenazesi defnedildi. Anadolu Ajansı: https://www.aa.com.tr/tr/dunya/helikopter-kazasinda-yasamini-yitiren-iran-cumhurbaskani-reisinin-cenazesi-defnedildi/3228635 (Erişim Tarihi: 12.11.2024)

Dursun, A. (2024). İran Cumhurbaşkanı Pezeşkiyan'ın kabinesi Meclisten eksiksiz güvenoyu aldı. Anadolu Ajansı: https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-

cumhurbaskani-pezeskiyanin-kabinesi-meclisten-eksiksiz-guvenoyu-aldi/3309440. (Erişim Adresi: 18.11.2024)

Dünya Kadınlar Günü (t.y.). https://tuerkei.diplo.de/tr-tr/deutschland-und-die-tuerkei/willkommen/02-internationaler-frauentag-1793766?utm_source=chatgpt.com (Erişim Tarihi: 19.09.2024)

E- Bülten, dış ilişkiler ve AB Genel Müdürlüğü, robotik teknolojiler: İstihdamda risk mi fırsat mı?, https://www.csgb.gov.tr/Media/thricktl/dış-ilişkiler-e-bülten-73.pdf (Erişim Tarihi: 12.12.2024)

Ebadi, Ş. H. S. A. (2003). Rights of women and children in Iran. di (Eds. In U. Kim, H. S. Aasen & Ş. Eba), *Democracy, human rights, and Islam in modern Iran: Psychological, social, and cultural perspectives* (Vol. II, Chapter 6). Sparenbanken Vest, Rafto Human Rights Series.

Ediz, A., & Altan, Ş. (2017). Türkiye'de kadına yönelik şiddet üzerine bir alan araştırması. *TBB Dergisi, Özel Sayı.* 398-410.

Education Expenditure Statistics, 2022. (2023). TURKSAT Main Page: https://data.tuik.gov.tr. (Erişim Tarihi: 18.12.2024)

El-Hilo, M. (2020). İran eşitlikçi kadın hareketleri perspektifinden kadın meselesinin açıklanması. *İran Çalışmaları Dergisi*, *4*(1), 149-180.

Eltahawy, D. (2024). İran: Zorunlu başörtüsü yasalarını uygulamak için kadınlar gözetim altında tutuluyor ve toplu halde araçlarına el konuyor. Uluslararası Af Örgütü: https://www.amnesty.org.tr/icerik/iran-zorunlu-basortusu-yasalarini-uygulamak-icin-kadinlar-gozetim-altinda-tutuluyor-ve-toplu-halde-araclarina-el-konuyor. (Erişim Tarihi: 03.10.2024)

Emiroğlu, A. (2022). 1960-1980 Dönemin literatürüne göre Türkiye'de kadın hakları konusundaki gelişmeler. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi,* 9(3), 912-929.

Emiroğlu, A. (2022). 1980-2000 Arası Türkiye'de kadın haklarının tarihsel gelişimi. *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi, 8,* 205-224. https://doi.org/10.56720/mevzu.1151320

Erdut, T. (2006). İşgücü piyasasında ayrımcılık. *İkinci Ulusal Sosyal Politika Kongresi* (s. 1-25). Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu ve Friedrich Ebert Vakfı.

Erdem, A. R. (2015). Atatürk'ün kadına ve kadın eğitimine verdiği önem. *BELGİ, 1*(9). 1266-1277.

Erdemir, A. (2009). Uluslararası kadın hakları standartları ve Türkiye'deki durum: Siyasal ve hukuksal bir yaklaşım, [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Ergöçmen, A. B., Keskin, F., & Yüksel Kaptanoğlu, İ. (2020). *Türkiye'de çocuk yaşta, erken ve zorla evlilikler*. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. 3-80.

Erol, A. Y. (2019). Farsça atasözlerinde cinsiyet algısı. *I. Karaman Uluslararası Dil ve Edebiyat Kongresi,* Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

Eslen Ziya, H. (2012). Türk Ceza Kanunu değişiminde kadın aktivistler: Bir lobicilik hikayesi. S*osyoloji Araştırmaları Dergisi / Journal of Sociological Research, 15* (1), 120-149.

Eşmeli, İ., & Ümitli, M. (2024). Semavi dinler ve kadın. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), *11*(1), 197-226.

Evran Topuzkanamış, Ş. (2019). 1982 Anayasasında ve Türk Anayasa Mahkemesi kararlarında kadın. *İzmir Barosu Dergisi*. 47-78.

Farımaz, P. (2017). *Türk kamu yönetiminde kadın hakları ihlallerini önlemeye yönelik mekanizmalar,* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. *C*umhuriyet Üniversitesi.

Farzam, R. (2024). İran'da Reformcu Pezeşkiyan Dönemi: Beklentiler ve Zorluklar. İRAM (İran Araştırma Merkezi): https://www.iramcenter.org/iranda-reformcu-pezeskiyan-donemi-beklentiler-ve-zorluklar-2516. (Erişim Tarihi:10.10.2024)

Feyzioğlu, M. (1996). *Ceza hukuku muhakemesinde tanıklık*. Yetki Yayınları.

Fırat, Z. (2023). İran İslam Cumhuriyeti'nde kadın olmak. *YURTTAŞ Dergisi*, *10,* 10-11.

Freidell, E. (1994). Notes from the village: On the ethnographic construction. In F. M. Göçek & S. Balaghi (Eds.), *Reconstructing gender in the Middle East: Tradition, identity, and power*. Columbia University Press. 86-88.

Ganjineh, S. (2019). T*ürk ve İran hukuklarında evlenme ve boşanma hükümleri,* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Gentizon, P. (1983). *Mustafa Kemal Paşa ve uyanan Doğ*u, (Çev. F. Ülkü), Bilgi Yayınevi.

Gerhard, U. (1996). Kadının ve Kadın Yurttaşın Bildirisi Haklar Bildirgesi: Olympe de Gouges (7 Eylül 1791)", (çev. Ece Göztepe), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 45, 185-193.

Gezici, S. (2024). Türkiye'de "çocuk anne" sayısı ürkütücü boyutta. 9.köy: https://9koy.org/turkiyede-cocuk-anne-sayisi-urkutucu-boyutta.html. (Erişim Tarihi: 19.11.2024)

Ghassemi, G. (2009). Criminal Punishment in Islamic Societies: Empirical Study of Attitudes to Criminal Sentencing in Iran. *European Journal on Criminal Policy and Research, 15*(1-2), 159-180. https://doi.org/10.1007/s10610-008-9095-2

Global Gender Gap Report 2023. Geneva: Word Economıc Forum. https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023/. (Erişim Tarihi:25.10.2024)

Gökalp Z. (1970). *Türkçülüğün esasları*. (Hzrl. Mehmet Kaplan), Varlık Yayınları.

Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde kadınların siyasal hayata katılım mücadelesi. *Yasama Dergisi*. 10, 5-59.

Gökçimen, S. (2009). *Türk parlamento tarihinde kadın parlamenterler 1935–2009*. Kanunlar ve Kararlar Dairesi Başkanlığı. 4-487.

Göksel, B. (1988). *Çağlar boyunca Türk kadını ve Atatür*k. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Göktürk, N. (2012). Ceza hukukunun işlevi kaynakları ve temel ilkeleri. (Ed. İ. Özgenç & İ. Üzülmez), *Ceza hukukuna giriş*, Anadolu Üniversitesi.

Göle, N. (2000). *İslam'ın yeni yüzleri, İslam'ın kamusal yüzle*ri. Metis Yayınları.

Göz, A. C. (2008). İslami Feminizm: Feminizmle uzlaşma mı veya feminizme meydan okuma mı?, T*oplum ve Demokrasi*, *2*(4), 201-210.

Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa hukuku*. Ekin Kitabevi Yayınları.

Grolier international Americana encyclopedia (1993), Medya Holding Grolier Incorporated, *6*, 51-53.

Gülşen, D., & Karabağ, G. (2021). *T*ürkiye'de kadının siyasete katılımı: Siyasal hayatta karşılaşılan engeller ve deneyimler. *İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü (İstanpol)*. 8-58.

Güneş, G. (2010). Türk kadınının muhtarlık ve köy ihtiyar heyetlerine seçme seçilme hakkını kazanması ve Türkiye'nin ilk kadın muhtarı Gül Esin (Hanım). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, *9(*20*)*, 171-190.

Güneş, H., & Uzun, Ö.S., (2020). *İran İslam Cumhuriyeti'nde 40 yıl: İran'da toplum, siyaset ve değişim.* Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Güran, T. (1982). *Türkiye'nin ekonomik ve sosyal tarihinde 1961 Anayasası'nın rolü*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Güriz, A. (1996). *Hukuk felsefes*i, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi (A.Ü.H.F) Yayınları.

Güveyi, Ü. (2018). Türkiye'de seçme ve seçilme hakkı boyutunda yaşanan demokratikleşme sürecinin kısa tarihçesi ve bu süreçte kadim Türk kültürünün rolü. *TBB Dergisi*, *137*, 38-64.

Hacettepe Üniversitesi. (2023). *Anne ölümlerine yeniden bakmak: Nitel araştırmanın söyledikleri* (NEE-HÜ.23.01). 1-100.

Hanna, A. (2020). Phases of the Women's Movement. The İran Primer: https://iranprimer.usip.org/blog/2020/aug/11/iranian-womens-movement-four-phases. (Erişim Tarihi: 23.10.2024)

Hastalık ve Analık Sigortası Kanunu, 01 Ocak 1950, T.C Resmî Gazete: (Sayı:7402). https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc032/kanuntbmmc032/kanuntbmmc03205502.pdf

Hatam, N. (2017). Why Iranian women are wearing white on Wednesdays. BBC News: https://www.bbc.com/news/world-middle-east-40218711, Erişim Tarihi:12.11.2024

Hatemi, M. (2019). İran'da kadın olmak. *Maduniyet.* https://www.academia.edu/41018500/İRANDA_KADIN_OLMAK_BEING_WOMAN_IN_IRAN

Hengaw. (2024). Hengaw monthly report on women's rights violations in Iran, November 2024. Hengaw Organization for Human Rights: https://hengaw-net. (Erişim Tarihi:18.11.2024)

Hoş, H. (2001). Türk kadını ve Cumhuriyet Dönemi kadın hakları, [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Human Rights Careers, (t.y.). https://www-humanrightscareers-com.translate.goog/magazine/organizations-gender-equality/? (Erişim Tarihi: 19.09.2024)

Hüseyinli, N., & Yiğit, Y. (2017). İş Hukuku'nda kadın çalışanların korunmasına ilişkin hukuki düzenlemeler. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (SÜHFD), 25*(2), 279-328.

*ICPD (International Conference on Population and Development) (Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı) (*1994*)*. Programme of Action of the International Conference On Population and Development, 5-13.

International Labour Organization, 100 No'lu Eşit Ücret Sözleşmesi. (1951). *C100 - Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100)*. International Labour Organization. https://www.ilo.org/tr/resource/100-nolu-esit-ucret-sozlesmesi

Iran 2023. https://www.amnesty.org/en/location/middle-east-and-north-africa/middle-east/iran/report-iran/. (Erişim Tarihi: 19.10.2024)

Iran, Islamic Rep. (t.y). Gender Data Portal: https://genderdata-worldbank-org. (Erişim Tarihi:12.09.2024)

Iran: Population Law Violates Women's Rights. (2021). Human Rıghts Watch: https://www-hrw-org. (Erişim Tarihi: 15.09.2024)

Iranwıre. (2022). Official Statistics: One Fifth of All Marriages in Iran are Child Marriages. Iranian Women: https://iranwire.com/en/society/102678-official-statistics-one-fifth-of-all-marriages-in-iran-are-child-marriages/Ira. (Erişim Tarihi:19.11.2024)

İçli, T. (1998). Cumhuriyet Döneminde kadının sosyal konumu. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı*, 93-103.

İnan, A. (1968). *Atatürk ve Türk kadın haklarının kazanılması, tarih boyunca Türk kadınının hak ve görevleri*. Milli Eğitim Basımevi.

İnce, M. (2010). *Kadın istihdamı ve kadın işgücüne olan talep Türkiye örneği*, [Basılmamış Doktora tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.

İran Aileye Destek Tasarısı, (2020) https://www-hrw-org.translate.goog/news/2020/12/04/iran-adopt-draft-law-protect-women?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=tc

İran Cumhurbaşkanı Pezeşkiyan: Ahlak polisi kadınları artık 'rahatsız etmeyecek'. (2024). BBC News Türkçe: https://www.bbc.com/turkce/articles/c6255penp2no. (Erişim Tarihi: 17.11.2024)

İran İslam Ceza Kanunu, (1991). https://www-refworld-org.translate.goog/legal/legislation/natlegbod/1991/en/115464?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=tc

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası (1979). https://hukukbook.com/iran-islam-cumhuriyeti-anayasasi/

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası. (2021). Hukuk Ansiklopedisi : https://hukukbook.com/iran-islam-cumhuriyeti-anayasasi/. (Erişim Tarihi: 21.11.2024)

İran İslam Cumhuriyeti İş Kanunu, https://faramalaw.com/laws1.html

İran İslam Cumhuriyeti Medeni Kanunu, (2011). https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ir/ir009en.pdf

İran İslam Cumhuriyeti Medeni Kanunu. (2015). IranCulture: https://tr.irancultura.it/Kod-sivil-cumhuriyet-of-İslam-delliran/ (Erişim Tarihi: 23.09.2024)

İran Ruhani'den Kadın Hakları Mesajı. (2014). Aljazeera Turk: https://www.aljazeera.com.tr/haber/ruhaniden-kadin-haklari-mesaji (Erişim Tarihi: 24.09.2024)

İran seçimlerine hangi adaylar katılıyor? (2024). BBC News Türkçe: https://www.bbc.com/turkce/articles/cx99r5k9dkvo (Erişim Tarihi: 19.12.2024)

İran'da 1979'dan Bu Yana En Fazla Kadın Milletvekili. https://bianet.org/haber/iran-da-1979-dan-bu-yana-en-fazla-kadin-milletvekili-174384 (Erişim Tarihi: 10.12.2024)

İran'ın Yeni Cumhurbaşkanı Yardımcısı Kadın. (2013). Bianet: https://bianet.org/haber/iran-in-yeni-cumhurbaskani-yardimcisi-kadin-149832 (Erişim Tarihi: 15.12.2024)

İran'a "ilk" kadın cumhurbaşkanı adayı. (2000). Hürriyet.com.tr: https://www.hurriyet.com.tr/dunya/irana-ilk-kadin-cumhurbaskani-adayi-39182930. (Erişim Tarihi: 22.10.2024

İran'da bir yılda 15 yaş altı 1500 çocuk doğum yaptı. (2022). EuroNews: https://tr.euronews.com/2022/04/22/iran-da-bir-y-lda-15-yas-alt-1500-cocuk-dogum-yapt. (Erişim Tarihi: 23.10.2024)

İran'da ilk kadın belediye başkanı. (2004). İnternet Haber: https://www.internethaber.com/iranda-ilk-kadin-belediye-baskani-1074002h.htm#google_vignette. (Erişim Tarihi: 13.10.2024)

İran'da ilk kez bir kadın bakan. (2009). Dünya Gazatesi: https://www.dunya.com. (Erişim Tarihi: 14.11.2024)

İran'da kadın atlete izin verildi. (2013). Hürriyet. Com: Spor Arena: https://www.hurriyet.com.tr/sporarena/iranda-kadin-atlete-izin-verildi-24708648. (Erişim Tarihi: 09.12.2024)

İran'da kadın atlete izin verildi. (2013). Spor Arena: https://www.hurriyet.com.tr. (Erişim Tarihi: 08.12.2024)

İran'da kadınların sağlık hakkı: Uluslararası insan hakları hukukunun yerel uygulaması. (2019). PubMed: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31043324/. (Erişim Tarihi: 15.11.2024)

İran'da kızlara üniversite yasağı. (2012). HaberTürk: https://m.haberturk.com/dunya/haber/770015-iranda-kizlara-universite-yasagi. (Erişim Tarihi: 12.11.2024)

İran'da 'tecavüzcüsünü öldüren' kadın idam edildi. (2014). BBC News Türkçe: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141025_iran_reyhaneh_jabbari. (Erişim Tarihi: 15.12.2024)

İran'da yeni örtünme yasası: 'Uygunsuz' giyinen kadınlara 10 yıla kadar hapis. (2023). BBC News Türkçe: https://www.bbc.com/turkce/articles/c4nj1zllv4eo. (Erişim Tarihi: 08.09.2024)

İran'ın yeni Cumhurbaşkanı Mesud Pezeşkiyan kimdir? (2024). EuroNews: https://tr.euronews.com/2024/07/06/iranin-yeni-cumhurbaskani-mesud-pezeskiyan-kimdir. (Erişim Tarihi: 18.12.2024)

İranlı kadınlara eğitim yasağı. (2012). AGOS: https://www.agos.com.tr/tr/yazi/2254/iranli-kadinlara-egitim-yasagi. (Erişim Tarihi: 18.10.2024)

İş Kanunu (4857 Sayılı). 22 Mayıs 2003. T.C Resmî Gazete: (Sayı: 25134). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4857&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

Janet, A. (1999). E*ncümenhay-e Nime Seri-ye Zenan der Nehset-e Meşrute*. (Çev: Yusifiyan, J.). Banu Yayınevi.

KADEM, https://kadem.org.tr/kadinlara-yonelik-yasal-duzenlemeler/

KADEM. (1994). Kadının Statüsü ve Sorunlar Genel Müdürlüğü, Dokümantasyon Merkezinin Görevleri.

Kadın hakları el kitabı, (2006). Ankara Barosu

Kadın Hakları Merkezi: Türk Medeni Kanunu'muzun kabulünün 96. yılını kutluyoruz. (2022). Sakarya Barosu: https://www.sakaryabarosu.org.tr. (Erişim Tarihi: 18.12.2024)

Kadın Haklarının Savunulması (1792) Mary Wollstonecraft. https://hist259-web-unc-edu.translate.goog/vindicationofrightsofwomen/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=tc (Erişim Tarihi: 17.09.2024)

Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW). Kadının İnsan Hakları Derneği (KİH): https://kadinininsanhaklari.org/savunuculuk/uluslararasi-sozlesmeler-ve-mekanizmalar/cedaw/. (Erişim Tarihi: 12.09.2024)

Kadına Yönelik Şiddet. World Health Organization: https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/factsheets/en/ipvfacts.pdf. (Erişim Tarihi: 24.11.2024)

Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele 2024 Yılı Faaliyet Planı. (2024).

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2020). T*oplumsal cinsiyet eşitliği ulusal eylem planı (2008-2013) 2009 yılı birleşik raporu.* T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2022). *Türkiye'de Kadın*. T.C Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (1980). https://www.aile.gov.tr/media/35256/kadinlara-karsi-her-turlu-ayrimciligin-onlenmesi-sozlesmesi-ve-ihtiyari-protokolu.pdf, (Erişim Tarihi:19.09.2024)

Kahraman, L. (2014). İranlı kadınların toplumsal ve siyasal profili. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, *17*(2), 71-120. https://doi.org/10.18490/sosars.379171

Kahraman, S. (2014). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte kadın sivil toplum örgütlerinin oluşması: Aydın'da Kurulan kadın sivil toplum örgütleri ve çalışma alanları,* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.

Kahraman, T. (2016). Türkiye'de *üniversite mezunu kadınların kadın hakları konusunda duyarlılıkları ve kadın örgütleri ile iletişimi,* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Bahçeşehir Üniversitesi.

Kalabalık, H. (2015). *İnsan hakları hukuk,* Seçkin Yayınevi.

Kalender, N. D. (2006). Kadınlara S*eçme ve seçilme hakkının verildiği 1935 seçimleri ve izmir basını,* [Basılmamış yüksek lisans tezi], Dokuz Eylül Üniversitesi.

Kamacı, Y. (2012). İran'da Kadın Olmak. Uluslararası Politika Akademisi: https://politikaakademisi.org/2012/08/21/iranda-kadin-olmak/ (Erişim Tarihi: 17.09.2024)

Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, (2013). *Sessiz devrim Türkiye'nin demokratik değişim ve dönüşüm envanteri (2002-2012).* Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayınları.

Kaplan, M. (2022). *Türk Ceza Hukukunda kadın*. Türk Akademisi Siyasî Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV).

Kar, M. (1990). *Muşareket-i Siyasi-yi Zena*n. Roşanfekran Yayınevi.

Kara, N. (2004). Boşanma sebeplerinde evlilik birliğinin temelinden sarsılması kavramı, [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Karaaslan, Ü. (2015). 1*9. yüzyılda Batı'da kadın hakları hareketinin tarihsel gelişimi,* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi.

Karacan, E., & Gökçe, S. (2020). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadın sağlığı. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, *1*(1), 39-59.

Karagöz, B. (2008). Türkiye'de 1980 sonrası kadın hareketinin siyasal temelleri ve "ikinci dalga" uğrağı. *Memleket Siyaset Yönetim, 3*(7), 168-190.

Karakoç, R., & Çakır, M., (2024). Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında siyasi partilerin kadın politikaları: AK Parti ve CHP örneği. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *26*(2). 757-774

Karakök, T., (2013). Menderes Dönemi'nde (1950-1960) Türkiye'de eğitim, *Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi*, *1*(2), 89-97.

KARAR. (2023). Siyasette Kadın 2023' haritası yayımlandı: Toplumsal cinsiyet eşitliği hala sağlanamadı. KARAR: https://www.karar.com/guncel-haberler/siyasette-kadin-2023-haritasi-yayimlandi-toplumsal-cinsiyet-esitligi-1734856. (Erişim Tarihi: 18.11.2024)

Kartal, S., (2008), Toplum kalkınmasında farklı bir eğitim kurumu: Köy Enstitüleri, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *4*(1), 23-36.

Katouzian, H. (1991). The Iranian family protection law in historical context. In *Iranian Studies, 24*(1), 102-114.

Kaval, F., & İzol, R. (2024). İran'daki toplumsal hareketlerde devlet kimliğinin rolü. *Akademik Hassasiyetler*, *11*(25), 449-482. https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1425605

Kaymaz, İ. Ş. (2010). Çağdaş uygarlığın mihenk taşı: Türkiye'de kadının toplumsal konumu. *Ankara Üniversitesi Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 333-366. https://doi.org/10.1501/Tite_0000000328

Kaynar, M. K., (2015). *Türkiye'nin 1950'li yılla*rı, İletişim Yayınları.

Kaypak, Ş. ve M. Kahraman. (2016). Türkiye'de kadının insan hakları ve anayasal yansıması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *8*(33),

298- 315.

Keddie, N. R. (1981). R*oots of revolution: an interpretive history of modern Iran.* Yale Univesity Press.

Kerestecioğlu, İ. (2014). Kadınlara yönelik aile içi şiddet: Mücadele, kazanımlar ve sorunlar, *Birikim.* 122-185.

Kerestecioğlu, İ.Ö., (2004). 1*990'larda kadın hareketi: Demokrasi ve eşitlik talebi, Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde kadının konumu: Kazanımlar, sorunlar, umutlar,* (Ed. F. Berktay) Ka-Der Yayınları.

Keskin, D. (2011). Küçük yaşta evlenmenin müeyyidesi. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *15*(4). 65-83.

Keskin, N. (2016). *İkinci Dünya savaşı sonrası Türkiye'de kadın imgesi: Ev-iş dergisi (1945-1952),* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Khabaronline 10. Meclis, kadın temsilci sayısı/17 kadın temsilci ve "Minoo Khaleghi"/Temsilciler İsimleri Tablosu'nun boşalması rekorunu kırdı. (2016). khabaronline.ir/x6xzD: https://www.khabaronline.ir/photo/531974. (Erişim Tarihi: 20.12.2024)

Kılıç, E. (2019). Evran Kılıç Hukuk Danışmanlık. 5 Aralık Dünya Kadın Hakları Günümüz Kutlu Olsun: https://www.elvankilic.av.tr/5-aralik-dunya-kadin-haklari-gunumuz-kutlu-olsun. (Erişim Tarihi: 19.09.2024)

Kılıçoğlu, A. M. (2012). *Medeni hukuk temel bilgiler*, Seçkin Yayıncılık.

Kılınç, A. (2008). İran Anayasa hukukunun genel esasları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *12*(1-2), 907-943.

Kıran, E. (2017). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında Türkiye'de çocuk gelinler: *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayıs*ı, 1-8.

Kırbaş Canikoğlu, S. (t.y). Kadınlara yönelik şiddetin ve ev içi şiddetin önlenmesine dair ulusal ve uluslararası mevzuat (İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun). *Ankara Barosu Dergisi*, 3, 355-378.

Kırılmaz, A. & Erol, M. S. (2018). İran diasporasında kadın üzerine bir okuma. *ANKASAM | Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, *2*(2), 14-43.

Kırılmaz, A., & Başaran, D. (2019). Uluslararası güvenlik ve feminizm: Bir İnsani güvenlik eleştirisi olarak İranlı kadınların durumu. I*ı. Uluslararası Giresun Güvenlik Sempozyumu Bildiri E-Kitabı.*

Kıvrak, M. S. (2022). *Ataerkillik ve evlilik: Mut'a örneği,* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.

Kimlikte dulluk kalkıyor. (1997). Hürriyet.com.tr: https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kimlikte-dulluk-kalkiyor-39274497. (Erişim Tarihi: 15.12.2024)

Kocabaş, A. (2022). *Türk ceza kanununda kadınların yaşam hakkının korunması*. [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Koç, M., Erginbaş, E., & Türkoğlu, A. J. (2020). İran'da genel seçimlere ilişkin temel esaslar. *İran Araştırma Merkezi (İRAM) Yayınları. 1-20.*

Koç, N. (2010). Kadın, işçi ve çocuk sorunlarının batılılaşma içindeki yeri. *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi,* 9,

Koçer, D. N. (2009). *Demokrat parti döneminde kadın: 1950-1960 arası kadın dergilerinde kadın imajı,* [Basılmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.

Koçu, R. E. (1958). *Tarihimizde garip vakalar*, Varlık Yayınları.

Koday, Z. (2019). İran'ın idari coğrafya analizi. *Atatürk University, Faculty of Letters*, 144-154.

Konan, B. (1917). Hukuk-I Aile Kararnamesi'nde Kadının hukuki durumu ile ilgili düzenlemeler. *II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri,* 323-352.

Konan, B. (2011). Türk kadının siyasi hakları kazanma süreci. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *60*(1), 157-174. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001622

Kongar, E. (1991) , *Türkiye'de aile: Yapısı, evrimi ve bürokratik örgütlerle ilişkileri, aile yazıları, temel kavramsal yapı ve tarihi süreç*. Bilim Serisi 5(2), Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

Kongar, E. (2000). *21. yüzyılda Türkiye*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Korkmaz, H. (2016). *İsmet İnönü Dönemi'nde kadın politikaları (1939-1945),* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Köksal, B. (2011). Orhon Yazıtlarında kadın. *Journal of New World Sciences Academy, (NWSA), 6*(2). 331-341.

Köy Enstitüleri ile İlköğretim Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun (6234 Sayılı). T.C Resmî Gazete: (Sayı:8625). https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/8625.pdf

Kuduoğlu, A. (2018). İran'da Musaddık dönemi: 1951-1953.T*he Journal of Iranian Studies, 2*(1), 37-62.

Kurnaz, Ş., (1991) *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını* (1839-1943), Bölüm Serisi 4, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Kurşun, E. (2016). *Samsun Halk Sağlığı Müdürlüğü'nde çalışan personelin toplumsal cinsiyet rol tutumlarının belirlenmesi,* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Kurtulan, S. Ş. (2023). *AK Parti hükümeti döneminde kadın politikaları,* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kusha, R. H. (2002). The Sacred Law of Islam A case study of women's treatment in the Islamic Republic of Iran's criminal justice system, *Dartmouth Publishing Company Ashgate Publishing Limited. 1-326.*

Kutub, M. (1965), *İslâm'ın etrafındaki şüpheler,* (Çev.: Ali Özek), Nuru Osmaniye Matbaası.

Kuyaksil, A. (2009). Türk Anayasasında kadın hakları ve gelişimi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler En1-326. Stitüsü Dergisi*, *6*(11), 328-352.

Küçük, A. (2019). Türkiye'de sosyal ve siyasal değişim: 1980 ve sonrası. *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, *3*(4), 20-42.

Küçükkırsoy, D. (2016). *Türk toplumunda "kadın" algısı ve kadın haklarının tarihsel gelişimi,* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Küçükkırsoy, H. (2016). A*tatürk'ün kadın hakları ve toplumsal dönüşüm*. Çağdaş Yayıncılık.

Küresel 'Siyasette Kadın 2023' haritası ne söylüyor? (2023). Eşit Adımlar: https://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/yakin-plan/kuresel-siyasette-kadin-2023-haritasi-ne-soyluyor. (Erişim Tarihi: 17.12.2024)

Lempinen, E. (2024). More than 120 protesters blinded by Iranian agents, probe confirms. UC Berkeley News: https://news-berkeley-edu.

Lévy, N., & Tourmarkıne, A. (2007). *Osmanlı'da asayiş, suç ve ceza 18.-20. yüzyıllar,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Library, W. O. (2019). İran'da kadınların sağlık hakkı: Uluslararası insan hakları hukukunun yerel uygulaması. *Uluslararası Sağlık Planlaması ve Yönetimi Dergisi:* https://www-ijhpm-com. (Erişim Tarihi: 28.11.2024)

Lorasdağı, B., & Ahu, S., (2015). Türkiye'de yerel siyaseti toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerinden düşünmek: kadına yönelik şiddetle mücadelede belediyeler. *Çağdaş Yerel Yönetimler, Hakemli Dergi 24*. 1-16.

Marriage and Divorce Statistics 2023. (2024). TÜİK: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2023-53707. (Erişim Tarihi: 24.12.2024)

Maurer, H. (2004). Avrupa Birliğinde Kadın Erkek Eşitliğinde İzlenen Politikalar. AB Ayrımcılıkla Mücadele Semineri. Çalışma Bakanlığı AB Koordinasyon Merkezi Yayını.

Mehri, B. (2024). İran, 1 Mart'ta Parlamento ve Uzmanlar Meclisi seçimleri için sandığa gidecek. Sputnık: https://anlatilaninotesi.com.tr. (Erişim Tarihi: 18.12.2024)

Metin, B. (2017). Right to health. *Health Care Academician Journal*, *4*(1), 46. https://doi.org/10.5455/sad.13-1489085317

Milli Koruma Kanunu (3780 Sayılı). 20 Ocak 1940, T.C Resmî Gazete: (Sayı:4417) https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=3780&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3

Minibaş, T. (1998). Türkiye'nin kalkınma sürecinde kadın işgücü. N. Arat (Ed.), Aydınlanmanın kadınları. *Cumhuriyet Kitap Kulübü.* 331-349.

Mir-Hosseini, Z. (1996). *Women and politics in post-Khomeini Iran Divorce, veiling and emerging feminist voice*s, Women and Politics in the Thirld World, Haleh Afshar and Mary Maynard (ed.), Routledge.

Mir-Hosseini, Z. (2006). Is Time on Iranian Women Protesters' Side? MERİP: https://merip.org/2006/06/is-time-on-iranian-women-protesters-side/ (Erişim Tarihi: 19.11.2024)

Mitchell J.O.A. (1998). *Kadın ve eşitlik içinde Mary Astell, Reflections Upon Marriage (1700),* Pencere Yayınları.

Moein, Y. (2020). İ*nsan hakları perspektifinden İran İslam Cumhuriyeti'nde kadın hakları,* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Bilgi Üniversitesi

Moghadam, V. M. (2004). Women in the Islamic Republic of Iran: Legal Status, Social Positions, and Collective Action. *Scuola Superiore Sant'Anna Public university in Pisa.*

Moghissi, H. (1994). *Populism and feminism in Iran*. Palgrave Macmillan.

Mojab, S. (1998). Muslim Women and Western Feminists: The Debate On Particulars and Universals, *Monthly Review*, 50(7),19-31.

Moore, R. (2007). Family Planning in Iran, 1960–79. (Ed. Warren C. Robinson vd. The Global Family Planning Revolution: Three Decades of Population Policies and Programs. Washington: The World Bank, 33-58.

Najmabadi, A. (2005). Women with Mustaches and Men without Beards: Gender and Sexual Anxieties of Iranian Modernity, *University of California Press*, Los Angeles.

Namazikhah, A. (2024). *İran'da kadın olmak: kadınların sosyal hakları*, [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Karabük Üniversitesi.

Namus Cinayetleri. (2019). HRA News: https://www.hra-news.org/2020/hranews/a-25265/. (Erişim Tarihi: 27.11.2024)

Naqavi, S. A. R. (1971). *Family Laws of Iran, I*slamic Research Institute Islamabad, Pakistan.

Nevfel, A. (2014), Fi`s-Sekafeti`l-Islamiye, Daru`l-Ammarli`n-Nesr, Amman.

Nurdoğan, A. K. (2018). Uluslararası Çalışma Örgütünün (UÇÖ-ILO) yüzüncü yıl dönümü ve Türkiye ilişkileri. *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, *3*(4), 78-95.

Nüfus Planlaması Hakkında Kanun (2827 Sayılı). 24.05.1983, T.C Resmî Gazete: (Sayı:18059). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2827&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

Odası, İ. U. (2024). İran'da Kadın Cinayetleri Arttı: 23 Kadın Erkek Yakınları Tarafından Öldürüldü. Iran Internatıonal: https://www-iranintl-com. (Erişim Tarihi: 18.12.2024)

Oğuz, Ö. (2018). Türk İş Hukuku'nda kadın çalışanları koruyucu düzenlemeler. T*BB Dergisi*, 134, 568-586.

On İkinci Kalkinma Plani (2024-2028). (2023). T.C Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

Onur, E. (2019). *1950'lerde Türkiye'de kadının sosyal statüsü*, (Yayımlanmış yüksek lisans tezi), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ozankaya, Ö. (1984). *Toplumbilimine giriş,* Savaş Yayınları.

Öcal Apaydın, B. (2005). Son Yargı kararları ışığında kadının soyadı meselesi çözüme kavuşturulmuş mudur? *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 6(2), 425-458.

Önal, S. (2013). K*adının değeri: Felsefi bir deneme* (Yayına Haz: G. Çamur Duyan, D. Şenol & S. Yıldız). A*ile ve Kadının Sempozyumu Bildiri Kitab*ı. Kırıkkale Üniversitesi Yayınları.

Önder, N., 2013, Türkiye'de kadın işgücünün görünümü. *Çalışma Dünyası Dergisi,* I(1).35-34.

Özalpat, D. (2008). *İslam devletlerinde toplumsal cinsiyet ve hukuk: İran ve Mısır örnekleri*. [Basılmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.

Özbağ, E. (2024). Velayet Nedir? Hukuki ve Toplumsal Anlamı. Özbağ & Şentürk Hukuk ve Danışmanlık: https://www.ozbagsenturkhukuk.com. [Erişim Tarihi: 18.12. 2024)

Özdemir, S. S. (2019). *Kadın hakları bağlamında Türkiye'de pozitif ayrımcılık ilkesi*, [Basılmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Özer, M., & K. Biçerli. (2003). Türkiye'de kadın işgücünün panel veri analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. *3*(1), 55- 86.

Özer, S. (2013). Kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesinin Türk kamuoyundaki yankıları. *Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı*. https://atamdergi.gov.tr/ozet/69/tur

Özerkmen, N. (2012). Toplumsal bir olgu olarak şiddet, *Akademik Bakış Dergisi*, (28), 1-19.

Özger, Y. (2012) Osmanlı'da kadınların memuriyette istihdamı meselesi ve sicill-i ahvâlde kayıtlı memurelerin resmî hâl tercümeleri, *History Studies. TÜBİTAK, 4*(1), 419-447.

Özkaya, G. (1970). *Kadınların* savaşı. Garanti Matbaası.

Özkiraz, A., & Arslanel, M. N. (2011). İkinci Meşrutiyet döneminde kadın olmak. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, *3*(1), 1-9.

Özsoy, İ. (2005). Kadın haklan tarihine bir bakış. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 1-20.

Öztürk, Z. T. (2020). *Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze Türkiye'de kadın hakları*, [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Karabük Üniversitesi.

Özveri, D. (2009). *Feminist Teorinin gelişim sürecinde uluslararası ilişkilere bakışı üzerine kısa bir değerlendirme.* H. Çomak (Ed.). Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış. Umuttepe Yayınları.

P'yankov, I. V. (2002). *Sakalar*. Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye.

Paidar, P. (1995). Women and the political process in twentieth-century Iran, *Cambridge University Press, first published.*

Panah, H., & Husayn, M. (2004). H*adaf ve Mobarezate Zenan der Iran İnkilab-i Meşrute ta Seltenete-e Pehlevi*. Tahran. Payam-i İmruz Yayınevi.

Parsa, F. (2021). Iranian women campaign to stop the rise in "honor killings. MEI: https://www.mei.edu/publications/iranian-women-campaign-stop-rise-honor-killings. (Erişim Tarihi: 23.11.2024)

Payne, M. (1997). *Mode.rn Social Work Theory,* Second Edition, Lyceum Book, Chicago.

Pehlivan, F. (2024). Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu: Tam eşitlik için 134 yıl lazım. Yetkin Report: https://yetkinreport.com/2024/06/23/kuresel-cinsiyet-ucurumu-raporu-tam-esitlik-icin-134-yil-lazim/ (Erişim Tarihi: 24.12.2024)

Personel Temininde Eşitlik İlkesine Uygun Hareket Edilmesi Konulu Başbakanlık Genelgesi, 22 Ocak 2004, T.C Resmî Gazetede, https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/01/20040122.htm

Price, M. A Brıef Hıstory Of Women's Movements In Iran (1850 – 2000). İranOnline.com: https://www.iranonline.com/history/a-brief-history-of-womens-movements-in-iran1850-2000/ (Erişim Tarihi: 17.10.2024)

Radmard, S. (2013). Kadınlar, yükseköğretim ve iş gücü piyasası: İran örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5*(9), 82-92.

Rajova, S. (2014). *Kadın hakları: Azerbaycan örneği.* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Reeves, M. (1989). Female Warriors of Allah: women and the Islamic Revolution, New York : Dutton,

Rent In Iran Up by 60% As Cost Of Living Soars. (2023). Iran Internatıonal: https://www.iranintl.com/en/202310058093 (Erişim Tarihi: 18.11.2024)

Sabancı Vakfı (2008). Kadın hakları ve yerel yönetimler: kadın dostu kentlere doğru. Ankara: *İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi.*

Sabancılar Eren, S. (2021). Toplumsal cinsiyet, kadın bedeni ve kürtaj hakkı üzerine bir değerlendirme. *Kadın Araştırma Dergisi, 3*(2), 89-101.

Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2023 Haber Bülteni 2023, (2024). *T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü.*

Salaçin, S., Toprak Ergönen, A., & Demiroğlu Uyanıker, Z. (2017). Kadına yönelik şiddet. Adli Tıp *İstanbul Tabip Odası.*

Salah, M. (2005). Kashfe Hejab: Zamineha, Payamadha ve Vakoneshha.

Sanasarian, E. (2005). *Conbeş-ı Hukuk-ı Zenan Dar İran*, (Çev: Nuşin Ahmedi Horasani), Ahter Yayınları.

Sancar, S. (2016). *Din, siyaset ve kadın İran Devrim*i. Nika Yayınevi

Sancar, S. (2017). Siyasal kararlara katılımda toplumsal cinsiyet eşitliği haritalama ve izleme çalışması. *Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği (CEİD)*, 1-63.

Sander, O. (1986). *Siyasi tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi.

Sarıkaya, Y. (2012). Geçmişten günümüze İran: Tarih, siyaset, toplum ve kültür. T*ürk Akademisi Dış Politika Araştırmaları Merkezi,* Rapor No. 2.

Sayın, H., & Çırakoğlu, A. (2020). İra*n'da siyasal sistem ve etki eden güçler. İran Bölge Analizi (1.)*. Vadi Yayıncılık.

Scott, W. J. (2007). *Toplumsal cinsiyet: Faydalı bir tarihsel analiz kategorisi*, (Çev. Aykut Tunç Kılıç). Agora Kitaplığı Feminist Kitaplık.

Sencer, O. (1969). *Türkiye'de işçi sınıfı-doğuşu ve yapısı,* Habora Kitabevi Yayınları.

Servet. (2023). İran Eğitim Sistemi. 40 DK Eğitim-Bilim- Kültür: https://40dk.com/v2/iran-egitim-sistemi/ (Erişim Tarihi: 15.11.2024)

Sevinç, N. (2007). *Türklerde kadın ve aile*. Bilgeoğuz Yayınları.

Sezer, A. (1998). Türkiye'deki ilk kadın milletvekilleri ve Meclis'teki çalışmaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, *14*, 889-905.

Sezer, E. (2018). T*ürkiye'de kadın hareketinin tarihsel gelişimi ve Tekirdağ örneği,* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.

Sharifi, K., & Ghafooriazar, B. (2024). Iran's New Hijab Law Seen As 'Vengeful Act' Against Women. RadioFreeEurope RadioLiberty: https://www.rferl.org/a/iran-new-hijab-law-2024-penalties-protests-controversy/33226777.html (Erişim Tarihi: 26.12.2024)

Siyasette Kadınlar: 2023. (t.y.). Un Women. https://turkiye.un.org/tr/224322-un-women-ipu-"siyasette-kadın-2023"-haritasına-göre-kadınların-siyasete-katılımı-eşitlikten

Sonay, N. (2006). *Tek Parti döneminde kadın milletvekillerinin seçimi (1923-1946)*, [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Soylu, A. (2017). *Türkiye'de kadınların siyasal katılımı*, [Basılmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Söğütlü Erişgin, Ö. (2013). Roma toplumunda kadının konumu. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *4*(2), 20-25.

Stamatopoulou, E. (2018). Women's rights and the United Nations*, in Women's Rights, Human Rights.* Routledge.

Statistics on Unemployment and Labour Underutilization. İnternational Labour Organization: https://ilostat-ilo-org. (Erişim Tarihi: 21.11.2024)

Susam, R. (2013). Ö*zel sektörde çalışan kadınların sorunları: Erzurum ili örneği*.

[Basılmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Şahin, M., & Kılıç, A., (2021). *İran eğitim sistemi.* (Ed. S. K. Şahin & M. Şahin), İran Eğitim Sistemi. NOBEL.

Şemseddin, S. (2015). *Kamus-ı Türkî,* (Hazırlayan Paşa Yavuzaslan), Türk Dil Kurumu Yayınları.

Şemşek, V. (2020). Osmanlı Döneminde kadının yeri üzerine. International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS), *4*(3), 191-200

Şeyhanlıoğlu, H. (2011), Tü*rk siyasal muhafazakârlığının kurumsallaşması ve Demokrat Parti,* Kadim Yayınları.

T.C Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Türkiye'de Kadın, KSSGM, Ankara, 1999-2022.

T.C Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023). https://www.aile.gov.tr/ksgm/ulusal-eylem-planlari/kadinin-guclenmesi-strateji-belgesi-ve-eylem-plani-2018-2023/

T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015, 2012, 1-118.

T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968-1972, 136- 257.

T.C Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM). (2008). 2008 Yılı Faaliyet Raporu.

T.C Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, (1963). 26(1280). https://dhgm.meb.gov.tr/tebligler-dergisi/1963/1280-kasim-1963.pdf

T.C Resmî Gazete, S:21272, 2 Temmuz 1992, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21272.pdf

T.C, Milli Savunma Bakanlığı, (1998). Milli Mücadelede ve Cumhuriyet'in ilk Yıllarında Kadınlarımız (MMCİYK).

T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2011). Türkiye'de Kadının Durumu, Ankara.

T.C. Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü. (2005). *Kadın Sağlığı ve Aile Planlaması Ulusal Eylem Planı*.

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2020). *İran Ülke Profili*. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü.

Tabari, A. (1986). The Women's Movement in Iran: A Hopeful Prognosis. *Feminist Studies*. 12(2), 342-360. https://www.jstor.org/stable/3177972?origin=crossref.

Takeyh, R. (2009). Guardians of the Revolution: Iran and the world in the age of the ayatollahs. Oxford.

Tamer, C. (2018). İ*slam Devrimi'niin 40. Yıldönümünde Bir Kala İran'da Karşı Devrim Mümkün mü?* Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM).

Tandoğan, Ş.M. (2021). İran'da kadın hareketleri: Beyaz Çarşamba hareketi örneği. *İran Çalışmaları Dergisi. 5*(2), 205-234.

Tanık (Şahit) Kimdir? T.C Adalet Bakanlığı Mağdur Bilgilendirme: https://magdurbilgi.adalet.gov.tr (Erişim Tarihi: 16.11.2024)

Tanör, B. (1996). *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*. AFA Yayınları.

Taş, B. A. (2019). *Türkiye'de kadın haklarının elde edilmesinde, kadın hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının etkisi*, [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi.

Taş, E. N. (2022). *Devrim Sonrası Süreçte İran Siyasetinde İslam Devrimi Muhafızları Ordusunun Konumu ve Etkinliği*, [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Aydın Adnan Adıver Üniversitesi.

Taş, G. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler, The Academic Elegance*. 163-175.

Taşdöven, Z. (2013), *Demokrat Parti dönemi eğitim anlayışı*, [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.

Taşkın, Y. (2008). Devrim sonrası İran'da siyaset: aktörler, stratejiler ve gelecek. *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (39), 21-53.

Tatlı, C. (2008). *Demokrat Parti döneminde toplumsal ve siyasal hayatta kadın,*.

[Basılmamış yüksek lisans tezi]. İnkılap Tarihi Enstitüsü.

TBMM Kanunlar Ve Kararlar Dairesi Başkanlığı, Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler (1935-2009), 2009, 14-19.

TBMM, (2006). Töre ve namus cinayetleri ile kadınlara ve çocuklara yönelik şiddetin sebeplerinin araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu, http://hdl.handle.net/11543/2784

TBMM, Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Alt Komisyonu, *Tutanak Dergisi,* 13 Mart 2013 https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=48

TBMM, Yıllara göre milletvekili Sayısı. https://www.tbmm.gov.tr (Erişim Tarihi: 24.10.2024)

TDK, https://sozluk.gov.tr

Teke, S.G. (2017). Seçkinleştirilen el sanatları ve geleneğin sınırları: Olgunlaşma enstitüleri örneği, *Millî Folklor,* 116, 58-72. http://www.millifolklor.com.

Tekeli, Ş. (2010). *1980'ler Türkiye'sinde kadın bakış açısından kadınlar,* (Ed F. Özbay) Kadınların ev içi ve ev dışı uğraşlarındaki değişme. İletişim Yayınları.

Tekil, D. B. (2020). Womens *movement in iran: a comparative study of the reformist era and the green movement,* Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master's.

Tekin, B. (t.y.). İran Devrim sürecinde kadının konumu. *Academia.edu*. https://www.academia.edu/36421253/İran_Devrim_Sürecinde_Kadının_Konumu

Tellioğlu, İ. (2016). İslam toplumunda kadının konumu üzerine. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, *55*, 209-209. https://doi.org/10.14222/Turkiyat1458

Temmuz-30 Eylül 2024 Tarihleri Arasında Basına Yansıyan Kadına Yönelik Şiddet Vakalarının İncelenmesi. (2024). Saha Merkezi: https://sahamerkezi.org (Erişim Tarihi: 20.12.2024)

Tevhid-i Tedrisat Kanunu (430 Sayılı Kanun), 3 Mart 1924, T.C Resmî Gazete: (Sayı: 63).https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=430&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3

The Global Gender Gap Report 2017. World Economık Forum: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2017.pdf (Erişim Tarihi: 24.09.2024)

The Labour Law of Islamic Republic of Iran. (1989). Farama & Co: https://faramalaw.com/laws1.html (Erişim Tarihi: 17.09.2024)

The Vice Presidency for Women & Family Affairs. (2020). *National Review on Women's Status in the Islamic Republic of Iran (Beijing+20)*.

Tınas, R., & Tok, E. E. (2024). İran Kadın Hareketi'nin ortaya çıkışı ve gelişimi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, 11*(1), 133-158. https://doi.org/10.26513/tocd.1373760

Timisi, N. (2003). Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu 47. Dönem Toplantısı. *İletişim Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 145-150

Tok, S. (2023). *Kadının tarihçesi ve kadın hakkında dinlerde doğru bilinen yanlışlar,* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi.

Toprak, S. (2024). Reisi'nin ölümünü kutlayan İranlı kadınlar BirGün'e Konuştu: Üzülmedik, savaşacağız. BirGün: https://www.birgun.net/haber/reisinin-olumunu-kutlayan-iranli-kadinlar-birgune-konustu-uzulmedik-savasacagiz-531870 (Erişim Tarihi: 27.12.2024)

Toprakçı, E., & Yılmaz, G. (2015). İsmet İnönü'nün eğitim felsefesi (konuşmaları ve yazdıkları ışığında nitel bir analiz), M*anas Üniversitesi Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4*(2). 155-182.

Tuba, J. R. (1985). Effects of the İslamıc revolutıon on women and the family in irani, *Women and Family in İran* (der.). A. Fethi Asghar, Leiden, E. J. Brill.

Tulunay, Z. M. (2006). *İran ve Mısır'da kadın hareketleri,* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi / Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü.

Tuncer, G. (2011). Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü, *Türk Dil Kurumu,* 440-450.

Turan, F. (2016). Türkiye'nin zorunlu eğitim politikaları-tarihsel perspektif, Ç*ağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi,* 1, 1-10.

Turan, K. (2008). İran nükleer krizinde bıçak sırtında siyaset. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7, 39-40.

TÜİK, İstatistik Göstergeler (1923-2013), 24-51

TÜİK. (1990). Genel Nüfus Sayımları, 1935-2000; *TÜİK,* Ulusal Eğitim İstatistikleri.

TÜİK. (2024). İşgücü İstatistikleri, Ocak 2024. TÜİK: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İşgücü-İstatistikleri-Ocak-2024-53525&dil=1 (Erişim Tarihi: 30.11.2024)

TÜİK. (2024). Ulusal Eğitim İstatistikleri, 2023. TÜİK: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ulusal-Egitim-Istatistikleri-2023-53444 (Erişim Tarihi: 29.11.2024)

TÜİK. (2024). Women in Statistics, 2023. TÜİK: https://data.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 28.11.2024)

Türk Ceza Kanunu (5237 Sayılı). 12 Ekim 2004, T.C Resmî Gazetesi: (Sayı: 25611). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf

Türk Medeni Kanunu (4721 Sayılı). 8 Aralık 2001 T.C Gazetesi: (Sayı:24607). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf

Türk Medeni Kanunu Kadın Haklarının Güvencesidir. (2021). Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği: https://tukd.org.tr/haber/tuerk-medeni-kanunu-kadin-haklarinin-guevencesidir (Erişim Tarihi: 17.12.2024)

Türk siyasetinde kadınların yeri. Wikipedia: https://tr.wikipedia.org/wiki/Türk_siyasetinde_kadınların_yeri Erişim Tarihi: (Erişim Tarihi:16.09.2024)

Türkay, N., & Açıkses, E. (2021). İran kaynaklarına göre Şah Rıza Pehlevi Dönemi İran-Almanya siyasi ilişkileri (1925-1941). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *31*(3), 1311-1320.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-2010. (2010). Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü.

Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2011). *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*. T.C Resmî Gazete

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=633&MevzuatTur=4&MevzuatTertip=5

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (2709 Sayılı). 9 Kasım 1982, T.C Resmî Gazete: (Sayı: 17863). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, O*n Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu (6701 Sayılı). 06 Nisan 2016. T.C Resmî Gazete: (Sayı: 29838). https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6701.pdf

Türkiye Ülke Bilgi Formu. (2024). Dünya Factbook: https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/turkey-turkiye/factsheets/ (Erişim Tarihi: 12.12.2024)

Türkiye, B. M. (2022). Birleşmiş Milletler Kadın Biriminin katkı sağladığı yeni rapora göre; Her saat başı 5 kadın/kız çocuğu yakın partneri ya da aile üyeleri tarafından öldürülüyor. Birleşmiş Milletler Türkiye: https://turkiye.un.org/tr (Erişim Tarihi: 19.11.2024)

Türkiye'de katılımcı demokrasinin güçlendirilmesi: Toplumsal cinsiyet eşitliğinin izlenmesi projesi siyasal kararlara katılımda toplumsal cinsiyet eşitliği haritalama ve izleme çalışması (2018). CEİD Yayınları.

Türkmen, T. (2021). 10 Maddede İran'da Kadın Olmak. IQ: https://10layn.com/10-maddede-iranda-kadin-olmak/#google_vignette (Erişim Tarihi: 27.10.2024)

Türkoğlu, A. J. (2021). Ailenin Korunması ve Nüfusu Gençleştirme Yasası Üzerine Tartışmalar. İRAM: https://www.iramcenter.org/ailenin-korunmasi-ve-nufusu-genclestirme-yasasi-uzerine-tartismalar-634 (Erişim Tarihi: 13.11.2024)

TÜSİAD (2000), Kadın-*erkek eşitliğine doğru yürüyüş; eğitim, çalışma yaşamı ve siyaset,* Lebib Yalkın Yayımları ve Basım İşleri A.Ş.

Tüzünkan, D. (2016). Kadın İşgücüne yönelik ILO Sözleşmeleri Ve uygulanırlığı: mevzuatlar açısından Türkiye- İtalya karşılaştırması. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *12*(2), 313-324.

Umumi Hıfzısıhha Kanunu (1593 Sayılı Kanun). 24 Nisan 1930, T.C Resmî Gazete: (Sayı: 1489). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.1593.pdf

Un Women. Facts and figures: Women's leqdership and political participation. https://www-unwomen-org.translate.goog/en/what-we-do/leadership-and-political-participation/facts-and-figures?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=tc (Erişim Tarihi: 10.12.2024)

UNICEF (2001). Erken evlilik: Çocuk eşler, UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi.

United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights (2000). General comment no.14: The right to the attainable standart of health (art. 12 of the covenant), 11-43.

United Nations World Population Prospects, 2024 (https://population.un.org/wpp/), CIA World Factbook, 2024. https://www.cia.gov/the-world-factbook/about/whats-new/ (Erişim Tarihi: 11.12.2024)

Uslu, S. (2023). Kadınların siyasetteki temsil oranı Cumhuriyet tarihinin en üst seviyesinde. Anadolu Ajansı: https://www.aa.com.tr/tr/politika/kadinlarin-siyasetteki-temsil-orani-cumhuriyet-tarihinin-en-ust-seviyesinde/2898389 (Erişim Tarihi: 17.12.2024)

Uzun Teker, E. (2024, Mart 26). Meşruiyet, Elitler Arası Rekabet ve Sistemsel Dönüşüm Tartışmaları Arasında 2024 İran Seçimleri. Global Panorama: https://www.uikpanorama.com/blog/2024/03/26/mesruiyet/ (Erişim Tarihi: 17.12.2024)

Ülger, G. E. (2017). Türk Anayasalarında kadın hakları ve uygulamalarıyla ilgili bir değerlendirme. *Yasama Dergisi*, *31*, 24-45.

Ülger, M. (2017). *Türk toplumu ve hukuk*. Hukuk Yayınevi.

Ünal Erzen, M. (2019). Siyasette cinsiyet eşitsizliği. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar,* 8, 21-32.

Üskül Engin, Z. Ö. (2014). Medeni Kanun ve toplumsal dönüşüm. *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri,* 31-43.

Üstün, S. (2013). VELÂYET-i FAKĪH, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: https://islamansiklopedisi.org.tr/velayet-i-fakih (Erişim Tarihi: 18.10.2024)

Üşür, S. (1991). *Din, siyaset ve kadın İran Devrim*i. Alan Yayınları.

Vakil, S. (2011). *Women and Politics in the Islamic Republic of Ir*an. London: Continum.

Vatandoust, G.R. (1985). *The status of ıranian women during the pahlavi regime. women and the family in Iran,* (Editör: Asghar Fathi) Leiden.

Ventura, L. (2024). Unemployment Rates Around the World 2024. Global Fınance: https://gfmag.com/data/economic-data/world-unemployment-rates/ (Erişim Tarihi: 21.12.2024)

Violence Against Women. (2024). Word Health Organization: https://www-who-int (Erişim Tarihi: 12.11.2024)

Walters, M. (2009*). Feminizm*, (Çev. Hakan Gür), Kültür Kitaplığı..

Wİlliam, P., & Afary, J. (2024). Britannica. First presidential term of Mahmoud Ahmadinejad: conservatives return to power: https://www.britannica.com (Erişim Tarihi: 15.12.2024)

Wollstonecraft, M. (2019). Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi. İş Bankası Kültür Yayınları.

Women in İran. (2016). Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Women_in_Iran (Erişim Tarihi: 29.09.2024)

Women Peace and Security Index, GIWPS, (2023). https://giwps.georgetown.edu/the-index/ (Erişim Tarihi: 18.01.2025)

Women, U. (2024). Facts and figures: Women's leadership and political participation. Un Women: https://www-unwomen-org (Erişim Tarihi: 17.12.2024)

World Health Organization(2024): https://www-who-int. (Erişim Tarihi: 15.11.2024)

Yaghmai, M. (2015). T*he Reversal of the Iranian Family Program from 2005 to the Present*. [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Leiden Üniversitesi. Enstitü Fars Bilimleri.

Yağbasan, S. (2024). Dünya'da ve Türkiye'de kadın hareketleri, [Tezsiz Yüksek Lisans]. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi.

Yantur, P. (2017). *Ortadoğu ülkelerinde kadın istihdamı İran ve Türkiye örneği*. [Basılmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü.

Yazıcı, A. (2015). Osmanlı Hukûk-ıaile Kararnâmesi (1917) ve Sadreddin Efendi"nin Eleştirileri. *EKEV Akademi Dergisi,* 567-584.

Yıldız, C. (2008). Türkiye'de töre baskısına bağlı intiharlar ve töre cinayetleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(16), 209-231.

Yıldız, G. (2009). İran'ın ilk kadın bakanı ilerici değil. BBC News Türkçe: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/09/090903_iran_women (Erişim Tarihi: 23.09.2024)

Yıldız, M. (2012). *Türkiye'de kadın haklarının siyasi gelişimi (1923-1950),* [Basılmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Yıldız, N., & Akandere, O., (2017). Köy Enstitülerinin ideolojik yapısı, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, *17*(35), 278-279.

Yılmaz Yeltekin, S. (2004). Kongrelerden: küreselleşme ve kadın sempozyumu. T*ürkiye Tabibler Birliği (TTB), 13*(3), 114-117.

Yılmaz, Z. (2011). Küresel İslam Hareketinde kadının yeni temsil biçimleri: Türkiye Örneği, Birkaç Arpa Boyu…21.Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar: Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan II.Cilt, (Derleyen: S. Sancar), Koç Üniversitesi Yayınları, 806-807.

Yiğit, Y. (2001). İslam Ceza kanununda kadınların şahitliği. *Marife Dini Araştırmalar Dergi*si, *1*(1), 77-94.

Yiğit, Y., & Topkaya, S., (2017). Türk İş Hukukunda gebe ve emziren anne işçilerin korunmasına ilişkin düzenlemeler, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 6*(14), 48- 67.

YSK, 14 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanı ve 25. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri İstatistikleri. (2023). www.ysk.gov.tr

Yurtseven, Y. (2003). 1917 Tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve Osmanlı Aile Hukukuna Getirdiği Yenilikler, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11*(1-2), 199-250).

Yüksel, H., & Yüksel, M. (2014). Çocuk ihmali ve istismarı bağlamında Türkiye'de çocuk gelinler gerçeği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi*, *5*(2), 2-24.

Yüksel, S. R. (2014). Türk Medeni Kanunu bakımından kadın-erkek eşitliği. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *18*(2), 175-200.

Yürüt, B. (2017). Tanzimat sonrası Osmanlı Kadın Hareketi ve hukuki talepleri. *Toplum ve Bilim Dergisi*, (özel sayı), 365-394.

Yörük, C. (2016). İİran'da boşanmalar yüzde 2.2 arttı! Emlak Kulusi.com: https://emlakkulisi.com.tr/guncel/iran-bosanma-oranlari/1507510 (Erişim Tarihi: 12. 11.2024)

Zengin, N. (2010). Sağlık hakkı ve sağlık hizmetlerinin sunumu. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, *1*(1), 44-52.

EKLER

Ek-1 Türkiye'de Kadın Haklarının Tarihsel Seyri

Türkiye'de kadınların sosyal ve siyasal hayatın içinde yer alabilmeleri için kadın hakları alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bazı önemli kararlar ve yasalar şu şekildedir: (KSSGM,1999-2022), (Karagöz, 2008, ss. 186-188), (TBMM Kanunlar ve Kararlar Dairesi Başkanlığı, 2009, s.14-19).

- 1843 yılında kadınlar, Tıbbiye Mektebi bünyesinde ebelik eğitimi almaya başlamışlardır.
- 1847 yılında kız ve erkek çocuklara eşit miras hakkı tanıyan İrade-i Seniyye yayımlanmıştır
- 1858 yılında Arazi Kanunnamesinde mirasın kız ve erkekler arasında eşit olarak paylaşılacağı hükmü yer almıştır.
- 1985 yılında nüfus planlaması konusunda değişiklikler yapılarak, 10 haftaya kadar olan gebeliklerde kürtaj hakkı tanınmıştır. Böylece kadınlar ilk kez miras yoluyla mülkiyet hakkı kazandı.
- 1858 yılında Kız Rüştiyeleri açılmıştır.
- 1869 yılında kadınlar için ilk sürekli yayın olarak nitelenen haftalık Terakk-i Muhadderat Dergisi yayımlanmıştır.
- 1869 yılında kızların eğitimine ilk kez yasal zorunluluk getiren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayımlanmıştır.
- 1870 yılında kız öğretmen okulu Dar-ül Muallimat açılmıştır.
- 1876 yılında ilk Anayasa olan Kanun-i Esasi kabul edilerek burada temel haklar konusu da düzenlendi. Bu Anayasa ile kız ve erkekler için ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir.
- 1897 yılında kadınlar ücretli işçi olarak çalışmaya başladı.
- 1913 yılında kadınlar ilk kez devlet memuru olarak çalışmaya başladı.
- 1914 yılında kadınlar tüccarlık ve esnaflığa başladı.
- 1914 yılında İnas Darülfununu adı altında kızlar için bir yüksek öğretim kurumu açıldı.
- 1917 yılında yürürlüğe giren Hukuk-i Aile Kararnamesi, kadınların hukuki statüsünü düzenleyerek aile hukuku alanında köklü değişiklikler içermiştir. Evlilik, boşanma, aile ilişkileri ve kadının haklarıyla ilgili önemli düzenlemeler içermektedir. Bu kararname ile

evlenecek erkek ve kadın için belirli bir yaşı doldurma mecburiyeti getirilmiştir. Bu hüküm ile çok eşlilik belirli ölçüde sınırlandırılmıştır.

- 1921 yılında Darülfünunda karma öğretime geçilmiştir.
- 1922 yılında yedi kız öğrenci Tıp Fakültesine kayıt yaptırarak eğitime başladı.
- 1923 yılı Haziran ayında Nezihe Muhittin'in başkanlığında ilk kadın partisi olan Kadınlar Halk Fırkası'nın kurulması girişiminde bulunuldu. Ancak, kadınlara oy hakkı tanımayan 1909 tarihli Seçim Kanunu gereğince valilikçe partinin kuruluşuna onay verilmediğinden dernekleşmeye gidildi.
- 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edildi. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte kadınların kamusal alana girmesini sağlayan yasal ve yapısal reformlar hızlandı.
- 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarıldı. Böylece eğitim laikleştirilerek tüm eğitim kurumlan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. Kız ve erkekler eşit haklarla eğitim görmeye başlamıştır.
- 7 Şubat 1926 tarihinde Türk Medeni Kanunu'nu kabul edildi. Kanun ile erkeğin çok eşliliği ve tek taraflı boşanmasına ilişkin düzenlemeler kaldırıldı, kadınlara boşanma hakkı, velayet hakkı ve malları üzerinde tasarruf hakkı tanındı. 4 Nisan 1926 tarihli Resmî Gazete de yayımlanan Kanun, 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girdi.
- 1930 yılında Belediye Kanunu çıkarıldı. Kanun ile kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanındı.
- 1930 yılında kadın ve çocukların korunmasına ilişkin ilk düzenleme Umumi Hıfzı sıhha Kanunu ile yapıldı.
- 10 Haziran 1933 tarihinde kız çocuklarına mesleki eğitim vermek amacıyla Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü kuruldu.
- 26 Ekim 1933 tarihinde Köy Kanunu'nda değişiklik yapılarak kadınlara köylerde muhtar olma ve ihtiyar meclisine seçilme haklan verildi.
- 5 Aralık 1934 tarihli Anayasa değişikliği ile kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanındı.
- 8 Şubat 1935 tarihinde yapılan Türkiye Büyük Millet Meclisi 5. Dönem seçimleri sonucunda 17 kadın milletvekili ilk kez Meclis'e girdi, ara seçimlerde bu sayı 18'e ulaştı.
- 8 Haziran 1936 tarihinde İş Kanunu yürürlüğe girdi. Kanunla, kadınların çalışma hayatına düzenleme getirildi.
- 1950 yılında Mersin'de ilk kadın belediye başkanı olan Müfide İlhan seçildi. 22 Şubat 1966 tarihinde, eşit değerde iş için kadın ve erkek işçiler arasında ücret eşitliğini sağlayan 1951 tarihli 100 sayılı ILO sözleşmesi onaylandı

- 26 Mart 1971 tarihinde ilk kadın bakan olan Türkan Akyol, Sağlık Bakanı olarak atandı.
- 1985 yılında 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kadın konusu ilk kez bir sektör olarak yer aldı ve bu konuda politikalar belirlendi
- 1985 yılında Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) onaylanmış ve 1986 yılında yürürlüğe girmiştir.
- 1986'da ilk defa bir kadın bakan, hükümette yer aldı (Çalışma Bakanı İmren Aykut)
- 1987 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nda Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu kuruldu.
- 24 Ocak 1989 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından, kaymakamlık sınavlarına kadınların da alınacağı açıklandı. 1988'de Çalışma Bakanlığı'nda bir "Kadın Birimi" kurulmuştur.
- 1989'da İstanbul Üniversitesi'nde Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin ilki kurulmuştur
- 1990 yılında İstanbul Üniversitesi'nde ilk defa Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı başlatılmıştır.
- 1990 yılında Kadının çalışmasını kocanın iznine bağlayan yasa maddesi, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir
- 1990 yılında Tecavüz mağdurunun hayat kadını olması halinde, cezanın indirilmesini öngören kanun hükmü yürürlükten kaldırılmıştır
- 1991 yılında Kadın Dayanışma Vakfı kurulmuştur.
- 1992 yılında, BM ve KSSGM desteği ile "Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma" Projesi başlatılmıştır.
- 1993 yılında Kadın Dayanışma Vakfı, Türkiye'nin ilk bağımsız Kadın Sığınma Evi'ni açmıştır.
- 1993 yılında tüm işçi ve memur sendikalarında kadın büroları kurulmuştur.
- 1994 yılında ilk kadın Başbakan göreve gelmiştir. (Tansu Çiller)
- 1995 yılında IV. Dünya Kadın Konferansı'na katılınarak, taahhütler çekincesiz olarak imzalanmış ve bu çerçevede çalışmalar başlatılmıştır.
- 1996 yılında "Kadın usta" yetiştirme projesi düzenlenmiştir.
- 1997 yılında 12 ilin valiliği bünyesinde "Kadının Statüsü Birimleri" kurulmuştur.
- 1997 yılında KA-DER (Kadın Adayları Eğitme ve Destekleme Derneği) kurulmuştur.
- 1998 yılında Kadın zinası suç olmaktan çıkarılmıştır

- 1998 yılında "Ailenin Korunmasına Dair Kanun" ile aile içi şiddete uğrayan kişilerin korunmasına yönelik tedbirler yeniden düzenlenmiştir.
- 1998 yılında Şiddeti önlemek amacıyla, verilecek cezayı düzenleyen "Ailenin Korunmasına Dair Kanun" çıkarılmıştır.
- 1998 yılında TBMM'de kadınların durumunu inceleyen bir Araştırma Komisyonu kurulmuştur.
- 2000 yılında kadınlar için, evlendikten sonra edinilen malların ortak paylaşımına ilişkin kanunun kabul edilmesidir.
- 2002 yılında Yeni Türk Medeni Kanunu kabul edilmiştir.
- 2003 yılında İş Kanununu yürürlüğe girmiştir.
- 2004 yılında Anayasa'nın 10. maddesine; "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür." hükmü eklenmiştir.
- 2004 yılında personel alımlarında cinsiyet ayrımcılığı yapılmamasına ilişkin "Personel Temininde Eşitlik İlkesine Uygun Hareket Edilmesi" konulu Başbakanlık Genelgesi yayımlanmıştır.
- 2005 yılında cinsiyet eşitliği ve kadına karşı şiddet konusunda çağdaş düzenlemelere yer veren yeni Türk Ceza Kanunu yürürlüğe konulmuştur.
- 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediyeler Kanunu ile Büyükşehir Belediyeleri ve nüfusu 50 bini geçen belediyelere kadın ve çocuklar için konukevleri açma görevi verilmiştir.
- 25 Temmuz 2005 tarihinde, Anayasa Mahkemesine ilk kadın başkan olan Tülay Tuğcu seçildi.
- 2005 yılında Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi amacıyla TBMM Araştırma Komisyonu rapor yayımlamıştır. Bu Raporunu takiben 2006 yılında, kadın erkek eşitliği, kadının insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, toplumsal yaşamın her alanında kadının konumunun güçlendirilmesi ile kadına yönelik şiddetin önlenmesinin devlet politikası haline getirilmesinin amacıyla Başbakanlık Genelgesi yayımlanmıştır.
- 2007 yılında 1998 tarihli 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun'da değişiklikler yapılarak kapsamı genişletilmiştir.
- 2007 yılı itibariyle Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünce kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda, ilgili mevzuat ve kamu politikası açısından hedef ve faaliyetlerin

belirlenmesi amacıyla eylem planları hazırlanmıştır. (Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele II. Ulusal Eylem Planı (2012-2015), "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele III. Ulusal Eylem Planı" (2016-2020), "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı (2021-2025)

- 2007 yılında Gelir Vergisi Kanununda yapılan değişiklikle; hane içinde kadınlar tarafından üretilen ürünlerin düzenlenen kermes, festival, panayır ile kamu kurum ve kuruluşlarınca geçici olarak belirlenen yerlerde satılması sonucu kadınların elde ettikleri gelirler vergiden muaf tutulmuştur.
- 2008 yılında ülke genelinde "Kadına yönelik şiddetin kaynağı ve türleri nelerdir?" sorusuna yanıt verecek olan büyük ölçekli "Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması" yürütülmüştür.
- 2009 yılında TBMM'de Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK) kurulmuştur.
- 2010 yılında Anayasa'nın 41. maddesine; "Aile Türk toplumunun temelidir" ifadesinden sonra gelmek üzere "ve eşler arasında eşitliğe dayanır." hükmü eklenmiştir.
- 2010 yılında kadınların sosyo-ekonomik konumlarının güçlendirilmesi amacıyla Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması" konulu Başbakanlık Genelgesi yürürlüğe girmiştir.
- 2012 yılında "6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun" hazırlanmıştır.
- Şiddetin önlenmesi ve koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanmasına yönelik olarak destek ve izleme hizmetlerinin yedi gün yirmi dört saat esası ile yürütüleceği "Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri'nin kurulmuştur.
- 2012-2017 yıllarını kapsayan "Kadınların Ekonomik Fırsatlara Erişiminin Artırılması Projesi" uygulanmıştır.
- 2013 yılında kadın konukevlerinin yeniden yapılandırılmasına ilişkin Kadın Konukevleri Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik yürürlüğe girmiştir.
- 2013 yılında Kadın Çalışanların Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmelik" yürürlüğe girmiştir.
- 2013-2019 yılları arasında Annemin İşi Benim Geleceğim Projesi hayata geçirilmiştir.
- 2014 yılında Ceza Kanunun da yapılan değişiklik ile cinsel suçlara ilişkin cezalar arttırılmıştır.
- 6111 sayılı "Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigorta Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması

Hakkında Kanun" ile Devlet Memurları Kanununda kadın memurlara yönelik iyileştirmeler yapılmıştır.

- 2016 yılında yürürlüğe giren 6663 sayılı Gelir Vergisi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile kadın çalışanlar ve ebeveynlerin özlük haklarını düzenlenmiştir.
- 2016 yılında Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Hakkında Yönetmelik yürürlüğe girmiştir.
- 2017 yılından bugüne kadar "Finansal Okuryazarlık ve Kadınların Ekonomik Güçlenmesi Seminerleri" gerçekleştirilmektedir. Bu seminer ile; kadınların para yönetimi, gelir, harcama, birikim, varlık, borç, tasarruf, yatırım araçları, bireysel emeklilik sistemi gibi konularda farkındalıklarının artırılması amaçlanmıştır.
- 2018 yılında kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi, sürdürülebilirliklerinin sağlanması, kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi ve görünürlüklerinin arttırılması amacıyla "Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi İşbirliği Protokolü" imzalanmıştır.
- 2018 yılında 7103 sayılı Vergi Kanunları İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile Gelir Vergisi Kanununda düzenleme yapılmıştır. Bu bağlamda işverenin, kadın çalışanlarının her bir çocuğu için aylık brüt asgari ücretin yüzde 50'sini ödemeyi doğrudan bu hizmetleri sağlayan kreş ve bakımevlerine yapmaları kaydıyla, bu tutarın gelir vergisinden istisnası sağlanmıştır.
- 2018 "İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkelerin Kalkınmasında Kadınların Rolü Yedinci Bakanlar Konferansına ülkenizi temsil eden heyet katılım sağlamıştır.
- 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile kadınlara yönelik önemli düzenlemeler içermiş ve bu Kanun "Analık Hali" ve "analık sigortası" hakları düzenlenmiştir. Örneğin, "analık hali süresince çalışamayan, dolayısıyla gelir kaybına uğrayan kadın sigortalılara gelir kayıplarını telafi etmek amacıyla geçici iş göremezlik ödeneği verileceği" düzenlenmiştir.
- 2020-2021 yıllarını kapsayan "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Planı" hazırlanmıştır.
- 2018-2023 yıllarını kapsayan "Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nda kadınların ekonomik alanda güçlenmesine yönelik olarak politikalar belirlenmiştir.
- 2019-2023 kapsayan 11. Kalkınma Planında "Kadın" başlığına yer verilerek gerekli politika ve tedbirler belirtilmiştir.

- 2021 yılında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı işbirliğinde, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Sabancı Vakfı tarafından "Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan (NEET) Kadınlar Projesi" yürütülmüştür. Projenin amacı, genç kadınların sorunlarını ve ihtiyaçlarını daha görünür hale getirmek, yerel ve ulusal gündemdeki yerlerini pekiştirmektir.
- 2021 tarihi itibariyle Risk Analiz ve Yönetim Modülü 81 ilimizdeki ŞÖNİM ve kadın konukevlerinde kullanılmaya başlanmıştır.
- 2020-2023 yıllarını kapsayacak şekilde "Türkiye'de Kadın Erkek Eşitliğine Duyarlı Planlama ve Bütçelemenin Uygulanması Projesi" başlatılmıştır.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından; kadınların ekonomik ve sosyal yaşama katılımlarının güçlendirilmesi ve hak, fırsat ve imkanlardan eşit şekilde yararlanmalarının sağlanması amacıyla 2018-2023 yıllarını kapsayacak şekilde "Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı" hazırlanmıştır.
- 2021-2025 dönemini kapsayan Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı'nda yeni dönemin şiddetle mücadele yol haritası için 5 ana hedef, 28 strateji ve 227 faaliyet belirlenmiştir.
- Kadınların sağlık hakkıyla ilgili 15-49 Yaş Kadın İzlemleri Programı, Evlilik Öncesi Danışmanlık Programı, Doğum Öncesi Bakım Programı, Gebe Bilgilendirme Sınıfı Programı, Üreme Sağlığı Hizmetleri Programı, Anne Ölümlerini İzleme ve Önleme Programı gibi birçok program ile kadın hastalıkları ve doğum hizmetleri iyileştirmek amaçlanmıştır.
- Kadınların çalışma hayatında katılımını arttırmak amacıyla 2022-2024 dönemi için, "Türkiye'nin Mühendis Kızları Projesi Aşama II" Projesi hazırlanmıştır.

Ek-2 İran İslam Cumhuriyeti'nde Kadın Haklarının Gelişimi

İran İslam Cumhuriyeti'nde Kadın Haklarının Tarihsel Gelişimi (Namazikhah, 2024, ss. 54-83), (Sancar, 2016, ss. 20-215), (Moore, 2007, ss. 1- 55), (Radmard, 2013, ss. 6-88), (Tandoğan, 2021, ss. 5-220).

Devrim Öncesinde İranlı Kadınların Hakları

- 1906 Anayasa değişimiyle birlikte yapılan yeni Anayasa'da bütün insanlar aynı statüye sahip sayılmış ve herkes hukuk önünde eşit olmuştur.
- Rıza Şah Döneminde Tesettür Keşif Yasası ile başörtüsü takma zorunluluğu kaldırılmıştır.
- 1930-1934 yılları arasında derlenen İran Medeni Kanunu yürürlüğe girmiştir.
- Rıza Şah Döneminde kadın meslek odaları açılmış ve İranlı kızlar ilk kez 1935 yılında Tahran Üniversitesi gibi yükseköğretim kurumlarında eğitim görme fırsatı yakalamışlardır.
- Rıza Şah'ın emriyle devlet himayesinde ilk kez, Kanun-ı Banovan adıyla bir kadın cemiyeti kurulmuştur.
- 1944 yılında kız çocukları için de eğitim zorunlu hale getirilmiştir.
- 1946 yılında fabrikada çalışan kadınların çalışma süresi haftalık 48 saat ile sınırlandırılmış ve fazla mesai konusu gönüllülük esasına bağlanmıştır.
- Beyaz Devrim ile kadınlar 1963 yılında ilk kez oy kullanma hakkı kazanmışlardır.
- 1963 yılında ilk kadın avukatlar İran Ulusal Meclisi'ne seçilmiştir.
- 1963 yılında, kadınlara kamu kuruluşlarında çalışma hakkı tanınmıştır.
- 1963 yılında, onaylanan Ailenin Korunması Kanunu ile tek taraflı boşanma uygulamasına son verilmiş, çok eşlilik zorlaştırılmış, kadınlara boşanma başvurusu yapma hakkı tanınmış ve anne, çocuğun velisi olarak kabul edilerek, boşanma veya babanın ölümü sonrasında çocukların annelerine bırakılması sağlanmıştır.
- 1967 yılında, İran Aile Kanunu, kadının toplumdaki konumunu iyileştirecek şekilde değiştirilmiştir. Bu kanun ile eşler, çocuklar ve boşanmış kadınların korunması amacıyla tasarlanmıştır.
- 1967 yılında, kadınlar için asgari evlenme yaşı, 13'ten 15'e çıkarılmıştır.
- 1975 yılında kadınlar için asgari evlenme yaşı, 18' yükseltilmiştir.

Devrim Sonrası Dönüşüm ve Değişimler

- 1979 Devrimi sonrası ilk olarak 1967 tarihli Aile Koruma Kanunu'nu yürürlükten kaldırmıştır.
- 1979 Devrimi sonrasında Rıza Şah tarafından kabul edilen, Aile Planlaması Programı kaldırılmış ve doğum kontrolü, kürtaj yasaklanmıştır.
- 1980 yılından itibaren İran'da gerçekleştirilen kültürel devrim çerçevesinde, üniversiteler özellikle kadın öğrenciler için kapatılmıştır. Daha sonra ise, üniversitelerde kız öğrenciler için kota sistemi uygulanmıştır.
- İran Anayasası'nda kız çocuklarının evlilik yaşı resmî olarak 13 olarak kabul edilmiştir.
- Devrim sonrasında kabul edilen İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda kadının rolü *Anayasa'da Kadın"* başlığı altında düzenlenmiş ve kadınlar *"yüce analık"* görevi ile sınırlandırılmışlardır.
- İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 21'inci maddesinde *devlet, İslami kriterlere uygun olmak şartıyla kadınların haklarını her yönüyle güvence altına almakla yükümlüdür" ifadesi düzenlenmiştir.*
- 1980 yılında, İnsan Ticaretiyle Mücadele Yasası, insan kaçakçılığıyla mücadele etmek ve kadın ve çocukların haklarını korumak için onaylanmıştır.
- 1980 yılında, Sosyal Güvenlik Sigortası Kanunu, kadınların sosyal güvenlik sigortası primi bağımsız olarak onaylanmıştır.
- 1980'lerin sonunda, İran Emniyet Müdürlüğü'ne bağlı "Toplumsal Güvenliği Yükseltme Projesi" kapsamında oluşturulan, "Ahlak Polisi" sokakta İslami kurallara uygun giyinmeyen kadınlara yönelik devriyeler düzenlenmiştir.
- 1981 yılında Meclis tarafından kabul edilen "Kısas" (ceza) yasasında yapılan değişiklikler, cinsiyet ayrımcılığını pekiştirmiştir.
- 1979 Devrimi sonrasında, , kadınların 1963 yılında kazandığı seçme- seçilme hakkı kısıtlanmış ve Anayasada sadece erkeklerin Cumhurbaşkanı olabileceği hükmüne yer verilmiştir.
- 1979 Devrimi sonrasında, İslami rejimin uygulanması amacıyla, Kadınlardan Sorumlu Büro, Kültürel ve Sosyal Kadın Konseyi, İçişleri Bakanlığı'nda Kadın Komisyonları ve Dışişleri Bakanlığı'nda Uluslararası Kadın Propaganda Bürosu gibi devlet merkezli kadın komiteleri açılmıştır.
- 1982 yılında Aile Bakım Yasası, sağlıklı bir aile ortamı sağlamak, kadın ve çocukların haklarını korumak amacıyla çıkarılmıştır.

- 24 Aralık 1982 yılında İran Meclisi, İslami cezaların yargılanmasına ilişkin bir kanunu kabul etmiştir.
- 1982'de onaylanan İslam Ceza Kanunu onaylanmıştır.
- 8 Ocak 1982'de İran'da, Medeni Kanun'un bazı maddelerinde değişiklikler yapılmıştır. Bu bağlamda; yapılan değişiklikler ile kız çocuklarında evlenme yaşının 9'a düşürülmüş; boşanma ve çok eşlilik konusunda erkeklere daha fazla imtiyaz tanınmıştır.
- 1983 yılında, hicabı zorunlu kılan kanun ile başörtüsü takma zorunluluğu getirilmiştir.
- 1980'li yıllarda, kadınların stadyumlara girmesinin yasaklanmıştır.
- 1980'li yıllarda, kadınların spor müsabakalarına katılması yasaklanmıştır.
- 1980'li yıllarda, kadınların kültürel faaliyetlerine katılmasının yasaklanması: Dans etmek, her türlü dans ve benzeri kültürel faaliyetleri izlemek resmen yasaklanmıştır.
- 1983 yılında, Buluğ Yaşının Belirlenmesine Dair Kanun kabul edilerek kızlar için 9, erkekler için 15 yaş buluğ çağı yaşı olarak belirlenmiştir.
- Örtünme zorunluluğu sonrasında n1983 yılında İslam Ceza Kanunu'na "Sokağa ve halka açık olarak çıkan kadınlar, 74 kırbaçla cezalandırılır" maddesi eklenmiştir.
- 5 Mayıs 1985'te "Yurtdışına Talebe Gönderme Kanunu'nu kadınların erkeğe olan bağımlılığını artıracak şekilde onaylanmıştır.
- 1986 yılında, İslam Konseyi, "İhlallerle nasıl başa çıkılacağına ve toplum içinde kullanımı şeriata aykırı olan veya kamu alçakgönüllülüğünü zedeleyen giysi satıcılarının cezalandırılmasına ilişkin Kanun kabul edilmiştir. 4. Maddesinde: Şeriata aykırı kıyafet ve makyaj yapanlar, yolsuzluğu teşvik edenler veya kamunun haysiyetini ihlal edenler, sırasıyla tutuklanacak ve yetkili mahkemede yargılanacakları düzenlenmiştir.
- 1991 yılında pasaport kanunu onaylanmış ve 18 yaşından küçükler ile vesayet veya vesayet altında bulunanlara ancak veli veya vasisinin yazılı izni ile pasaport verilebileceği düzenlenmiştir.
- Rafsancani Döneminde, Sağlık Bakanlığı evli çiftlere ücretsiz doğum kontrolü hizmeti sunmaya başlamıştır.
- 1997 yılında Hatemi, Massoumeh Ebtekar'ı ilk defa bir kadın olarak Çevreden Sorumlu Cumhurbaşkanı Yardımcısı görevine atamıştır.
- 1997 yılında ve Kadınların Katılımı Teşvik Merkezi kurmuştur.
- 1998 yılında dört kadın sorgu hakimi atamıştır.
- Hatemi döneminde ilk kadın rektör ataması al-Zahra Üniversitesi'ne yapılmıştır.

- Hatemi döneminde 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nün kutlanması yasağı kaldırılmıştır.
- 1997 yılında Parlamento bünyesinde kurulan Kadın, Gençlik ve Aile İşleri Komisyonu, 2000 yılında erkek üyeler çıkarılarak sadece kadınlardan oluşan bir Kadın Freksiyonu'na dönüştürülmüştür.
- 1997 seçimlerinde ilk kez bir kadın cumhurbaşkanlığı adaylığı başvurusu yapmıştır.
- 2003 yılında Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne bazı maddelerine çekince konarak onaylanmıştır.
- Ahmedinejad döneminde, ''Kadınlar ile İlgili Yasaları Islah Etme" kanununda değişiklikler yapmıştır.
- Ahmedinejad 1997 yılında kurulan ve Cumhurbaşkanlığı'na bağlı olan Kadınların Katılımı Merkezi'nin adını Kadın ve Aile İşleri Merkezi olarak değiştirmiştir.
- Mahmud Ahmedinejad, kabine listesine üç kadın aday eklemiş ve Sağlık Bakanı olarak Merziye Vahid Destcerdi, meclis tarafından onaylanmıştır. Bu bağlamda, ilk kez bir kadının hükümete girebilmiştir.
- Ruhani Döneminde, Cumhurbaşkanı Kadın ve Aile Yardımcılığı, "Cumhurbaşkanı Hukuk İşleri Yardımcılığı" ve "Cumhurbaşkanı Vatandaşlık Hakları Danışmanlığı'na ve cumhurbaşkanı yardımcılığı görevlerine kadın atamıştır.
- 2012 yılında yapılan seçimlerde, İran Meclis'ine 9 kadın milletvekili seçilmeyi başarmıştır. Ancak, bazı kadın milletvekilleri fazla güzel bulunarak görevini yerine getirmesi engellenmiştir.
- 2013 yılında ilk kez, kadın sporcu Shirin Gerami'nin Londra'da düzenlenen Dünya Triatlon Şampiyonası'na katılmasına izin verilmiştir.
- 2019 yılında İran parlamentosunda yapılan bir değişiklikle, mahkeme izniyle 9 yaşa kadar düşürülebilir hale getirilmiştir.
- 2021 yılında kadınların, sosyal medya profil resimlerinde İslami yasalara uyma zorunluluğu getirilmiş ve uymayan kişilere altı aydan bir yıla kadar sosyal haklardan mahrum bırakma ve para cezası verileceği açıklanmıştır.
- 2022 yılındaki Mahsa Amini olayı, kadın hakları mücadelesinde önemli bir kırılma noktası olmuştur. Kadınlar, "Zan, Zendegi, Azadi" (Kadın, Hayat, Özgürlük) sloganı ile toplumsal cinsiyet eşitliği ve özgürlük talepleri etrafında birleşmiştir.

Ek-3 Resimler

Resim 3.1. İran İslam Devrimi Öncesinde Kadınlar[1]

[2]

[1]Devrim öncesi İranlı kadınlar: Euronews. (2015). Devrim öncesi İranlı kadınlar. Euronews Türkiye. https://tr.euronews.com/kultur/2015/09/24/feminist-iran-kadini-witness-1979-sergisi-ile-londra-da (Erişim Tarihi: 19.02.2025).

[2]Devrim öncesi İranlı kadınlar: Ensonhaber. (t.y.). Vakanuvis: İran'da kadınların başrolde olduğu tarihi olayları yazdı https://www.ensonhaber.com/gundem/vakanuvis-iranda-kadinlarin-basrolde-oldugu-tarihi-olaylari-yazdi (Erişim Tarihi: 19. 02. 2025).

Resim 3.2. İran İslam Devrimi Sonrasında Kadınlar[3]

[4]

[3]Devrim sorası İranlı kadınlar: TASAM. (2024). *İran'da sol ve kadın hareketlerinin birliktelik ve tarihselliği*. Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/70192/iranda_sol_ve_kadin_hareketlerinin_birliktelik_ve_tarihselligi (Erişim tarihi 08.01.2025)

[4]İran'da seçim öncesi kadın hareketi: Euronews. (2015). *Feminist İran kadını 'Witness 1979' sergisi ile Londra'da*. https://tr.euronews.com/kultur/2015/09/24/feminist-iran-kadini-witness-1979-sergisi-ile-londra-da (Erişim Tarihi: 19.02.2024)

Resim 3.3. İran'da Mahsa Amini Protestoları[5]

Resim 3.4. Osmanlı Devleti'nde Kadınlar Dünyası dergisi yazarları[6]

[5]İran'da Mahsa Amini Protestoları: Girit, S. (2022). *İran'da Mahsa Amini protestoları: 'Halk, İran İslam Cumhuriyeti'nin varlık nedenini sorguluyor'*. BBC News Türkçe. https://www.bbc.com/turkce/articles/c3gm46z52n2o (Erişim Tarihi 08.01.2025).

[6]Osmanlı Devleti'nde Kadın: Euronews Türkçe. (2014). *Kadınlar Dünyası Dergisi*. https://www.sanatatak.com/kadinlar-dunyasi-dergisi/

Resim 3.5. Cumhuriyet'in İlanı Sonrasında Kadın [7]

Resim 3.6. Atatürk ve Kadın[8]

[7]Cumhuriyet'in İlanı ve Kadın: Akın, R. (2017). Cumhuriyet'in ilanı sonrası hangi anlamda bir devamlılıktan ya da kesintiden söz etmek mümkün? *Habertürk*. https://www.haberturk.com/cumhuriyetin-ilani-sonrasi-hangi-anlamda-bir-devamliliktan-ya-da-kesintiden-soz-etmek-mumkun-1690995 (Erişim Tarihi 08.01.2025).

[8] Atatürk ve Kadın: Headline. (t.y.). *Atatürk ve Kadın Hakları*. https://headline.com.tr/ataturk-ve-kadin-haklari/ (Erişim Tarihi 08.01.2025).

[9]

[10]

[9]Atatürk ve Kadın: Headline. (t.y.). *Atatürk ve Kadın Hakları*. https://headline.com.tr/ataturk-ve-kadin-haklari/ (Erişim Tarihi: 19.02.2025).

[10] Atatürk ve Öğrenciler: Yetkin Report. (2024). Daron Acemoğlu'na bir not: Atatürk neden önce laiklik ile başladı? https://yetkinreport.com/2024/11/14/daron-acemogluna-bir-not-ataturk-neden-once-laiklik-ile-basladi/ (Erişim Tarihi: 19.02.2025).